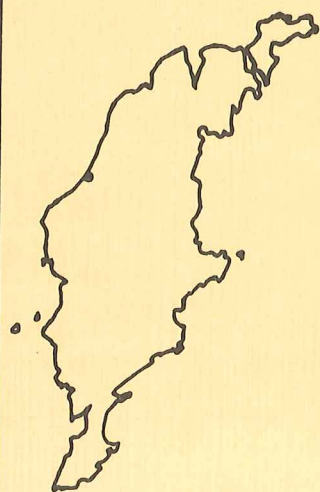
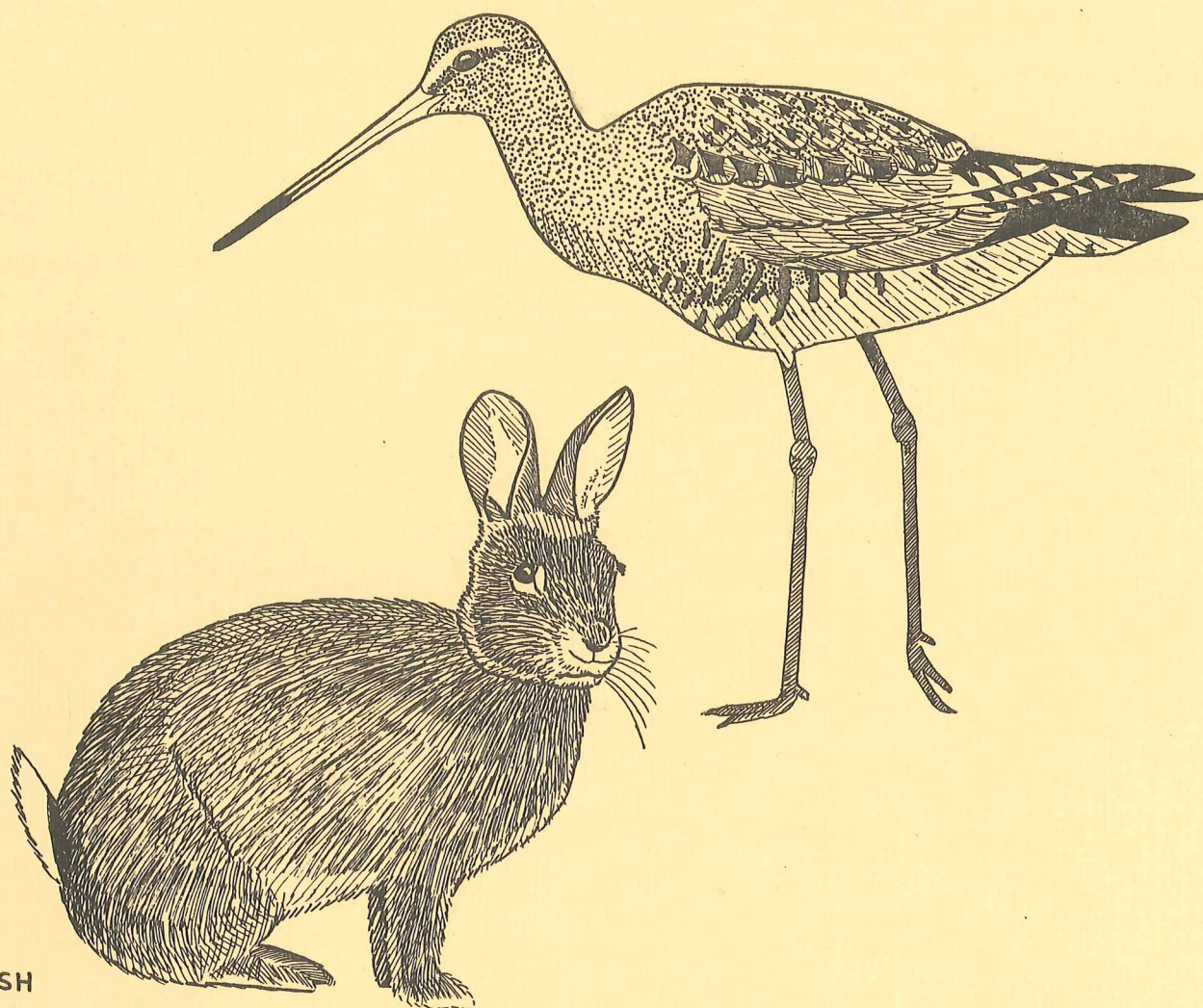

GOTLANDS LÄN

Nils Noréhn:
GOTLANDS VERTEBRATER
– en zoogeografisk studie
LÄNSSTYRELSEN
Planeringsavdelningen

1984

Del 1

FÖRORD

Nils Noréhn (1910-1971) tjänstgjorde under åren 1943-48 som lärare i biologi och geografi på Gotland och började då studera den gotländska vertebratfaunan. Dessa studier resulterade 1958 i en licentiatavhandling i zoologi vid Lunds universitet. Avhandlingen är mycket omfattande och innehåller ett stort antal referenser. Den har ofta använts som uppslagsverk vid studier av bl.a. den gotländska fågelfaunan. En stor nackdel har dock varit att den hittills endast har funnits tillgänglig i ett fåtal fotokopierade exemplar. Länsstyrelsen i Gotlands län har nu funnit behovet av en spridning av avhandlingen så stort, att den svarar för denna tryckning av en begränsad upplaga. Avhandlingen återges här i ett direkt avtryck av originalmanuskriptet, vilket ställts till förfogande av sonen Ulf Noréhn.

Bo Hammar

I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G :

Inledning och metodik sid. 1

ALLMÄN DEL:

Terrängbeskaffenhet, klimatförhållanden m.m.	11
Äldre och nyare faunabeskrivningar	22
Element ur den paleozoiska vertebratfaunan	38
Fynd ur den postglaciala vertebratfaunan	43
1. <u>MAMMALIA</u>	43
2. <u>AVES</u>	66
3. <u>AMPHIBIA</u>	70
4. <u>PISCES</u>	71
Diverse skelettfragment i Statens hist. museum	74 a

SPECIELL DEL:

Gotlands recenta vertebratfauna (Systematisk avdelning)	75
1. <u>MAMMALIA</u>	75
2 a) <u>AVES</u>	122
b) Tillägg	414
c) Diverse kompletteringar	415
d) Fåglar sedda och fallna på höst- och vår- sträcket vid några fyrplatser på Gotland ...	420
3. <u>REPTILIA</u>	422
4. <u>AMPHIBIA</u>	429
5 a) <u>PISCES</u>	436

5 b) Bihang (<u>Cyprinus carpio</u> , <u>Salmo fontinalis</u> m.fl.)	484
c) Utplantering av olika fiskarter	488
d) Gotlands fiskarter och deras geografiska fördelning inom provinsen (Tabell 1 - 2)	491
e) Fiskarnas uppträdande i viktigare söt- vatten (Tabell 3 - 7)	494
f) Fiskets avkastning på Gotland (1887-1953) (Tabell 8 - 11)	499
g) De viktigaste fiskelägena på Gotland 1945-1946 jämte karta	504
Vertebratklassernas representation i den nuvarande faunan i jämförelse med Sverige i övrigt (Tabell 12 - 41)	505
Sammanfattning och kommentar	534
Förändringar i vertebratfaunans sammansättning	539
Till diskussionen om den högre faunans invandring	563
Gotska Sandöns och Stora Karlsös landfauna	613
Register över gotländska vertebratnamn (Provinsuttryck)	623
Avslutning	639
Diverse utbredningskartor (Nr 1 - 45)	643
Citerad litteratur och litteratur om Gotlands vertebrater	645
Zoologisk litteratur om Gotska Sandön och Stora Karlsö .(<i>Urval!</i>)	697.

I separat pärm:

Illustrationer av äldre, preparerade vertebrater, för-
varade i Visby läroverks museum, samt några fåglars
häckningsbiotoper m.m.

Inledning och metodik

För utarbetandet av föreliggande monografi om "Gotlands vertebrater, en zoogeografisk studie", har jag i första hand sökt skaffa mig en så allsidig kännedom som möjligt av den nuvarande faunans utseende. I januari 1943 fick jag en lärarbefattning i Visby, som gav mig tillfälle att under skilda årstider företa planmässiga exkursioner till praktiskt taget alla delar av Gotland. På sommaren 1946 frånträdde jag nämnda tjänst. Under läsåret 1947-1948 var jag på nytt verksam som lärare på ön, denna gång i Slite. Med undantag av 1951 har jag därefter regelbundet några veckor varje sommar bedrivit fältstudier där t.o.m. 1952. Senare besök har endast varit av mera kortvarig natur.

I samband med resorna har jag på många platser kommit i förbindelse med personer, som tack vare sin lokalkännedom lämnat värdefulla upplysningar. För det jaktbara vilda har jaktvårdskonsulenten major Elof Lindeborg stått till tjänst med statistik och översikter från senare år. Hr Arvid Boberg, lotsen Erik Engqvist, bankdirektören Konrad Hellsing, lagerföreståndaren Gösta Håkansson, författaren Arvid Ohlsson, och mästerlotsen Haldur Wigsten har bl.a. i olika sammanhang personligen varit behjälpliga eller biträtt vid resornas planering. För tålmodig assistans vid skilda tidpunkter står jag i tacksamhetsskuld till studerandena Ove Paterson, Tore Petersson och Erik Ohlsson.

Avhandlingens allmänna del inledes med en översiktlig framställning av Gotlands topografi, klimat^u, träsk och vatten-
u Temperatur- och nederbördssiffror enl. Statistisk Årsbok för Sverige 1957.

drag samt vegetationsförhållanden. I ett ^{annat} ~~ärs~~ avsnitt finns anförda en del viktigare arbeten av äldre och nyare datum, i stort sett ordnade i tidsföljd, med uppgifter om faunan och dess sammansättning. I samband därmed har vissa anmärkningar tillfogats angående vederbörande författares utförlighet och i en del fall om uppgifternas tillförlitlighet. Öns rika fossilmaterial ger en vacker provkarta på den paleozoiska faunan med representanter för skilda evertebrat-typer. Några högst intressanta ^{papekalls} fragment, som härleder sig från primitiva fiskar, ^{har diskutats i behandlingen.} ~~finns emellertid också beskrivna.~~

Bland fynden, som arkeologerna under årens lopp bragt i dagen ur den gotländska jorden i samband med grav- och boplatsumdersökningar från olika epoker, föreligger åtskilliga osteologiska prov på den dåtida högre faunan. Stundom är de hittade föremålen granskade och bestämda av sakkunnig personal, men i övrigt väntar många fynd alltjämt på en vetenskaplig bearbetning. Under ledning av arkivarien dr N. G. Gejvall vid Statens historiska museum i Stockholm har jag varit i tillfälle att helt ytligt ta en titt på ^(vissa delar av) ~~det~~ i museets samlingar befintliga, endast i ringa grad eller inte alls undersökta gotlandsmaterialet. Jag har velat ge en uppfattning om kvantiteten av en del redan publicerade skelettfynd och därför upprättat en förteckning av dessa med de olika vertebratklasserna i systematisk ordning. Ehuru listan inte gör anspråk på att vara komplett, ger den kanske i någon mån ett bidrag till kännedomen om den sen- och postglaciala faunans utseende. Uppgifterna är hämtade ur samtliga av Öns Beskrivningar till de geologiska kartbladen, jämte diverse historiska, arkeologiska och geologiska arbeten.

I avhandlingens speciella del skildras ^{den nuvarande} utbredningen av och förändringarna i de olika ^{lernas} ~~vertebrata~~ uppträdande, grundad på en rikhaltig litteratur, ~~Som jag~~ efter bästa förmåga kompletterad med aktuella fältuppgifter. Bristande kunskap om den tidigare situationen har nödvändigtvis förorsakat ojämnhet ^{er} i redogörelsen för åtskilliga arter. I de fall, när en viss djurart sedan gammalt varit allmänt känd och inte företett några märkliga fluktuationer el. dyl., har jag avstått från att ge någon mera detaljerad hänvisning till äldre auktorer.

Prov på smärre gnagare har flera gånger företagits medelst fångst i fällor. Behandlingen av fladdermössen komplicerades genom svårigheten att komma i besittning av ett tillräckligt stort material, varför faunan på denna punkt i framtiden sannolikt skulle kunna utökas med en eller annan, hittills oupptäckt art.

Öns ornitologi är tämligen utförligt skildrad, vilket dels hänger samman med ämnets omfattning och dels har att göra med de goda möjligheter till ~~erhållande~~ ^{erhållande} av upplysningar ur litteraturen samt ~~til~~ hjälp och samarbete från ortsbefolkningens sida. För en detaljerad kännedom om reptil- och amfibiefaunan, om vilka djur litteraturen innehåller mycket knapphändiga notiser, har fältstudierna fått spela en viktig roll. Tack vare material i form av fyndortsanteckningar dels från Riksmuseum och Naturhistoriska muséet i Göteborg och dels från det kartotek, som vänligen utlånats av framlidne prof. T. Gislén, har kunskapen om dessa djurs utbredningsförhållanden väsentligt utökats.

I fråga om fiskfaunan kan tvekan råda om, vilka arter som bör räknas hit bland de rena saltvattensformerna. Fisket bedrives ibland - kanske mestadels efter blanklax - så långt ut från gotlandskusten, att dylika fiskar^{ter} rätteligen ej kan hänföras till öns fauna i inskränkt mening. De har emellertid fått komma med, och har inräknats i statistiken, om de fångats av gotlänningar och blivit ilandförda i något av öns fiskelägen.

Som lämplig avgränsning av farvattnen västerut, mot Ölandskusten, torde mittsjölinjen mellan de båda öarna kunna fixéras. Var den yttre gränsen i övriga riktningar skall dras, kan självfallet diskuteras. I alla händelser torde vattenområdet här omfatta en bredare zon. ^{På grund av} ~~Med~~ en succesiv övergång och förändring av de hydrografiska och näringsbiologiska faktorerna måste varje försök till en exakt begränsning av naturliga skäl bli illusorisk och i praktiken svår att upprätthålla. Översikten av fiskarna och andra ichtyologiska frågor har i stort sett måst grundas på äldre, f.ö. rätt utförliga undersökningar av C.G. Cederström, G. Lindström och L. Kolmodin m.fl. En förnyad, systematisk inventering genom trålning med effektiva metoder runt kusterna har av ekonomiska skäl tyvärr icke varit möjlig. Till någon del har jag sökt avhjälpa bristen genom att, efter ett bestämt formulär, utfråga aktiva fiskare på några platser (Gnisvärd, Klintehamn, Burgsvik, Ronehamn, Ljugarn, Herrvik, Kylleij, Kapellshamn och Fårö) om äldre och nuvarande förekomst av vissa för vederbörande bekanta fiskarter.

Representanter för samtliga vertebratklasser i de naturvetenskapliga samlingarna vid Visby läroverk, har studerats och har i många fall fått tjäna som belägg för flera i detta

arbete meddelade iakttagelser. Många ^{av ~~dess~~} preparaten är tämligen gamla, och huvud^{delen}massan härleder sig från förra århundradet. Förutom ett antal däggdjur innehåller muséet bland annat f.n. c:a 300 monterade svenska fåglar, utgörande föfeträdare för nära nog alla inom provinsen kända arter. Några historiska data om muséet förtjänar att ^{här}påpekas. Om själva idén till uppläggningsen av ovannämnda samling skriver hävdatecknaren och adjunkten vid läroverket i Visby P. A. Säve, verksam på ön under förra århundradet, i ett arbete (1940)^a, som tryckts långt efter hans död, följande. Enligt beslut den 26 januari 1841 inom Gotlands Skarpskytte- och Jägaregille uppmanades allmänheten att skjuta och tillvarata sällsynta djur och fåglar "till egen fägnad, ungdomens undervisning och vetenskapens tjänst". Företaget rönt god framgång, och redan vid 1843 års slut fanns enligt Lindwall (1936) 168 fåglar, donerade till Gymnasiet's Naturalie-Samling. Efter ytterligare två år hade kollektionen svällt ut så kraftigt, att man nu förfogade över inte mindre än 669 nummer.

Privata personer fick också intresse av att lägga sig till med egna samlingar. Som exempel därpå berättar Säve (op. cit.), att danske konsuln C.J. Chasseur på sin tid ägde 128 fåglar och en bonde i Vallstena, sergeant P. Pettersandt, 70 individer. Tyvärr synes inga förteckningar ha bevarats över ~~dess~~ preparat, som väl till stor del skattat åt förgängelseⁿ. En del fåglar med den förres namn på etiketten ingår emellertid i Visby-muséets inventarier. En större och finare fågelsamling skall ha funnits i kyrkoherde Mich. Kolmodins efterlämnade kvarlåtenskap i Eksta, omfattande c:a 300 exemplar, av vilka inte alla härstammat från Gotland, och bland vilka somliga er-

hållits genom byte med Linné-lärjungen C.P. Thunberg. Då nämnde Kolmodin avled 1805, lär samlingen genom försäljning ha övergått till kammarrättsrådet G.J. Billberg, tidigare anställd i Visby, men 1823 skall den ha förstörts i samband med en eldsvåda, enligt vad Säve (op.cit.) anför.¹⁾

Samme Billberg publicerade 1809 en gotländsk lokalfauna över däggdjur och fåglar och torde för detta ändamål ha använt sig av nyssnämnda exemplar. Före branden hade Billberg donerat en del fåglar till Vetenskapsakademien, varför olyckan sålunda icke drabbat hela samlingen. Prof. Sven Nilsson²⁾ har sett och granskat de i Kungl. Akademiens ägo befintliga preparat, som omnämnts i ovan berörda "Fauna Gottlandica".

Lärover~~sm~~uséet innehåller f.ö. ett 60-tal glas med gotländska fiskar med prov från ^{dn}/G. Lindströms omfattande och klassiska fiskin~~ve~~ntering 1885 och 1886. Under årens lopp har samlingarna givitvis då och då riktats med diverse nyförvärv av större eller mindre värde, representerade olika djurslag. Det bör framhållas, att muséet i så måtto intar en särställning, som det av ålder för~~tr~~äder landskapets enda större naturvetenskapliga preparatsamling. Som sådan tilldrar sig institutionen med diverse be-läggsexemplar det största intresse ur forskningssynpunkt.

Jag har för komparativa studier bl.a. genomgått följande verk: Fauna Svecica av Carl von Linné, samma arbete, utgivet av A.J. Retzius, Ornithologi~~e~~ Svecica samt Skandinavisk Fauna av Sven Nilsson, Sveriges och Norges fauna (fiskarna) av W. Lilljeborg.

1) Möjligen inträffade denna brand redan den 31 aug. 1822, då all Billbergs lösa egendom, såsom en större insektsamling och hans bibliotek, ödelades (enligt Sv.Biografiskt lexikon, bd IV, 1924, p. 346).

2) K.Vet. Akad. handlingar 1816, p. 22.

Djurvärldens utbredningshistoria på skandinaviska halvön av Sven Ekman, Svenska Foglarna av C.J. Sundevall, Nordens fåglar av L.A. Jägerskiöld & Kj. Kolthoff, Svenska fåglar av Einar Lönnberg, Sveriges fåglar och fågelbon av P. Rosenius, Våra fåglar i Norden av C.T. Holmström, Skandinavien fiskar av F.A. Smitt, Sveriges och Norges fiskar av A. Stuxberg, Fiske och fiskar i Norden av K.A. Andersson samt de skilda årgångarna av tidskriftsserien ^{na}/Sv. Jägareförbundets nya tidskrift - Svensk Jakt 1863-1958, Fauna och Flora 1906-1958, Från Skog och Sjö 1908-1942 (publikationen ej senare utgiven), Sveriges Natur 1910-1958, Populär biologisk revy 1938-1940, Svensk faunistisk revy 1941-1955, Vår Fågelvärld 1942-1958 samt slutligen Gotlands Fiskareförbunds årsbok 1936-1954.

Gotlands nuvarande vertebratfauna, sådan den framträder i jämförelse med fastlandets, har skildrats i en tabellarisk uppställning. Den utformning, faunan idag företer, har jag vidare sökt att belysa utvecklingshistoriskt med några exempel mot bakgrunden av förhållandena under det närmast förflutna århundradet. ^(tillbaka i tiden) Längre/sträcker sig inte vår kunskap, om man därmed åsyftar någon egentlig detaljkännedom, och även inom en så relativt kort tidsperiod blir den tecknade/bilden förbluffande osäker och ofullständig. Gotlands ställning i zoogeografiskt hänseende finns behandlad *i samband med* en diskussion om faunans invandringshistoria har gjorts.

^(och St. Karlsö) Gotska Sandöns/fauna av landvertebrater är beskivena ^{na} separat i översiktlig form. Materialet därifrån har ~~emellertid~~ utnyttjats så, att hänvisningar ~~till detta~~ även skett under den speciella delen av arbetet.²⁾ En riklig förekomst av lokala språkbeteckningar för olika ryggradsdjur

1) Senast utgivna årgång: 1954.

2) I fråga om St. Karlsö jfr. Flach (1953 a)

vittnar om en viss biologisk orientering bland den gotländska allmogen. I ett av slutkapitlen har jag sammanfört dessa ^(namn) i en gemensam lista, så långt det nu är möjligt. I en del ^(fall) är deras betydelse så vag, att man tvekar, om vilken ^(art) som avses. Att ett visst uttryck kan gälla flera arter, är inte ovanligt.

Den litteraturförteckning, som direkt eller indirekt avhandlar Gotlands vertebrater alltifrån de äldsta fåtaliga källskrifterna fram till uppsatser och notiser i modern tid, upp-
tar en mängd titlar^U. Översikten är kompletterad med en del speciellt citerade verk. För utatbetandet av bibliografien har jag utnyttjat "Gotlands äldre ornitologiska litteratur" av Valton Johansson (Gotländskt Arkiv 1938, p. 1) samt "Bi-
drag till en gotländsk bibliografi" av W. Molér ^(Sthlm o. Västerås) (1914), vartill kommer flera uppsatser av den förstnämnde, såsom "Gotländsk bibliografi 1914-1927 jämte årsbibliografierna för 1928-1939 i Gotländskt Arkiv" (Meddel. från Föreningen Gotlands fornvänner XXVII, bihang 1955, "Gotländsk bibliografi 1940-1949" (ibid. XXIV, bihang 1952, d:o 1950 (Gotländskt Arkiv 1952, p. 83) samt d:o 1951 med tillägg för åren 1940-1950 (ibid. 1953, p. 77) och "Gotländsk bibliografi 1953 med tillägg (t.o.m. 1952) (ibid. 1955, p. 91). För övrigt har jag genomgått "Öfversigt af Sveriges Ornitologiska Litteratur", Akad. Afhandl.: Uppsala 1860, av J.O. von Friesen; "Bidrag till Öfversigt af Sveriges Ichtyologiska literatur", gradual-
avh. Uppsala 1872, av Fredrik Lundberg; "Sveriges ornitologiska litte-
ratur" ^(Lund) av R. Nilsson (1920) samt "Biologiskt och faunistiskt viktigare litteratur rörande Nordens fåglar" av Fr.E. Åhlander (1926). Beträffande St. Karlsö finns en utförlig, speciell bibliografi, författad av Valton Johansson i dennes bok

U Antalet arbeten uppgår till c:a 840.

"Karlsöklubben. Minnesskrift", 1948, p. 109. Större, namngivna artiklar, som influerat i gotlandspressen, ingår, i den mån de uppmärksammas av bibliotekarie V. Johansson, för fullständighetens skull även i denna lista, även om deras tillförlitlighet naturligtvis inte alltid kan anses fullt up to date. Till de genuint gotländska bidragen ur litteraturen har fogats en del viktigare arbeten, ~~där~~ ^{/högre/} landskapets fauna i större eller mindre grad varit föremål för behandling. Självfallet kan bibliografien inte göra anspråk på en absolut fullständighet. Under arbetet med denna har jag haft förmånen att åtnjuta bistånd av Valton Johansson vid stadsbiblioteket i Visby// ända fram till hans frånfalle i sept. 1956.

För att klarlägga vissa häcklokaler för en del fåglar och fyndorter för öns reptiler och amphibier har ett antal prickkartor utritats. Sådana fåglar och däggdjur, som kan vara av speciellt intresse och som ingår i Visby-läroverkets museum, har fotograferats. Bland bilderna ingår även några miljötyper av häckningsbiotoper för olika fågelarter.

Då huvudsyftet med föreliggande avhandling avser ^{/att ge/} en kvalitativ zoo-geografisk utredning, ~~må här framhållas, att~~ ^{har} jag endast flyktigt kunnat beröra frågan om de olika populationernas storlek. Enligt källskrifterna är det vanskligt att ta ställning till problemet "allmän", "sparsam" eller "täm-
ligen sparsam", då begreppens definition inte klart formuleras. Landvertebraternas populationstillväxt och bebyggelse-tätheten, sett ur näringsbiologisk och ekologisk synvinkel, ligger utanför ramen för detta arbete. Enligt mitt sätt att fatta uppgiften ligger tyngdpunkten på den faunistiska zoo-geografien. De vunna resultaten må tjäna som underlag för nya och fortsatta miljöstudier, för modern taxonomi och popula-

tionsdynamik, på samma gång som ^{arbetet} ~~de~~ kanske kan ~~ge ett~~ bidra till vidgade aspekter på zoo-geografien i allmänhet och på den del, som berör östersjöområdet i synnerhet.

För bestridande av resor och andra utlägg under rekognosceringar och inventeringsarbeten har jag under 1950 åtnjutit ett anslag från "Fältfonden" på kr 300:- genom Matematisk-naturvetenskapliga sektionen vid Lunds universitet.

I fråga om nomenklaturen har jag för däggdjuren utnyttjat Gyldenstolpe & Bergström (1948), för fåglarna "Förteckning över Sveriges fåglar", 3:dje uppl. (1954) samt för reptiler och amfibier Mertens, "Die Tierwelt der Nord- und Ostsee", Leipzig (1926). I den systematiska översikten av fiskarna har jag följt Andersson (1942). De latinska namnen ansluter sig med smärre ändringar ^{också} till dem, som tillämpas i nyssnämnda tyska arbetet.

1) Gotlands Ångfartygs AB i Visby har i flera fall haft vänligheten att bevilja mig kostnadsfria resor mellan ön och fastlandet.

2) Svenska Djur, Däggdjuren. Systematisk översikt. Uddevalla 1948. (För ordn. Chiroptera har jag tillämpat den av Ryberg (1947) använda nomenklaturen.

ALLMÄN DEL:

Terrängbeskaffenhet, klimat m.m.

Storlek och läge: Gotland omfattar ~~1-runt-tal~~ en total areal av 3.160 km², inklusive den c:a 40 km norr om Fårö (111 km) belägna Gotska Sandön (36,5 km²), medan vattenområdena endast uppgår till c:a 42 km², d.v.s. drygt 1 %. Avståndet till det småländska fastlandet mäter 90 km och till den baltiska kusten 144 km. Största längden, från Hallshuk i norr till Barshagaud i söder, är 125 km och största bredden 45 km. Nordspetsen vid Långhammars på Fårö ligger på 58° nordlig latitud och Gotlands sydspets på 56° 54'. Den östligaste punkten, Holmuddens på Fårö, är belägen på 18° 21' östlig längd. Hammarudden i Eksta s:n mittför St. Karlsö utgör den västligaste punkten av huvudön med ett läge av 18° 5'.

Klimat: Ångström (1946) hänför Gotland i klimathänseende till de s.k. lokalmaritima områdena av vårt land. Klimatet representerar en typ, som närmast överensstämmer med den svenska ostkustens. Det innebär, att man har att göra med en positiv vinter- och en negativ sommaranomali. Vid större delen av provinsens kuster sker isläggningen normalt den 1 febr. men runt Fårö och andra nordliga delar icke förrän en månad därefter. Vid denna senare tidpunkt äger islossningen rum kring sydspetsen av ön, vilket iallt erinrar om förhållandena längs Skånes Vätersjö kust. Medeltemperaturen för 1956 utgör i Visby $\pm 5,7$ (för tiden 1901-1930 är medelvärdet $\pm 6,9$). I Gotlands centrala delar ligger genomsnittstemperaturen för januari vid $-1,0$, medan kustområdet uppvisar en temperatur mellan $+1^0$ och $\pm 0^0$.

U Enligt "Statistisk Årsbok för Sverige 1957".

0°. Under juli har trakten kring Visby + 16°. Under 1956 var temperaturen i nämnda stad för januari - 1,2°, under det att februari hade - 4,0°. Medeltalet för åren 1901 - 1930 var $\pm$ 0,0 och - 0,7 under resp. månader. Nästan hela provinsen ^{utom} ~~utanför~~ Visby-området har ungefär en grad varmare, vilket t.ex. motsvarar Ölands temperatur.

I fråga om den verkliga solskenstiden under juni, då solen lyser klart i mer än 320 timmar, överträffas Gotland bara av ett ^(ett) gebiet i Norrbotten och norra Lappland. Totala ^[observerade] antalet solskenstimmar under året överstiger ^[på Gotland] i genomsnitt 2.100, ett svenskt rekord.

Nederbördsmängden företer liksom på Öland och den svenska ostkusten relativt låga siffror. Öns inre och centrala delar har mellan 500 - 600 mm pr år. Vid kusttrakterna är värdet 100 mm lägre, och kring Hoburgen är nederbörden t.o.m. ännu mindre. För 1956 redovisar Visby en nederbörds- mängd av 503 mm (medelvärde för perioden 1901 - 1930 utgör 514 mm).

Landformer m.m. Topografien präglas helt av de sedimentära bergarter, tillhörande det översiluriska systemet, som huvudsakligen bygger upp det gotländska platålandskapet. Lagerserierna skapar en förhållandevis flack yta med en svag lutning i sydsydostlig riktning. Sina högsta punkter når ön vid Tojsta hed (83 m) och vid Träkumla (82^m) i närheten av Visby. Öns västra och nordvästra sida kännetecknas av branta abrasionskuster, och samma natur utmärker de båda Karlsöarna. Den några mil söder om Visby belägna Västergarns utholme har ett från dessa helt avvikande utseende, långsmal, låglänt och till större delen bevuxen med gräs av olika

U Enligt "Statistisk Årsbok för Sverige 1957"

arter. ^{Ön} Den är uppbyggd av grus och klappersten. Kring Ulla hau på Fårösⁿ ostsida ligger vidsträckta dynfält, som på Gotska Sandön når en ännu större mäktighet, och som där helt dominerar landskapstypen.

Gotlands ostsida är i huvudsak låglänt och flack, med undantag av området vid Grogarnsberget med sina klintformationer, och kusten är studdom sönderskuren samt här och där kantad av holmar och skär, t.ex. kring Slite, Hellvi, Rute, Ljugarn och Ronehamn. På de kargaste delarna av Gotland går berggrunden direkt i dagen, vittrad och söndersprucken, bildande mer eller mindre plana hälltor. Av de lösa jordlagren är den kalkhaltiga moränleran viktigast, men den täckes inom vida trakter av bl.a. grus, sand, lera och myrjordarter.

Omgivande vattendjup: ^UNärmast utanför gotlandskusten artar sig djupförhållandena högst olika i fråga om den västra och östra sidan. Som framgår av sjökortet över "Gotland", nr 31 (~~rättat till den 15/6 1944~~), följer 6-meters kurvan nära nog parallellt och tätt utefter strandlinjen från Hallshuk ^(och Fleringe) i norr ner till ett område utanför Västergarn i söder. Först utanför Sproge och ner till Hablingbo och Näs löper samma kurva på ungefär en distansminut från land. Inom hela Burgsviken understiger vattendjupet 6 m.

Längs östra sidan av Gotland, i synnerhet mot sydost, tilltar djupet mera succesivt, och 6-meters kurvan sträcker sig här på ett betydligt större avstånd från strandlinjen, t.ex. vid Ronehamn och Nabben i När s:n mellan 2-3 distansminuter. Bottenprofilen utmed Fåröns västsida erinrar om motsvarande del av Gotlands storland, medan botten vid det

U I fråga om bottenmaterialet å olika djup se följande sida!

"Eystrasalts" boniteringsstationer 1920. (*Hessle 1923c*)

Station	Läge:	Djup i m	Bottenmaterial:
3 1	1,5' O t N om Lutterhorn	102	Grå gyttja
2	1' ONO om Lovegrunds ände	50	Fin brunvit sand
3	Strax utanför föregående	70	Gråbrund gyttja med talrika växtfragment
4	Vid Fårösunds brygga	13	Gråbrund gyttja
5	1' NO om Fårö Missloper	25	Fin vit sand
6	4,5' SSO $\frac{1}{2}$ O fr. Grauterne	40	D:o
7	1 $\frac{3}{4}$ ' OSO om Magö	24	Tämligen grov sand
8	Utanför Slite hamn	6,5	Lerbl.fin sand med växtfragment
9	7,5' OSO om Sildungen	40	Rödbrun sand
10	2' SO pricken om Anes-bådar	22	Fin vit sand
11	18' OSO från Ljugarn	140	Grå gyttja
12	Norr om Gräsholmen	11	Lerblandad fin sand
13	1,5' SO t. O $\frac{1}{2}$ O om Närs fyr	21	Fin vit sand
14	4,5' SO om Närs fyr	36	Gråbrun sand
15	6' OSO om Närs fyr	46	Fin vit sand
16	Väster om Ytterholmen	6	Lerblandad fin sand
17	Utanför fyren vid Valar	7	Grov sand
18	12' V om Bockstigen	99	Gråbrun gyttja
19	6' V t. N om Bockstigen	65	D:o
20	5' VNV $\frac{1}{2}$ V från Fröjel	39	Fin vit sand
22	5,5' V t. S om Utholmen	106	Grå gyttja
22	2' V om Skarlakansgrund	64	D:o

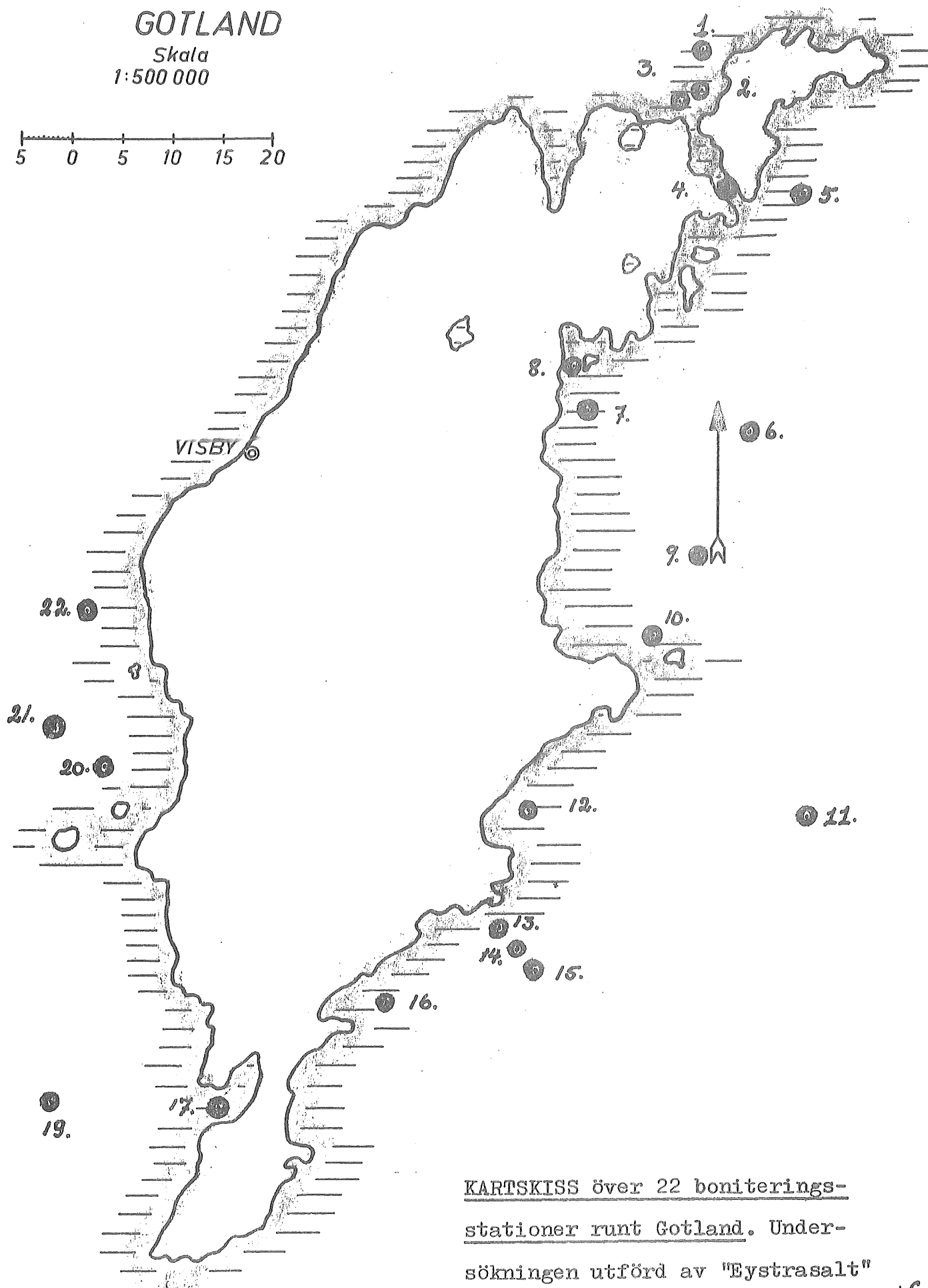
Den företedda översikten har i detta sammanhang intresse i så måtto, som man därur får en viss uppfattning om djupförhållandena och bottenmaterialalets beskaffenhet. Bottenfaunans evertebrater skall här helt förbigås. (*Idothea entomon* utgör en viktig beståndsdel.)

Rörande djupförhållandena runt Gotland jfr H. Munthe: Studier över Ancylussjöns avlopp, S.G.U., ser. C., N:o 346, Tavl. 4, 1927!

GOTLAND

Skala
1:500 000

5 0 5 10 15 20

KARTSKISS över 22 boniterings-
stationer runt Gotland. Under-

sökningen utförd av "Eystrasalt"

under juni och juli 1920. (Hessle 1923)^C

(Se närmare tabellöversikten!)

vid det österut belägna Avanäset mestadels sluttar något mindre brant. Ekeviken ligger i stort sett innanför 6-meters kurvan liksom ett större område norr om Skärsände, d.v.s. Salvorev.

Den skillnad, som existerar mellan bottenförhållandena utmed öns väst- och östsida, kommer särskilt väl till uttryck vid en granskning av 100-meters kurvans läge. Längs den förra sidan och ner till Karlsöarna går den på högst en distansminuter från land, men söder därom löper kurvan på c:a tre gånger nämnda avstånd från strandlinjen. Bottenprofilen utmed landskapets östsida avviker i så måtto, som 100-meters gränsen där påträffas 20 distansminuter ostvart, och att den ingenstädes ligger närmare än 10 distansminuter.

Det här aktuella vattenområdet kring Gotland är, som förut framhållits i inledningskapitlet (se sid. 41) icke möjligt att mera exakt fixera till sin egentliga omfattning. Det utgör en del av det, som enligt olika författare¹⁾ brukar kalla^s mellersta Östersjön. Mellan Ölands södra udde och Hoburgen samt ett stycke längre söderut höjer sig botten till en tröskel och bildar de s.k. Midsjöbankarna, där djupet varierar mellan 20-40 m och t.o.m. inom ett mindre fält icke överstiger 20 m²⁾. Bassängen väster om Gotland uppvisar djupsiffror mellan 100-200 m, och längst i nordost har området direkt kontakt med Östersjöns maximidjup, 460m, beläget 18 distansminuter öster om Landsort. På den motsatta sidan av ön ligger botten också relativt djupt inom ett vidsträckt fält med ett maximumvärde på 250 m mellan Östergarnslandet och den baltiska kusten.

För att ge en orientering om de hydrografiska förhållandena

¹⁾ Jfr bl.a. Chr. Hessle och Sten Vallin: Undersökningar över plankton och dess växlingar i Östersjön under åren 1925-1927. Sv. hydrogr.-biologiska kommissionens skrifter. Ny serie: biol. B 1. 1934, och Hessle: The Herrings along the Baltic Coast of Sweden. Cons. Internat. Publ. de Circons. No. 89. 1925.

²⁾ Närmast utanför Gotlands sydspets ligger Hoburgsbanken på 20-40 meters djup.

1) Den 26 maj 1921: öster om Landsort (lat. $58^{\circ}42'$ - long. $18^{\circ}20'$)

Djup i m	Temp.	Salthalt
0	$10,15^{\circ}$	0,639 ‰
10	$9,15^{\circ}$	0,639
20	$5,45^{\circ}$	0,672
40	$3,85^{\circ}$	0,692
60	$3,95^{\circ}$	0,836
80	$4,30^{\circ}$	0,931
100	$4,40^{\circ}$	0,951
150	$4,60^{\circ}$	0,984
200	$4,64^{\circ}$	0,985
300	$4,60^{\circ}$	1,004

2) Den 26 mars 1919: utanför Visby (lat. $57^{\circ}36'$ - long. $17^{\circ}58'$)

Djup i m	Temp.	Salthalt i ‰
0	$2,65^{\circ}$	0,690
10	$2,85^{\circ}$	0,685
20	$2,80^{\circ}$	0,690
30	$2,68^{\circ}$	0,695
40	$2,85^{\circ}$	0,695
60	$3,97^{\circ}$	0,685
80	$4,69^{\circ}$	0,840
100	$4,71^{\circ}$	0,920

skall här anföras några observationer rörande temperatur och salthalt från fyra stationer runt Gotland (enl. Andersson 1923). För mera detaljerade upplysningar i dessa frågor må hänvisas till Hessles och Vallins arbete, omnämnt å föregående sida (i noten)!

3) Den 26 maj 1922: utanför Gotlands västkust (lat. $57^{\circ}32'$ - long. $17^{\circ}54'$)

Djup i m	Temp.	Salthalt i %
0	$7,35^{\circ}$	0,652
10	$4,80^{\circ}$	-
20	$4,80^{\circ}$	0,694
30	$1,65^{\circ}$	0,721
50	$2,15^{\circ}$	0,785
70	$4,15^{\circ}$	0,891
100	$4,59^{\circ}$	1,044

4) Den 25 juni 1920: öster om Gotland (lat. $57^{\circ}12'$ - long. $19^{\circ}13'$)

Djup i m	Temp.	Salthalt i %
0	$13,40^{\circ}$	0,723
20	$8,20^{\circ}$	0,741
40	$4,79^{\circ}$	0,732
80	$4,55^{\circ}$	0,902
100	$5,12^{\circ}$	1,030
135	$5,49^{\circ}$	1,160

Observationsserierna omfattar tyvärr endast några få tidpunkter. Vattnets yttemperaturer växlar, som synes, alltefter årstiderna, medan skiktet under 70 m företer ett tämligen konstant temperaturvärde. Mätningarna öster om Gotland (se översikt nr 4!)

har gett till resultat en oväntat hög bottentemperatur, beroende på tillfälliga faktorer, såsom Andersson (1942) också anmärker, nämligen ett framträngande av en varm underström.

Salthalten inom det berörda vattenområdet ökar från ytan, där värdet ligger något över 0,6 %, till maximalt 1,16 %, som man avläst över om Gotland på 135 meters djup. Som jämförelse kan påpekas, att salthalten på 300 m enligt observationerna i Landsortsdjupet stannar vid 1,00⁴ %. I fråga om den nyssnämnda koncentrationsen relativt höga salthalten torde man ha anledning att räkna med ett visst inslag av en sydlig, salt underström öster om Gotland.

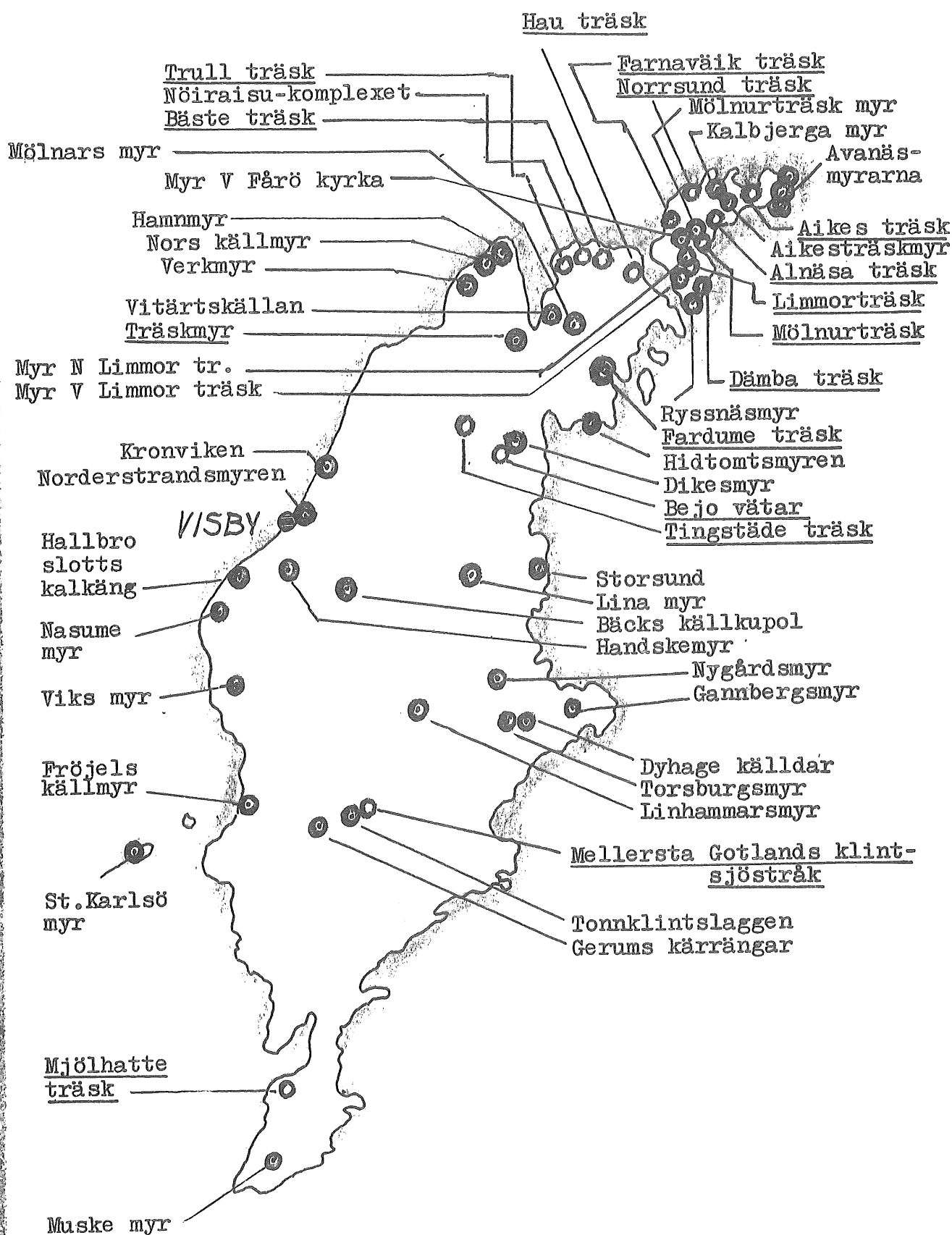
Myrar och träsk: De fåtaliga större sjöarna eller träsken är i regel formade som grunda bäcken i berggrunden med bottnen täckt av bleke eller kalkgyttja. Bäste träsk (Ahrs träsk)¹ är störst och upptar en yta av 6,7 km². Bland de övriga må nämnas Tingstade med 4,7 km² och Fardume med 3,6 km². Det förstnämnda av de tre avrinner norrut genom ett kanaliserat utlopp vid Ahrs bruk, medan de bägge sistnämnda står i förbindelse med havet genom resp. Ihreån, mynnande i Ihreviken, och Bångån², som flyter ut i Hideviken nära Slite.²⁾

Helt annorlunda till sin utformning är det stråk av några mindre, tämligen djupa vatten, Hageby träsk, Ramträsk och Slotts-träsk mellan Lojsta och Etelhem, på sydsidan begränsade av brant stupande revkalk, som här motstått erosion från isälvar och landis.

I sitt arbete om Gotlands fiskfauna omtalar Lindström

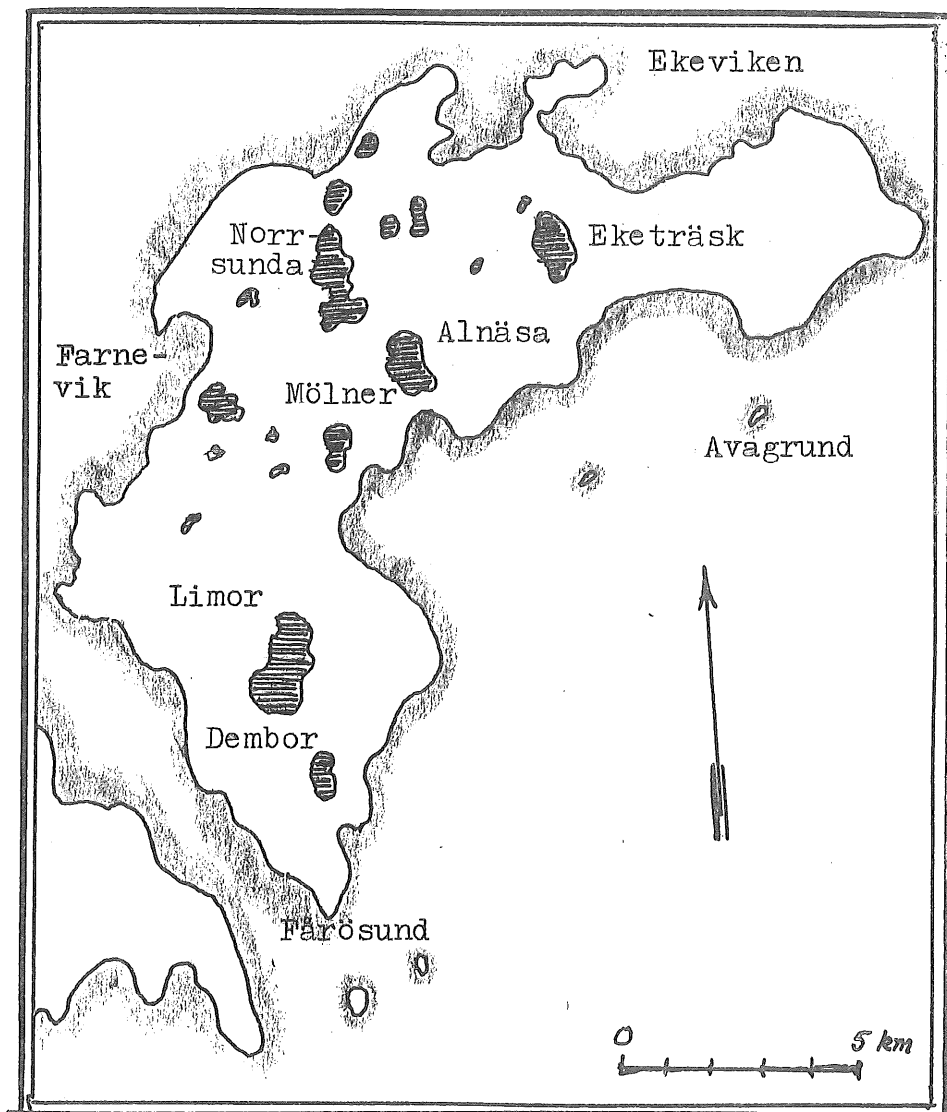
¹) Enligt "Meddel. från Sveriges meteorologiska och hydrologiska inst.", ser. C., Nr 4, Stockholm 1951.

²) I fråga om mera detaljerade upplysningar om de olika myrarnas och träskens förekomst se skisserna å följande två sidor.

KARTSKISS över Gotlands kvarlevande myrar(●)och träsk(○)1941.

(Enl. R. Bernander 1941)

Kartskiss av Fårö, ut-

visande den relativa rikedom på större och mindre träsk (enligt G.Lundqvist, Beskrivning till kartbladet Fårö, 1936).

Fårös totala yta uppgår till 111 km², varav nära 10 km² består av vatten.

ström (1894) tillsammans 62 större och mindre träsk på Gotland, ett antal, som efter hand kraftigt reducerats sedan den tid, undersökningen avser (1865-1866). Nära hälften av träskena är belägna på öns norra del, och särskilt Fårö intar i detta avseende en framträdande plats, vilken ^(ställning) området alltjämt kunnat bibehålla fram till nuvarande tid. Den av författaren företagna uppmätningen av maximidjupet i ^(nedan anförda) vissa träsk visar följande resultat:

Bäste <i>träsk</i> 18 fot	Norrsunda träsk .. 6 fot
Hau träsk 15 "	Tingstade trsäk .. 6 "
Eke träsk 9 "	Lau o. Burs tr. .. 4 "
Paviken 9 "	Mjölhatte träsk .. 4 "
Trull träsk ... 8 "	Horse träsk 3 "
Alnäsa träsk .. 6 "	<u>Ram träsk</u> 60 "
Fardume träsk . 6 "	<u>Slotts träsk</u> 30 "

För Hageby träsk anges djupet enligt lodningar, utförda av Munthe 1912 till 9 m (Sahlström 1916) och för Tingstade enligt Zetterling 1922 till 1,65 m (samme auktor 1929). Ram träsk, Slotts träsk och Hageby träsk intar, som synes, en speciell ställning i fråga om vattendjupet beroende på deras avvikande genesis. Det kan tillfogas, att Lindströms nu omkring 90 år gamla lodningsprotokoll torde vara i behov av en kontroll och justering, där så vore möjligt. Sannolikt skulle vattendjupet i flera fall visa sig ha undergått förändringar. Värdena har *med all sannolikhet* blivit lägre till följd av *diverse omfattande* torrläggningar och dräneringar.

Bland öns vattendrag är förutom Närsån endast Gothemsån

av någon större betydelse, och den avvattnar, inklusive tillflödena Sundsmyr-ån, Stormyr-ån, ^aSunvald-ån och Källunge-ån, ett nederbördsområde, som mäter 491 km². De övriga vattendragen håller dels en ringa vattenmängd och ligger dels i det närmaste uttorkade på eftersommaren och hösten. I förhållande till sin yta äger Fårö, som tidigare skildrats, åtskilliga vattensamlingar i form av grunda urgröpningar i kalkberget, såsom Limor, Farnevik, Mølner och Eke träkk.

Det forna myrlandskapet har numera kraftigt minskat i ytinnehåll på grund av fortskridande torrläggningar ^(har nu) och/delvis omvandlats till ängs- och åkermark. I Lau myr, Roma myr och Elinghems myr utbreder sig exempelvis idag vidsträckta odlingar eller sterila blekefält. Detta gäller kanske i ännu högre grad om den en gång så stora Mästermyr på södra Gotland. Vattenregleringen av Lina myr, det sista, länge orörda myrkomplexet, påbörjades hösten 1947 och har till stor del medfört ett utplånande av den förutvarande landskapskaraktären. Att dessa ingrepp avsevärt ändrat förutsättningarna för vegetationen och faunan, är självklart. Ang. myrararnas areal se ^{nästa sida!} anm. å Skogar och lövängar m.m. Till övervägande delen är Gotland en skogig provins. 43 % upptas av produktiv skogsmark, d.v.s. nära 138.000 ha¹. Härav utgöres omkring tredjedelen av tallskog och hälften av lövskog med inblandning av barrträd. Särskilt värde²full och intressant ur faunistisk synpunkt ter sig lövängen, som i en del socknar alltså hålles i hävd men eljest lagts igen eller fått användning som åkerareal. Inklusive helträda och obrukad åker uppgick den totala åkern 1954 till c:a 85.000 ha, medan "kultiverad

¹ Enligt Geografiska tabeller (Lagerstedt, Näsmark, Westin, 1956).

betesmark och naturlig äng" (1951) beräknas till drygt 15.000 har.¹⁾

Låga, gräsklädda strandängar finns utvecklade på ostsidans holmar och ofta på inna²⁾för liggande kustremsa. Som typisk allvarmark må omnämnas vissa områden en bit söder om Burgsvik, i Hamra, Vamlångbo och Sundre s:r.³⁾

¹⁾ Enligt Statistisk Årsbok för Sverige 1957.

²⁾ Bland mera grundläggande botaniska arbeten från Gotland må följande anföras:

a) R. Sernander: Studier öfver den gothländska vegetationens utvecklingshistoria. Upsala 1894.

b) ~~***~~ Gotlands kvarlevande myrar och träsk. K. Sv. Vet.-akademiens avh. i naturskyddsärenden. Nr 3, 1941.

c) K. Johansson: Hufvuddragen af Gotlands växttopografi och växtgeografi. K. Vet.-akad. handl., bd 29, N:o 1, 1897.

Anm. Bland de till ytvidden största myrområdena, ^{av} vilka ^{allesam-} ~~semt-~~ ^{mans} ~~liga~~ idag mer eller mindre totalt utplånats med därav betydande konsekvenser för flora och fauna, skall här nämnas: Martebomyr (c:a 3.600 har), Mästermyr (2.350 har), Roma-Store myr (c:a 1.600 har), Elinghems myr (c:a 1.235 har) och Lina myr (1.000 har) enligt Henr. Munthe: "Drag ur Gottlands odlingshistoria i relation till öns geologiska byggnad". Sv. Geol. undersökning, Ser. C a, N:o 11, 1913.

Äldre och nyare faunabeskrivningar¹⁾

Ett urval

Gotlands vertebrater har vid många tillfällen varit föremål för en skriftlig behandling. Ibland har det skett med sikte på en redogörelse för ett mera begränsat område. Det stora flertalet uppgifter är av fragmentarisk natur och insamlade under längre eller kortare resor på ön. Några författare har gjort försök att på egna och andras studier föra samman ett material till enhetliga aktstycken. En genomgång av denna litteratur ger till resultat, att iakttagelsernas utförlighet och fördelning på de olika vertebratklasserna är synnerligen ojämn, vilket naturligtvis till en del har sin orsak i gruppernas heterogena representation. Sålunda är de ornitologiska källskrifterna i majoritet, medan t.ex. reptiler och amphibi-er blott undantagsvis kommit i centrum för intresset. Bland däggdjuren spelar vissa arter en roll som jaktbart vilt, och ämnet har därför rörande dessa lockat till åtskilliga beskrivningar. Om de ekonomiskt viktiga fiskarna kan i stort sett sägas detsamma. Ichtyologien är f.ö. inte så lätt att rent

¹⁾ Flera populära lokalfaunor har under senare år utkommit grän trycket i vårt land. Åtskilliga av dessa berör uteslutande ornitologien och avser större eller mindre områden, såsom "Fågelfaunan i Ärtemarks socken" av N.G. Karvik (1948), "Hälsinglands fåglar" av Bo Witt-Strömer (1950), "Om fågelfaunan i Norrbottens län" av Björn Holm (1950), "Fåglar kring Kalmar" av Kalmar naturvetenskapliga sällskap (1951), "Västeråstraktens växt- och djurliv" av Bertil Waldén (1955) samt "Gävletraktens fåglar" av Gösta Hultberg (1956). Mera allmänt hållna översikter av den högre faunan finns dessutom publicerade i förlaget Svensk Naturs bekanta serie av landskapsböcker fr.o.m. 1946. En särskilt intressant och detaljrik uppsats i denna serie är skriven av N.G. Karvik; "Dalslands högre landfauna - en djurgeografisk översikt", (Natur i Dalsland, 1953) samt vidare "Några drag ur Västergötlands djurgeografi" (Natur i Västergötland, 1951) - "Fåglarna kring Norrköping" av C.F. Lundervall & F. Andersson (1957).

faunistiskt ~~att~~ få ett grepp om.

Givet är, att friluftslivet, som under senare årtionden genomgått en stark utveckling, liksom det ökade intresset för naturen överhuvud numera satt fart på fältstudierna bland fackfolk och amatörer. Gotlands isolerade läge och därav betingade särdrag har varit en stimulerande faktor. Raden av publicerade iakttagelser och notiser har med tiden blivit så lång, att landskapet i detta avseende kommit att inta en framskjuten plats i vårt land. Kännedomen om faunan har undan för undan berikats med nya bidrag. Ett urval, delvis i kronologisk ordning, av ~~Aågre bland~~ de viktigaste, äldre och yngre litterära källorna till detta arbete skall här nedan framläggas jämte i vissa fall en kort kommentar.

I Carl von Linnés år 1745 tryckta berättelse om hans resa på Gotland, företagen 1741 på "Riksens Högloflig Ständers befallning" finns en mängd iakttagelser av zoologiskt intresse men skildrade utan systematisk ordning. Strängt taget är antalet konstaterade arter inte så imponerande. Med tanke på resans uppläggning kom författaren speciellt i kontakt med en del sjöfåglar. I trakten av Visby påträffades t.ex. änder, skrakar och måsar (fiskmåsar), och på norra Gotland såg han tärnor, ejder, svärta, gravand, tobisgrissla, havstrut, strandkata och rödbena, ~~dan~~ senare en art, som han inte tidigare känt till. I Burs s:n hördes nattskärren och kornknarren. Från Bunge finns anteckning om bofink. I Vamlingbo inregistrerades snöskata och i Burgsvik småskrake. På Karlsöarna stannade Linné flera dagar och studerade där, förutom några redan omtalade fåglar, tordmule, sillgrissla och gråtrut. Det ornitologiska utbytet rör sig om ett 20-

1) Linné skilde, som bekant, ej på fisk- o. silvertärna. Jfr. Fauna Svecica (1761)!

tal arter. Bland däggdjuren må framhållas ~~(kron)hjort~~, räv, hare, ekorre, igelkott, vessla ~~(hermelin)~~ och säl. I arbetet skildras också olika jaktmetoder, och Linné har därvid särskilt fäst sig vid många detaljer rörande säljakten. "Skiälfetman", skriver han, "brukas så länge hon är färsk i stället för smör till Pannekakors stekande. Skiälungarne vore en delice för desse inwånare". Vidare diskuteras sjöfågeln med framhållande av ejderdunets stora värde, vilket föranleder honom att plädera för all möjlig skonsamhet vid ejderjakten.

I Jöran Wallins "Gothländska Samlingar" av år 1747 finns några fåtaliga uppgifter till belysning av djurlivet på Gotland under 1700-talet. Författaren uppehåller sig bl.a. vid (kron)hjortarna, hararna och sälarna, beskrivna ur praktisk ~~och~~ jaktlig synpunkt. En av Linnés bekanta lärjungar, C.P. Thunberg, har i "Underrättelse om någre Svenske Foglar" (Kungl. Vet. Akad. Handl., 19, 1798, p. 177) anfört några intressanta uppgifter om ett halvt dussin på Gotland ertappade fåglar, såsom alförrädare, svart ibis och bläsgås.

Dåvarande överdirektören G. Billberg är den förste, som gjort försök att författa en lokalfauna, "Utkast till en Fauna Gottlandica (samt Beskrifning på en Svensk Fogel, Falco Umbrius)", tryckt i K. Vet. Akad. n. Handl. Tom XXX, 1809, p. 188.^U Uppsatsen omfattar endast däggdjur och fåglar. Den förra gruppen räknar ett tjugotal arter och den senare omkring ett hundra-nittio. Det är troligt, att författaren från Gotland saknar personlig erfarenhet av många bland de uppgivna arterna. Då

^U Billberg, som sedermera avancerade till kammarrättsråd i Sthlm, tjänstgjorde som landskamrerare i Visby 1797-1807, var en på sin tid livligt verksam amatörbotanist och entomolog. Övannämnda arbete tycks ha varit hans första tryckta alster.

i regel inga lokaluppgifter finns publicerade, torde en viss osäkerhet vidlåda skildringen. Inför hans omnämmande av sådana fåglar som lavskrika, svartkråka, mellanspett, tallbit, gråärta, kärrmes, snatterand, brunand etc. ställer man sig ytterst skeptisk. Sven Nilsson (1816) har underkastat Billbergs fauna en kritisk granskning i en not till anmärkningar över Rudbecks fågelbok. Bl.a. påvisas, att Falco umbrinus helt enkelt är en ungfågel av Falco gyrfalco. Sedan författaren sett de av Billberg till Vetenskapsakademinens museum skänkta fåglarna, omnämnda i dennes fauna, finner han skäl att företa vissa nomenklatoriska korrigeringar. Molér (1914) säger med rätta, att Billbergs redogörelse "ej synes vara fullt tillförlitlig". I min avhandling har jag i allmänhet undvikit att utan vidare referera till densamma.

I "En resedagbok under en färd till Gottland år 1824", tryckt i Sydsvenska Dagbladet 1918, har N.H. Lovén, som besökt ön i sällskap med tre unga kollegor, A.S. Bruzelius, B.F. Fries och C.J. Sundevall, fört intressanta anteckningar om faunan, samtidigt som han bedrivit insamling av fåglar och andra djur. I ornitologiskt hänseende syns emellertid resultatet ha varit tämligen magert, och i allt beskrives bara ^(c:a) ett halvt dussin arter, nämligen vigg, svärta, rödspov, stjärtand, svarthakedopping, pilgrimsfalk och fiskmå. Det uppgås, att Fries och Lovén "på professor Flormans begäran tagit alla de ormar", som man kommit över att utnyttjas för framtida dissektionsbruk.

Om jakt och vilttillgång i början av förra århundradet skriver A. Andree i en artikel "Anteckningar öfver jakten på

Var provinsialläkare på Gotland mellan åren 1830-1860. Sysslade med jakt, författarskap, ornitologi m.m.

Gotland" i Tidskrift för Jägare och Naturforskare 1834, p. 791. I en kortfattad "Öfversikt af Gottlands Fåglar" framlägger samme författare i K. Vet. Akad. Hand. 1841, p. 207, resultatet av en till synes grundlig inventering med uppräknings av ett hundra-femtioen fågelarter, till vilka fogas ytterligare tolv, som andra iakttagare konstaterat. Han kompletterar sin undersökning med diverse rättelser och senare tillägg i Öfversikt af ^{K.}Vet. Akad. Förhandl. 1844, p. 176. I samma skriftserie följer därefter "Ny svensk fogel: Muscicapa collaris", 1846, p. 222 samt å p. 223 en uppsats om "Gottlands Fogelfauna" av C.J. Sundevall. Med hjälp av F.W. Meves är förteckningen här utökad med tio nya arter för ön. Under sistnämnda titel publicerar Sundevall i Öfversikt af K. Vet. Akad. Förh., 1849, p. 204, ett antal färskas iakttagelser, meddelade av Meves, D.J. Wallengren, W. Lilljeborg och C.J. Chasseur jämte vissa rättelser och "Anmärkningar vid förut funna arter". Antalet har nu vuxit med tolv fåglar, och slutsumman, räknat fr.o.m. 1841, blir härigenom 185 arter.

Uppsatser i ornitologiska ämnen avlöser varandra i snabb takt vid mitten av föregående århundrade. Ett värdefullt bidrag har lämnats H.D.J. Wallengren, som i Naumannia, 1853, p. 79, "Die Vögel Gothlands", redogör för öns fågelvärld. F.W. Meves gjorde studier i detta ämne ^{under} genom flera resor och framlade resultatet i en skrift "Till Gottlands fauna", ingående i Öfvers. af K.Vet.Akad. Förh. 1856, p. 271. En summarisk förteckning över en del däggdjur, reptiler och amphibi-er, varav några torde få räknas som osäkra, följer efter en längre ornitologisk beskrivning. Den tyske forskaren Ludwig Holtz genomströvade Gotland under ett par besök, vilket tog

sig uttryck i flera arbeten med detaljerade beskrivningar av fågellivet, "Die Brutvögel der Insel Gottland" i Cabanis Journal für Ornithologie 1866, p. 289 och p. 361, senare kompletterad med "Ergänzung und Fortsetzung", ibid. 1868, p. 100 samt vidare "Die Insel Gottska Sandö", ibid. 1868, p. 145 och slutligen "Die Insel Gottland und ihre Vogelwelt" i Mitth. naturw. Verein Neu-Vorpommern und Rügen, 1870, p. 23. "Bidrag till kännedomen om Gotska Sandön", skriven av G. Eisen & A. Stuxberg i Öfvers. af K. Vet. Akad. Förh. 1868, p. 370, innehåller en systematisk förteckning över samtliga där anträffade djurarter. Utförliga iakttagelser angående fågellivet på Sandön under senare år ^{publicerats} har bl.a. i Sveriges Natur 1929, p. 101, av Folke Persson och i samma tidskrift 1937, p. 28, av Karin Jansson samt i Fauna och Flora 1935, p. 55. Ett tillägg till dessa anteckningar står att läsa i Vår Fågelvärld 1954, p. 240 (S. Lundberg, J. Höjer & J. Norbeck). De spridda uppgifter Albert Engström har att förtälja enligt fyrmästare Karl Bourgeström om öns djurliv i sin bok "Gotska Sandön" (1942, national-uppl.) har jag i regel icke stött mig på.

1871 utgav dr Lars Kolmodin^U sin bekanta fauna, "Översigt af Gotlands fåglar, intagen i Inbjudning till bevistande af Examen vid Visby högre elementarläroverk 1871, och kompletterad i Årsprogrammet 1872. I koncentrerad form har författaren här velat teckna^d en samlad bild av hela öns fågelliv, varvid han utnyttjat sina egna fleråriga samt vissa äldre auktorers erfarenhet. Tillsammans finns inte mindre än 200 arter omnämnda, bland dem 135 tillhörande häckfåglarna.

De ~~historiska aspekterna~~^S på det jaktbara vilda, på jakten, jaktlagarna och jaktvårdsarbetet ~~tecknas~~^{tecknas} av landshövdingen greve Rudolf Horn i tvenne uppsatser, "Jagtförhållandena å Gotland" Läroverksadjunkt i Visby, verksam inom zoologi och arkeologi.

i äldre och nyare tid" i Sv. Jägareförbundets n. tidskrift 1883, p. 1 och p. 77. Mera i förbigående omtalas även en del fågelarter, som ur jaktlig synpunkt är av betydelse. Femtio år senare har Bengt Lindwall i en minnesskrift, "Gotlands skarpskytte- och jägaregille 1836-1936", fast mera ingående sysslat med ett liknande ^{ämne.} ~~gebiet~~. I jaktfrågor har f.ö. Gustaf Meukow skrivit några artiklar, införda i Sv. Jägareförbundets n. tidskrift 1864, p. 65 och 1865, p. 193. Oscar von Mentzer (ibid. 1920, p. 132) behandlar bl.a. värdet av det på Gotland under 1919 fällda viltet, sett i jämförelse med övriga landskap. Medan han för Malmöhus län redovisar ett viltvärde av 89 öre pr har, det högsta i landet, ligger Jämtlands län på den lägsta nivån med "1,7 - 7 öre". För Gotlands län kommer viltvärdebrådets värde enligt motsvarande beräkningsgrund¹ upp till 18 öre.² Under rubriken "Det vilda i markerna" ägnar A.G. Olofsson i minnesskriften Gotlands läns hushållnings-sällskap 1791-1941, p. 441, några sidor åt öns viltvärdebråd och åt viltinplanteringar. I "Jaktens sagor och djurlivet på Gotland samt Säljakten på Gotland", som förelåg i manuskript redan 1882 och finns utgiven från trycket 1940 av Herbert Gustavsson, berättar P.A. Säve ingående om jakten och det vilda under 1800-talet.³

Ett antal meddelanden i systematisk ordning och fördelade landskapsvis rörande fågellivet, bl.a. på Gotland, finns publicerade av dr C.R. Sundström, "Ornitologische Angaben aus ver-

¹ Troligen har förhållanden ändrats en hel del under årens lopp, varför de angivna resultaten inte är jämförbara med den nu aktuella situationen.

² Säve var adjunkt ("kollega") vid läroverket i Visby 1835-1871.

schiedenen Orten in Schweden" i Bih. till K. Vet. Akad. Handl. bd 14, Afd. IV, N:o 1, 1888, samt *ibid.*, bd 16, Afd. IV, N:o 3, 1890. På grundval av rapporterna, som för Gotland levererats av J.O. Sylvan och C.R. Sundström, finns en sammanfattande artlista uppgjord, enligt vilken de olika fåglarna indelats i två huvudkategorier, häckfåglar och icke häckfåglar. Bland var och en av dessa urskiljes tre underavdelningar, i förra fallet stann-, stryk- och flyttfåglar, och i det senare vintergäster, förbiflyttare och tillfälliga gäster. Siffrorna fördelar sig på den förstnämnda huvudgruppen med resp. 46, 16 (ev. 17) och 67 (ev. 68) arter och på den sistnämnda med resp. 8, 25 och 27 arter. Det är att märka, att uppgifterna avser år 1886 t.o.m. jan. 1887 jämte de närmast föregående åren. Författaren har kommit fram till en slutsumma på 189 (ev. 191) arter. Jfr Kolmodin (1871), som upptar 200 arter! En fortsatt bearbetning av de till Vetenskapsakademiens ornitologiska kommitté insända rapporterna för hela året 1887 jämte en del kompletteringar från föregående år har framlagts av Sundström, *ibid.* bd 17, Afd. IV, N:o 4, 1892, p. 3. I ett bihang "Angaben der Leuchtturmwächter über das Auftreten und das Anprallen der Vögel", *ibid.* 1890, p. 67, har även Gotland behandlats. I fråga om detaljerna i denna skrift liksom i en annan med liknande ämne av prof. H. Rendahl, "Flyttfågelsobservationer vid svenska fyrar" i Fauna och Flora 1917, p. 97, hänvisas till särskilt kapitel å sid.

1907 utgavs första editionen av Henrik Hasselgrens²⁾ "Gotlands fåglar. Deras förekomst och drag ur deras biologi", och två år senare gick arbetet ut i sin andra upplaga med diverse tillägg. I "En kritik" i Fauna och Flora 1907, p. 129, går

¹⁾ *Närande Gotland.* ²⁾ Regementsveterinär i Visby.

Rudolf Söderberg skarpt till rätta med bokens uppläggning och författarens metodik. Han tvekar inte att beteckna den som "ett hastverk, tillkommet utan plan och mening". I arbetet återges uppgifter av tvivelaktigt slag och sådana, som ej vederbörligen kontrollerats. Nästan genomgående saknas hänvisning till någon bestämd tryckt eller otryckt källa, vilket otvivelaktigt är en stor brist. Iakttagelsen av t.ex. murkryparens uppträdande på Visby ringmur i okt. 1906 enligt Herman Ekeröth (2:dra uppl., p. 22) jämte åtskilliga rent felaktiga biologiska fakta bidrar att i stort sett ge läsaren ett intryck ⁷av ovederhäftighet.

Samma svagheter som kommit att känneteckna Hasselgrens förstlingsverk, utmärker tyvärr också hans 1908 tryckta redogörelse för "Gotlands däggdjur, reptiler och amphibier". Denna har tagits upp till granskning av Einar Lönnberg i "Ytterligare en kritik", Fauna och Flora 1908, p. 196. Diskussion^{en} i nomenklaturfrågor saknar resonans inför vetenskapligt forum, och många av Hasselgrens privata funderingar är så löst grundade, att man kan ha rätt att tala om ytlighet i skildringen. Läsaren måste kräva, som referenten riktigt påtalar, att man som motivering för sina uttalanden lägger fram resultat^{en} av säkra och klart angivna upplevelser. I en del fall - det gäller mest fågelboken - har jag lyckats härleda vissa fynd och iakttagelser ur ~~litteraturen och på så sätt fått dem verifierade.~~ Jag har i detta ärende flera gånger haft korrespondens med Hasselgren själv. Då hänvisning till och jämförelse med dennes arbeten skett, har detta ägt rum med stor försiktighet, och inga uppgifter har ^(i regel) godtagits, utan att motsvarigheter i egna

eller andras resultat stått att finna.

Bland en del uppsatser om däggdjur ~~och fåglar~~ från senare år kan nämnas "Fynd av dvärgnäbbmus och andra smärre ryggradsdjur på Gotland" av Hans Brattström i Fauna och Flora 1945, p. 94, samt en av undertecknad författad skrift "Några fynd av dvärgnäbbmus (Sorex minutus Lin.) på Gotland" i Sv. faunistisk revy 1945, p. 106. I en gradualavhandling har Olof Ryberg, i "Bats and bats parasites" 1947, på tydliga utbredningskartor bl.a. markerat de på Gotland ^(av honom) kända fynden av fladdermöss, dock utan att lokalerna exakt angivits i texten. ~~En~~ ett säkert fynd av svart råtta står att läsa hos Torsten Gislén i "Subterranean waters on Gotland with special regard to the Lummelunda current" i Lunds universitets Årsskrift, N.F., bd 46, Nr 6, 1950. G. Notini & S. Forselius fedogör i en längre utredning om vildkaninens förekomstfrekvens och skadegörelser m.m. i "Vildkaninen på Gotland", K. Skogshögskolans skrifter nr 9, 1952. Om fynd av "Större skogsmusen (Apodemys flavicollis MELCH.) på Gotland", en för ön nyupptäckt art, skriver Edvin Reinwaldt ²⁷ u.a. i Fauna och Flora 1954, p. 254.

I "Små bidrag till Gottlands fauna" i Fauna och Flora 1910, p. 72, ger Roland Nicolin en resumé över sina fågelobservationer under en längre resa 1907, varvid han samtidigt söker vederlägga några av uppgifterna i Hasselgrens fågelbok. Särskilt flödar den ornitologiska litteraturen från St. och L. Karlsö. Flitigast bland bidragsgivarna står Willy Wöhler med större och mindre notiser i Sv. Jägareförbundets nya tidskrift, Fauna och Flora och andra publikationer. Vackra monografier utgör Bengt Bergs "Stora Karlsö, en bok om havets fåglar", 1915, och Nils Nilssons "Karlsöarna", 1947. Andra författare

1) Bidragen från ~~de~~ ²⁷ senaste decennierna inom ornitologien är så pass omfattande, att endast ett begränsat urval här kan anföras.

från detta område är bl.a. Ingmar Fröman, Valton Johansson, Nils Linnman, Einar Lönnberg, Josef Nordström, Bertil Wahlin och Valdemar Åström.

De zoologiskt märkliga benfynden i grottan St.Förvar på St. Karlsö, belysande öns äldre fauna, har redovisats av Adolf Pira dels i "Studien zur Geschichte der Schweinerassen, insbesondere derjenigen Schwedens" i Zool. Jahrbücher 1909 och dels i "On bone deposits in the cave of Stora Förvar on the isle of Stora Karlsö, Sweden" i Acta Zoologica, ^{Vol.} VII, 1926, p. 123. I sin populär^a/bok "Stora Karlsö under forntiden", 1931, kommer även Hanna Rydh in på samma ämne. Om naturen och djurlivet där skriver Berndt Löppenthin, "Stora og Lilla Karlsö før og nu" i Naturens Verden 1938, p. 298. En aktuell⁶ översikt av Stora Karlsös fågelfauna" i Fauna och Flora 1953, p. 28 och p. 116 har till upphovsman Bengt Flach, som bygger sin framställning både på egna och andras studier. Tyvärr ges dock i många fall inga klara källhänvisningar.^U

"Mina möten med dvärgmåsen" i Jorden runt 1937, 515, "I tördarnas rike" i Naturen och Vi 1938, 5, p. 12 och "Fardume träsk - en fridlyst fågelsjö" i Sveriges Natur 1938, p. 93, är några exempel på Valton Johanssons rikhaltiga bidrag. I en artikel i Fauna och Flora 1934, p. 186, meddelar Einar Lönnberg sina fågelupplevelser på Västergarns utholme, även skildrad av Bengt Flach, ^{ibid.} 1952, ²/250. Om spridda iakttagelser av fågellivet i Fardume träsk och Tingstäde träsk skriver Knut Borg i "Ornitologiskt från en Gotlandsresa", ^{ibid.} 1933, p. 241.

Lina myrs ornitologi är behandlad dels av Rutger Sernan-
^U Skildringen efter hand kompletterad med flera smärre översikter.

der i Geologiska Föreningens i Stockholm förhandl. 1939, p. 399, och dels av Bertil Wahlin i en längre, separat uppsats i Bygd och Natur 1942, p. 42. Dennes närmare har vidare sysslat med en utredning om "Kornknarren på Gotland" i Fauna och Flora 1944, p. 69. Bland artiklarna i boken "Natur på Gotland", 1946, må påpekas "Fårö, naturkontrasternas ö" av Sigfrid Durango, ^(p. 42) "Aurgrund, ett fågelskär" av Haldur Wigsten, p. 61, "Ur Linemyrs bilderbok" av Arvid Ohlsson, p. 92, "Fågellivet i en gotländsk socken under ett halvsekel" av Hugo Pettersson, p. 102, "Gotlands högre ryggradsdjur, en översikt" av Nils Noréhn, p. 231, "Halsbandsflugsnapparen, Gotlands egen fågel" av Gösta Håkansson, p. 241, "De vitkindade gässen vid Gotlandskusten" av Edvard Wibeck, p. 253, ^(samt) "Fiskar och fiske vid Gotland" av Christian Hessle, p. 265.

Uppsatser med ornitologiskt innehåll ^(speciellt) om Fårö är skrivna av Sigfrid Durango, såsom "Fågellivet på Fårön" med utgångspunkt från iakttagelser under somrarna 1935-1938 i Fauna och Flora 1938, p. 145 och p. 193 samt vidare en sammanställning från åren 1939-1943, ibid. 1944, p. 125 och p. 155. Bland övriga av dennes opus kan nämnas "Bidrag till kännedomen om fågelfaunan i Lau socken, Gotland", ibid. 1935, p. 111, "Några ord om den hökfärgade sångaren, Sylvia nisoria (Bechst.) som häckfågel på Gotland" i Sv. faunistisk revy 1944, p. 15 jämte en monografi om "Blåkråkan (Coracias garrulus L.) som häckfågel på Fårö" i Vår Fågelvärld 1942, p. 49. Haldur Wigsten har även ägnat studier åt fåglarna på Fårö och bl.a. publicerat "Fågellivet på Fårön" i Fauna och Flora 1945, p. 217 samt dessutom gett en fyllig beskrivning av "Blåkråkans (Coracias garrulus) levnadsvanor på Fårö" i Vår Fågelvärld 1955, p. 21.

"Fågelmärkning runt Gotland", Naturens liv i ord och bild 1931, p. 537, av David Sjölander & Sune Swärd innehåller enstaka notiser om fågellivets gestaltning på holmar och i träsk etc. I "Flyttfågelspaning på Gotland", Jorden runt 1933, p. 148, berättar P.-O. Svanberg om sina upplevelser bland rastande högnordiska vadare, kustpipare, sandlöpare och kustsnäppor kring Faludden i Öja s:n.

För några helt nya tillskott till öns fågelfauna under senare år redogör bl.a. Carl-Fredrik Lundevall i Fauna och Flora 1941, p. 222 (träskångare), Gunnar Svärdsson i Vår Fågelvärld 1946, p. 131 (vattensångare) enligt H. Rendahl, Fågelboken, 3:dje ~~åre~~ uppl. i korr., Bengt Nyhlén, ibid. 1949, p. 133 (gulhämpling), Lennart Lundin, ibid. 1950, p. 213 (ängshök), Nils Noréhn i Fauna och Flora 1947, p. 142 (turturduva) samt ibid. 1954, p. 69 (lundsångare), Bengt Flach (in litt. 1953) samt Nils Linnman och Bertil Wahlin i Svensk Faunistisk Revy 1953, p. 81 (mindre flugsnappare), Bengt Flach i Vår Fågelvärld 1956, p. 206 (stora piplärkan) och ibid. ^{p. 112 (turnefågel) samt} ~~1957~~ Gustaf Delje i Fauna och Flora 1956, p. 186 (dvärguv).

Ett försök till en beskrivning av snokens variation och typindelning har gjorts av Kai Curry-Lindahl i en artikel, "De gotländska vattensnokarna", i Fauna och Flora 1946, p. 37, ett arbete, som upptagits till bedömning och starkt kritiserats av Carl Edelstam i "Till diskussionen om gotlandssnokarnas särprägel" i Svensk Faunistisk Revy 1947, p. 25. I ett senare bidrag "Om de gotländska vattensnokarna", ibid. 1947, p. 85, finns ett kort genmäle av den förre och ett svar av den senare. Ur den

Se även Tillägget, p. 414!

mycket sparsamma litteraturen om amphibierna må framhållas "Om lövgrodans förekomst på Gotland" av Hans Kauri i Fauna och Flora 1949, p. 244. I en mera allmänt hållen uppsats om "Svenska amfibiers och reptilers utbredning", ibid. 1946, p. 127, berör Torsten Gislén även förhållandena på Gotland.

Vad slutligen ichtyologien beträffar, har A. Andrée en kortfattad skildring "Om Gottländska Saltsjöfisket" i Öfversigt af K. Vet. Akad. Förh. 1850, p. 112, vari bl.a. omtalas trenne fiskar, strömming, torsk och id, alla föremål för ett viktigt fiske. Han uppräknar dessutom lax, gädda, abborre, ål, skrubbskädda, stör, näbbgädda, tobis och tånglake, varav de fyra sistnämnda förekommer sällsynt. I sin "Berättelse om Fiskerierna på Gotland" (1864) har ingenjör C.G. Cederström utarbetat en beskrivning av öns fiskfauna på tillskyndan av Kungl. Lantbruksakademiens förvaltningskommitté. Ur praktiskt fiskerimässiga synpunkter har han ägnat studier av havsvattnet och strömmingsfisket. I delvis liknande syfte tar författaren till orda i ett par andra skrifter (1864 och 1865) med ovannämnda titel, där han behandlar fjällfisket och övriga fiskeförhållanden.

En planmässig undersökning rörande sammansättningen av öns fiskfauna företogs, på bekostnad av Gotlands Hushållningssällskap, under somrarna 1865 och 1866 av dåvarande läroverksadjunkten, sedermera professorn G. Lindström. Resultatet redovisades i tryck följande år i Hushållningssällskapets årsberättelse. På detta sätt fick vi en efter den tidens begrepp mycket utförlig översikt, i vilken hänsyn även tagits till bottenbeskaffenheten i träskan, djupförhållandena där och förefintlig vegetation m.m.

De genom dr Lars Kolmodin i dennes egenskap av fiskeritillsyningsman senare vunna erfarenheterna inom detta fält är samlade i en ny och utvidgad resumé, tryckt 1894 i sällskapets årsberättelse för 1893, bil. 1, p. 1.

Gotlands sötvattensfiske redovisas inte i någon ^(mig tillgänglig) statistik, och det möter svårigheter att få någon egentlig uppfattning därom. I takt med den under årens lopp alltmera reducerade vattenarealen och allmänna omdaning av landskapet har avkastningen av detta fiske i vår tid blivit så ringa, att det saknar ekonomisk betydelse inom lantushållningen. I forna dagar var situationen givetvis annorlunda. Som exempel må anföras enligt en urkund av 1616, att fisket, hörande till gården Snoder i Stenbro-å, avloppet västerut från den en gång så mäktiga Mästermyr, var skattlagt efter 6 "markelej" (1 markelej = 5 tunn. åker eller äng). Mästermyr utplånades helt efter dikningen 1902-1910. Om förhållandena omkr. år 1700 rörande sötvattensfisket skriver Moberg (1938): "Eine grosse Anzahl von Mooren und Träsk ist von Bedeutung für die Deckung des Hausbedarfs an Fischen".

I sitt arbete "Die Fische der Ostsee" (1883) sysslar K. Möbius & Fr. Heincke bl.a. med en analys av fiskfaunan runt Gotland och inom det övriga Östersjö-området och gör därvid ett försök att uppställa utbredningsgränser för de olika fiskarterna. Enligt dessa auktorer hänföres ön till "Untergebiet der süd-schwedischen Küste", som i sin tur hör till Östersjöns sydöstra huvudregion. Skrifter, sådana som t.ex. "The young bottomstages of the flounder (Pleuronectes flesus L.) at Fårön and the northern part of Gotland" i Svenska Hydrografisk-biologiska kommissionens

Y Länssarkivets aktpublikationer III. Handl. rörande fiskeriet på Gotland. Gotländskt Arkiv 1940, p. 20.

skrifter, ny serie: biologi, bd 1, 1930, samt "Några iakttagelser rörande blanklaxen vid Gotland" i Svensk Fiskeritidskrift 1923, p. 67, båda av Christian Hessle, berör mera fiskeribiologiska problem och ligger egentligen vid sidan av denna avhandling. I uppsatsen "Gotlands kustfiske" av samme auktor i Meddel. från K. Lantbrukstyrelsen nr 238 (Nr 4, 1922) förekommer ett kapitel "Fiskarter, som på Gotland äro föremål för fångst vid kusterna". Antalet uppgår till femton-sexton arter.

Ovanstående är, som framhölls i inledningen, ett litet axplock ur den omfattande litteratur, som i form av redogörelser för enskilda arter eller i form av översikter av faunan inom ett större eller mindre område, har fått tjäna som underlag till föreliggande framställning.

Några element ur den paleozoiska vertebratfaunan

Kunskapen om Gotlands äldsta fauna, grundad på det rika fossilmaterialet i öns paleozoiska lager, är vitt utbredd tack vare åtskilliga forskares arbeten. Detta gäller ett stort antal former bland de ryggradslösa djuren. De hittills bekantgjorda fynden av vertebrater är emellertid ytterst obetydliga, ehuru ingalunda utan intresse och betydelse. Frågan skall här behandlas i en kort översikt.

Vid grävning av en kanal i Lau s:n sommaren 1894 erhöles en mängd fossil, hämtade ur en lös och mjuk märelskiffer i silurformationen (Lindström 1894/1895). Skiffern ligger här under de fasta, bl.a. av korallerna Rhizophyllum gotlandicum och Rh. elongatum uppbyggda kalkstensbankarna kring kyrkan i Lau. Ur märelskiffern har urskilts ett femtiotal djurarter, såsom crustaceer, cephalopoder, maskar, gastropoder, lamellibranchier och brachiopoder. Av särskilt värde utgör fyndet av tvenne smärre ryggsköldar i form av glänsande ovala fjäll, som tillhört fiskar av en primitiv typ. Båda sköldarna synes ha bestått av ett centralt parti, kantat av ångsmala sidostycken. Framtill finns på det fullständigaste exemplaret en bred tvärsköld.

Lindström (op.cit.) hänför det nämnda fiskmaterialet till Pteraspidernas grupp. Trots den triangelformade rostrumdelen

✓ Jfr även Lindström (1895, p. 3)!

erinnrar sköldarna mest om någon typ inom släktet Cyathaspis. Enligt hans mening kan man spåra en likhet med vissa karaktärer hos det av Rohon²⁾ beskrivna släktet Tolypelepis. Denne senare har publicerat några fynd av ytterst små hudfjäll, funna 1860 av Volborth³⁾ i lerlager vid Hammarudd nära Östergarn och hörande till Th. parvidens AGASSIZ och Th. Volborthi ROHON³⁾. Östergarnsmaterialet har histologiskt undersökts av T. Örvig (enligt Spjeldnaes 1950), varav framgår, att några prov tillhör Acanthodierna och de övriga Coelolepiderna. Bland de förra representerar ett exemplar Gomphodus-typen. I ett interfolierat exemplar av Lindströms arbete, "List of the Fossil Faunas of Sweden, II, Uppersilurian", 1888, har författaren enligt Spjeldnaes gjort anteckningar om följande - med undantag för Hammarudd - opublicerade arter: Thelolepis glaber (Torsburgen och Hammarudd i Kräklingbo samt Lau kanal; Th. parvidens (Torsburgen och Hammarudd i Kräklingbo); Thyestes sp. (Hoburgen).

Cyathaspis^s-fyndens stora intresse ligger däri, enligt vad Lindström påpekar i sin preliminära redogörelse^(1894/1895), att de såsom härstammande från övre (yngre) siluriska lager representerar "den äldsta kända, icke blott fisken, utan vertebraten, hvilket

1) Quarter Journal Geol. Soc. 1861, p. 552.

2) Jfr Sæve-Söderbergh (1941, p. 237, not 2)! Båda arterna är också funna "in Russia and in England" enligt Lindström (1895).

3) Die obersilurischen Fische von Oesel. Theil 2. Mem. Acad. Imp. Sci. St. Petersburg. St. Petersburg 1893.

{ VII. Ser. Tome XLII, No 5, p. 76 }.

tills vidare, innan nya fynd från en ännu äldre tid gjorts, förlämnar den en betydelse, som eljest icke skulle hafva tillkommit den".

Emellertid framhåller ovannämnde författare i en senare skrift (1895), dels att Claypole¹⁾ påträffat rester av fiskar i så gamla lager som i "the American Clinton Group which according to him is coëval with the English upper Llandovery" och dels att Rohon²⁾ beskrivit några fossila fiskar i ännu äldre lager, "the Lower Silurian strata called the Glaukonite sand near S:t Petersburg in Russia".

Området vid Lau backar har i senare tid undersökts av Munthe (1902), som ingående diskuterat de stratigrafiska förhållandena i Lau-kanalens profil, och som i samma lager, en blåaktig mærgel- och lerskiffer, som Lindström, insamlat ett fossil i form av "ett mindre fragment" av Cyathaspis (?) Schmidtii F.E. GEINITZ. Hede (1925) hänför i sin beskrivning av det ifrågavarande områdets silurbildningar nämnda skikt till Hemse-gruppen.

Underordningen Cyathaspida behandlas speciellt av Kiaer & Heintz (1935) i samband med en redogörelse för "The Downtonian

1) ^{1/}Quater Journal Geol. Soc. 1885, p. 56 samt "Nature", vol. 52, 1895, p. 55.

2) Ueber untersilurische Fische, 1889, enligt Lindström (1895).

and Devonian Vertebrates of Spitsbergen". Därvid ges en historisk översikt av de från olika länder undersökta hithörande formerna. Författarna kommer också in på Lindströms antagande (1895), att ett funnet stycke av en förlängd sköld ev. kunde vara ett "arm"-fragment. Detta synes i stället vara ett lateralt parti, ursprungligen placerat mellan de båda skalen. Lindströms Cyathaspis intar en i systematiskt hänseende viktig ställning mellan C.integer ~~KUNNETH~~ och C.schmidtii ~~GAHNITZ~~, varför arten föreslagits erhålla namnet (Cyathaspis) Archegonaspis lindströmi KIAER & HEINTZ. Underordningen Cyathaspida, som enligt Kiaer & Heintz (op.cit.) jämte Pteraspida och Psammosteida bildar ordningen Heterostraci (Aspidophorida Brotzen), omfattar släktena Cyathaspis, Holaspis och Diplaspis, med former kända i stort antal från skilda lager såväl i Europa som i Nordamerika, särskilt rikligt från Red bay-området på norra Spetsbergen.

Till ovanstående kan ytterligare fogas några publicerade iakttagelser från senare år rörande en del vertebratsfossil, omtalade av Spjeldnaes (op.cit.). Under somrarna 1948 och 1949 sysslade författaren med geologiska fältarbeten på Gotland. Han beskriver ett fynd från Burgsvikssandstenen strax söder om Grötlingbo station av en sällsynt stor, fragmentarisk, ventral sköld av en Cephalaspid, som dock inte närmare kan identifieras. Exemplet i fråga synes vara det största hittills kända inom Östersjöområdet. Från samma lokal föreligger också ett fynd av en Coelolepid.

Ur materialet från den tidigare bekanta fyndorten vid Lau backar urskiljer författaren ett 10-tal Acanthodius-fjäll, representerande Nostolepis- och Gomphodus-typerna, varjämte tillkommer ett lika stort antal av Coelolepider. På Gotland har vidare ny-

ligen insamlats enligt meddelande av dr G. Wängsjö (hos Spjeldnaes) ett fragment av Dartmuthia, om vilket ingenting närmare hittills publicerats.

Anmärkning:

I ett gammalt arbete av W. Hisinger, "Lethaea Svecica seu Petrificata Sveciae", Holmiae MDCCCXXXVII, avbildas en svanskota av en "Ichthyosaurus", vilken författaren påstår vara funnen på Gotland. Till uppgiften är fogad en utförlig beskrivning, undertecknad A. Retzius, av preparatet, som skall befinna sig i Mus. Coml. Reg. Metall. (Bergskollegium). Kotan är dessutom avbildad hos Cuvier, "Rech. sur les Ossem. foss." T.V.P. 2, Tab. XXVII, fig. 12).

Att här föreligger en oriktig ursprungsbeteckning är utan vidare uppenbart. Hos Hisinger är inom parentes sagt f.ö. omtalat en Ammonites dalmanni från Gotland, likaledes ingående i Bergskollegiums samlingar i Stockholm. Detta fynd är bestämt av Struckmann ("List of the Fossil Faunas of Sweden, II. Upper Silurian", Stockholm 1888, p. 8) och denne menar, att det "without the least doubt is a variety of Ammonites gigas and is derived from the Upper Jurassic strata near Hannover".

Synbarligen har mer än ett fossil hos Hisinger råkat ut för en förväxling av fyndorten. Huruvida ovannämnda Ichthyosaurus härstammar från Tyskland eller ev. från Skåne är naturligtvis inte så enkelt att reda ut.

Fynd ur den postglaciala vertebratfaunan

De spridda bevis, som härrör från kulturlager och subfossila lager under den postglaciala tiden i fråga om Gotlands vertebratfauna, representerar ett dussintal fullt säkra jämte fem-
^(något)
~~sex~~ tvivelaktiga däggdjursarter, ett femtiotal fåglar, en eller möjligen två amphibier samt ett tiotal fiskar. Reptilerna tycks inte alls vara företrädde, enligt vad jag kunnat utröna.

Uppgifter om dessa förhållanden är hämtade dels ur den arkeologiska och dels ur den geologiska litteraturen. Trots all noggrannhet vid genomgången kan listan möjligen utökas med någon enstaka art, som varit publicerad men förbisetts. Förteckningen, ordnad klassvis, ger i sin helhet ett visst begrepp om den dåtida faunans utseende, efter vad forskningen hittills kunnat avslöja. Givetvis är bilden inte definitiv, då nya rön och fortsatta bidrag efter hand är att emotse.

Fynden från stenålderns äldre och yngre skeden utgör en tämligen rikhaltig samling, medan materialet från bronsåldersboplatserna är obetydligt, som prof. Mårten Stenberger (in litt.) vänligen bekräftat. De osteologiska fragmenten från järnåldern är i jämförelse med ^{Fynden!} ~~bronsålderns~~ ^{något} rikhaltigare.

I. MAMMALIA:

1) Cervus e. elaphus LIN.

En del tunna ben- och hornfragment av kronhjort visar, att arten ^(synes ha) tidigt ~~ingått~~ i faunan. Några kulturföremål, tillverkade av hjorthorn, har bl.a. hittats och finns beskrivna enligt undersökningar av gravar från den yngre stenåldern (gånggriftstiden) i det stora och intressanta Västerbjersfältet i Got-

hem (Stenberger 1939). Enligt Munthe (hos Nihlén 1925) har kronhjorten troligen kommit till Gotland "redan före Litorina-havets maximiutbredning, trots att lämningar efter den anträffats först i senare avlagringar". Vissa fynd från kulturlager i Visby stad daterar sig från övergången mellan järnåldern och medeltiden (Sernander 1898). Tydligt är, att kronhjorten så småningom dött ut helt och hållet.

Om inplantering av denna art långt fram i senare tid se närmare kapitlet om Gotlands recenta fauna!

1) Det är oklart, huruvida kronhjort ingått i materialet från grotta St. Förvar på St. Karlsö (Munthe hos Stenberger m.fl. 1943).

2) Under grävningsarbete å St. Torget i Visby 1924 insamlades å ett medeltida lager från 1100- och 1200-talen flera hundra avsågade hornspetsar och t.o.m. panndelar av kronhjort. Föremålen, som med all säkerhet varit avsedda för tillverkning av prylar och andra redskap, torde ha importerats exempelvis från Tyskland, med vilket land det dåtida Visby hade livliga förbindelser (Nihlén op.cit.). I stadens botaniska trädgård hittades 1876 övre delen av ett hjortkranium, beläget på 4 alnars djup och överlämnat till Gotlands fornsal. Fragmentets ålder okänd. (Säve 1940).

2) Alces alces LIN.

Med hänsyn till flera subfossila fynd torde älgen ha förekommit i åtskilliga av öns skogar redan under Litorina-tiden och långt fram till och med under bronsåldern (se nedan!). Munthe (hos Stenberger m.fl. 1943) anser, att arten nått Gotland under Ancylus-tiden. Lindwall (1936) håller för troligt, att den skulle ha dött ut under tidig medeltid. Bland de talrika hornfragment, avsågade spetsar och basala horndelar, ibland med vidsittande pannparti, varom ovan anförts om kronhjorten, från 1100- och 1200-tals lager i Visby, fanns även en del rester av älghorn. Av olika skäl menar Nihlén (1925) att dessa näppeligen

kan ha emanerat från provinsens egen älgstam, som redan torde ha varit utdöd vid denna tid.

På ett sandlager av hopsjunknen torv i Rembs myr i Vamlingbo har tillvaratagits ett älghorn av cervin typ, såvitt man kan bedöma saken, härstammande från något skede av Litorina-tiden (Sernander 1898). Från en stenåldersboplats i Gullrum mellan Havdhem och Näs s:r är f.ö. älgfynd beskrivna, ett radius- och ett carpalben (Nordenskiöld 1901). Bland de sistnämnda fragmenten finns också en del redskap av älgben, varför man gissat, att dessa föremål kunde vara av främmande ursprung.

I samband med en av dr Wennersten företagen utgrävning vid en boplats från gånggriftstiden i Hemmor i När 1902 hittades ytterligare ett kulturföremål, en harpun, av nyssnämnda material, enligt ~~van~~ dr J. Nihlén berättar[✓]. Denne lämnar samtidigt en redogörelse för ett särdeles värdefullt fynd i form av ett mer eller mindre fullständigt älgskellett i Mellings myr, 2,5 km SSO om Eksta kyrka, under sommaren 1923. Skelettdelarna, som blottades under plöjningsarbete, utgjordes av en palmat hornkrona, av tänder, lårben, revben m.m., samtliga belägna i blekelagret under den vanliga myllan. Författaren framhåller, att "möjligen skall kommande fynd visa, att arten icke var så sällsynt för stenåldersjägaren". På grundval av företagen pollenanalys genom dr G. Lundqvist drar Munthe m.fl. (1927), som närmare behandlat fyndet, den slutsatsen, att älgen "inbäddats här under äldre delen av bronsåldern, d.v.s. c:a 1.500 år före Kristus". Till detta kan vidare läggas ett fynd av ännu yngre datum, ett hornfragment, som hittats

✓ Gotlands Allehanda 1923, nr 121.

av W. Wöhler 1914 i ett torvlager i Martebo myr. Enligt Munthe (op.cit.) har detta horn kunnat dateras till senare delen av bronsåldern.✓

✓ Enligt uppgift hos Säve (1940 a) berättas från Gotska Sandön, att en ung älg skall ha flutit i land där 1852 (Notis i Gotlands Tidning 1852, n:o 19).

Vid ett par andra tillfällen har liknande händelser inträffat utmed gotlandskusten. Sålunda fann Munthe (1910) en ilandfluten älg vid St. Karlsö sommaren 1907. Vid stranden i Nors i Hall s:n upptäcktes en "strandad" älgdjur, en vacker sextaggare, den 4 okt. 1957 (Sigfrid Larsson in litt.). I det senare fallet hade strax innan rått en kraftig västlig vind, varför djuret med säkerhet råkat i drift under en simtur i skärgården vid den svenska fastlandssidan. Om älgfyndet i Hall berättas närmare i Svensk Jakt 1957, p. 415, där f.ö. ännu en iakttagelse relateras angående en ilanddriven älg, en ko, som påträffats infrusen i isen vid holmen Sildungen i Gothem på östra sidan av ön omkring 1940.

3/ Capreolus capreolus LIN.(?)

I materialet från ett kulturlager mellan Ancylos- och Litorinagrus vid Gisslause i Lärbro har docent E. Dahr urskilt ett benfragment, sannolikt tillhörande rådjur. Tyvärr befann sig benet i rätt dåligt skick, varför bestämningen torde vara något problematisk (Munthe 1930). I övrigt föreligger, såvitt bekant, inga andra uppgifter om några fynd, vittnande om rådjurets äldre förekomst på ön. Jfr Ekman (1919)✓

✓ Från Öland är rådjuret känt genom ett subfossilt fynd i den s.k. Vipetorpsmossen från subboreal tid enligt Sernander (Bull. Geol. Inst. of Upsala, No 10, Vol. V., 1900). Troligen rör det sig om Mossberga mosse, såsom Hansson påpekar (i "Natur på Öland", 1955, p. 124), då ovanstående namn inte existerar.

Anmärkning! Ett horn av Rangifer tarandus har enligt Nihlén (1927) tillvaratagits i ett boplatslager från stenåldern i Visby. Uppgiften (artbestämningen) förefaller emellertid vara något osäker, då notisen försetts med frågetecken.

4/ Sus scrofa LIN.

Större och mindre bensamlingar av Sus ^(från äldre epoken) här/insamlats vid grävningar på skilda platser på Gotland. Från Burgakar eller Libbenarve myr i Havdhem anför Sernander (1898) ett fynd av några benrester (femur, tibia och metatarsal-ben), inbäddade i ett lager mellan Cladium-torv och marin gyttja, som bildats strax efter Litorina, havets maximihöjd. Iaktelsen har sitt stora intresse, eftersom skelettdelarna här icke befunnit sig i något kulturlager.

Bland osteologiska fynd från en stenåldersboplats ^{Gullrum} ~~Hemmor~~ å hemmanet Burge i Havdhem och Rangsarfve i Näs fanns en riklig mängd fragment av svin (Hansson 1900, Nordenskiöld 1901).^u Som man inte kunnat påvisa några tendenser till röta eller andra defekter hos tänderna, menar den senare, att man i detta material icke kan spåra någon domesticering av djuren. Se nedan under A! Från andra boplatser under stenåldern, såsom Hemmor i När s:n och i Visby, är talrika benlämningar av svin kända (Holmqvist 1912). 4 större och 2 mindre "vildsvinsbetar" är funna i en gravplats från hällkisttiden vid Norrgårda i Väskinde (Lithberg 1914). Liknande fynd har gjorts vid en motsvarande lokal i Alvena (Nihlén 1927). En kniv av "vildsvinsbete", som hittats i en boplats från gånggriftstiden nära Ejvide i Eksta enligt undersökningar av dr Wennersten och dr J. Nihlén 1922 och 1923 har omnämnts av Munthe m.fl. (1923).

En granskning av gjorda benfynd ger vid handen, att det i regel är förenat med betydande svårigheter att med full
 ✓ Redan 1886 hittades i ett gravfält från gånggriftstiden, Västerbjers i Gothen, 8 mer eller mindre bearbetade "vildsvins-tänder". Om fyndens närmare beskrivning se längre fram under Sus scrofa: Stenberger (1943)!

säkerhet ^(konstatera) ~~avgöra~~, huruvida man har att göra med en ren vildsvinstyp eller en mer eller mindre primitiv tamsvinsas. Som Ekman (1948) framhåller, kan man urskilja en jämn serie av övergångsformer, sedda inte minst ur osteologisk synpunkt, från stenåldern över medeltiden och fram till våra dagar. Företeelsen har sin orsak i ^(den) domesticeringsprocess, som oavbrutet fortgått allt sedan den yngre stenåldern, från döstiden, gånggriftstiden och hällkisttiden, d.v.s. 3500-2000 år f.Kr.

Svinrasernas utveckling har tagits upp och utförligt diskuterats i en gradualavhandling, "Studien zur Geschichte der Schweinerassen, insbesondere derjenigen Schwedens", av Pira (1909). Denne behandlar bl.a. fynden från Gullrum, Hemmor och grottan St.Förvar på St.Karlsö. Att skelettdelarna av naturliga skäl inte alltid befunnit sig i så komplett skick, som önskligt vore, har i vissa fall gjort frågan mycket komplicerad. I sin på grundliga komparativa studier verkställda sammanfattning särskiljer Pira (op.cit.) sju subfossila svinformer i Sverige. Av dessa är fyra representerade i materialet från Gotland.

A) Fynd från den yngre stenåldern i Gullrum och Hemmor: i fråga om kraniets och tändernas byggnad intar typen en intermediär ställning mellan Rütimeyers "tamsvin" och Sus scrofa ferus antiquus. Med hänsyn till extremiteterna står typen närmast den senare. Pira drar den slutsatsen, att man härvid kan se vissa tendenser till domesticering. Jfr Nordenskiöld (op.cit.)!

B) Fynd från den yngre stenåldern på St.Karlsö (därvarande äldre skikt): typen erinrar, när det gäller extremiteternas

byggnad, såväl om Sus scrofa ferus antiquus som Sus scrofa palustris. I fråga om kraniebyggnaden och tänderna företer den likhet både med den förra, S.sc.f.ant., och med Rütimeyers "tamsvin", även om typen mera i sin helhet avviker från Sus scrofa ferus antiquus och egentligen visar en ^{större} ~~viss~~ övre-
stämmelse med ^{torv/} ~~tam~~svinet". Med all säkerhet tamsvin.

C) Fynd från stenålderns yngre och yngsta perioder på St. Karlsö: typen står i alla väsentliga drag närmast Sus scrofa palustris. Tamsvin. Påminner f.ö. om svinformer från bronsåldern etc.

Då Vissa fynd från den yngre stenåldern på St. Karlsö: typen kännetecknas därav, att vissa kranialdelar är av mindre dimensioner än hos Sus scrofa palustris. Företer likheter med svin från medeltiden och början av nyare tid enligt erfarenheter från fastlandet. Tamform.

Som synes, utgör de funna svinlämningarna från olika lager ett högst intressant prov på en tämligen stor variation. Det ligger i sakens natur, att fynden inte utan vidare, såsom ofta skett, kan bestämmas som egentliga vildsvin. I vissa fall erbjuder benresterna, som ovan framhållits, svårigheter att exakt expertisera. Pira (op.cit.) gör gällande, att man på grund av Gullrum-benens kompakta substans, hörntärndernas kraftiga emaljöverdrag etc. vore benägen att beteckna dem som vildsvinsfragment. Som ytterligare bevis anför författaren, att inga rena husdjursrester samtidigt blivit uppdagade - ett i sammanhanget enligt min mening viktigt konstaterande.✓

Ser man saken ur en annan synvinkel, känner man sig kanske trots allt frestad att i fallet Gullrum tänka sig möjligheten av någon slags tamsvinras, beroende bl.a. på ^{det} ~~ett~~ rela-

✓ Husdjurens hela domesticeringshistoria är ett föga utrett kapitel.

tivt kort^anosparti^{et} samt den ringa längden av os lacrymale med in-
 dextalet 1,19. Hos skånska svin från torvmossarna varierar detta
 mellan 1,80 till 2,63, och hos motsvarande danska djur ligger det
 omkr. 1,70. För Sus scrofa ferus recens är värdet 1,30 ~~till~~ 1,95
 hos hanen och 1,31-1,85 hos honan. I fråga om Gotland torde man
 få ta i betraktande möjligheten av en degenerationstendens, förör-
 sakad av stammens isolation, vilket också Pira framhåller. Bedöm-
 ningen försvåras naturligtvis med hänsyn till detta. Minskningen
 i storlek av några kroppsdelar behöver sålunda för den skull inte
 anses som ett tecken på en högre eller lägre grad av domestice-
 ring. Sus leucomastyx är ett gott exempel på en liten ö-ras från
 de japanska öarna liksom Sus scrofa meridionalis från Sardinien.
Pira framför den åsikten, att svinbenen från Gullrum och Hemmor
 med all sannolikhet skulle kunna leda sitt ursprung från sådana
 individer, som infångats och delvis tämjts och alltså stått i nå-
 got slags beroende av människan.

Flertalet av benfragment^{en} från grottan på St. Karlsö har fun-
 nits tillsammans med rester av olika husdjur, får, get etc. varför
 nämnda fragment på denna grund skulle kunna härledas från eller
 tillhöra tamformen. Det kan tilläggas, att man bland svinbenen
 urskilt lämningar av större individer från de äldre skikten i jäm-
 förelse med de yngre. I ett visst lager har man funnit svinben i
 en blandning av uteslutande säl. Bland dem finns bl.a. ett intres-
 sant kranialparti, där de kraftiga molarerna enligt Pira otvetydigt
 ger vid handen förekomsten av ett typiskt vildsvin. Av de 1.738
 benlämningar, som funnits vid Västerbjers i Gothen, en stenålders-
 boplats från gånggriftstiden, och som varit möjliga att bestämma,
 utgör 72,6% rester av Sus. Då samtliga befunnit sig bland diverse
 husdjursben, talar sannolikheten för, att det är fråga om tamsvin
 enligt Dahr (hos Stenberger m.fl. 1943). Stödd på erfarenheter re-
 dan i slutet av förra århundradet, upptar Sernander (op.cit.) ^{vild-}arten

svinet /som inhemsk^t/ på Gotland. Nihlén (1927) liksom Munthe (hos Stenberger m.fl. op.cit.) ^{anses} att vildsvinet har inkommit redan under Ancyclus-tiden.

När vildsvinet dog ut på Gotland, kan näppeligen avgöras. Lindwall (1936) uppger, att man hittat lämningar av vildsvin i de s.k. kämpagravarna från omkr. år 400. Tyvärr synes dessa ben icke ha varit föremål för sakkunnig bearbetning, varför ingen närmare hänvisning kan göras till rastyp etc. Samma sak gäller om de svinben, som hittats i Vallhagar-materialet från 500-talet enligt Gejvall (1948). Antalet fynd därifrån är emellertid, som författaren anmärker i en senare skrift (1955) oväntat sparsamt. Möjligen kan det ringa antalet svinben vara ett tecken på en alltför intensivt bedriven vildsvinsjakt under närmast föregående epok. Varje uttalande i den ena eller andra riktningen är naturligtvis en vanskelig sak, då det knappa materialet ^(tillåtit) ej en noggrann kontroll ur osteologisk synpunkt. Det har gjorts gällande, att vildsvinet ev. skulle ha försvunnit från Gotland någon gång under medeltiden, men sannolikt är, enligt min mening, att det skett långt tidigare.

Anm. Grönberg (1941) anför en, troligen osäker, uppgift om, att vildsvin (jämte ren) skulle ha inplanterats på Gotska Sandön under 1700-talet i avsikt att där inrätta en jaktpark. Om vildsvinens öden - såvida nu en import verkligen ägt rum - ^{tycks} ingenting senare ha publicerats.

Mera i en parentes kan här påpekas några på Gotland funna rester av Lynx lynx Lin. och Ursus arctos Lin. Bland bitar av brända ben i en järnåldersgrav vid Bjärs i Lärbro har beskrivits "en klo, närmast liknande en björnklo" (gravkista nr 4) samt vid Lilla Åskåker i samma socken i en lägre delvis skadad gravhög "en klofalang och en mellanfalang av lo". Fynden har granskats av docent T. Tullberg (Gustafsson 1878). Vidare har björnklor hittats i andra järnåldersgravar, vid Nystu i Tingstäde, förromerska järnålderns 3:dje period, Tenglings i Etelhem, romerska järnålderns 4:de period:1 samt vid Amunde i Burs, romerska järnålderns 5:te period:1 (Almgren & Nerman 1923). --Att lo och björn skulle ha uppträtt inom provinsen på grundval av dessa indicier, torde vara helt uteslutet. Allt talar för, att resterna emanerat från djurhudar, införda genom handelsutbyte med omgivande kusttrakter. Angående ett liknande järnåldersfynd av björn nära Horsens i Danmark jfr Degerbøl (i Danmarks Pattedyr, 1935, p. 51).

5) Bos taurus longifrons OWEN.

Vid grävningar i Dammens myr i Fröjel s:n sommaren 1892 hittade Sernander (1898) en samling däggdjursben, bl.a. härrörande från en dvärgoxe. Torvlagret i myren bestod överst av ett Cladium-Phragmites lager. Härpå följde ett smalt sandskikt och under detta en mollusk-zon, starkt blandad med gyttja. Skelettet låg på omkr. 90 cm djup, strax under sistnämnda lager. Enligt verkställda mätningar överensstämmer de skilda delarna väl med den för sin spensliga kroppsbyggnad utmärkande och nästan hjortliknande dvärgoxen, bekant från den schweiziska pålbyggnadskulturen (Bos brachyceros OWEN 1830). Kraniet hos Fröjel-oxen saknar tyvärr horn och pannparti, som för denna ras i båda fallen företer typiska karaktärer. Ett studium av vänstra underkåkens molarer visar tydligt en inåtriktad lutning av dessa på 17. Överkåkens molarer intar en motsvarande utåtriktad ställning. Hos frontosus-rasen står molarerna nästan vertikalt.

De på flera platser i Skåne gjorda fynden av dvärgoxe gav Nilsson (1847) anledning att anta, att rasen i fråga - liksom uroxen och den högnackade oxen - en gång i tiden levat vilda/i skogarna i västra och södra delen av landskapet. Ekman (1922) menar dock, att varken dvärgoxe eller den högnackade oxen förekommit i vilt tillstånd hos oss. Med hänsyn till att fyndet på Gotland gjordes i en myr, 12 meter över havsytan, och att Litorina-gränsen i Fröjel ligger på ungefär 18 m, synes man av flera skäl vara berättigad till den slutsatsen, att djuret funnit sin död i myren under en period, som motsvarar den yngre stenåldern. Inte långt från Fröjel, vid Gullrum i

i Havdhem, har man närmare undersökt en under långliga tider utnyttjad stenåldersboplats, beskriven av Hansson (1900). I materialet därifrån saknas rester av släktet Bos, trots att de osteologiska fragmenten är tämligen omfattande. Sernander (op.cit) framhåller som sin uppfattning, att ^{om}dvärgoxen skulle ha förekommit som husdjur vid denna tid i trakten, borde detta ha visat sig genom benfynden på platsen. Den av honom beskrivna dvärgoxen anses ha dukat under, medan stenåldersfolket hade sitt tillhåll vid Gullrum. Sett ur denna synpunkt, ger omständigheterna sålunda ett visst stöd åt den meningen, att dvärgoxen kan ha varit ett på Gotland då levande vilt djurslag.

Nihlén (1927) håller för troligt, att får, get och nötboskap införts under gånggriftstiden, "men onekligen tala starkare skäl för, att dvärgoxen funnits redan tidigare på Gotland, och möjligen ditkommit redan under slutet av Ancylostiden". Pira (1927) har ägnat en ingående analys av de i stenålderslagren i grottan St.Förvar på St.Karlsö funna benresterna av Bos och därvid kunnat påvisa, att de företer överensstämmelse ^{dels} ~~å ena sidan~~ med Bos primigenius och Bos trochoceros ^{dels} ~~samt~~ med Bos brachyceros. Han skriver bl.a.: "Indeed, in one instance even a certain conformity to Bos primigenius ferus". Hela problemet är, som synes, tämligen komplicerat och torde alltså gömma på flera olösta detaljer.

/ Jfr Jägerskiöld i Sveriges Djurvärld. Sthlm 1930, p. 142!

3) G 8, G 7, B 6, G 5, I 5, G 4, I 4, B 3, G H 3, H 3, B 2 samt B I. Se översikten å p. 67 b.

6/ Equus caballus LIN.

De forskningsresultat, som under senare år kommit i dagen ^(i vårt land) tack vare docent Bengt Lundholms studier av hästens härstamning och domestikation, bl.a. grundade på ett antal arkeologiska och subfossila gotlandsfynd, är så pass intresseväckande, att saken här skall beröras med några ord.

Sedan gammalt har det varit en utbredd åsikt, såsom Lönnberg (1914) också påpekar, att "hästar ej bevisligen funnits vilda i Sverige". Lundholms undersökningar (1947) har gett vid handen, att fynd av häst noterats under hela den postglaciala tiden, men antalet fynd visar en markant nedgång under hällkisttiden, d.v.s. övergången till bronsåldern. Samma sak gör sig gällande även inom andra europeiska länder. Vid sistnämnda tidpunkt anser författaren, att man kan spåra de första tecknen till en begynnande domesticeringsprocess. Lundholm (1955) diskuterar de gotländska osteologiska hästfragmenten dels från stenålderslagren vid Eke (Munthe 1910, Beskr. till Geol. kartbladet Hemse 1927), Västerbjers, St.Förvar^u och Gullrum samt dels från den nyligen undersökta järnåldersbyn Vallhagar i Fröjel²⁾. Det äldsta kända fyndet¹⁾ ^(på Gotland) är gjort i Stumle myr 1898 i Eke s:n. Det daterar sig från stenålderns yngre skede.

På grundval av komparativa studier av bl.a. nära 200 benlämningar från Vallhagar och av fynden från Västerbjers har författaren lyckats finna överensstämmelse mellan sten- och järnålderns hästtyp samt nutidens "skogsbagge" eller gotlandsruss. Inga skäl talar för, att denna sistnämnda skulle vara av östligt ursprung. Han uttalar f.ö. den meningen, att denna

1) omtalade av Pira (1927) men ej närmare beskrivna.

2) Gislén & Brinck (1950) anför ett fynd av en halskota från den inre delen av Lummelunda grottan. Benfragmentet härleder sig från den sub-boreala tiden (yngre Litorinatid).

häst representerar en dvärgform av den äldre fastlandsformen. Ett hästskelett, funnet vid Ihre gård i Hangvar, från järnåldern företer den egendomligheten, att pann-indextalet ligger ovanligt högt. Härvid, påpekar Lundholm (1947), kan man påvisa likheter med vissa nordvästeuropeiska hästar, omnämnda under kollektivbeteckningen Equus caballus nehringii Brinkman.

Enligt erfarenheter från det övriga Sverige torde hästen icke ha varit domesticerad så tidigt som i mitten av gånggriftstiden. Jfr Nihlén 1927, p. 209! Då vi vet, att både älg och vildsvin förekom i stenålderns skogar på Gotland, förtjänar det att antecknas, att rester av dessa djur är relativt sparsamt företrädade vid den tidens boplatser, och detsamma är just förhållandet beträffande hästen. Lundholm (1955, p. 812) drar härav följande - kanske något djärva - slutsats: "the evidence suggests, I consider, that the russ was wild on Gotland".

✓ Om dvärgväxten hos en isolerad population jämför teorien om Sevall-Wrights effekt!

✓ Canis lupus LIN.

Pira (1927) har beskrivit en vänster och en höger överkäkshalva av varg från grottlämningarna i St.Förvar på St.Karlsö. En noggrann osteologisk analys av fragmenten har resulterat däri, att man hos djuret (eller djuren) kunnat påvisa en viss grad av domesticering. Bl.a. synes längden av molar-serien nära överensstämma med det mått, som i detta avseende kännetecknar i fångenskap hållna vargar. Hos dessa sker så småningom en förkortning av käkarna, varigenom tänderna pressas närmare varandra. Pira menar, att arten på St.Karlsö eventuellt kan ha hållits tam som ett slags sällskapsdjur eller dylikt. De här

Aktuella benlämningarna är hittade bland andra måltidsrester, varför det är troligt, "that the Stora Karlsö wolf, finnaly, had to serve as food for its master".¹⁾

Man frågar sig emellertid, varifrån vargen eller vargarna kan ha härstammat. Det torde väl inte vara alldeles orimligt, att djuren som ungar rent av införts under jaktfärder från fastlandet. Pira (op.cit.) tror, att de ev. kan ha hämtats från den egna provinsen. Enligt min mening vore det kanske också en möjlighet, att vargar under en tid, då arten fanns betydligt allmänna och uppträdde långt söderut i vårt land, gjort strövtåg ut över isen och alltså spontant invandrat till ön.

1) Brehm (Djurens liv, bd 3, 4:de uppl., Sthlm 1922, pp.235o.290) förklarar, att man i fallet St. Förvar kanske har att göra med en primitiv "hundform", en uppfattning, som härmed vederlägges.

Det förtjänar att framhållas, att Gejvall (1955) ansett sig konstatera "at least three species of dog in the Vallhagar region during the Iron Age". Jfr även Almgren & Nerman 1923, p. 51!

För övrigt fanns hunden som husdjur på Gotland redan under stenåldern, som framgår av fynden vid vissa boplatser, såsom Visby, Hemmor och Gullrum (Mihlén 1927), St. Förvar å St. Karlsö (Pira 1927) och Västerbjers i Gothen (Stenberger m.fl. 1943).

g) Vulpes vulpes Linn.

Bevis angående rävens äldsta uppträdande föreligger genom flerfaldiga fynd av skelettdelar i kulturlager under stenåldern (gånggriftstiden etc.), såsom vid Gullrum på gränsen mellan Havdhem och Näs s:r (Hansson 1900, Nordenskiöld 1901), vid Hemmor i När s:n och i andra stenålderslager vid Kungsladugården i Visby (Lithberg 1914) samt vid Västerbjers i Gothen (Stenberger m.fl. 1943). En halv underkäke är tillvaratagen under grävningar i en Stenåldersboplatz i Visby (Holmqvist 1912).

U Benfragment av hund i danska kulturlager från den äldsta stenåldern, d.v.s. 6.000 f.Kr., anses såsom "det aeldste hiøtil kendte Vidnesbyrd om dette Tamdyr, ikke alene i Danmark, men ogsaa i den øvrige Verden (Degerbøl i Danmarks Pattedyr, 1935).

Bland stenåldersfynden från St.Förvar på St.Karlsö har Pira (1927) beskrivit vissa fragment av räv, som uppvisar den egendomligheten, att djuren i genomsnitt tycks ha haft en något mindre kroppsstorlek än den nuvarande. Samma företeelse skall man f.ö. enligt Rütimeyer, Studer etc.även ha konstaterat bland rävmaterialet från påbyggnadskulturens människor i Schweiz. Det har sagts, att förhållandet haft samband därmed, att rävarna infångats som ungar och sedan hållits tama och slaktats. Författaren citerar följande uttalande av Noack(1910):¹⁾

"Wahrscheinlich haben die Pfahlbauer mit dem kleinem Fuchs -- einen verfehlten Domestikationsversuch gemacht. Jedenfalls war es für die Pfahlbauer viel leichter, ein Gehecke junger Füchse zu erwerben, gross zu ziehen und nachher zu verspeisen, als einen erwachsenen Fuchs zu erlegen". Så utan vidare torde väl denna förklaring inte kunna tillämpas för Gotlands vidkommande. Liksom rörande vildsvinet har Pira (op.cit.) själv påpekat den ringa storleken av några kroppsdelar, förorsakad av stammens isolation.²⁾

Ur materialet från järnåldersbyn Vallhagar vid Fröjel har omtalats ett fynd "probably ^{so} ~~an~~ by fox" (Gejvall 1955), Några kritiska osteologiska deltagar ^{upplysningar} ~~lämnas~~ inte.

¹⁾ Schakale, vorgeschichtliche und neuzeitliche Haushunde. Zoolog. Anzeiger, Leipzig, p. 337.

²⁾ Se under Sus scrofa, Canis lupus och Equus caballus!

Anm. En uppgift om ett benfragment av "fjällräv", funnet i ett stenålderslager i Visby, förefaller ^{mycket} något osäker (Nihlén 1927).

Enligt Ekman (1922) finns bara ett subfossilt fynd, som beskrivits av Erdman (1868)¹⁸²¹, av fjällräv från vårt land, där dock ^{art} bestämningen icke är fullt tydlig. Fyndet i fråga härleder sig från trakten av Uddevalla.

9) Halichoerus grypus FABRICIUS

Under Litorina-tiden fanns gråsälén vid öns kuster, såsom framgår bl.a. av ett fynd 1890 i Grötlingbo (Sernander 1898, Munthe 1910). Vidare är benlämningar funna dels vid en stenåldersboplatz i Visby (Holmqvist 1912) och dels i ett annat kulturlager från samma tid och å samma plats (Lithberg 1914).

En underkäke jämte en del andra osteologiska prov, sannolikt tillhörande gråsäl, är tillvaratagna vid en av de hittills äldsta kända boplatserna, vid Svalings i Gothem s:n, belägen i ett lager, som kan dateras till den äldre ^[eller äldsta] stenåldern, mellan Ancyclus- och Litorina-grus (Munthe m.fl. 1928). Bland en större bensamling från en boplatz i ålder nära överensstämmande med den sistnämnda och belägen 500 m söder om Gisslausa i Lärbro, har hittats ett par skelettdelar av gråsäl (Munthe 1930). Samme författare (1924) omtalar dessutom fynd av några tänder och kotor från en boplatz invid Randdynen nordväst om "Gården" på Gotska Sandön. Föremålen, som befann sig 13,5 m över den nuvarande havsytan, torde härstamma från hällkisttiden eller omkr. 2.000 år f.Kr. I grottan St. Förvar på St.Karlsö är gråsälén särskilt rikligt företrädd i de äldsta skikten enligt Pira (1927). Från en boplatz härrörande från ^{gång} griftstiden, Västerbjers i Gothem, omtalas arten av Stenberger m.fl. (1943).³⁾ Bland djurlämningarna representerar de olika sälarterna här 10,9 % av samtliga bestämbara benfragment (1738 st.).

1) Ett delvis skadat os cuboideum.

2) Jfr A.Hj.Olsson: Om de äldsta spåren av människa på Gotland. Geol. Föreningens Förh. 1911.

3) Anm. Lämningar av gråsäl har ertappats i kulturlager i den s.k. Sävés grotta i Tofta s:n enligt docent E. Dahr, men som benen är av okänd ålder, skall uppgiften här anföras mera i förbigående.

10) Phoca hispida SCHREB.

Om vikarens förekomst i förhistorisk tid vittnar åtskilliga benfynd, bl.a. från en stenåldersboplats Gullrum å hemmanet Burge i Havdhem och å Rangsarfve i Näs s:n (Nordenskiöld 1901)x samt från motsvarande kulturlager i Visby och enligt Winge sannolikt också från Hemmor i När s:n (Holmqvist 1912). Jfr Wennersten (1906)! Om fynd av vikaresäl i kulturlager vid Visborgs kungsladugård i Visby berättar Lithberg (1914). Uppkomsten av sistnämnda lager anses enligt Arvid Engqvist¹⁾ kunna förläggas "till skedet före de megalitiska formernas uppträdande". I stenåldersmaterialet från grottan St.Förvar på St.Karlsö utgör vikaren den talrikaste arten (Pira 1927).

I en samling sälben från kulturlager vid övergången mellan Ancylus- och Litorina-grus vid Gisslausa i Lärbro har docent E.Dahr urskilt några lämningar, som kan gälla antingen Ph. Hispida eller Ph. vitulina. Som praktiskt taget inga fullt säkra subfossila rester av den senare beskrivits från Gotland (se närmare under arten i fråga!), torde man ha anledning att betrakta dem såsom sannolikt tillhörande vikaren (Munthe 1930). F.ö. är denna art också känd från Västerbjers i Gothen, en ~~stenålders~~^{bo}plats från gånggriftstiden (Stenberger m.fl. 1943). I en skeppssättning från järnåldern vid Klinthagen i Lärbro har hittats en calcaneus av vikaren enligt docent T. Tullberg (hos Gustafsson 1878)²⁾

1) De förhistoriska samlingarna i Gotlands fornsal. Sthlm 1930.

2) Anm. Arten f.ö. funnen i kulturlager i den s.k. Säves grotta enligt docent E. Dahr. Lagrets ålder tyvärr okänt (Munthe m.fl. 1927).

// Phoca vitulina L.N. (?)

Nordenskiöld (1901) liksom Munthe (1910) omtal^aer ett fynd av knubbsäl från Gullrum i Havdhem i Litorina-avlagringar. Artbestämningen säges dock vara något osäker. Möjligen skulle ett enda ben kunna härröra från arten i fråga enligt brev från Hedell (hos Munthe 1930) ¹⁾.

1) Nihlén (1927) anför också ett osäkert stenåldersfynd av denna säl från Visby.

/2/ Phoca groenlandica O.F. ["]MÜLLER

I förhistorisk tid synes grönländssälen ha förekommit allmänt vid Gotlandskusten. Munthe (1910) påpekar ett särdeles vackert fynd i form av en vänster underkäkshalva, funnen vid Høburgens platå i Sundre s:n och härstamman^{de} från neolitisk tid, d.v.s. Litorina-tiden. Att döma av åtskilliga benlämningar, beskrivna av Holmqvist (1912), från en stenåldersboplats under gånggriftstiden i Visby, intog arten då en klart dominerande ställning. Sålunda avser t.ex. bara tre fragment andra arter, nämligen vikaren och gråsälen, medan ur det övriga materialet urskilts tio individer av grönländssäl. Med säkerhet föreligger enligt samme auktor också ett bevis för dess förekomst i en stenåldersboplats vid Hemmor i När. Från en motsvarande boplats i Alvena omtalas arten av Nihlén (1927) och från Västerbjers i Gothen av Stenberger m.fl. (1943).

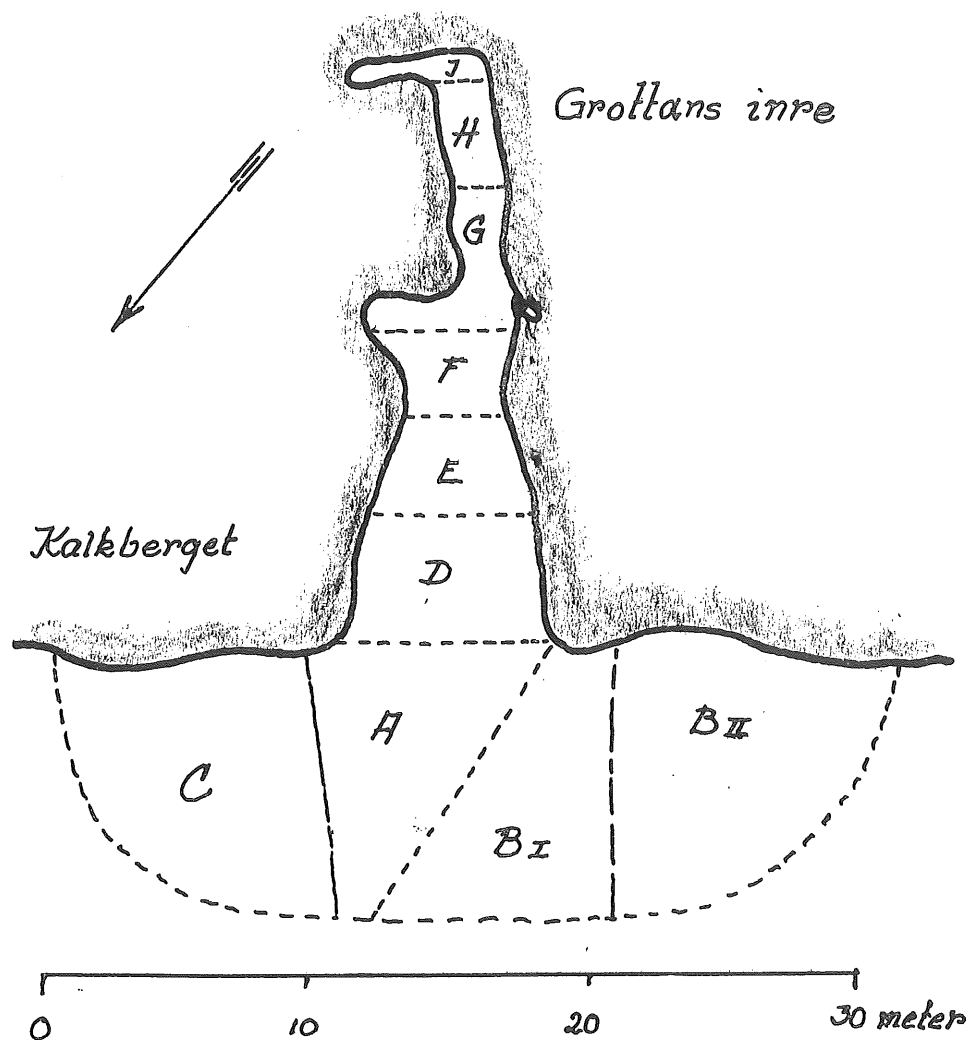
I de av Pira (1927) undersökta grottfynden från St. Förvar på St. Karlsö är grönländssälen anträffad i de mellersta serierna men saknas i de äldsta och de yngsta skikten. För närmare detaljer se efterföljande framställning om sälfynden och deras fördelning i de olika lagren!

Översikt av sälarternas representation i St.Karlsö-materialet

Stenåldersfynden av olika sälben i grottan St.För-
 var på St.Karlsö företräder inte bara numerärt en intressant
 del av det totala materialet därifrån. De skilda arterna för-
 delar sig kronologiskt på ett mycket instruktivt sätt. Gråsä-
 len intar sålunda en dominerande ställning i de äldsta lagren
 men förlorar sedan alltmera i talrikhet. Vikaren är talrikast
 i de mellersta skikten och minskar därefter kraftigt, medan
 grönländssälen helt saknas i de äldsta och de yngsta lagren.
 Att knubbsälen, som i nutiden finns allmänt inom ifrågavaran-
 de vattenområde, lyser med sin frånvaro, förtjänar att speciellt
 noteras. Jfr under denna art å föreg. sida!

Lagrets nr	<u>Halichoerus grypus</u>	<u>Phoca hispida</u>	<u>Ph.groenlandica</u>
F 13	33	6	-
F 12	35	3	-
A 11	30	10	-
G 11	32	2	-
F 10	28	4	-
G 9	63	23	-
G 8	39	16	-
G 7	22	32	5
H 7	42	31	1
B 6	--	37	6
G 5	4	29	5
I 5	2	10	2
G 4	-	12	2
I 4	-	8	1
B 3	2	-	-
G ^H 3	1	-	-
H 3	2	1	-
B 2	3	1	-
H 2	-	1	-
B 1	6	-	-

De äldsta lagren omnämnes först. Bokstäverna hänсыftar på de
 olika grävsektionerna (Pira 1927). Se planskissen *å nästa sida!*

Skiss av grottan St.Förvar på St.Karlsö enl. Pira (1927)

(Sektionerna A-C belägna utanför grottmynningen)

Kulturlagren undersökta A: 1890, B I: 1892-1893, D: 1888-1891, E och F: 1891, G: 1891-1892, H: 1892 och I: 1893. Varje undersökt skikt inom resp. sektion är av en $1/3$ m tjocklek och bär i översikten ett nummer. Det högsta numret motsvarar det äldsta skiktet.

(fyndens)

På grund av de olika säl-^{na} frekvens har Pira (ö.p.cit.) urskilt:

- 1) Halichoerus perioden med inslag av Phoca hispida (F 13, F 12, G 11, F 10),
- 2) Halichoerus-Phoca hispida perioden (G 9, G 8),
- 3) Halichoerus-Phoca hispida perioden med inslag av Ph. groenlandica (G 7, H 7),
- 4) Phoca hispida-Ph. groenlandica perioden med inslag av Halichoerus (G 5, I 5),
- 5) Phoca hispida-Ph. groenlandica perioden (G 4, I 4),
- 6) Tamdjursperioden med visst inslag av Halichoerus. Dessutom uppträder Ph.hispida under denna epok (G 3, H 3, H 2).

Förekomsten av sälben (Phoca) i materialet från de^{na} omfattande grävningsarbetet^{na} vid den stora järnåldersbyn Vallhagar i Fröjel är oväntat ringa, trots att avståndet till kusten, som Gejvall (1955) påpekar, endast är 3 km. Det rör sig i regel om enstaka fynd (tänder och phalanger), fördelade på halva antalet av de 24 undersökta boplatserna inom byn. Som jämförelse omtalar författaren, efter en undersökning och granskning av benfynden från Höglundar under samma tidsålder på norra Gotland (jfr E. Lundberg 1951!) att, fastän de osteologiska fragmenten här bara utgöres av en tjugondel av de förstnämnda, "seal could be shown to be a good 15 times as common as at Vallhagar". Denna relativt rika ansamling av sälrester kan naturligtvis hänga samman med boplatsens läge närmare kusten.

Från en mängd systematiskt undersökta skelettgravar från järnåldern anges "säl" endast från Bjärs i Lärbro (Almgren & Nerman 1923, p. 51).

✓ Järnåldersboplatsen vid Höglundar i Stenkyrka. Gotl. Arkiv 1951.

13) Phocaena phocaena Linn.

Några kotor av tumlare har urskilts i ett benmaterial från en stenåldersboplatz under gånggriftstiden vid Gullrum i Näs s:n (Nordenskiöld 1901) samt vid Hemmor i Näs s:n (Lithberg 1914).

1) Ett stenåldersfynd av "delfin" från Visby enligt Nihlén (1927) torde avse ovannämnda art.
I fråga om skelettfynden i St. Förvar på St. Karlsö säger Rydh (1931): "Man har även funnit ben av val". Dessa fragment skall emellertid enligt Stenberger m.fl. (1943) ännu inte vara bestämda.

14) Mus sp.

Ett osteologiskt fynd av Mus i kulturlagren i St. Förvar på St. Karlsö (Pira 1927) kan ev. avse M. musculus, men som ingen som helst beskrivning lämnas, måste artbestämningen t.v. anstå. Under hänvisning till Pira påstår Rydh (1931), att man konstaterat närvaro av "skogsmus", och detsamma är förhållandet hos Stenberger m.fl. (1943)?

Anm. Bland de över huvud ytterst sparsamma gnagarfynden i äldre kulturlager må inom parentes anföras 4 lårben, funna i en grav från järnåldern (gravkista nr 4). Enligt verkställd granskning av docent T. Tullberg skulle benen tillhöra Arvicola (Gustafson 1878). Samtidigt uttalas emellertid den uppfattningen, att de möjligen härrör från någon liten råtta. Fyndplats: Bjärs i Lärbro s:n.
När det gäller djur av detta slag, är det ofta vanskligt att avgöra, huruvida lämningarna är av samma ålder som kulturlagret. -- Några iakttagelser av Arvicola i recent tid har inte gjorts på Gotland.

15) Lepus timidus Linn.

Som bevis för skogsharens eller den nordiska harens äldsta förekomst föreligger enligt Holmqvist (1912) flera skelettfynd, såsom en halv underkäke, ett höftben och ett mellanfotsben, från en stenåldersboplatz i Visby. Ett över-

armsben, bestämt av dr Hj. Stolpe, är funnet i kulturlager från gånggriftstiden ~~vid~~ Gullrum i Näs s:n (Hansson 1900). Från en ännu äldre epok, ett kulturlager från övergången mellan Ancylos- och Litorina-tiden, härstammar tre prov på hare, beskrivna av docent E. Dahr. Benlämningarna härleder sig från Gisslausa i Lärbro (Munthe 1930). Vidare är benfynd bekanta dels från stenålderslager vid Visborgs kungsladugård i Visby (Lithberg 1914), dels i kulturlager från samma tidsålder i St. Förvar på St. Karlsö (Pira 1927) och från Västerbjers i Gothen, gånggriftstiden, (Stenberger m.fl. 1943).

Vid en järnåldersboplats i Höglundar i Stenkyrka s:n har bland diverse skelettfragment identifierat^s/2 ben av hare enligt antikvarie N.G. Gejvall (hos Lundberg)¹⁾.

1) Gotländskt Arkiv 1951, p. 7.

Enligt Nihlén (1927) är ~~två~~ ^{en} ~~tänder~~ av Castor fiber ~~hittade~~ i kulturlager från en stenåldersboplats i Visby. Varifrån uppgiften hämtats eller vem som gjort bestämningen, uppges icke. Stenberger m.fl. (1943) menar, att djuret sannolikt är infört. Emellertid kan det f.ö. framhållas, att två tandfragment även beskrivits (enligt sistnämnda källa) från Västerbjers i Gothen, en boplats från gånggriftstiden. Dessa intressanta uppgifter tarvar en närmare undersökning.

16) Erinaceus europæus Linn.

Om igelkottens förekomst i äldre tider vittner flera fynd i kulturlager från stenåldern, såsom ett humerus från en boplats i Visby (Holmqvist 1912) samt ytterligare ett dylikt ben bland fornlämningar vid en boplats å Gullrum (Rangsarfe och Burge hemman) mellan Håvdhem och Näs s:r (Hansson 1900, Nordenskiöld 1901). I lager från gånggriftstiden d.v.s. motsvarande ovannämnda tidsålder, har rester av igelkott även hittats vid Hemmor i När s:n (Lithberg 1914, Nihlén 1927).

Man har spekulerat över möjligheten, att igelkotten ev. införts av människan, då arten som vintersovare inte kunnat

vandra över över isen till Gotland. Fynden av igelkott är visserligen inte äldre än människan på ön, ett förhållande, som ju dock inte i och för sig innebär något bevis. Munthe (1910) hänför arten till "tamdjuren" från Gullrum, medan Holmqvist (1912) förfäktar den åsikten, att djuret spontant invandrat genom någon form av sydlig fastlandsförbindelse.

Den kan framhållas, att Holmqvist icke upptar igelkotten bland fynden från Hemmor, såsom anförts här ovan enligt Lithberg och Nihlén.

Fynd ur den postglaciala faunan
(forts.)

II. AVSS: Medan kunskapen om den äldre däggdjursfaunan, som tidigare sagts, på grundval av arkeologiska och geologiska fynd, bara omfattar c:a ett dussin arter¹⁾, är vår kännedom om fåglarna desto vidsträcktare. Det utgör nämligen ett femtiotal arter, helt visst beroende på gruppens relativt större numerär. I sin förteckning över subfossila fynd av landvertebrater upptar Ekman (1922) för Gotlands vidkommande bara fyra arter. Listan över fåglarna i stenålderslagren från grottan St. Förvar på St. Karlsö, publicerad av Rydh (1931), och Lepiksaars bearbetning (1955) av järnåldersfynden från Vallhagar innehåller många nya och djurgeografiskt intressanta upplysningar i detta ämne.²⁾

Av praktiska skäl är uppgifterna här nedan i stort sett ordnade i tidsföljd, så att de äldsta lämningarna omtalas först.

- 1) Mergus sp. Funnen i ett kulturlager från äldre stenåldern, mellan Ancyclus- och Litorina-grus, vid Gisslause i Lärbro. Proven, som undersökts av docent E. Dahr, anses sannolikt representera någon art av detta släkte. (Munthe 1930).
- 2) Anas sp., Colymbus arcticus, Larus canus, L. marinus, Alca torda. I kulturlager från gånggriftstiden vid Gullrum i Näs s:n (Nordenskiöld 1901).
- 3) Cygnus cygnus. Identifierad enligt Hedell i kulturlager från gånggriftstiden vid Hemmor i När s:n (Munthe 1910).

¹⁾ Jämte fem ~~sex~~ något osäkra arter.

²⁾ Ur benmaterialet från en boplats under gånggriftstiden vid Västerbjers i Gothenber urskilts 20 fragment av fåglar. Inga artbestämningar finns angivna (Stenberger m.fl. 1943).

- 4) Haliaeetus albicilla, Cygnus cygnus, Aythya fuligula,
Clangula hyemalis, Somateria mollissima, Colymbus stellatus. Lämningar i samma lager som ovanstående (Lithberg 1914).
- 5) Sula bassana. Ett lika oväntat som sällsynt fynd av sula, ett defekt mellanhandsben, har beskrivits av Holmqvist (1912) från en stenåldersboplatz i Visby. Som författaren framhåller, är det möjligen fråga om en tillfälligt invandrad fågel. Även om inga andra rester av arten på den tiden hade hittats, så skulle klimatet enligt hans mening mycket väl ha passat en dylik fågel. Att den funnits som häckfågel vid Gotland, är dock föga troligt, då arten endast är företrädd i St. Karlsömaterialen i ett enda lager (G 9), den av Pira (1927) betecknade Halichoerus-Phoca hispida perioden. I modern tid tycks havssulan aldrig ha observerats vid den svenska ^{öst}kusten. Det kan inom parentes framhållas, att man även i Danmark har ett fynd från ett kulturskikt av stenålderns äldre lager enligt Winge. (Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark. Köbenhavn 1900, p. 83.)
- 6) Efterföljande tabell ger en god orientering över fågelarternas fördelning i stenålderslagren i St. Förvar på St. Karlsö enligt C.O. Roth (hos Rydh op.cit.). Jämför planen över grottan å sid. . Lagren, som i sin helhet innehåller rester av ett 40-tal arter, är numrerade så, att ett högre nummer motsvarar ett äldre kulturskikt.
- Kråka, örn, sångsvan, prutgås, bergand, skarv och gråhakedopping ingår som medlemmar i den äldsta faunan, enligt Pira (op.cit.) kallad Halichoerus perioden. Fynd av sexton arter återfinnes i lagren 2 och 3, av Pira kallad Tamdjurs-

Fågelnas fördelning enligt skelettfragmenten i de olika gränssektionerna i St. Järnar
på St. Karlsö (C. O. Rath has Rydén 1931).

Art:	B.						F.						G.	S.										H.				J.			
	1	2	3	4	6	6 ⁶ Nr 16	10	11	12	13	5 _{H3}	4		5	6	7	8	9	11	2	3	6	7	1	4	5	7				
Korp																															
Kräka	⊗		⊗						⊗					⊗	⊗	⊗	⊗		⊗	⊗	⊗	⊗							⊗		
Hälskräka																															
Fink														⊗																	
Farduggla			⊗																												
Örn (trans-el.korp)	⊗				⊗	⊗			⊗	⊗		⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗		⊗	⊗	⊗	⊗						⊗	⊗	⊗	
Kjällvråk																															
Duckrik												⊗							⊗												
Glad																															
Duckrik																															⊗
Långsvan																															
Svan	⊗	⊗				⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	
Gås (Anser)	⊗																														⊗
Prutjes							⊗			⊗									⊗												
Gärsan												⊗																			
Vigg																															
Duckan (Mythys)																															⊗
Duckan?	⊗					⊗	⊗					⊗							⊗												
Knipa	⊗	⊗																													
Tjäder	⊗	⊗				⊗				⊗			⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	

synantropa. De övriga tio, utom Gallus, synes ha utgjort stenåldersfolkets villebråd.

Styrmansberg: Artsammansättningen överensstämmer på några punkter med föregående, men förteckningen upptar dessutom åtskilliga simfåglar, vilket torde hänga samman med att jaktmöjligheterna här närmare kusten tätt sig annorlunda:

Corvus corax, Corvus monedula (ev. Pica pica); Garrulus glandarius, Sturnus vulgaris, Turdus pilaris, Dry^ocopus martius, Aegolius funereus, Anas platyrhynchos, Anas crecca, Bucephala clangula, Melanitta fusca, Anatidae sp. ("pulli and juv. juv."), Columba palumbus, Columba oenas, Scolopax rusticola, Alca torda, Uria grylle, (Gallus).
Liksom våd Vallhagar återfinns kajan och staren bland de synantropa fåglarna. Åtta arter hänföres ekologiskt till skogens vilda, medan de övriga[✓], ~~utom nr 17~~, hör hemma vid stranden. Fyndet av pärluggla (humerus d~~o~~extra och h. sinis-
tra samt ulna) kan anses som ganska oväntat och märkligt.

✓ Lämningar efter en småvuxen tamhönsform har även påträffats å denna lokal.

Fynd ur den postglaciala faunan
(forts.)

III. Amphibia: Bufo bufo LIN. Så vitt bekant, synes de subfossila fynden av amphibier enligt litteraturen vara i det närmaste okända. Under geologiska fältarbeten på Torsburgen i Kräklingbo gjordes nyligen ett för den skull mycket intressant fynd, ett os cruris dextra²⁾, tillhörigt ovannämnda art. Benet befann sig i ett gammalt sedimentlager i en agmyr och efter vad en pollenanalys gett vid handen, skall lagret härstamma från boreal tid, d.v.s. början av den postglaciala varmetiden (Teräsmäe 1952).

Anmärkning: I samband med diverse undersökningar av järnåldersgravar vid Bjärs i Lärbro s:n berättar Gustafson (1878) i en stipendieberättelse av 1877 bl.a. om ett i gravkista n:r 4 (fynd n:r 6) hittat "ben av groda". Docent T. Tullberg har osteologiskt granskat detsamma, dock utan ^(något namn) att ~~arten~~ blivit antecknat.³⁾

Unga fynd av reptiler bland det subfossila materialet torde vara beskrivna, så vitt jag har mig bekant.

²⁾ Epiphysis fibulae dist. är delvis skadad. Den åsyftade skelettdelen har följande mått: längd 39,4 mm; proximal bredd 9,3 mm och distal bredd 9,7 mm.

³⁾ Beträffande vissa andra fynd av amphibier jfr nästföljande kap. "Andra skelettfragment" - (nr 11.106 och nr 11.740)!

Fynd ur den postglaciala faunan:

(forts.)

IV. Pisces: 1) Perca fluviatilis. Erhållen i kulturlager från gånggriftstiden å flera lokaler, vid Gullrum i Näs s:n (Hansson 1900, Nordenskiöld 1901), vid Hemmor i När s:n (Munthe 1910), från lager inne i Visby (Lithberg 1914) och från Västerbjers i Gothem s:n (Stenberger m.fl. 1943).

② Lucioperca sandra. . . . Tvenne fragment tillvaratagna i kulturlager från gånggriftstiden vid Hemmor i När (Lithberg 1914).

③ Rhombus maximus, ^④Pleuronectes flesus och ^⑤P. platessa. De två förstnämnda i materialet från stenålderslager vid Hemmor i När (Munthe 1910, Lithberg 1914). Den sistnämnda arten känd från kulturlager under samma epok vid Gullrum i Näs (Munthe op.cit.).

⑥ Gadus callarias. Enligt Hansson (1900) har otoliter insamlats i stenålderslager dels vid Gullrum i Näs¹⁾ och dels i kulturlager från samma tid vid Hoburgens sydvästra del (H. Munthe hos Lithberg 1914). L. berättar även om 4 fynd från gånggriftstiden inne i Visby²⁾. En iakttagelse av några skelettdelar från en stenåldersboplats i Alvena anføres av Nihlén (1927). Över 5.000 fragment av torsk jämte andra fiskrester är funna i en stenåldersboplats vid Hemmor i När (Lithberg op.cit.). F.ö. har arten identifierat i motsvarande kulturlager, dels i St.Förvar på St.Karlsö enligt Röth (hos Rydh 1931) och dels vid Västerbjers i Gothem^(Stenberger m.fl. 1943)

1) Se även Munthe (1910, p. 122, not 3)!

2) Jfr Wennersten: Notis om stenåldersfynd i Visby. Fornvännen.

Årg. 1, 1906, p. 168.

- ⑥ Gadus aeglefinus. Beskriven från gånggriftstiden i kulturlager i Visby (Lithberg 1914) samt från en stenåldersboplats vid Hemmor i När s:n (Munthe m.fl. 1925).
- ⑧ Anguilla vulgaris. Identifierad bland rester av ett flertal fiskar i gånggriftslager vid Hemmor i När s:n (Lithberg 1914).
- ⑨ Leusiscus rutilus. Tänder funna i kulturlager från den äldre stenåldern 500 m söder om Gisslause i Lärbro s:n (Munthe 1930) samt från gånggriftstiden vid Hemmor i När s:n enligt Hedell (hos Munthe 1910). Omtalas från stenåldersboplatsen St. Förvar på St. Karlsö av Roth (hos Rydh 1931).
- ⑩ Leusiscus idus. Erhållen 1863 i kulturlager från gånggriftstiden inne i Visby (Lindström 1886) samt i motsvarande lager vid Hemmor i När s:n enligt Hedell (hos Munthe 1910).
- ⑪ Leusiscus erythrophthalmus. Fynd av sarv (en del tänder etc.) har hittats i ett kulturlager mellan Ancyclus- och Litorinagrus, enligt bestämning av lektor Hammarsten, 500 m söder om Gisslause i Lärbro s:n (Munthe 1930).
- ⑫ Esox lucius. En kota av gädda omnämnd från kulturlager vid Visborgs kungslädugård i Visby enligt Lithberg (1914). Fyndets ålder torde kunna dateras till trindyx- och döstiden, såsom påpekas av Arvid Engqvist (De förhistoriska samlingarna i Gotlands fornsal. Stockholm 1930). Om artens förekomst i kulturlager mellan Ancyclus- och Litorinagrus vittnar en del tänder, hittade 500 m söder om Gisslause i Lärbro s:n (Munthe 1930).

Några fåtaliga rester är funna i kulturlager från gånggriftstiden vid Gullrum i Näs s:n (Hansson 1900,

Se även Wennersten (1906): Notis om stenåldersfynd i Visby.
Fornvännen, årg. 1, p. 168.

Nordenskiöld 1901) samt enligt Munthe (1910) i lager av motsvarande ålder vid Hemmor i När s:n. Ett exemplar från den förra lokalen beräknas ha haft en vikt av 12 kg och ett från den senare av 16 kg. Från en stenåldersboplats i Alvena omtalas 4 fragment av gädda enligt Nihlén (1927). I liknande lager från St. Förvar på St. Karlsö är den känd enligt Roth (hos Rydh 1931) och från Västerbjers i Gothem (Stenberger m.fl. 1943).

⑫ Salmo (salar?). Omnämd enligt Roth (hos Rydh 1931) från kulturlager under stenåldern i grottan St. Förvar på St. Karlsö.

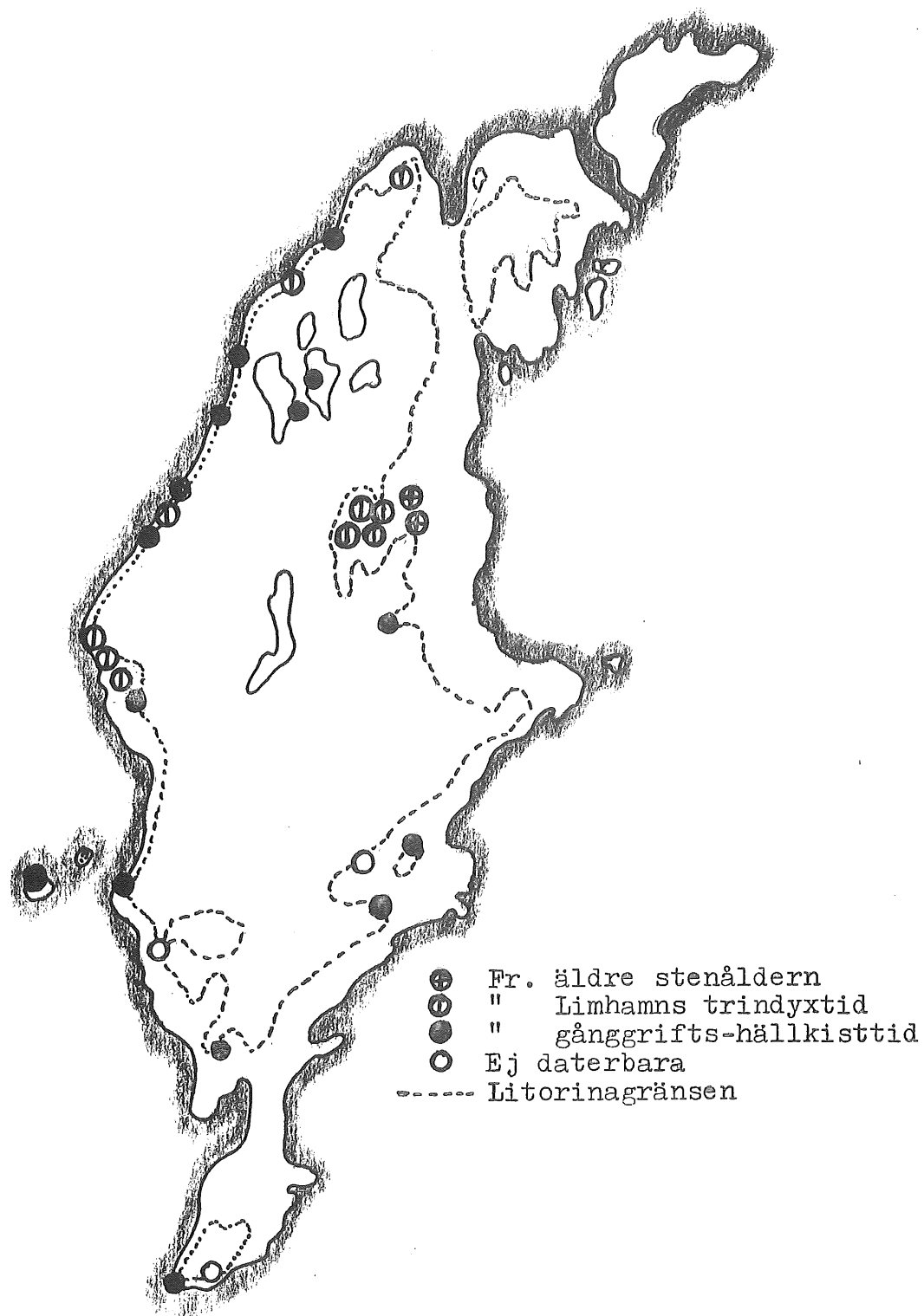
⑬ Acipenser sturio L. I det material av fiskben, som tillvaratagits vid undersökningarna av gravfältet (gånggriftstiden) vid Västerbjers i Gothem, finns även rester av stör. Fisklämningarna utgör f.ö. överhuvudtaget en mycket obetydlig del, endast 0,6 %, av hela ^{ben/} materialet (Stenberger m.fl. 1943).

Andra skelettfragment rörande den äldre Gotlandsfaunan

(Ett tillägg)

Nedanstående förteckning grundar sig på en genomgång av en del osteologiskt material - Mammalia och Amphibia - från Gotland i Statens historiska museum i Stockholm. De anförda fynden, som i regel icke berörts i föregående avsnitt, härleder sig från gravplatser under järnåldern. Om fragmenten någonsin varit föremål för vetenskaplig bearbetning och kontroll må vara osagt. I varje fall synes ingenting därom, såvitt jag vet, ha publicerats. Siffrorna framför varje fynd motsvarar museets inventerienummer.

Nummer:		
6.144)	Lärbro, (<u>Gustafsson</u> 1877).....	<u>Capreolus</u> , <u>Equus</u> , <u>Sus</u> , <u>Canis</u> ;
6.358)	Tenglings, Etelhem, (<u>Gustafsson</u> 1878)	<u>Alces</u> , <u>Canis</u> , <u>Phoca</u> ;
6.848)	Etelhem:	<u>Ursus</u> (brända klor);
7.570)	Bläsungs, Väskinde, (<u>Nordin</u> 1882)...	<u>Equus</u> , <u>Sus</u> , <u>Erinaceus</u> ;
7.581)	Grötlingbo-Fide, (<u>Gustafsson</u> 1881)...	<u>Ursus</u> (Bränd klo);
7.784)	Bjärs, Hejnum, (<u>Nordin</u> 1885).....	<u>Ursus</u> (klo);
7.785)	Havor, Hablingbo, 1885:.....	<u>Ursus</u> (klor), <u>Erinaceus</u> ;
8.554)	Trullhalsar, Anga, (<u>Gustafsson</u> 1888)	<u>Ursus</u> (klor);
11.106)	Broa, Halla, (<u>Hansson</u> 1898).....	<u>Sus</u> , <u>Erinaceus</u> , <u>Rana</u> ;
11.740)	Norrgårda, Väskinde:.....	<u>Bufo</u> ;
16.555)	Suderhamn, St. Karlsö:.....	<u>Phoca</u> , <u>Lepus</u> ;
16.599)	Grötlingbo:.....	<u>Ursus</u> (klor);
17.794)	Lau backar:.....	<u>Ursus</u> (klor).

Kartskiss utvisande läget av Gotlands sten-
åldersboplatser (enligt Nihlén 1927)

SPECIELL DEL:

Gotlands recenta fauna (forts.)

I. MAMMALIA:

1) Cervus e. elaphus LIN.

Det är känt, att kronhjorten i historisk tid förekommit på åtskilliga platser, och att den efter inplantering tydligen spritt sig, även om tidpunkten för importen, som Lindwall (1936) konstaterar, är höljd i dunkel. Man har å ena sidan gissat på, att arten kanske införts, medan de danska länsherrarna residerade på Visborgs slott. År 1652 besökte dåvarande kronprins Carl Gustaf Gotland i jaktärende, och i samband därmed lät han utfärda order om förbättringar i jaktvårdande syfte. Å andra sidan är det nämligen inte otroligt, att inplantering kan ha ägt rum på den tiden, vilket anföres bl.a. av Olofsson (1945).

Några i detta sammanhang intressanta upplysningar, hämtade ur gamla expeditionsböcker i Gotlands länsarkiv, har publicerats av Horn (1883). 1668 skall drottning Christinas guvernör Lennart Ribbing ha låtit avskeda en i Roma kloster vid därvarande djurgård anställd djurvaktare, som vanskött inhägnaden så, att hjortar sluppit lösa. Omständigheterna visar, att arten sålunda redan då fanns på Gotland. År 1670, då ~~man~~^{en} enda gammal hjort var kvar, skall man ha fattat beslut om~~x~~ att "från Öland till djurgården afsända erforderligt antal hjortar till ny stam". Horn (op.cit.) menar, att det därvid skulle ha gällt dovhjort och inte kronhjort. Något bevis för detta påstående har han dock inte framlagt. I varje fall har mig veterligen inga hornfynd el.dyl. av förstnämnda art överhuvudtaget bekantgjorts på Gotland.

Avseende perioden 1700-1718 skriver Gerle (1857), att "af sådana djur, på hvilka jagten kunde löna sig, funnos ej flere slag än harar och någre hjortar i närheten av Wisby". Vid mitten av 1700-talet vet vi, att hjortar uppträdde "i stor ymnighet" i gotländska marker och, som det heter, "kunna de rett så väl trifvas här som på Öland", att döma av en skildring i kapitlet "Om Gotlands afvel" hos Wallin (1776). Denne framhåller vidare, att det "är ock ingen tvifvel, at de många Konungar och Furstar som tid efter annan besökt Gothland - samt med de här ständigt boende Lands Herrar, Höfdingar, Commendanten och flera, ju som oftast *haft* sin ro i Hjortjagt ibland annat. De hafwa efwen då haft sina åtskilliga instengda Platser, såsom Djurgården vid Roma Kloster än i dag bär namn och tekn deraf. Men sedermera förmenes antingen wanskötsel ellör alt för strenga wintrar förminskat deras hop. - Ännu skjutes årligen några djur wid wissa högtider och tilfellen. År 1744 såg jag efwen på Klostret två lefwande, som Herr Landshöfding war ernad at öfversända til Hans Maj:t vår nådiga Konung".

För omkring två hundra år sedan synes kronhjorten också ha strövat fritt omkring i öns skogar, i synnerhet i dess mellersta del, men antalet säges ha minskat, skriver Wallin (op.cit.). Säve (1940)^a skildrar böndernas vana att på landshövding C.O. von Segebadens tid 1766-1788 till dennes hushåll insända hjortar,

Om "Djurängen $\frac{1}{2}$ mil från Roma kloster" skriver C.G.G. Hilfe-ling i "Journal öfver en Resa genom Småland, Öland och Gottland under sommaren 1797" (Handskrift i Kungl. Biblioteket), "att det är en ganska stor och förträffelig äng, bevuxen af de vackraste Ekar, askar, björkar, aspar och hassel m.m. (p. 72, den 6 aug.).

som fångats med linor. Inom socknarna Tofta, Eskelhem, Sanda och Mästerby klagade Ortsbefolkningen över djurens skadegörelse på åker och skog. Lantbrukarna startade ett formligt utrotningskrig, och hjortstammen gick snart sin undergång till mötes. En mindre rest skall ha dragit sig undan bl.a. till de djupa skogarna vid Lojsta.

Det förtjänar att påpekas, att Linné (1745) inte alls berör förekomsten av kronhjort på ön, trots att författaren just anför en del detaljer från sitt besök vid Roma kloster, och inte heller nämner han någonting om arten från Gotland i sin *Fauna Svecia* (1761). I början av 1800-talet skall kronhjorten i det närmaste ha varit försvunnen från provinsen, meddelar Billberg (1809), medan Olofsson (op.cit.) anser, att arten knappast torde ha överlevt 1700-talet.²⁾

Med Säve /som sagesman/ påstås den siste hjorten ha fällts 1812, enligt uppgift i Stånga- och Etelhemsskogarna eller kanske troligare, sedan djuret tagits upp av hundarna vid en jakt ett stycke öster om Visby och blivit skadskjutet, nedlagts "i ett hasselsnår uti St. Austr-Ryftes äng (i Fole)". Om situationen på 1830-talet heter det hos Sundevall (1834), att kronhjort numera saknas i öns fauna. Varken Nilsson (1847) eller Lilljeborg (1874) etc. har något att anföra om detta djurs äldre uppträdande på Gotland.

¹⁾ "har tillförne funnits öfverflödigt; men förekommer nu mera ganska sällan".

²⁾ I Gotl. Ordbok, del I, p. 337, citerar Gustafson (enligt Säve): "I Hainum (sågs) hjort 1809 - På 1870-talet sågs uti Skrad-arfve storänget i Hväte en 8 eller 9 hjortar med stora horn".

2) Capreolus capreolus (L.)

Från hovjägmästare T. Thott på Skabersjö i Skåne inköptes under sommaren 1886 åtta rådjur för utsläppning i Elinghems kronopark i Tingstäde. Man utfärdade ett femårigt jaktförbud och vinnlade sig på allt sätt om djurens kyddande. Trots detta led emellertid stammen svåra förluster, kanske främst på grund av löslöpande hundar. Fem år efter anplanteringen lär endast fyra individer enligt Jägaregilletts beräkningar ha funnits kvar. Några år senare skall detta villebråd ha varit helt utdött, då man hittade ett avlidet exemplar i Väskinde s:n, skriver Lindwall (1936).

En förnyad import, bestående av en bock och två dräktiga getter, inköpta på Häringe säteri i Sörmland, skedde den 22 febr. 1945. De utsläpptes i Vall s:n. Redan följande sommar skall man ha iakttagit tre kid, vilket föreföll lovande för framtiden. Ytterligare några exemplar infördes under de två närmast följande ~~år~~^{jakt}~~en~~. I den officiella jaktberättelsen för 1948/1949 meddelar E. Lindeborg, att samtliga djur på Gotland i stort sett funnit sig väl till rätta. Under ^{nämnda} ~~jaktåret~~ skall rådjur ha varit synliga, däribland också flera ungdjur, i ett halvt dussin socknar mellan Boge-Lojsta samt Kräklingbo-Tofta, ^{på} ~~från~~ rätt stort avstånd från resp. utsläppningsorter.

År 1948 tillfördes stammen ännu ett rådjur från fastlandet. På Nygårds ägor i Västerhejde visades tre tama rådjur under hösten 1949.

✓ Såväl rådjuret som kronhjorten har ^{här} ~~även~~ upptagits till behandling i här föreliggande kapitel om Gotlands recenta fauna. Hurvida den förra arten verkligen ingått i den ursprungliga djurvärlden, är emellertid inte säkert bevisat. Sedan gammalt har kronhjorten ^{här} ~~försvunnit~~ från ön, medan rådjuret införts i slutet av förra seklet ^{från} ~~från~~ Horn, Sv. jägarförb. n. tidskrift 1883, p. 4).

✓ 1946/1947 och 1947/1948.

För närvarande (1953-1954) torde hela beståndet uppgå till minst ett dussintal rådjur. Flera dödsfall har under årens lopp tyvärr inträffat, troligen förorsakade av drivande jakt-hundar, nämligen i Stenkumla 1947 (en get), Eskelhem 1951 samt Halla och Vicklau 1953 (en bock på vardera platsen).[✓]

✓ En drunknad ung råbock rapporterades den 28 april 1956 i-landdriven i Hall s:n. Av omständigheterna att döma, torde djuret icke ha varit av gotländskt ursprung. Sannolikt har det råkat i olycka i samband med isläggningsen någonstans på fastlandet och sedan förts den långa vägen över till Gotland av is och vågor (Rolf Andersson-Beinert muntl.meddel.).

Beträffande *flera* liknande fall av ilandflutna älgar ^(noter) se ^{un-}der denna art (Kapitlet "*Fynd* ur den postglaciala faunan")!

3) Mustela erminea LIN.

I sin "Öländska och Gothländska Resa" omtalar Linné (1745, p. 222), att "Wessler funnes här ock på Landet". Uppgiften är hämtad ur hans beskrivning från Gothems s:n, men arten nämnes icke från någon annan del av ön. Det kan påpekas, att Billberg (1809) upptar hermelinen i sin fauna under hänvisning till en något dubiös berättelse från Eigstad (Eksta) enligt framlidne kyrkoherden Kolmodin. I Säves skildring (1940^a) av djurlivet på ön anföres arten under dialektnamnet "vissla", och den beskrives just från Eksta prästgård, där man i en gammal grenhög funnit dess matförråd i form av ett antal gömda kajägg, som av hermelinen skulle ha plockats ner från kyrkvinden.¹⁾ Varken hos Nilsson (1847) eller hos Lilljeborg (1874) anföres någonting om hermelinens förekomst på Gotland. Däremot upptas den i en liten översikt av öns däggdjur, i art. "Till Gøttlands fauna" av Mewes (1857). Författaren anmärker, att hans kännedom om öns däggdjur och amphibier är ofullständig. Om han själv iakttagit någon hermelin, är dock oklart att döma av hans formulering ("de arter, som hittills blifvit der observerade äro följande....").

I sin redogörelse för jakten och jaktvården på ön under åren 1836-1936 har Lindwall (1936) ingenting att förtälja om hermelinen, varför djuret åtminstone som jaktbart vilt synes vara okänt bland jägare. I läroverkets museum i Visby förvaras emellertid två preparerade exemplar, det ena enligt etiketten skjutet i Follingbo i maj 1860 och det andra på Rone Ytterholme i Rone s:n den 26 mars 1880. Hasselgrens uppgifter (1910) om iakttagna hermeliner i Endre, Lau, Havdhem, Väskinda och Hangvar

1) Måne icke en förväxling med råttor ha skett?

I början av detta alltid,
 århundrade är inte närmare preciserade. ~~och~~ Detaljerna synes t.o. något
 (okritiskt)
angivna.. Det anförda torde knappast kunna godtas som fullt säk-
ra belägg för artens dåvarande existens.

På tal om djurlivet i den naturskyddade s.k. Näktergalslunden i Burgsvik skriver biologiadjunkten Johansson (1916)? "Bland öns fåtaliga däggdjursarter torde väl - någon gång en vessla kila genom snåren". Uttrycket synes, trots sina allmänna ordalag, på sätt och vis antyda, att författaren anser den tillhöra faunan. Ett visst stöd härför utgör en uppgift, erhållen den 24 augusti 1947 av lantbr. Viktor Nilsson, som för mig berättat, att han omkring 1900 själv sett en hermelin invid Burgen i östra delen av Öja s:n. Han beskriver djuret som gulbrunt med klart angiven svart svansspets. Observationen ligger långt tillbaka i tiden, och det vilar naturligtvis för den skull något av osäkerhet över densamma. Att Hermelinen dock alltjämt lever kvar, finns bevis på genom kriminalpolis E.N. Åkerberg, som under en fasanjakt 1943 i Rute s:n sköt ett exemplar, vilket jag själv sett och, som i konserverat skick befinner sig i hans ägo."

På grund av sin listighet och stora försiktighet har hermelinen få fiender att frukta utom människan, i varje fall under senare år. En så småningom skeende, nära nog total utrotning till följd av en intensiv jakt, synes väl inte alldeles otrolig. Möjligen kan fynden i Rone, Follingbo och Rute emanera från en i sen tid skedd, icke närmare känd inplantering. Det må framhållas, att bland förslagen till åtgärder för bekämpning av den aktuella kaninplågan föreslår Notin (1952) ett "återinförande av hermelin till Gotland". Det är outrett, vad författaren därmed syftar på!

Enligt en uppgift, som av beskrivningen att döma verkar fullt pålitlig, upptäcktes en vessla invid järnvägsbanken i Martebo 1957 (Karl Lodnert i brev av den 7 mars 1958).

Mustela nivalis LIN. är noterad i Billbergs fauna (1809), och den beskrives t.b.m. såsom "icke sällsynt". Av befolkningen skulle den ha kallats "risselvissla". Något inga mera detaljerat anföres icke om dess uppträdande, varför man torde göra klokt i att betrakta författarens uppgift med den största reservation. Har den en gång funnits men dött ut, skulle den ha lämnat andra spår efter sig.

4) Vulpes vulpes LIN.

Att räven ursprungligen har kommit över till Gotland via sjöfarande, såsom Lindwall (1936) antar, torde vara tvivelaktigt, åtminstone om man betraktar utvecklingen i stort²⁾. Om artens förekomst i mitten av 1700-talet skriver Wallin (1776): "Imedlertid är den lille och sluge Refwen nu den endaste, som medelst sin konst förwerfwat sig privilegium och fastighet på landet, fast han och ofta nog för sin djerfhet nödgas sleppa Pelsen med lifwet till"! I sina funderingar över sättet, på vilket räven en gång invaderat Gotland, yttrar han vidare: "Men huru de kommit obudne hit, är swårare at begripa, om det icke skedt den tiden, då man kunde åka och rida icke allenast emellan Öland och Gothland, utan ock ifrån hela Sverige, som wil berettas wara skedt de stora Winter-åren 1296, 1323 och dylika".

Enligt Säve (1940 a) blev "en vit räv eller Fjällracka" (!) ertappad 1809 på St. Karlsö, där den anställde stör förödelse bland det vilda. Författaren berättar, att räven såsom uppstoppad länge förvarades i Eksta prästgård - han påpekar f.ö.

²⁾ Jfr uppgifterna om denna art i föregående kapitel!

¹⁾ Om Malarectos maritimus LIN. på Gotland framhåller Rydh (1931, p. 6): "och redan tidigt invandrade arktiska djur, såsom isbjörn, och växter, såsom polarvide". Det framgår inte, vad författaren härvidlag stöder sitt uttalande på. Ekman (1922) omtalar exempelvis bara Kullaberg och Göteborg som fyndplatser för subfossil isbjörn i vårt land.

dr Israel Kolmodin som åsyna vittne till ^hHändelsen. Rävens uppträdande på Karlsö är emellertid ingenting unikt och är känd från senare år.^u Den stränga vintern 1941 förrirrade sig^(t.ek) ett helt rävpår ut till ön via isen. Djuren satte t.o.m. ungar till världen, och allt som allt fälldes tretton individer - den siste på våren 1943.

Enligt vad vi känner från äldre tider, synes rävsstammen *på Gotland* stundom ha varit så stor, att man känt sig oroad med anledning av dess röverier blanda öns husdjur. I en rapport från länets hushållningssällskap år 1798 framhålles, att räven enbart i sju socknar rivit ihjäl omkring 1.000 får, utom getter, höns och gäss under ett och ett halvt års tid (Lindwall 1936). I början av 1800-talet betecknas den som förekommande över hela Storlandet men däremot sällsynt på Fårö (Billberg 1809). Hos Andrée (1834) heter det: "På Räf är ingen brist".

Rävens efterhållande med alla medel måste förr i tiden ha framstått som ett angeläget ärende. De använda jaktmetoderna var av skiftande art, och otaliga rävar fick genom dessa skatta åt förgängelsen. Öns Jägaregille bidrog på sitt vis till en decimering genom att utbetala skottpengar för dödade rävar. I en statistik omfattande perioden 1840-1864 redovisas premier för icke mindre än 4.646 djur. Olofsson (1945) omtalar, att enbart under 1840-talet fälldes enligt Jägaregillet över 2.100 rävar.

^uHasselgren (1910) återger enligt Bergman, att ett par rävar tagit sig över isen till en av Karlsöarna "en vinter för flera år sedan, då källden blifvit mäktig stark".

Medeltalet pr år under 1860-talet uppgick till omkring 200 rävar. Under femårsperioden 1887-1891 utbetaltes skottpengar för 881 ~~ex.~~² ~~var~~ enligt Hushållningssällskapets berättelser.

I början av innevarande sekel hade man nått ditthän, att den intensiva jakten i förening med skottpengar resulterat i en betydande minskning av öns rävbestånd. Inom jägarekretsar gjordes gällande, att räven borde skonas från en total utrotning och ges ett visst skydd såsom ett intressant och värdefullt villebråd. En uppskattning av stammens ungefärliga storlek år 1912 gav vid handen, att högst 300 rävar då fanns på ön. I slutet av 1920-talet var beståndet mycket illa åtgånget och visade på samma gång tecken till degeneration i form av ringa kroppsstorlek hos djuren. Under åren 1928 och 1934 nedlades enligt Lindwall (op.cit.) endast 75 resp. 6 rävar.

En inplantering skedde första gången år 1930 (en hane och två honor) och sista gången 1937 (två hanar och fyra honor)¹. År 1936 kom räven i åtnjutande av en total fridlysning, som upphävdes den 5 januari 1941. Strax för skyddet skulle arten, så vitt bekant, endast ha förekommit i socknarna Stenkyrka, Lummelunda, Hall^(och)/Hangvar (Lindwall op.cit.)². Enligt en sammanställning redovisar denne i sin helhet 15.820 fällda rävar från^(och med) Gotlands Jägaregilles första verksamhetsår 1836 fram till och med 1936.

1) Det har ansetts troligt, att den kraftiga ökningen av vildkaminen på 1930-talet vore att söka i rävstammens nästan totala försvinnande. I den officiella jaktrapporten för 1935 upptas t.ex. endast två dödade rävar (Melin 1950).

2) Det förtjänar att påpekas, att räven nästan saknas eller är åtminstone mycket glest företrädd i den södra halvan av Gotland, ett förhållande, som ideligen understrykes i jaktrapporterna t.ex. från det senaste årtiondet.

De senaste årens avskjutningssiffror för räv på Gotland ter sig enligt E. Lindeborg (muntl. meddel.) på följande sätt:

Kalenderåret 1940:	215 ex.		
jaktåret 1941/1942:	310 "	1948/1949:	194 ex.
1942/1943:	217 "	1949/1950:	291 "
1943/1944:	236 "	1950/1951:	207 "
1944/1945:	226 "	1951/1952:	296 "
1945/1946:	149 "	1952/1953:	297 "
1946/1947:	168 "	1953/1954:	281 "
1947/1948:	225 "	1954/1955:	152 "
		1955/1956:	200 "
		1956/1957:	140 " ✓

Anm. I en artikel i Svensk Jakt (1942, p. 468) berättar jägmästarna K. Weigl om förekomsten av ett "lodjur" på Gotska Sandön vintern 1940-1941. Befolkningen hade sett djurets spårstämp-lar och mängder av rivna harar och dödade sjöfåglar, vittnade om rovdjurets framfart. Enligt vad det berättats, skulle man ha lagt märke till ett stort "fyrkantigt" djur, som smög omkring i terrängen och ylade. En jaktexpedition utrustades under ledning av länets jaktvårdskonsulent major Elof Lindeborg. Denne kunde emellertid tämligen snabbt på ort och ställe uttala sin bestämda uppfattning, att rovdjuret ifråga måste ha varit en räv, som på sök efter fastfrusen fågel "kommit ut i drivisen och tagit land på Sandön". Lämningar efter hare och sjöfågel synes med stor sannolikhet ha härrört från gästande örnar, varefter räven fortsatt att kalasa på resterna. Vintern 1942-1943 hördes ingenting om rävens existens, då den troligen försvunnit samma väg, som den kommit (E. Lindeborg in litt.) - såvida den inte i all stillhet stupat för ett skott från fyrfolket.

✓ 1957/1958: 130 ex.

Sälar (allmänt)

Sedan uråldriga tider har jakten på säl (kut) såsom näringsfång spelat en betydande roll för den gotländska kustbefolkningen ända långt in på 1800-talet. Särskilt har området kring Fårö, främst den norra delen, och kring Näsudden vid Burgsvik, intagit

en rangställning. Av andra lokaler, där mycket säl nedlagts, kan nämnas ^VÖstergarn, Kyllej, S:t Olofsholm samt Skälsö norr om Visby. "Men vid Sandön likväl", skriver Wallin (1747), "fångas den alramäste Skälen." I samband med sin beskrivning av fiskarterna och fiskerierna på Gotland anför Cederström (1865) en del uppgifter om olika sätt att fånga säl. I ett kulturgeografiskt arbete avseende situationen på Gotland omkring år 1700 antyder Moberg (1938), att man på grundval av sockenkartmaterialet redan tidigt kan utläsa en tillbakagång av nämnda verksamhet. Enligt en lantbrukare i Ale i Rute s:n heter det t.ex. år 1694, att "in seiner Zeit seit 36 Jahren nichts gefangen hat". Om förhållandena i Sunde omkring 1730 anges "ab und zu eine Robbe oder Kut" (gotländisches Wort für Robbe), jedoch selten". Från Bunge s:n berättas 1741 om fångstresultatet så här: "Der Robbenfang ⁴ta⁴gt nicht mehr" — "der Robbenfang seit 40 Jahren verdorben". Om näringsgrenens betydelse på norra Gotland omkring år 1700 yttrar samme författare: "Robbenspeck bildet einen der Naturleistungen der Insel Färö". Som goda fångstplatser nämnes f.ö. i samma arbete Nore i Vamlingbo, Vännäs och Västergårda i Sundr^e samt Skymnings och Hau i Fleringe s:n.

I slutet av förra seklet hördes ofta klagomål över sälens skadegörelser på fisket, ett faktum, som gav anledning till förslag om införande av skottpengar för dödade sälar. Från och med 1890-talet beviljade Gotlands landsting, på framställning av dess länsstyrelse, ett årligt anslag på 300 kr för ändamålet. Senare höjdes detta belopp till 400 kr, vartill kom ett statligt bidrag på en lika stor summa enligt Olofsson (1945)¹⁾.

Under den följande tiden började säljakten förlora i betydelse. Orsaken till detta synes inte enbart vara att söka i en

1) Beloppet i fråga erhöles fr.o.m. 1898.

minskning av sälbeståndet. Bland fiskarna vill man göra gällande, att övergången till motordrivna båter skall ha skrämt bort sälarna från de platser, där de tidigare varit lätt åtkomliga för jakt med diverse redskap, såsom nät, kast-, slag- eller skjutvapen. Moberg (op.cit.) påpekar det förhållandet, att landhöjningen under årens lopp medfört, att sälstenarna, de s.k. kuta-stenarna, kommit att ligga för högt över vattenytan och därför blivit odugliga som fångstplatser. Statistiken över premieringen i början av detta århundrade redovisar t.ex. förhållandevis låga jaktsiffror. Sålunda utbetalades genom Gotlands Jägaregille under den sista treårsperioden, som gillet skötte premieringen, 1911-1913, följande antal skottpengar: 156, 138 och 104 (Lindwall 1936). Emellertid torde fluktuationerna och nedgången i jaktens lönsamhet och intensitet vara av stor betydelse i sammanhanget. (Se vidare härom längre fram.)

Ur det material, som benäget ställts till mitt förfogande av Kungl. Fiskeristyrelsen i Göteborg rörande antalet utbetalda skottpengar kan åtskilliga, intressanta fakta utläsas. Uppgifter har endast stått att erhålla fr.o.m. 1923. Ehuru utbytet av jakten, som synes, dels av nedanstående tabell och dels av det på grundval härav utritade diagrammet, (fig. 1), kan enstaka år uppvisa relativt höga värden såsom ~~113~~ ex. 1929; 113 ex, 1930: 139 ex, 1932: 192 ex, 1933: 114 ex.

Förteckning över antalet utbetalda skottpengar för gråsäl,
knubbsäl och vikaresäl inom Gotlands län under perioden 1923-
1950 enligt uppgifter från Kungl. Fiskeristyrelsen i Göteborg:

År	<u>Halichoerus grypus</u>	<u>Phoca vitulina</u>	<u>Phoca hispida</u> <u>annellata</u>	S:a
1923	1	1	-	2
1924	93	5	9	107
1925	26	-	5	31
1926	23	4	6	33
1927	40	4	15	59
1928	11	14	2	27
1929	64	37	12	113
1930	48	48	43	139
1931	38	53	10	101
1932	83	85	24	192
1933	53	46	15	114
1934	38	42	7	87
1935	38	39	5	82
1936	30	68	2	100
1937	29	28	7	64
1938	13	37	2	52
1939	7	17	3	27
1940	23	16	3	42
1941	68	25	-	93
1942	62	25	-	87
1943	39	15	9	63
1944	12	4	2	18
1945	20	7	9	36
1946	23	13	-	36
1947	17	12	1	30
1948	20	2	2	24
1949	28	7	2	37
1950	15	7	3	25
1923-1950	S:a <u>962</u> (53%)	<u>661</u> (36%)	<u>198</u> (11%)	1.821 ex.

Antalet premierade sälar under hela perioden, omfattande 28 år,
utgör i årligt medeltal 65 exemplar.

Enligt uppgifter i de tryckta årsberättelserna från Gotlands
skarpskytte- och jägaregille för jaktåren 1950/1951 - 1954/1955
dödades sammanlagt 105 sälar, vilket representerar ett årligt me-
delvärde av endast ett 20-tal djur. Sannolikt upptas i nämnda över-
sikter något för låga siffror, då inte alla fällda sälar rappor-
teras till gillet.

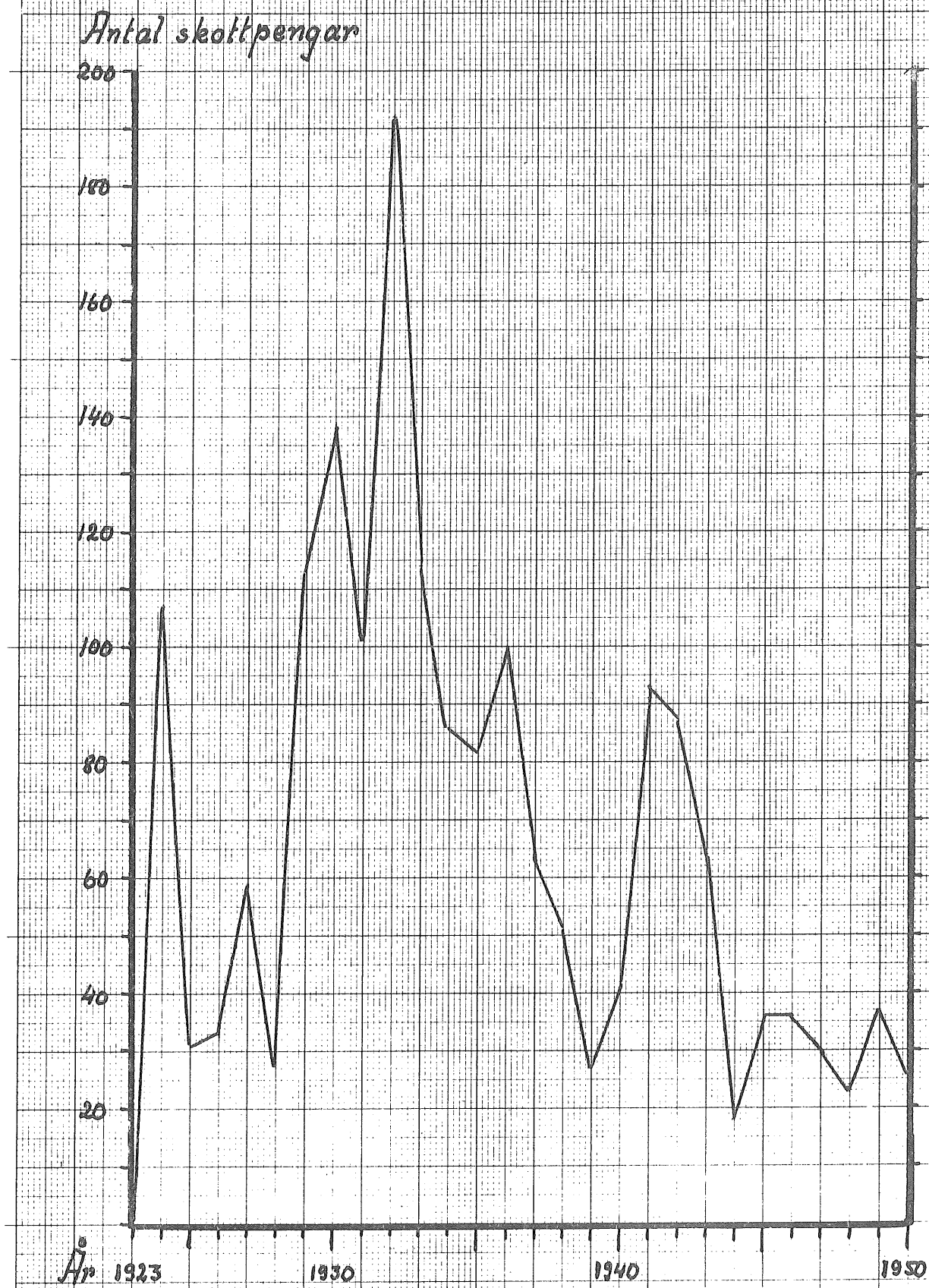

Diagram utvisande antalet utbetalda skottpengar för
säl i Gotlands län under åren 1923 - 1950.

Fig. 1.

[(se nästa sida!)]

Diagrammet å fig. 2^Uger en överskådlig bild av fördelningen mellan gråsäl, knubbsäl och vikaresäl i jaktstatistiken. Vikaresälens ringa andel i materialet framträder särdeles klart. Vid fyra tillfällen, nämligen under åren 1923, 1941, 1942 och 1946 saknas denna art helt.

I fråga om gråsäl och knubbsäl nåddes under 1932 osedvanligt goda resultat, 83 respektive 85 exemplar. Under 1936 uppgick antalet dödade knubbsälar till 68 exemplar, ett tal, som redovisas för gråsälen under 1941. De olika arternas förekomst fördelar sig på följande sätt: Halichoerus grypus 53%, Phoca vitulina 36% och Phoca hispida annellata 11%.

Isvintrarna torde utöva ett visst inflytande på jaktresultaten. Efter 1942 synes säljakten över huvud ha varit av tämligen blygsam omfattning. För jaktåret 1952/1953^Utill endast 26 sälar, ^{anger Lindeborg hela avskjutningen} föregående år fälldes 33 och perioden dessförinnan 26 exemplar.

Enligt Eckerbom (1948)^U dödades i hela Sverige i genomsnitt pr år under 1930-talet c:a 2.000 vikare, 1.500 gråsälar och 200 knubbsälar. Motsvarande siffror för Gotlands län utgör respektive 12, 38 och 46 sälar. Det förtjänar att påpekas, att dessa värden, relativt sett, är låga i fråga om vikare och gråsäl. På Gotland representerar knubbsälen däremot nära 25 % av den totala avskjutningen inom landet.

På grundval av antalet genom Kungl. Lantbruksstyrelsen utbetalda skottpengar för säl under 1933 har Lönnberg (1934) gjort en översikt, som också har sitt intresse i detta sammanhang, och enligt vilken de olika arternas utbredning och förekomst på den svenska sidan av Östersjö-området inklusive Öresund, tydligt kommer till synes.

^U I kap. Sälarna (Svenska djur, Däggdjuren), Uddevalla 1948, p. 355.

Antal skottpengar

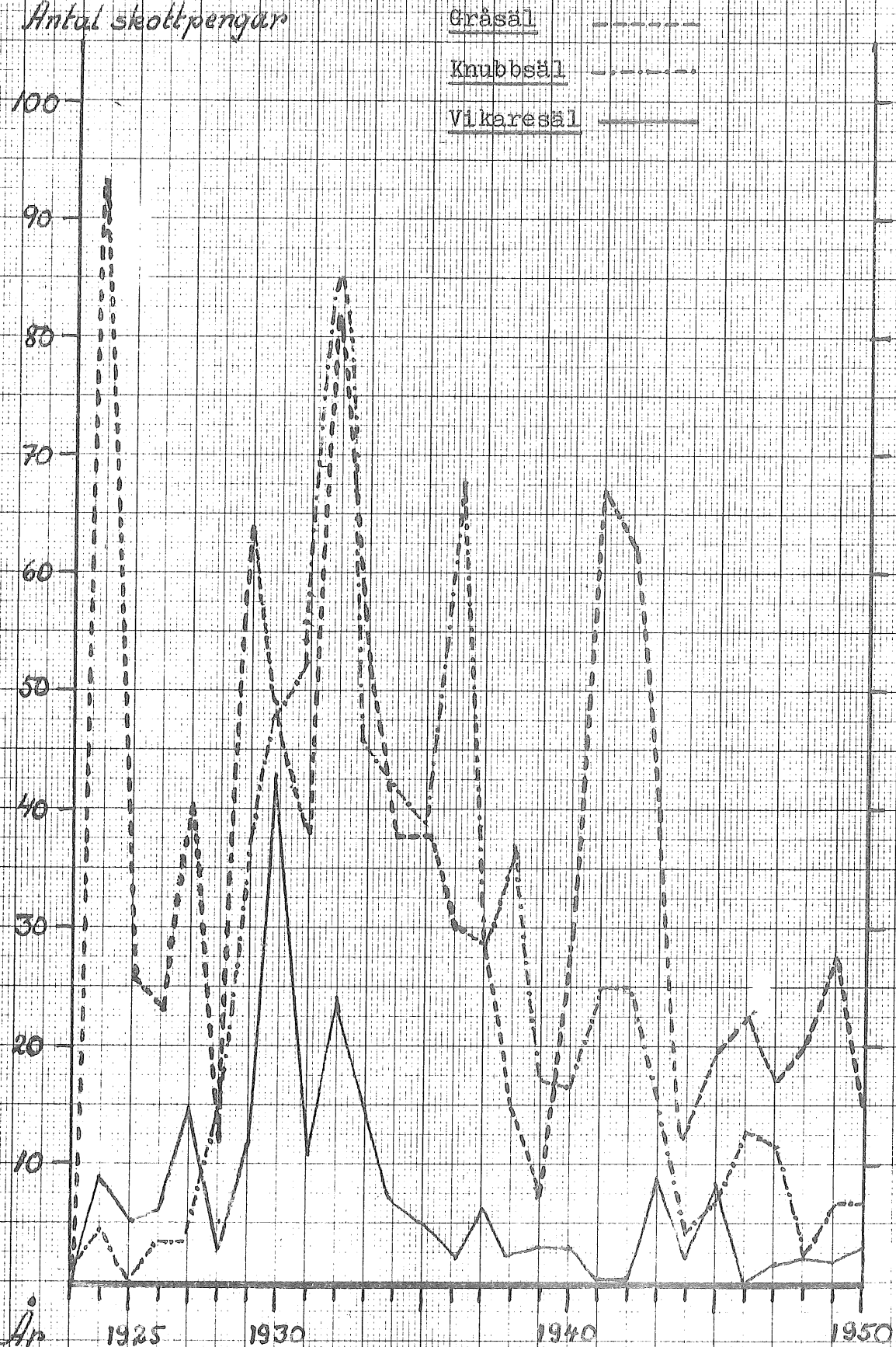

Diagram över antalet utbetalda skottpengar för resp. gräsäl,
knubbsäl och vikaresäl enl. Kungl. Fiskeristyrelsens statistik
 (Gotlands län).

Fig. 2.

År 1933:	<u>Halichoerus</u> <u>grypus</u>	<u>Phoca</u> <u>vitulina</u>	<u>Ph. hispida</u> <u>anneletata</u>	S:a exemplar
Norrbottnens län	105	-	1.630	1.735
Västerbottnens "	191	-	782	973
Västernorrml. "	85	-	142	327
Gävleborgs "	89	-	77	166
Uppsala "	29	-	11	40
Stockholms "	341	-	119	460
Södermanlands "	88	-	-	88
Östergötlands "	184	-	3	187
Kalmar "	39	49	12	100
Gotlands ^u "	53 (44%)	46 (40%)	15 (13%)	114
Blekinge "	18	18	-	36
Kristianstads "	1	4	-	5
Malmöhus "	8	11	-	19
Hela Östersjö-om- rådet inklusive Öresund	<u>1.231 ek.</u>	<u>128 ek.</u>	<u>2.791 ek.</u>	4.150 ek.

Ett sammandrag av hela antalet premierade sälar under 1933 uppvisar enligt översikten 4.150 exemplar. De olika arterna fördelar sig sålunda: gråsäl 30 %, knubbsäl 3 % och vikare 67 %. Gråsälen är företrädd utmed hela kuststräckan från Norrbotten ner till Skåne med en förhållandevis svag stam längst söderut. Vikaren uppvisar mycket höga avskjutningssiffror i Bottniska viken, medan antalet individer därefter befinner sig i snabb minskning. Utbredningen sträcker sig ungefär ned till Gotland. Enligt statistiken förekommer knubbsälen från och med Kalmar län och vidare söderut, d.v.s. utbredningen omfattar ett vattenområde, som mot norr i huvudsak ansluter till vikarens sydgräns.

^u Jfr de olika arternas representation i procent för hela perioden 1923-1950 å sid. 88 a!

Som jämförelse ~~mån~~ nämnas, att under tioårsperioden 1903-1912 dödades inom ~~ned~~ anstående län, att döma av officiellt lämnade belöningar, följande antal sälar enligt Nordqvist (1914). De olika arterna är tyvärr inte närmare specificerade.

Norrbottens län	11.443 ex.
Västerbottens län	19.690 "
Västernorrlands län	9.537 "
Gävleborgs län	5.122 "
Uppsala län	585 "
Stockholms län	6.607 "
Södermanlands län	963 "
Östergötlands län	1.956 "
Kalmar län	2.145 "
<u>Gotlands län</u>	<u>1.359 "</u>
Blekinge län	751 "
Kristianstads län	694 "
Malmöhus län	522 "
Hela Östersjö-området inklusive Öresund	<u>S:a 61.374 ex.</u>

1 (se föregående sida!)

Liksom i Lönnbergs tabell/antar de båda nordligaste länen en dominerande ställning i fråga om säljakten. Det genomsnittliga, årliga resultatet för Gotlands vidkommande utgör 136 sälar, samtliga arter inräknade, vilket innebär en något högre siffra än den av Lönnberg (op.cit.) för 1933 angivna, nämligen 114 ex. Överhuvudtaget ligger premieringssiffrorna under 1903-1912 i medeltal åtskilligt högre än 1933 utmed hela kustavsnittet.

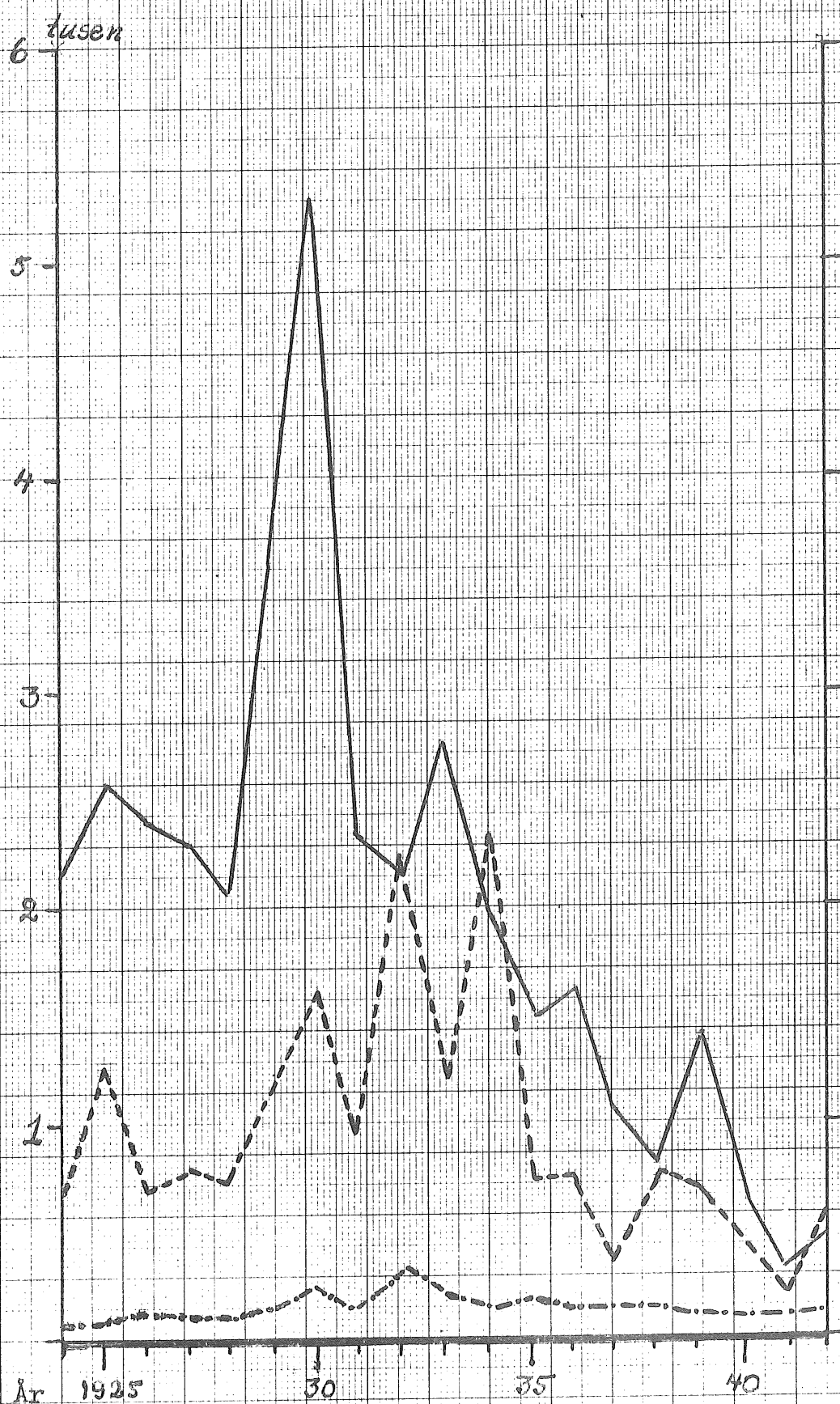

Diagram över den svenska säljakten under 1924-1942 enl.

Jöran Hult (Sv. J. 1943)

Avjagningen angiven i tusental individ
gräsäl ----, knubbsäl ----, vikaresäl ----

Fig. 3.

Diskussion av diagrammen:

Fig. 1 Säljakten på Gotland företer under åren 1924, 1930, 1932 och 1941 *relativt* ^{hög} värden. Över huvudtaget har avjagningen lämnat ett gott utbyte omkring 1930, och detsamma har också varit förhållandet, fast i mindre skala, under det andra världskrigets första år. Man begår med en säkerhet ett stort fel, om man låter dessa fluktuationer i utbetalda skottpengar vara en måttstock på sältillgången. En närmare granskning av orsakerna ger till resultat, såsom Hult (1943) kraftigt understryker, att siffrorna i hög grad beror på konjunkturerna och växlande isförhållanden. År 1928 höjdes t.ex. skottpremien från sex till tio kronor pr fälld säl, en händelse, som genast ökade avskjutningen. Den allmänna lågkonjunkturen i början av 1930-talet bidrog på sitt sätt att höja intresset för jakten som förvärvskälla. De sjunkande priserna på skinn och späck dämpade i fortsättningen jaktlusten, vilken åter blossade upp, när det andra världskriget utbröt. Så länge man kunde få avsättning för de olika produkterna, inte minst i form av kött till restaurangerna, hade säljakten många utövare. Nordqvist ⁽¹⁹¹⁴⁾ (~~op. cit.~~) ägnar också uppmärksamhet åt den i detta avseende missvisande statistiken. Utmed de båda nordligaste länen, en kuststräcka på c:a 40 mil, premierades under perioden 1903-1912 "nästan lika många sälar, som i hela det övriga Sverige (utom Göteborgs och Bohuslän)" med en kuststräcka som är fem gånger så lång. Den i norr intensivt bedrivna säljakten ^{har} i synnerhet sin orsak i lämpliga naturförhållanden.

Fig. 2 Redovisningen och fördelningen av gråsäl, knubbsäl och vikare i skottlistorna under de skilda åren, erbjuder ett djurgeografiskt intresse. För Gotlands och Kalmar län förekommer samtliga tre arter (jfr Lönnberg ¹⁹³⁴ ~~op.cit.~~), medan övriga svenska län endast uppvisar en eller två arter utmed sina kuster. I de flesta fall pekar diagrammet på en klar överlägsenhet för gråsälen, vars antal bara vid tre tillfällen (åren 1932, 1936 och 1938) överflyglats av knubbsälen. Anledningen kan ligga i den förra artens relativt stora talrikhet, en slutsats, som dock ingalunda är given. Lokala betingelser för jakten, klimatfrågan och det förhållandet, att gråsälen lär vara mera lättjagad, utgör faktorer, som tillsammans torde påverka situationen och bidra till att försvåra bedömningen. Enligt förteckningen över utbetalda skottpremier i Gotlands län utgör gråsälen mer än hälften av de fällda djuren, eller 53%, medan knubbsälen uppnår 36% och vikaren endast 11%.

Fig. 3 Hult (op.cit.) diskuterar den av andra framförda åsikten, att sälstammen skulle minska i Östersjön. Ett studium av diagrammet å fig. 1 ^[överhuvud] ger ~~det~~ intrycket, att resultatet av jakten sedan 1930 ^{talets} års höga toppsiffror successivt gått mot en försämring. Författaren ägnar också uppmärksamhet åt den statistiskt påvisade tillbakagången för vikaresälen, vilket ^[här bl.a.] kan illustreras å fig. 3. Utbytet av jakten på gråsäl har inte reducerats i lika snabb takt. Antalet fällda vikaresälar i förhållande till summan av gråsäl och vikare ^[t.ex.] i Stockholms län mellan 1924 och 1942 befinner sig procentuellt sett i ned-

gång, och han påpekar, att förekomsten är betydligt mera accentuerad där än för landet i dess helhet. Det är intressant att ur denna synpunkt jämföra situationen på Gotland. Proportionen gråsäl-vikare är följande (med femårsintervaller) 26:5 (1925); 48:43 (1930); 38:5 (1935); 23:3 (1940); 20:9 (1945) och 15:3 (1950). Härur kan avläsas en svag relativ minskning för vikaresälen, en art, som i berörda farvatten befinner sig i periferien av sin utbredning. Tillbakagången blir ännu tydligare, om man tar hänsyn till läget under åren 1941, 1942 och 1946, då inte ett enda exemplar nedlades av nämnda art. Lönnerberg, har tidigare varit inne på denna fråga i en notis "Själhundtillgången vid Sveriges kuster", Fauna och Flora 1912, p. 141, där han skriver beträffande Sörmlands län, att vikaren blivit mindre allmän.

Slutomdöme: Enligt diagram nr 1 framträder en mer eller mindre tydlig nergång i antalet fällda och redovisade sälar på Gotland. Slutsumman för 1923 är dock den lägsta för hela den undersökta perioden. Enligt diagram nr 2 uppvisar åren 1928-1938 förhållandevis höga siffror i fråga om antalet skjutna, premierade gråsälar och knubbsälar. Vikaresälens ringa andel i materialet såväl under motsvarande tidsavsnitt som också senare är särskilt framträdande.

Överhuvud taget är emellertid jaktresultatet så intimt beroende av skilda faktorer, att en allmän slutsats angående sälstammens reducering med utgångspunkt från ovanstående fakta torde vara mycket osäker. ✓

✓ Den finske forskaren Göran Bergman har ingående diskuterat dessa problem på grundval av vunna erfarenheter genom samtal med diverse säljägare i olika finska skärgårdar. Förhållandena avser de senaste 20-30 åren. ("Sälbeståndet vid våra kuster", Nordenskiöldsamfundets tidskrift, Helsingfors 1956, p. 49).

För vikaren konstateras en allmän tillbakagång sedan 1930-talet. Efter 1951 skall stammen emellertid uppvisa en svag ökning vid landets östra gräns. I jämförelse med vikaren företer gråsälen en betydligt ljusare bild, då minskningen är mindre påtaglig. För vidare detaljer se närmare nyssnämnda auktor!

5/ Halichoerus grypus ~~FABR.~~

Inom hela Östersjöområdet uppträder gråsäl f.n. allmänt, men i Bottniska vikens nordliga delar är den mera sparsam. I den officiella statistiken över utbetalda skottpengar för Gotlands del utgör den 53 %. Se närmare fig. 2! Enligt Säve anför Lithberg (1914), att gråsälen såsom ett relativt försiktigt djur förr jagades endast vid Sandön, Fårö, Missloper och Näsudden (Näsudden).

6/ Phoca hispida annellata NILSS.

Anträffas från Bottniska viken, Bottenhavet och Finska viken ner till Östergötland och farvattnen runt Gotland. Längre söderut blir vikaresälen alltmera sparsam. Från Gotska Sandön omnämnas den såsom "ej sällsynt" av Eisen & Stuxberg (1868) och av Wöhler (1903). Som särskilt goda jaktplatser i äldre dagar uppges Fårö, Hallshuk, St. Karlsö, Rone, Lau och Näsudden (Säve hos Lithberg 1914). Vikaresälen representerar 11% av materialet enl. fig 2.

Enligt flera forskare avviker Östersjöns vikaresäl i fråga om tändernas form från den i Ishavet levande typen. Den förra är beskriven i Skandinavisk Fauna, 2:dra uppl. (Nilsson 1847) och går där under benämningen Phoca annellata NILSS. Se även Lönnberg (Fauna och Flora 1931) och Degerbøl (i Danmarks Pattedyr, 1935, p. 242).

7/ Phoca vitulina LIN.

Inom Östersjön når knubbsälen sin ungefärliga nordgräns vid Östergötland och Gotland. Enligt Sundström (1872) skall arten,

1) Bih. till K. Vet. Akad:s Handl., bd 1, N:o 4, p. 15.

ehuru sällsynt, ha anträffats i skärgården utanför Nyköping, men Lilljeborg (1874) anför, att den icke skall förekomma i Bråviken. Denne senare omtalar knubbsälen från Gotland, där han själv iakttagit den. Arten ingår med 36% i premieringsöversikten. Se fig 2!

På Gotska Sandön ses knubbsälen i synnerhet om hösten i stor mängd, ttx. bland strandstenarna vid Säludden på öns norra kust. Gråsälen är dock vida överlägsen i antal (Eisen & Stuxberg 1868).

8/ Phocaena phocaena Lin.

Tumlaren finns ~~allmänt~~ längs Gotlands kuster. Linné (1745^{p. 178}) anmärker, att djuret trots den rikliga tillgången "fångas ^hvarken här på Gothland eller Öland - Det är undran värdt at ingen flit och konst lärde fånga dem". Då och då har jag sett kadaver eller delar därav ilandflutna på stränderna. Mot hösten vandrar en stor del av Östersjöns tumlare söderut och fortsätter ut genom Bälten och Öresund och återvänder på våren, men många stannar kvar, även under stränga vintrar. De svåra isförhållandena under perioden 1940-1942 skall ha medfört, att beståndet då avsevärt decimerats.

Ombudsmannen i Gotlands Fiskareförbund~~x~~ Arvid Andersson, meddelar (in litt.), att tumlare före nämnda isvintrar ofta fastnade i laxgarnen, men ~~numera~~ skall arten mera sällan påträffas. Det är en utbredd uppfattning bland fiskarna, att otaliga tumlare vintrarna 1940-1942 gick sitt öde till mötes på grund av isen. Under de senaste tio åren har Andersson bara haft två tumlare i sina redskap. Det skedde 1950. Själv såg jag bl.a. i juni 1947 tre mindre exemplar, fångade i samband med laxfisket, samtidigt föras i land i Vändburgs hamn i Hamra s:n.

I kap. om valarna anför Ekman (1948) en uppgift om en svår katastrof, som drabbat en skara tumlare i Kappelshamnsviken på

norra Gotland. Medan djuren företog långdykningar, hade isen under storm drivit över flocken, som därvid omkom till följd av syrebrist. Sign. J. Apg (i "Från Skog och Sjö", 1924, p. 143) åsyftar tydligen samma händelse, då han skriver, att skaran klämdes mellan drivisen och stranden in i sagda vik. Hur pass lönande ortsbefolkningens jakt på de stackars djuren artade sig, framgår därav, att "en familj lyckats slakta och medföra ej mindre än 48 av de till ett antal av 84 uppskattade, infrusna tumlarna".

Anmärkning: De tre odontocetiderna Delphinapterus leucas (PALL.) Orcinus orca Lin. och Delphinus delphis Lin. upptas i Hasselgrens fauna (1910) troligen endast i deras egenskap av (sällsynta och högst) tillfälliga gäster i Östersjön. Då ingendera arten, så vitt känt är, ertappats eller ens drivit i land vid öns kuster, har samtliga ej närmare behandlats i detta sammanhang.

9/ Muscardinus avellanarius LIN.

Trots mångfaldiga exkursioner i gotländska marker har jag själv aldrig påträffat hasselmusen eller sett några tecken, som skulle förråda dess närvaro. F.ö. beröres arten icke heller med något enda ord varken i äldre eller nyare, tryckta översikter av faunan.

Det var därför med en viss överraskning, som jag nyligen från tvenne personer, Arvid Boberg i Hejnum och E.N. Åkerberg i Visby, mottagit rapporter, som i bägge fallen på grund av sin utförlighet och övriga detaljer talar för, att hasselmusen för första gången upptäckts på ön. I månadskiftet augusti-september 1953 hittade den förstnämnde ett runt bo, sammanfogat av gräs och torra löv och beläget 1,5 m över marken i en hasselbuske strax öster om Rute kyrka. En liten brungul mus syntes lämna

det eljest tomma gömslet och försvann klättrande i buskens grenar. Nedanför låg en del hasselnötter, urättna skal med gnagda hål på sidan.

Vid ett annat tillfälle, den 25 november följande år fann Åkerberg ett bo av nyssnämnda utseende och tillverkat av sammanflätade grässtrån en halv meter över marken i ett snårigt, gräsklätt skogsbestånd, bevuxet med ek, slån och enbuskar, söder om flygplatsen i Visby. Detta senare fall tillkännagavs för mig efter ett ²/lokalpressen infört upprop med anledning av det 1953³ bekanta fyndet. Invid boet i fråga förekom skal av ekollon och rester av slånbärskärnor men däremot inga hasselnötter. I närheten hittades en död hasselmus, som tyvärr icke blev tillvaratagen. Att arten, såsom min sagesman förmodar, skulle förekomma rätt allmänt på Gotland, där lövskog eller annan lämplig terräng finns, tål dock en närmare bekräftelse.

Något beläggsexemplar har, som sagt, hittills inte presterats, varför artbestämningen kanske inte är fullt klar. Med ledning av de noggrant lämnade upplysningarna torde man emellertid, som dr Magnus Degerböl meddelar (in litt.), kunna utgå ifrån, att "der må utvivelsomt waere tale om en hasselmus".

10) Mus musculus Lin.

Husmusen finns allmänt i och invid människoboningar över hela Gotland från Fårö i norr till Sundre i söder. Någon gång, t.ex. den 25 juni 1950, har jag fångat ett ex. i en fälla vid Vinor på Fårö ett gott stycke från bebyggelsen. Fångstplatsen var ett av buskar överskuggat dike. Även på St. Karlsö har man haft påhälsning av husmus, men invasionen av bruna råttan

(se denna art!) 1863 bidrog att reducera och tillintetgöra stammen. "Båda arterna följdes åt i döden, och ön har sedan dess varit förskonad från dessa gnagare", skriver Wöhler (1915).

///Rattus norvegicus ERXL.

Efter sin första invandring till Skåne på 1790-talet torde den bruna råttan snabbt med hjälp av sjöfarten ha invaderat Gotland. Antingen den kommit via Tyskland, Danmark eller Ryssland, de mest antagliga spridningsområdena för öns vidkommande, torde arten enligt Nybelin (1928) ha nått Gotland redan under 1800-talets första årtionden¹⁾. Detta står i god samklang med Hasseltgrens uttalande (1900), där det heter, att brunråttan inkommit omkring 1800. I sin fauna (1809) har Billberg upptagit den, men arten betecknas då ännu som sällsynt.

Om en stor invasion av brunråttor på St. Karlsö 1863 berättar Wöhler (1915). Efter en fartygskatastrof vid Suderhamn vimmelade det av råttor på ön, men en intensiv förföljelse i förening med en ovanligt sträng vinter 1880-1881 gjorde effektivt slut på hela stammen.

En nästan helsvart variant av brun råtta, en typ, som också är känd från fastlandet, har fångats i en gillrad kaninsax den 3 december 1949 på Klintebys ägor av Rolf Weinert. Exemplet överlämnat till Malmö museum för skinnläggning.

1) Enligt Retzius (1800) skall den bruna råttan ha varit helt okänd i Sverige före 1770. Amtmand Urne anför, att arten omkr. 1725 skall ha kommit till Svaneke på Bornholm i samband med förlisning av ryska fartyg (Degerbøl i Vort lands dyreliv, København 1949).

12) Rattus rattus Linn.

I början av förra århundradet beskrives den svarta råttan som allmän ("vanlig husplåga") enligt Billberg (1809). Hasselgrens påpekande (1908), att arten ännu på hans tid skulle ha uppträtt, ehuru sällsynt, omkring hamnarna, t.ex. i Visby, hade krävt belägg, för att uppgiften skall anses fullt tillförlitlig. Det synes knappast troligt, att den svarta råttan kan ha levat kvar här ända in på 1900-talet, och detta just kring hamnarna, där konkurrensen om födan med den bruna arten säkerligen spelat en avgörande roll.¹⁾ En mörkfärgad variant av denna senare har ~~det~~ konstaterat²⁾ några mil söder om Visby i december 1949³⁾, och dylika är f.ö. omnämnda enligt Gislén & Brink^{c)} (1950, p. 29: "also found in Visby"). En förväxling från Hasselgrens sida torde sålunda inte vara utesluten.

I Lummelundsgrottans yttre del har hittats en skelettdel, en femur, som efter sakkunnig granskning visat sig tillhöra den svarta råttan, som kanske omkommit någon gång under 1800-talet. Förfrågningar bland ortsbefolkningen har gett till resultat, att arten med säkerhet icke varit synlig där åtminstone på åtskilliga årtionden (Gislén & Brink^{c)} op. cit.). När arten definitivt utrotats på ön, torde ingenting bestämt kunna anges. Sannolikt har det skett redan under förra århundradet.

Uppgiften hos Billberg (1809), att Arvicola terrestris Linn. en enda gång skulle ha påträffats "½ mil öster om Visby" synes med all sannolikhet kunna skyllas på sammanblandning med Rattus rattus.

1) Som kännetecknande för situationen under mitten av förra århundradet må antecknas, att Meves (1857) i sin korta förteckning icke omtalar denna art men väl Rattus norvegicus.

2) Se under Rattus norvegicus!

13) Apodemus sylvaticus LIN.

Synes förekomma allmänt över hela ön såväl i skogsmark som på åkerfält, så vitt bekant dock ej på Gotska Sandön. Att den ibland även kan anträffas i boningshus, visar tvenne fynd den 25 juni 1950, då ett ex. blev fångat i en fälla i ett kök vid St. Gåsemora och ett annat å samma lokalitet vid Vinor, båda platserna belägna på Fårö.

14) Apodemus flavicollis MELCH.

I äldre faunabeskrivningar finns arten inte upptagen för Gotland. Den omnämnes första gången i litteraturen av Reinwaldt (1954), ^(bland) som insamlat gnagarmaterial från trakten av Östergarn i augusti 1953 erhållit åtskilliga exemplar i en terräng, där ängspartier kantas av dungar eller är bevuxna bl.a. med hassel, slån och vide. I fångsterna ingick också den mindre arten men bara till en ringa del, ett förhållande, som naturligtvis kan ha berott på lokala faktorer. Författaren påpekar som en intressant egendomlighet, att de fångade djuren av den större skogsmusen företer en i morfologiskt avseende avvikande typ (bakfotens relativa längd och kraniets proportioner).

I de fall, då jag själv jämte medhjälpare sysslat med gnagarfångst, har inga exemplar av större skogsmus erhållits. Det kan ha haft sin orsak i olämpligt valda fångstplatser eller andra oturliga omständigheter.

1) Hasselgrens uttalande (1910) står i överensstämmelse med ovan nämnda ("Förekommer talrikt i skogsmark"). Billberg (1809) är tydligen sämre underrättad, då han skriver, att arten anträffas "mera sällan".

2) I fråga om bröstbandets bredd och bukstrimmans längd inom gotlandspopulationen föreligger en viss överensstämmelse med Ursins material från Koknese i Lettland enl. Reinwaldt (Om större skogsmusens (Apodemus flavicollis MELCH.) färgmönster, i korrektur). R. är benägen att hänföra gotlandsformen till en särskild subspecies (in litt.). [*Fauna och Flora 1958, p. 1.*]

15 Sciurus sciurus LIN.

Under medeltiden var handeln med ekorrskinn livlig, och i Gotalagen från omkring år 1350 fanns en paragraf, som reglerade jakten på detta djur.

I våra dagar uppträder ekorren mycket allmänt i öns barrskogar, utom på Gotska Sandön. Under första världskriget gick t.ex. skinnpriset starkt i höjden, och jakten bedrevs med stor intensitet, berättar Lindwall (1936). Man tvangs då att införa fridlysning, liksom förhållandet varit under senare år för att förhindra en alltför snabb decimering. Efter 1920-talet inträffade ett prisfall, och jakten förlorade åter i betydelse, åtminstone för en tid.

På grundval av insända rapporter uppger Lindwall (op.cit) antalet fällda ekorrar under 1928 till ungefär 2.500 ex. och under 1934 till 3.000 ex. Jaktvårdskonsulent E. Lindeborgs officiella statistik visar, att avskjutningen under senare år i många fall väsentligt överskridit nyssnämnda siffror:

Kalenderåret 1938: 3.900 ex.		1939: 2.555 ex.	1940: 7.573
<u>Jaktåret</u> 1941/1942: 4.315 ex.		1950/1951: 7.322 ex.	
1942/1943: 2.282 "		1951/1952: 5.079 "	
1943/1944: 1.767 "		1952/1953: 5.619 "	
1944/1945: 6.532 "		1953/1954: 6.136 "	
1945/1946: 2.333 "		1954/1955: 5.314 "	
1946/1947: 6.174 "		1955/1956: 1.500 "	
1947/1948: 5.888 "		1956/1957: 3.690 "	
1948/1949: 3.018 "		1957/1958: 2.500 "	
1949/1950: 9.041 "			

Angående paragrafens ordalydelse se not å p. 108!

Art:	B.						F.			G			G							H.							Y.
	1	2	3	4	6	6	10	11	12	13	9	4	5	6	7	8	9	11	2	3	6	7	1	4	5	7	
Svöta	⊗	⊗	⊗										⊗			⊗	⊗					⊗					
Storbraka	⊗	⊗			⊗						⊗	⊗	⊗			⊗	⊗			⊗	⊗						
Smieskraka	⊗	⊗											⊗			⊗	⊗	⊗		⊗	⊗				⊗	⊗	
Alfajel																											
Ringduna																											
Höns (Gallus)	⊗	⊗									⊗		⊗			⊗	⊗	⊗		⊗	⊗						
Skarr	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	
Hevrsula	⊗	⊗																									
Smelons	⊗	⊗											⊗			⊗											
Starlons													⊗														
Ficklöms (St. par)																											
Fisköms	⊗	⊗											⊗	⊗	⊗												
Gristut	⊗	⊗											⊗	⊗	⊗												
Silltrut	⊗	⊗											⊗	⊗	⊗		⊗	⊗									
Stavtrut	⊗	⊗	⊗		⊗					⊗		⊗	⊗	⊗	⊗					⊗							
Vittrut	⊗	⊗																									
Tordmule	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗					⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	
Silspisla	⊗	⊗											⊗			⊗	⊗	⊗		⊗							
Tosispisla	⊗	⊗			⊗								⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗				⊗	⊗	
Skäggdopping																											
Gränskelepping?							⊗						⊗			⊗						⊗					

perioden. Skarven företräder i genomsnitt, den allmänna-
 ste arten, närmast följd av svan och tordmule. Det förtjä-
 nar att antecknas, att ingen av samtliga identifierade fåg-
 lar saknas i den recenta gotlandsfaunan med undantag av
 havssulan, av vilken, som nyss framhållits, ett ^(dessutom) fynd^{är} känt
 från stenålderslager i Visby.

- 7) Den mängd fågelben, som tillvaratagits vid den stora järnålders-
byn Vallhagar i Fröjel, är underkastade en ingående bearbet-
 ning och beskrivning av Lepiksaar (op.cit.). Ett dussin ar-
 ter är identifierade i Vallhagar och 17 i det närbelägna
 Styrmansberg;

Vallhagar: Corvus cornix (ev. C. frugilegus, då denna osteologiskt
 kan vara besvärlig att hålla i sär från den förr²);
Corvus monedula (ev. Pica pica), Sturnus vulgaris, Turdus
pilaris;
Anser sp. (ev. A. anser, att döma av storleksförhållandena);
Anas platyrhynchos, Anas acuta, Mergus serrator, Columba
palumbus, Columba oenas;
Perdix perdix (ett nästan felfritt humerus dextra). Till
 detta fynd knyter sig otvivelaktigt ett mycket stort faunis-
 tiskt intresse, eftersom vi därigenom med största sannolik-
 het kan inregistrera arten^(såsom spontan) i vår fauna. Påståendet gäller
 med den reservationen, som författaren anmärker, "if archeo-
 logical research can eliminate the possibility that recent
 bones might have found their way into the material". Någon
 inplantering på den tiden torde knappast ha varit aktuell.
 (Gallus, en småvuxen tamhönsform.);
 Kajan och staren torde få betraktas som "husfåglar", d.v.s.

Under 1949/1950 gav jakten ett rikhaltigt ^(ut)byte. Den kraftiga tillbakagången under det senaste jaktåret - det lägsta talet för hela den redovisade perioden - kan synas svårförklarligt. En alltför kraftig avjagning under de närmast förflutna åren ^{tycks} ~~sycks~~ knappast vara den enda orsaken till den plötsliga nedgången. Här torde väl även marknadsläget inom skinnhandeln vara av betydelse.

En ekorre med partiell, albinistisk missfärgning, ett vitt band å svansens mellersta del, sköts i Västerhejde 1893 (ett preparat av svansen finns bevarat i Visby läroverks samlingar). En ekorre av exakt samma typ har jag själv iakttagit i barrskogen i Ardre år 1947. I nämnda samlingar finns f.ö. en konserverad ekorre med yttre tredjedelen av svansen vit. En svart ekorre är iakttagen vid Häftings i Hangvar i Augusti 1902 (Hasselgren 1910).

16/ Lepus timidus LIN.

Sedan gammalt har skogsharen utgjort ett av Gotlands mest uppskattade och värdefulla viltbråd och för den skull varmt omhulldats. I Gutalagen från omkring 1300 finns straffbestämmelser om harjakt på olaga tid. [✓] Om viltförhållandena under tiden 1700-1718 anför Gerle (1857, gradualavhandling) mera i förbigående, att, "af sådana djur, på hvilka jagten kunde löna sig, funnos ej flere slag än harar och någre hjortar". Hur allmänt haren uppträdde vid mitten av 1700-talet, framgår av biskop Jöran Wallins skildring i "Gothländska ⁷⁶ Samlingar" (17~~47~~⁷⁶). Författaren yttrar därvid: "Hvad Harar angår, så äro af dem alle felt och buskar fulla", och han fortsätter längre fram "In Summa, här är den Ort, wharest man snart nog kan äta sig ledsen på Harestek". I Linnés

✓ Angående paragrafens ordalydelse se not å p. 108!

skildring (1745) ges en del upplysningar om harar och harjakt.^u

Om förhållandena i nutiden berättar Lindwall (1936), att efter den fuktiga sommaren 1907 iaktogs en betydande nedgång i harstammen, framför allt beroende på angrepp av levermask. Men tack vare effektiva fredningsbestämmelser nådde beståndet snart nog ett kraftigt uppsving. Under 1927 och 1928 konstaterades svåra härjningar av lungmask. Till stammens underhåll och förkovran i fortsättningen har verksamt bidragit de importter, som 1911 och senare ägt rum från fastlandet genom Visby Jaktsällskap och på enskilt initiativ.

Skogsharen företer i vårt land en spontan uppklyvning i fyra lokala rastyper, sydhare, mohare, nordhare och fjällhare. Förflyttningar av dessa har då och då skett till olika svenska landskap i avsikt att förbättra förefintliga stammar. Emplaceringen i nya miljöförhållanden har förorsakat störningar och rubbningar i fråga om dräktbytet och anpassningen till lämpliga näringsväxter. För Gotlands vidkommande torde dessa omständigheter även ha spelat in. Det år 1880 bildade St. Karlsö jakt- och djurskyddsförenings AB tog redan samma år initiativet till en inplantering av harar där, nämligen 8 hanar och 36 honor (Horn 1883). Flera importter har sedan under årens lopp ägt rum, bl.a. under åren efter de svåra vintrarna 1940-1942.

Emellertid var haren ingen nyhet för St. Karlsös fauna, ty redan i början av förra århundradet uppträdde arten såväl på St. som L. Karlsö.^u Efter ett par stränga vintrar (1828 och 1829) dog stammen ut. Vi vet, att import av harar skedde genom ^{bl.a.} Johan Facht 1862. På grund av en fartygsförlisning följande år fick Storön kännning av en större invasion av "stora skeppsråttor" (bruna råttor), som helt skall ha ödelagt hararna (Wöhler 1915).

[¹] Jfr Sæve (1940 a, p. 114)!

1) Andrée (1834) berättar om harens talrikhet och kallar Gotland ett "Hararnas kanaansland".

På den närbelägna Västergarns utholme lär harar ha införts av W. Wöhler sannolikt på 1870-talet (Johansson 1940 c).

På Gotska Sandön, där harar alltjämt förekommer, är arten icke ursprunglig. Omkring 1850 skall den ha inplanterats för jaktens skull, enligt vad Eisen & Stuxberg (1868) anför. Wöhler (1903) håller för sannolikt, att den kommit till Sandön redan på 1700-talet.

Beträffande avskjutningssiffror o.dyl. för skogsharen hänvisas till den jämförande översikten under fältharen! Att döma av jaktstatistiken synes skogsharen, som E. Lindeborg meddelar (*m litt*) (~~muntl.~~), "ha bibehållit sina gamla domäner" och i förhållandevis ringa grad ha rönt påverkan av den under senare år införda fältharen, som i stället erövrat de förut harlösa öppna markerna och fälten.

13) *Sorex minutus* Linn.

I "Djurvärldens utbredningshistoria på Skandinaviska halvön" skriver Ekman (1922), att dvärgnäbbmusen "möjligen icke förekommer på Gotland". För landet i dess helhet är denna art mindre allmän men anträffas från de södra delarna upp till björkregionen i norr. Bergström ⁽¹⁹⁴⁸⁾ nämner ingenting i fråga om dess uppträdande på Gotland, sannolikt av brist på material därifrån.

När Hasselgren (1910) konstaterar, att den vanliga näbbmusen uppträder överallt på ön, torde han näppeligen grunda detta på några bestämda efterforskningar, varför en förväxling med *Sorex minutus* till synes föreligger. Såvitt jag har mig bekant, har ingen hittills konstaterat ~~något fynd av~~ *S. araneus* på ön, ehuru arten i fråga är "allmän från Skåne till halvöns nordligaste delar", som Ekman (op.cit.) anmärker.

Det är för övrigt karakteristiskt, att Hasselgren helt förbigår dväragnäbbmusen. I sin fauna upptar Billberg⁽¹⁸⁰⁹⁾ vanlig näbbmus~~en~~ en uppgift, som inte verkar pålitlig. Meves⁽¹⁸⁵⁷⁾ har föga nytt att meddela: "Sorex, en art, hvilkens läte jag hörde"!! Både hos Billberg och Hasselgren saknas inom parentes sagt dväragnäbbmusen.

Den 15 aug. 1942 hittade Brattström (1945) i Eke s:n på södra Gotland en dväragnäbbmus, vars identitet säkert fastställts. Han räknade med den möjligheten, att arten därmed för första gången skulle ha ertappats på ön. Detta är emellertid icke förhållandet, ty i läroverkets museum i Visby förvaras tvenne näbbmöss, den ena från stadens botaniska trädgård den 13 juli 1883 och den andra från Trojeborg utanför norra ringmuren 1926. Å etiketten till det förra djuret står visserligen Sorex vulgaris, men en företagen kontroll visar tydligt, att karaktärerna helt överrensstämmer med S. minutus (jfr Noréhn 1945!).

En undersökning av de genom mig eller andra insamlade och granskade näbbmössen, över ett dussintal exemplar från vitt skilda delar av ön, har gett det överraskande resultatet, att samtliga hänför sig till dväragnäbbmusen. Exemplaren är bl.a. funna i Visby ⁽¹⁹²⁶⁾ 1883, 1949 och 1954, Eke 1942, Havdhem 1945^(Loch), Öja 1946, ^(Gothem 1954 och) 1947 och 1958, Martebo 1949, Atlingbo 1950, Bäl 1953, ^(Hellvi) 1957.

Fyndorterna är angivna på utbredningskartan.

Neomys fodiens SCHREIBER har jag aldrig gjort bekantskap med på Gotland. Nilsson (1847) och Lilljeborg⁽¹⁸⁷⁴⁾ anger t.ex. dess utbredning såsom omfattande hela Sverige, men ingenting säges beträffande förekomsten på ön. Hos Bergström (op.cit.) heter det, att denna art förekommer i vårt land "vida sparsammare och mera lokalt" än exempelvis Sorex araneus. I Visby läroverk förvaras ett

Han betraktar arten som "sällsam."

i dåligt skick befintligt, konserverat ex., angivet som vatten-näbbmus och funnet av H. Sylvan år 1891 vid Svajdeväten i Follingbo s:n strax öster om Visby. Som bestämningen förefaller något osäker, har arten här endast upptagits i en not. Hasselgren (1910), som f.ö. hänvisar till detta fynd, påstår, att "detta djur förekommer här någorlunda allmänt vid och i vatten, där det söker sin föda", en uppgift, som man icke utan vidare torde kunna lita på. Fortsatta efterforskningar får lämna närmare svar på denna fråga.

18) ^{a/}Erinaceus europeus LIN.

Linne såg igelkottar på Gotland under sin resa 1741 och han skriver (1745) bl.a., att han medförde ett dylikt djur i båten ut till St.Karlsö, där det "åt med särdeles appetit de många Gräshoppor, som hoppade på Fältet, och Ållonborrarna, som flögo mot aftonen". Om artens svenska utbredning i allmänhet uttalar samme författare (1761): "Habitat in Gothlandia & Gothia frequens".

I våra dagar är igelkotten en ytterst allmän art och kan påträffas såväl i trädgårdar som i skogar och lövängar runt hela ön, även inne i Visby och andra samhällen.

Talpa europaea LIN. finns upptagen i Billbergs fauna (1809), ett förhållande, som författaren återger enligt andra^s/erfarenheter. Som bevis anföres nämligen en berättelse av hovpredikanten Lütkeman, som påstår, att mullvaden "stundom skall träffas i Wisby trädgårdar". Om iakttagelse hade varit riktig, skulle detta med all sannolikhet lämnat större spår efter sig även på annat sätt. Billberg var bosatt i Visby som landskamrer, varför han rätteligen själv bort ha känt till något om djuret i fråga. Det förefaller mig ganska märkligt, att om mullvaden verkligen hade funnits (och kanske senare utrotats), inga som helst be-lägg tillvaratagits och dess skadegörelser icke tydligt påpekats.

Hos Säve (1940)^{a/} har mullvaden berörts med några få ord, men uttryckssättet är mer än lovligt osäkert och svävande. "Den finns nog", anser~~x~~ han, "men synes föga talrik, ty skada av hans grävningar förekommer sällan". Det^{te/}är allt - och det ger, som synes, ingen ordentlig garanti för mullvadens existens på Gotland. De subfossila fynden har för övrigt ingenting att be-
rätta häruti.

Hänvisning från pp. 102 och 103.

Holmbäck, Åke & Wessén, Elias, Svenska Landskapslagar. 4:de serien. Skånelagen och Gutalagen. Uppsala 1943.

§ 57. "Om ekorrar. Den som jagar efter ekorrar före Simons och Judas' mässa (28/10) och efter Mariamässan i fastan (25/3), böte tre marker. Och ingen jage inom hägnad utan ägarens lov." /Gutalagen p. 238/.

§ 58. "Om harar. Ingen skall jaga harar med giller efter Mariamässan i fastan eller före Simons och Judas' mässa, utan att han skall böta tre marker". /Ibid. p. 239/.

Märk! Ovanstående bestämmelser är av stort intresse, som de uppenbarligen går tillbaka på de äldsta förordningar i och för en stadgad reglering av jakten inom landet.

CHIROPTERA¹⁾

I lövängar och gläntor i skogen samt runt bebyggelse inne i samhällen och på landet är fladdermöss inga direkt sällsynta djur på Gotland. Ofta ses de flyga över gator, ruiner och öppna platser i Visby. Jag har vidare observerat dem svärmande i skymningen vid ingången till Lummelundsgrottan. Med Fyrvaktare A. Nyman som sagesman anför Wöhler (1903), att någon enstaka fladdermus, fast "mycket sällan", kan uppenbara sig på Gotska Sandön.

I grottorna på St. Karlsö synes dessa djur, åtminstone av äldre iakttagelser att döma, vara mycket ovanliga. Sålunda skriver Wöhler (1915), att de, honom vetterligt, bara visat sig ett par gånger under ett halvt sekel, 1866 och i början av 1880-talet!! Vilka arter det rör sig om, har inte uppgivits. I slutet av maj 1952 rapporterar emellertid Flach (in litt.), att han under en tids vistelse på Karlsö då och då såg fladdermöss i Hienviken.

I Billbergs Fauna (1809) upptas två arter, Plecotus auritus och Vespertilio discolor ("V. murinus"), varav den senare enligt Ryberg (1947) betraktas som osäker. Detsamma gäller om de av andra uppgivna fynden av Nyctalus noctua och Pipistrellus pipistrellus²⁾ (jfr. Meves 1857!).

Hasselgren omtalar fem av honom funna arter från Gotland, men som förväxlingar inte är uteslutna och inga bevarade exemplar finns tillgängliga för kontroll, torde uppgifterna få betraktas med reservation. Det gäller bl.a. Myotis daubentonii och Pipistrellus pipistrellus, vilka båda arter författaren - troligen på rätt lösa grunder * t.o.m. betecknar som ganska allmänna.

1) Nomenklaturen enligt Ryberg (1947).

2) Med Ryberg (1948) som sagesman upptas ~~dock~~ denna senare art enligt Gislén & Brinck (1950).

Av ²⁷/åra tolv fladdermusarter är tills dato fyra säkert identifierade på Gotland, men som materialet härifrån är begränsat, torde möjligen ²⁷/ytterligare någon art vara att emotse. Svårigheten att anskaffa beläggsexemplar innebär, att kunskapen om dessa djur, deras geografiska fördelning och inbördes frekvensförhållanden i vårt land även i framtiden kan riktas med nya bidrag - Gotland, som sagt, icke undantaget.

19) Myotis mystacinus LEISLER in KUHL

Mustaschfladdermusen, tidigare betraktad som en sällsynt art i Sverige, men nu känd ^{1 från c:a 60 lokaler,}/även långt upp i Norrland, har erhållits från en plats på västra Gotland enligt Ryberg (1947) ²⁸/ - Hasselgren (1910) säger sig ha funnit den i Tofta s:n (såvida nu artbestämningen är fullt pålitlig).

²⁹/I sin gradualavhandl. anger Ryberg (op.cit.) såväl mustaschfladdermusen som de tre följande ~~na~~ för Gotland, men i regel är de olika fyndorterna icke markerade i texten. Jfr kartorna!

20) Myotis nattereri KUHL

Fransfladdermusen uppges av Ryberg (1947) från en lokal på nordvästra delen av ön. Exemplaret i fråga är identiskt med det i Göteborgs museum befintliga, en hane, fångad av H. Lohmander den 7 juli 1934 i Garve i Stenkyrka. Djuret togs i ett hål i marken i en terräng av gles hällmarkskog. Se foto, pl. 5, hos Ryberg (op.cit.)! Arten anses tillhöra sällsyntheterna i vårt land och är blott noterad från ^{ett}/femton ^{tal}/spridda lokaler i södra Sverige (Ryberg 1949).

21/ Eptesicus nilssonii KEYS. & BLAS.

Konstaterad enligt Ryberg (1947) på tre platser, alla belägna på öns västra sida. Ett ex. i Visby läroverkets museum är fångat strax norr om staden i augusti 1949 (C.A. Cantell).^u Spridd över hela Sverige upp till polcirkeln och noterad från ett hundratal lokaler (Ryberg 1949), är den nordiska fladdermusen här möjligen betydligt allmänare än vad som framgår av ovanstående uppgifter.

^uEtt ex. av denna art har tagits vid kyrkan i Vallstena den 15/7 1957 och överlämnats till mig. Vidare har 4 ex. erhållits i Golhem den 12/9 1953.

22/ Plecotus auritus LIN.

Långörad fladdermus är antecknad av Billberg⁽¹⁸⁰⁹⁾ och Meves (1857) men utan angivande av lokaler. Enligt Ryberg (1947) representerad med två fynd, det ena från östra och det andra från mellersta Gotland.

Själv har jag iakttagit ett individ i Björke den 15 juli 1944. Bland bjälklaget på vinden i Lye kyrka observerades en hel samling av c:a ett tjugotal ex. den 11 september 1954 (Sigfrid Larsson muntl. meddel.).^u Tagen 1955 i Hablingbo kyrka.

Från mellersta och södra Sverige är arten känd från c:a två hundra lokaler (Ryberg 1949).

^uExemplaret i fråga överlämnat till mig.

B I H A N G

Närmast följande tre arter, ren, vildkanin och fälthare, ingår i faunan utan att vara spontana. Renen är dock för länge sedan utrotad. Minken har under senare år förvildats och ökar i antal. Som rymlingar har f.ö. nutria och jaktiller i flera fall nerlagts enligt uppgift i jaktrapporterna.

23)) Rangifer tarandus LIN.

Enligt Eisen & Stuxberg (1868 b) skall ren ha inplanterats på Gotska Sandön. Troligen har man ansett, att den där rikligt växande renlaven kunde utgöra lämpliga näringsmöjligheter för detta arktiska djur. Fyrmästare Sidén, bosatt på ön under åren 1859-1885, står som upphovsman till den teorien, att renen nått ön någon gång på 1700-talet, vilket också anföres av Grönberg (1911) och Munthe (1924). Varifrån importen ägt rum och hur många individer denna omfattat, därom har ingenting kunnat spåras i litteraturen.^u I en not hos Billberg (1809) läses om renen följande: "af Arrendatoren Benedict^u införd på den Gottland underlydande Gottska Sandön, där den ännu förekommer vild".

Det har framhållits, att den sista renen blivit skjuten på 1830-talet, varefter endast benrester, framför allt horn-
delar, hittats. Mängder av horn skall t.ex. vid 1880-talets början enligt jägmästare W. Pettersson ha blottats i sanden

^u Med stöd av uppgifter i Hushållningssällskapets handlingar skriver Säve (1940 a, p. 52): "även har man någon tid ~~hållit~~

forts.

vid Österbo (Wöhler 1903). F.ö. berättar Horn (1883) om ett vackert hornfynd 1882. Samtidigt refererar denne till en på Sandön boende person, enligt vilken den siste renen fällts omkring 1815. Så mycket torde stå klart, att arten utrotats på 1820-talet, ett förhållande, som förutom av Wöhler (op.cit.) och Sylvan (1907) redan påpekas av Eisen & Stuxberg (op.cit.), och för vars riktighet de båda senare erhållit säkra informationer.

24) Oryctolagus cuniculus LIN.

Enligt handlingar i Gotlands skarpskytte- och jägaregilles arkiv fanns kaniner (tamdjur) utplanterade på Västergarns utholme redan på 1860-talet. Samma sak påpekas i Säves skildring (1940 a) av djurlivet på Gotland. Efter den svåra vintern 1871 var dock stammen utdöd. Lindeborg (in litt.) *omlalar*, att liknande försök senare bedrivits bl.a. på Bungeör i Fårösund, där djuren ännu levde kvar 1917/1918, och varifrån de vissa isvantrar tagit sig i land på själva huvudön. Korsningar mellan dessa djur och vildkaniner lär ha förekommit i flera fall

forts. fr. föreg. sida.

hållit renar på Furillen". Om förekomsten på Sandön hänvisar Säve till en not hos Hilfeling IV, p. 5. Enligt obestyrkt meddelande lär man där också ha experimenterat med älg, vilket dock inte kunnat bekräftas med stöd av andra författare.

Enligt densamme skulle kaniner (och skogsharar) också ha varit utplanterade på Sildungen i Gothem s:n (1940 a, p. 113).

såväl i denna trakt som på andra delar av Gotland. Stammen av förvildade tamkaniner tycks dock inte ha spelat någon som helst roll såsom bestående jaktbart vilt, eftersom djuren haft svårt att acklimatisera sig. Enligt Billberg (1809) lär *kaniner* ha utsläppts på St.Karlsö redan 1789, men de har fort nog försvunnit till följd av vinterkylan.

Genom godsägare Werner von Schwerin på Skarhult hade Skåne "omkring 1905" fått sina första vildkaniner, importerade från Tyskland (Lundberg 1948). Nästan samtidigt, skriver författaren, anskaffade ryttmästare Gothilf Brunnström en del vildkaniner, som importerades från Skottland för utplantering i nordvästra Skåne. Det påpekas vidare, att gotlandsstammen troligen leder sitt ursprung just från nämnda land, då Brunnström 1907 direkt infört vildkaniner därifrån och släppt ut sju exemplar på Rosendal i Follingbo. Att döma av en uppgift hos Lindwall (1936) "rekvirerades år 1902 ett par vildkaniner från Skåne och utplanterades på Rosendal".

Lundberg (1948) redogör för experiment med utsläppning av tamkaniner i Uppsala-trakten 1874 och på Vänersnäs i Västergötland 1883 och 1885. Redan på 1860-talet fanns för övrigt dylika införda för jaktändamål på Hallands Väderö (Svenska djur. Däggdjuren. Uddevalla 1948, p. 515).

2/ Det må påpekas som ett intressant faktum, att vildkaninen i Danmark tydligen introducerats redan under medeltiden. Enligt uppgift i "Kong Valdemars Jordebog" fanns vildkaniner på Aerö, Sprogö och Anrum år 1230, en import, som troligen kommit till stånd på tillskyndan av danska kungar (Degerbøl i Vort lands dyreliv, København 1949, p. 58).

Huruvida dessa kaniner härrörde från tyska eller engelska importörer, anges ingenting bestämt. Gotlandstammens ursprung är för den skull något oklar. Mellström-Bramford konstaterar endast i "Vildkaninen på Gotland" (hos Notini m.fl. 1952) att Gotland fick vildkaniner år 1907.

Inom trettio år hade vildkaninen spritt sig till de flesta socknar på Gotland. Sommaren 1954 fanns arten även på Fårö. Redan på 1920-talet hade man kommit till insikt om djurets svåra skadegörelser och om nödvändigheten att hålla stammen vid en måttlig numerär. Från 1916 och ett par år framåt verkade en särskilt anställd yrkesjägare med uppgift att begränsa eller totalt utrota kaninen. Jakt med iller (frett) började nu att komma alltmånga i bruk. Man hade allmänt hoppats, att metoden i fråga snabbt skulle leda till ett önskat resultat. Erfarenheterna visade emellertid, att även om stammen kanske här och där fick vidkännas en viss decimering, så nådde man ingalunda runt hela ön den effekt, som vore avsedd.

I en längre utredning av Notini m.fl. (op. cit.) om vildkaninen, dess skadegörelser och om metoder för stammens utrotning på Gotland publiceras bl.a. en intressant undersökning av artens förekomst i olika delar av landskapet. På grundval av jaktuppsyningsmännens rapporter kan man konstatera, att trakterna kring Fröjel, Sälte, Havdhem, Eke, Näs och Öja, allt beläget söderut, uppvisar ^{speciellt} en/riklig förekomst. I norr är stammen koncentrerad till områdena kring Rute och Hall.

Att döma av tillgänglig statistik över avskjutningen står det klart, att hela beståndet för närvarande uppnått en oerhörd storlek. En begränsning eller utrotning är knappast tänkbar, såvida man icke tillgriper extra ordinära åtgärder. En exakt be-

Enl. diagrammet (se längre fram!) företer Klintehamn, Hoburg och Roma för 1957 de högsta jaktsiffrorna, resp. 29.000, 26.000 och 24.000 ex.

räkning av antalet dödade kaniner kompliceras av det förhållandet, att man blir nödsakad att anlita skilda källor för uppgifterna. Under senare år har utbetalning av skottpengar från kommunernas sida skett under hela året. Gotlands hushållningssällskap har lämnat bidrag i form av skottpremier under tiden 1/4 - 31/8. Vid sidan härav finns en officiell jaktstatistik, byggd på antalet till Gotlands skarpskytte- och jägaregille inrapporterade skjutna kaniner. Att bringa dessa siffror i full överensstämmelse synes icke vara möjligt. I sistnämnda fall rör det sig om jaktår och i de båda föregående dels om kalenderår och dels om vissa bestämda månader.

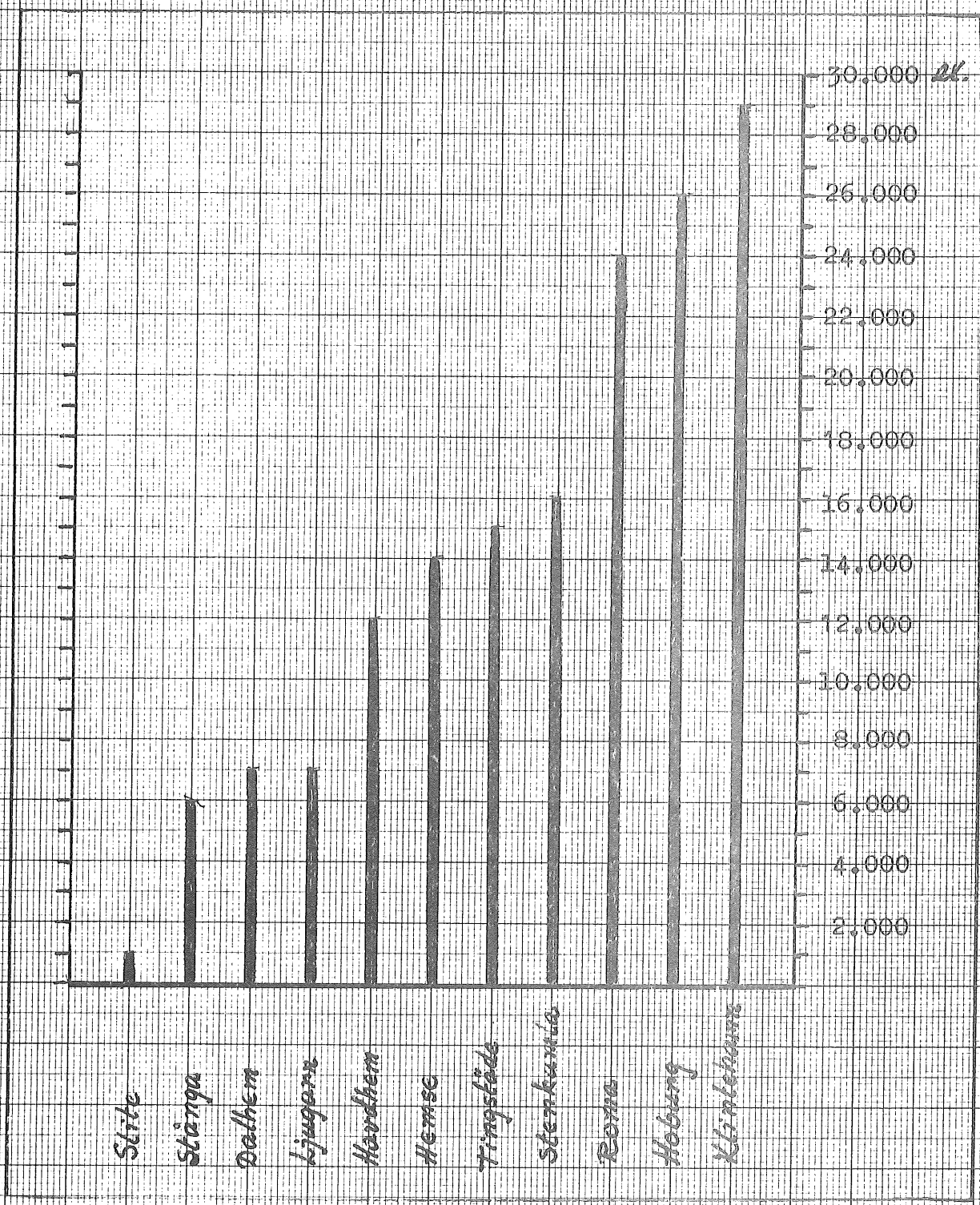
Jaktvårdskonsulent E. Lindeborgs siffror över avskjutningen under femtonårs-perioden 1941/1942 - 1955/1956 ter sig på följande sätt:

1941/1942	17.017 ex.	1948/1949	79.735 ex.
1942/1943	17.009 "	1949/1950	86.957 "
1943/1944	17.525 "	1950/1951	97.609 "
1944/1945	85.170 "	1951/1952	69.046 "
1945/1946	130.370 "	1952/1953	67.842 "
1946/1947	59.705 "	1953/1954	67.756 "
1947/1948	53.730 "	1954/1955	56.959 "
		1955/1956	65.000 "

Enligt statistiken, som genomgående torde representera alltför låga siffror, uppgår avskjutningen för 1941/1942-1955/1956 sammanlagt till 971.430 kaniner eller i medeltal pr jaktsäsong 64.762. 1945/1946 var ett märkligt rekordår. ^U För 1956/1957 och 1957/1958 redovisas resp. 43.000 och 152.000 ex.!!!!

Bramford har (enligt Notini m.fl., op.cit.) gjort ett försök att räkna ut det totala antal kaniner, som dödats under tiden 1/1-31/12 1950. Trots att han i ett par fall laborerar med mycket osäkra siffror, ger resultatet en viss upplysning om

U Enligt premieringsstatistiken har avjagningen för 1957 sprungit upp till ett utomordentligt högt värde. Se diagrammet å nästa sida!

Avskjutningen av vildkaniner under kalenderåret 1957 uppgår till 167.849 exemplar, fördelade på ovannämnda elva kommuner, där skottpengar utbetales. Från Lärbro och Bunge, som icke tillämpar något premieringssystem, finns ingen statistik tillgänglig.

I diagrammet här ovan är de olika siffrorna endast angivna i hela tusental.

kaninstammens vitalitet och enastående produktionsförmåga.

Antal rapporterade dödade kaniner 1 jan. - 30 sept. 113.211 ex. ^u

Minimiantal dödade under fjärde kvartalet 25.000 "

Inom åtta kommuner dessutom dödade ex. enl. Hushållnings
sällskapet 6.190 "

Antal dödade ex. från tio kommuner, varifrån uppgifter ~~///~~ saknas (ungefär) 25.000 "

Antal av bl.a. hundar, katter och rävar ihjälbitna 80.000 " !

Antal vid översvämningar dränkta minst 20.000 " !

Tillsammans cirka 270.000 ex.

1) Överensstämmer, som synes, föga med uppgiften å föregående sida!

15 Lepus europeus PALLAS.

Sedan slutet av förra århundradet har fältharen tillhört Gotlands fauna. De första exemplaren torde ha inplanterats 1889 till St. Karlsö, där man tidigare haft skogsharar (Wöhler i Karlsöklubbens minnesskrift 1915). Emellertid insåg man, att fältharen lämpade sig mindre väl för jakten där, varför samtliga individer efter några år utrotades.

Från Skåne, dit tyskharen redan kommit 1857^u, köpte ryttmästare G. Brunnström 1901 några par, som släpptes i Martebo myr och på Rosendals egendom i Follingbo. Fyra år senare importerade man ytterligare femton individer för utplantering i Martebo. Experimenten resulterade däri, att en livskraftig^u stam inom kort uppstod i flera socknar på mellersta delen av ön. Omkring 1918 började fältharen av okänd anledning att bli alltmera tunnssådd, och under tiden närmast efter 1920 kunde bara enstaka exemplar påträffas. I mitten av 1930-talet, skriver Lindwall (1936),

^u då den inplanterades på ön Ven i Öresund.

"torde den ha totalt försvunnit", en uppgift, som dock skall ha inneburit en ^{stark}/överdrift.

Genom flerfaldiga inplanteringar redde man upp situationⁿen, och fältharens numerär visade åter en markerad ökning. Denna företeelse torde redan omkring 1935 ha gjort sig gällande enligt E. Lindeborg (in litt.). Det nuvarande läget kan karaktäriseras sålunda, att fältharen dels blivit allt talrikare, och dels i en allt mera stigande omfattning tagit de eljest harfattiga öppna markerna i besittning.

Inom sådana områden, där skoghare och fälthare så att säga förekommer sida vid sida, uppstår lätt korsningar. Som Notini (1948)^u framhåller, antar bastarderna att döma av utförda försök en nära överensstämmelse med fältharen. I allmänhet visar denne en mycket stor anpassning till skilda kulturmarker. I valet av terräng och näringsväxter avviker den emellertid i väsentlig grad från skogsharen. Till följd därav står båda inte i någon direkt konkurrens till varandra rörande näringstillgången m.m., vilket ofta hävdats. Det förhållandet, att artbastarderna uppträder sterila, komplicerar naturligtvis utsikterna för skogsharens fortbestånd, åtminstone inom vissa områden. För Gotlands del synes dock landskapet tack vare stora och slutna skogsarealer utgöra en förutsättning för, att skogsharen bör kunna bevaras någorlunda intakt.

Antalet skjutna fältharar och skogsharar fördelar sig enligt följande översikt, hämtad ur den officiella statistiken (E. Lindeborg muntl. meddel.)

<u>Fälthare:</u>	1944/1945:	524 ex.	<u>Skogshare:</u>	1944/1945:	3.803 ex.
	1950/1951:	5.467 "		1950/1951:	3.131 "
	1951/1952:	5.961 "		1951/1952:	4.439 "
	1952/1953:	8.669 "		1952/1953:	4.672 "
	1953/1954:	8.726 "		1953/1954:	4.556 "
	1954/1955:	7.862 "		1954/1955:	4.763 "
	1955/1956: ¹⁾	6.000 "		1955/1956: ²⁾	2.500 "

Medan avskjutningen av skoghare håller sig i stort sett oförändrad, med undantag av 1955/1956, som visar ett något sämre jaktutbyte, innebär siffrorna i fråga om fältharen en snabb tillväxt av stammen. Även denna art uppvisar emellertid en liten minskning enligt jaktstatistiken 1955/1956. Under perioderna 1953/1954 och 1954/1955 intar fältharen en nära nog dubbelt så stor andel av jakten i jämförelse med skogsharen. I jaktstatistiken för 1928 och 1934 anges ^{totala} ~~hela~~ antalet skjutna harar till resp. 3.500 och 4.000 djur enligt Lindwall (1936). Ingen åtskillnad har tyvärr gjorts mellan fälthare och skogshare, varför situationen för de olika arterna från denna tid inte kan utläsas.

1) 1956/1957: 4.500 ex.; 1957/1958: 5.000 ex.

2) 1956/1957: 2.500 ex.; 1957/1958: 3.000 ex.

Mink, jaktiller och sumpbäver, som här upptas mera i förbi-
gående emanerar från förrymda tamdjur. Ingen utom minken torde
ha utsikter att bli fast medlem av faunan.

26/ Mustela vison Briss.

För jaktåret 1948/1949 rapporterar Edén (1952), att antalet
fällda vildminkar i hela Sverige uppgått till omkring 2.500,
en siffra, som under det följande året stigit med över 1.000 in-
divider. Därvid saknades ännu Gotland i den officiella statisti-
ken. Den första, av mig bekanta iakttagelsen av förvildad mink
på ön gjordes redan på hösten 1949, då ett exemplar sågs nära
stranden vid Skälsö i Väskinde (B. Harrison muntl. meddel.). Detta
överensstämmer med en rapport av G. Håkansson, som meddelar, att
han den 16 oktober samma år observerat vildmink vid Lummelunds
bruk, ej långt från ovannämnda plats. Edén (1950) hänvisar till
denna senare iakttagelse och konstaterar samtidigt, att någon
mink då ännu ej fällts på Gotland.

I berättelsen om villebrådstillgången 1951/1952 säger E. Linde-
borg, att tre vildminkar skjutits, och samma förhållande har in-
träffat under 1952/1953. Två exemplar rapporteras dödade under
den följande jaktperioden, vilket ~~kanske kan~~ ^{ant} ge en antydning om, ^{far-}
ten ~~numera~~ ^{därmed} i viss omfattning skaffat sig fast fot på ön. Detta
framgår desto tydligare genom ett meddelande, enligt vilket inte

1) 2 individer i Lummelunda s:n och 1 ex. i Martebo s:n.

2) När minken som pälsdjur första gången började odlas på Got-
land, har jag ingen uppgift om. I varje fall fanns den 15 sept.
1945 och 1951 två avelsgårdar för mink med tillsammans 660 djur
(Sv. Statistisk Årsbok för Sverige 1955). Åtminstone så vitt man
vet torde minken fram t.o.m. 1954 icke ha förökat sig i det fria
E. Lindeborg (Lundberg 1955 c). På en större farm i Väskinde fanns
på våren 1959 c:a 3.000 avelsdjur.

mindre än 12 minkar skjutits eller fångats *mellan* den 1 jan. 1956 och den 22 aug. samma år (Rolf Beinert in litt.). I den officiella jaktstatistiken 1954/1955 redovisas bara 2 fällda minkar, men under den närmast följande perioden hade siffran ökat till 6 och 1956/1957 till omkring ett sjuttiototal. I ^{d/}en senast anländ^a/rapporten, daterad den 26 febr. 1958, meddelas, att man sedan den 1 juli 1957 avlivat c:a 150 minkar.

De olika fynden, som huvudsakligen *härstammar från* norra och mellersta Gotland, har gjorts i följande socknar: Hall, Hangvar, Stenkyrka, Lummelunda, Martebo, Tingstäde, Bro, Gothem, Vicklay, Vänge, Västergarn, Atlingbo, Roma, Bäl, Vallstena, Hejnum, Norrlanda och Klintehamn. Det mig veterligen första fyndet på Fårö (Marpis) *härleder sig* från den 12 febr. 1957.

27) Mustela furo LIN.

Användningen av jaktiller (frett) till bekämpande av vildkanin har då och då medfört, att illrar kommit lösa i markerna. Dylika förrymda exemplar rapporteras från enstaka ställen, såsom framgår av Jägaregilletts viltöversikt 1944/1945 och därefter årligen fram till och med den senaste berättelsen 1956/1957. Dylika rymlingar, som givetvis strängt efterhålls, torde antagligen ha uppenbärat sig även under ^(år)tidigare. AV allt att döma tycks ingen avkomma ha registrerats bland de fritt levande illrarna.

28) Myapotamus compus

Förrymda exemplar av sumbäver är funna på ön vid ett par tillfällen. Sålunda sköts ett ex. den 11 nov. 1953 i Västerhejde

enligt Ingvar Thorsson (muntl. meddel.) och en annan i en kanal på Lina myr i Källunge våren 1954, enligt vad Arvid Ohlsson berättat. Därmed ^{ansågs} ~~har~~ ~~arten~~ ~~ansetts~~ utrotad på Gotland, åtminstone för en tid. Den 13 okt. 1956 kom emellertid en ny rapport om en sumpbäver, fångad i ett lammstall hos lantbr. Lennart Johansson, Bjärby i Sjonhem (Gotlands Allehanda den 16 okt. 1956). Att arten någon gång fortplantat sig i det fria, synes dock föga sannolikt.

Gotlands recenta fauna (forts.)II. AVES:1) Corvus c. corax L.

Sedan gammalt är korpen en känd invånare i Gotlands fauna och har tidigare förekommit allmänt, såsom omtalas av åtskilliga författare (Andrée 1842, Kolmodin 1871 etc.). I första hand synes arten välja kalkbranter som boplatser utmed öns kuster, men den häckar även annorstädes. Tydligt är, att korpen, inte minst under senare år, varit utsatt för en viss förföljelse, som bidragit till att stammen f.n. befinner sig vid en ringa numerär. Från St. Karlsö anför Wöhler (1915), att ungar vid åtskilliga tillfällen gått förlorade till följd av giftutläggning, medan de gamla fåglarna i regel klarat sig. Vidare må påpekas, att på Västergarns utholme hittades tre döda korpar i juni 1952, sannolikt omkomna på grund av förgiftning (Flach 1952 c).

Efter 1860-talet, skriver Rosenius (1929), inträdde en tillbakagång i korpparens antal på Gotland, men ännu torde arten förekomma där "med ett dussintal par i kustbergen",

I en utredning om korpens äldre och nuvarande förekomst i Sverige beräknar Blomgren (1953), att den gotländska stammen skulle utgöras av 4-6 par, ett antal, som otvivelaktigt är hållet i underkant. Enligt mina erfarenheter torde hela stammen av de i kalkbranter häckande, kända paren omkring 1950 utgöras av åtta, vartill kommer några få ^(par) korpar, boende i öns tallskogar. Det vill med andra ord säga, att hela populationen i allt synes röra sig om ett tiotal par.

Länge har Stora och Lilla Karlsö varit pålitliga häckplatser för korp, och där finns den allt fortfarande. Sedan 1880 har vi noggranna anteckningar från den förra ön, där arten un-

der vissa år t.o.m. häckat i flera par (år 1880 förekom t.ex. tre häckande par enligt Wöhler /1919/), men den har också tidvis varit helt försvunnen, såsom under åren 1933 - 1935. Fr.o.m. 1936 har ett par korpar varje år haft bo där i branterna vid Hassli (Flach 1953 a). Under flera år hade ett par korpar sitt bo på en hög rauk vid Långhammars på Fårö (Wigsten 1945). I stupet nedanför Hallshuks fyr, som jag besökt 1947 och 1950, uppges arten av ortsbefolkningen förekomma regelbundet varje år, och detsamma är förhållandet vid Korpklint i Västerhejde, såsom också G. Håkansson (in litt.) bekräftar.

I bergväggen vid Snäckgårdsviken norr om Visby häckade ett par korpar 1942 och 1943, varefter platsen legat övergiven. På en klippavsats å holmen Furillen i Rute sågs den 28 mars 1948 ett bo med ett ägg, som dock senare förstördes liksom de övriga äggen i kullen. Under åren 1946, 1947 och 1948 besökte jag en bebodd boplatz i erosionsbranten vid södra sidan av Ramträsk i Lojsta. På utsidan av Hoburgsklippan är arten bofast sedan länge, växlande mellan åtminstone fyra olika bon, belägna på skilda nivåer rätt nära varandra. I liknande terräng häckar korpen i Grogarnsberget i Östergarn enligt Erik Montelius (in litt.).¹⁾ För år 1954 rapporteras bl.a. bebodda boplatser i Hall, Rute, ^{Västerhejde} Tefta, Lojsta samt Lilla Karlsö (Rolf Beinert in litt.).

Några exemplar^{el} på korpar, som haft bo i tall, är också bekanta. Av dessa må anföras ett från Landsnäsa på Fårö 1940 (Wigsten op.cit.) och ett från Lina myr 1937-1941 (Wahlin 1942 a)).

1) Enligt Sjölander & Swärd (1931) skall ett korppar ha haft boplatz i branten på västra sidan av Östergarnsholm. Det är oklart, huruvida platsen hyst några korpar vid tiden för vederbörandes besök (1930).

I barrskogsområdet i Lillbjörke i Atlingbo uppehåll sig regelbundet ett par korpar år 1950, och den 21 maj 1951 iakttogs av ortsbefolkningen hela paret i sällskap med fyra, tydligen nyutflugna ungar (Hugo Pettersson in litt.). Hela våren 1952 syntes ett par fåglar i södra delen av Gothems socken, där de sannolikt även häckat. I dessa fall är det ofta svårt att få exakt besked om boplatsernas läge. Slutligen kan tilläggas att "korpen förekommer årligen häckande i flera par på Gotska Sandön" (Wöhler 1903).^u Huruvida den alltjämt finnes kvar där, synes dock tvivelaktigt, ty varken Persson (1929) eller Jansson (1937) har någonting att förtälja härom. En ovanligt stor flock kringströvande korpar, c:a 35 ex. syntes över Hoburgen den 8 aug. 1935 (Arne Klementsson in litt.).

1) Även uppgiven som häckfågel där under 1860-talet enligt Holtz (1868 b).

2). Corvus c. corone L.

I sin förteckning över Gotlands fåglar finns svartkråkan omnämnd av Andrée (1842), men arten är satt inom parentes. I en senare publicerad rättelse (1845) tillfogas den anmärkningen, att arten "uppgifves i böcker vara sedd på G., men dess förekommande där är dock ovisst och för Förf. obekant".^u Enligt Jäger-skiöld & Kolthoff (1926) skall exemplar ha skjutits vid Klintehamn i Januari 1895 och enligt Wöhler (1902) i Vamlinge (Vamlingbo) i nov. 1896, varvid fågeln i fråga blev konserverad (och sannolikt rätt bestämd!). Nordström (1943) anför bl.a., att två svartkråkor blivit fällda i Akebäck på senvintern 1913. Då beläggexem-

1) Sandevall (1850) säger, att svartkråkans förekomst starkt betvivlas.

plar saknas, måste man i ett dylikt fall fatta uppgiften med en smula ~~hopsis~~, då risk för en förväxling med ännu icke utfällda ungråkor föreligger.

Från St. Karlsö omtalar Flach (1953 a) tvenne påstådda observationer av svartkråkor, nämligen den 25 febr. och 8 maj 1938, och vidare ett fynd i en kråkfälla i Klintehamn i nov. 1952. Framlidne inspektoren J. Nordström på St. Karlsö står som upphovsman till dessa rapporter. Icke desto mindre synes man här få räkna med en viss osäkerhet med artbestämningen. Tyvärr finnes inga fåglar tillvaratagna för kontroll. Ett fullt säkert identifierat ex. har observerats i Klintehamn i sällskap med vanliga grå kråkor den 22 april 1956 (de Geer 1956).

3). Corvus c. cornix L.

Ytterst allmän som häckfågel och bebor även öar och hölmar runt kusten, där ~~hon~~^{arten} i brist på lämpliga boplatser ibland ses häcka i helt små träd eller t.o.m. i enbuskar. Kråkan uppträder talrik~~t~~ såsom övervintrare.

Ett albinistiskt missfärgat ex. från mitten av förra århundradet förvaras i Visby läroverks samlingar (enligt etiketten: "Gtl., Fide socken, Thbg., H. Weman").

4). Corvus f. frugilegus L.

Som häckfågel är råkan sedan gammalt bekant från sydligaste delen av Gotland (Andrée 1842), varifrån inga egentliga försök (se nedan!) till bosättning eller spridning längre norrut under årens lopp synes ha skett. Förklaringen ligger kanske främst däri, att hon betraktas som skadegörare för lantbruket och därför inte lämnas i fred. Rosenius (1929) påpekar, utan angivelse av

källan, att arten på 1830-talet till någon del tillhört faunan. Meves (1857) omtalar, att råkan finns som häckfågel i Hamra, där den bor i höga björkar i flera hundra exemplar. Om inte förväxling föreligger, skulle häckning också ha inträffat "in der Nähe von Wisby" (A.W. Ahlén hos Sundström 1891). Kolmodin (1871) anger råkan som häckande i Hamra, en socken, där ^{arten} hon alljämt hållit sig kvar i en mindre koloni ^(fram) till nuvarande tid (se bihanget!).

Enligt de uppgifter, jag inhämtat av ortsbefolkningen, skulle ett råksamhälle ha förekommit i Skogs i Hamra i varje fall på 1870-talet, troligen längre tillbaka, och fram till omkring 1930, då man fällde en del björkar och andra träd. Hagmarken däromkring odlades upp, och fåglarna drevs bort. Kolonien lär strax innan ha uppgått till minst ett halvt hundratal par.

Under 1890-talet häckade råkor också i Norrgårda i Hamra men blev även där utsatta för förföljelse. Den 29 april 1945 såg jag ett råksamhälle på ett 20-tal bon i Näktergalslunden i Öja socken, men då jag den 11 juni besökte platsen, var samtliga reden borta (Merriwna). Våren 1945 såg jag ett antal råkor bosatta i en tall-dunge i Gervalds i Vamlingbo, och det berättades, att kolonien funnits där i ungefär fem år, utvandrare från Hamra. Denna nya bosättning tycks emellertid icke ha blivit långvarig. Den 14 juni 1947 besökte jag Sallmunds i Hamra, och en där i höga björkar befintlig koloni räknade 30 bon. Flera döda råkor, både äldre och yngre, vittnade om, att man inte heller på denna plats lämnar fåglarna ostörda. ✓

Utanför häckningstiden kan råkor uppträda i skilda delar av

1) Som boplatser i Hamra uppger Hasselgren (1909) just Norrgårda och Sallmunds jämte Sindarfve. 1944 skall Hamrakolonien ha bestått av 38 bon och följande år av 27 bon (E. Lindquist i Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1945, nr 7, p. 91). För 1950 anges bara 17 bebodda bon enligt E. Engqvist, Ibid, 1951, nr 1, p. 8. Betr. Förhållandena under 1956 och 1957 se bihanget!

ön, och ^{en del} ~~många~~ stannar kvar hela vintern. Den 14 jan. 1946 iakt-
togs t.ex. 14 ex. utanför Visby och den 23 jan. samma år en flock
på 50 fåglar i Grötlingbo. I samband med flyttningen visar sig
råkan stundom på Gotska Sandön, där den också kan ses som över-
sommrare, förmodligen yngre exemplar (Persson 1927, Jansson 1937).
Fåglar med hemland på den baltiska sidan av Östersjön?

5/ Corvus m. monedula L.

Att döma av äldre iakttagelser tycks kajen under senare år
ha gått starkt framåt och finns nu som regelbunden häckfågel i
talrika kyrkor [✓] och i en del ruiner över praktiskt taget hela ön
utom Fårö. Kolmodin (1871) säger sig endast känna arten från Öja,
Habblingbo, Dalhems och Gothems kyrkor. I Visby domkyrka saknades
den på 1870-talet, där fågeln dock förekommit tidigare. Nu häc-
kar kajen där på nytt liksom på andra platser i staden. På Fårö
häckar den mera sparsamt, skriver Durango (1938 a). I en senare
skrift (1944 a) har förf. ändrat uppgiften och uttalar, att arten
sannolikt ej ingår bland där boende fåglar. Det kan framhållas,
att kajen i mindre utsträckning än på fastlandet, t.ex. i Skåne,
använder skorstenar som boplatser. Häckande kajor ses varje år i
skrevor och klyftor i kalkbranterna vid Hoburgen. Bosättning i
gamla ihåliga träd tycks vara en mera sällan utnyttjad häcknings-
form. Exempel därpå finns bl.a. från St. Karlsö 1936 (Flach in
litt. och 1953 a), Sundre 1947, Vallstena 1953 och 1954, Othem
(flera par) 1954 etc.

En del av öns kajor vistas hela vintern på häckplatsen, och
smärre flockar brukar t.ex. regelbundet hålla till runt dom-
kyrkan i Visby, liksom vid en del kyrkor på landet.

1) Som exempel anger Hasselgren (1909): Lokrume, Roma, Gothem,
Vall, Hemse, Hafdhem, Eke, Habblingbo, Grötlingbo, Rone och
Öja kyrkor.

Corvus (Colæus) monedula sommerringii (FISCHER). Halsbandskajan, vilken som häckfågel tillhör östra delarna av Baltikum, Polen, Ryssland etc., torde sannolikt, åtminstone ibland, kunna uppträda som förbiflyttare på Gotland. Den 26 april 1946 iaktogs tre exemplar, som anlände västerifrån och som tillfälligt rastade vid Norderstrand i Visby. Samtliga fåglar bar en väl markerad vit halvmånformig halsfläck, varigenom de klart skilde sig från några andra individer, som även vistades på platsen och väl troligen hörde hemma i Visby. Ingen närmare granskning av öns kajpopulation har emellertid företagits, vilket utan tvivel skulle varit av intresse. I ett material från Uppland är tydliga övergångsformer mellan nominatrasen och den s.k. halsbandskajan konstaterade, enligt en undersökning av Otto von Zedlitz. (Ett bidrag till de svenska kajornas, Coloeus monedula, systematik, Fauna o. Flora 1921, p. 275). Rastillhörigheten i ovannämnda fall torde sålunda med hänsyn till detta icke få anses som fullt säker. Jfr. Holmström m. fl. 1947, p. 1840.

6) Pica p. pica (L.)

Häckar över hela ön i anslutning till bebyggelse och odlade trakter från Fårö i norr till Sudret i söder. Att skatan under förra århundradet skulle ha uppträtt mindre allmänt än nu, framgår av flera författare. A.W. Ahlén (hos Sundström 1892) betecknar den t.o.m. som sparsam och påstår, att den saknas i Visby och dess närmaste omgivning. Hasselgren (se närmare under denna!) uttalar sig år 1909 i liknande riktning. Artens sparsamma eller kanske rättare ojämna förekomst under 1800-talet bekräftas också av Sigurd Melin (in litt.). Mot detta står emellertid Kolmodins uttalande (1871), där han betecknar den som allmän. Sak samma är förhållandet hos Andrée (1842) och Wallengren (1853).

Tidigare skulle skatan ha förekommit något allmännare på södra än på norra Gotland, såsom framgår av meddelande enligt Wennersten (hos Jägerskiöld & Kolthoff 1926), men häckplatser var också kända t.ex. i Fårösund på öns norra del enligt E.T. Fries (samma källa). Som ett intressant exempel på den sträck-

rörelse, som ibland kan förekomma hos skatan, må anföras ^(dels) en iakttagelse från Gotska Sandön, där ett exemplar uppehöll sig från mitten av jan. till mitten av mars 1935 (Jansson 1937) och ^{dels en} tillfällig observation på St. Karlsö ^{av} den 8 maj 1953 (Flach 1957) ^{2 et.}

Nucifraga c. caryocatactes (L.)

Av egen erfarenhet känner Wallengren (1853) ej till, att nötkråkan bebor Gotland, utan han återger blott uppgifter från säkra iakttagare, att arten ingår i faunan som en sällsynt häckfågel. Meves (1857) har gjort bekantskap med nötkråkan nära Klinte den 9 juli 1854, och han berättar dessutom om ett skjutet ex. den 20 juni 1847 vid Torsburgen i Kräklingbo. På dessa lokaler letade Holtz (1866) förgäves efter arten sommaren 1866. Kolmodin (1871) skriver, att den är flera gånger observerad, även under häckningstiden, men något bofynd föreligger inte. Att arten emellertid av alla tecken att döma haft bo på Gotland framgår därav, att Willy Wöhler både 1863 och 1865 nedlagt ungfåglar, "die eben flügge waren", såsom Holtz (1868) uttrycker sig. Sundström (1888) räknar arten till öns sällsynta fåglar. Själv har jag aldrig haft tillfälle att se den på ön. Huruvida Eisen & Stuxbergs uppgift (1868) om nötkråkan som allmän för ett par år sedan på Gotska Sandön verkligen avser nominatrasen eller den smalnäbbade formen, torde vara oklart. Jansson (1937) anför iakttagelser därifrån under okt. 1933 och sept. 1935. ¹⁾

Enligt dr. E. Mjöberg (hos Durango 1938 a) lär nötkråkan ha observerats i tallskogarna på Fårö, men uppgiften är vag, och att en förväxling med efterföljande ras kan föreligga, torde väl inte vara uteslutet. Wigsten (1945) berättar om en tillfällig men säker iakttagelse av nötkråka den 22 juni 1941 vid Landsnäsa på Fårö.

Ett ex. skjutet av A. Wiman, Stjärnarve trädgård i Eksta, år 1911, förvaras i Visby läroverkets samlingar. Ett annat ex., odaterat, som äges av läroverket, har endast beteckningen "Thbg. Chasseur", d.v.s. fågeln erhållen under 1800-talets mitt.

En skara på ett tiotal ex. iaktogs den 14 sept. 1913 på St. Karlsö, och i aug. och sept. 1952 hade ön även besök av nötkräkor, men om rastillhörigheten har ingenting angivits (Flach 1953 a).

-
- 1) Med fyrmästare C. Bourgström som sagesman skriver Wöhler (1903), att nötkräkan "vissa år uppträtt mycket talrikt, äfven såsom ungfågel, hvarför hon antagligen häckat" på Gotska Sandön??

8) . Nucifraga caryocatactes macrorhynchos BREHM

Huruvida de större invasioner österifrån av smalnäbbade nötkråkor, som då och då med åtskilliga års mellanrum kommit till synes i vårt land, även berört Gotland, tycks ingenting vara känt i litteraturen. Ett ex. av rasen i fråga tillvaratogs i skadat skick i Visby i nov. 1950. Det ingår nu i Visby läroverkets samlingar. I juni 1955 gjordes den smått sensationella upptäckten, att ett par av denna ras haft bo på Gotska Sandön, där åtminstone ett individ regelbundet uppehållit sig och utfodrats sedan hösten 1954 (Lundberg 1955). Den 17 juni hade fåglarna setts första gången med två utflygna ungar intill fyrsamhället vid Bredsand på öns nordvästra del. Den under vintern anordnade matningen synes, som författaren påpekar, ha verksamt bidragit till att locka den ^{na}östliga fågel till bosättning på en för rasen högst främmande lokal, "den första kända i Europa utanför Ryssland". Omkring månadsskiftet juni-juli 1955 är den smalnäbbade nötkråkan även noterad därifrån (Norbeck & Melin 1955).

9) . Garrulus g. glandarius (L.)

Allmän häckfågel i öns barr- och blandskogar och ses på hösten i riklig mängd kalasa på ekollon i lövängar och hagmarker. På Fårö torde nötskrikan saknas som häckfågel men den har åtminstone observerats där enligt Wigsten (hos Durango 1944 a). Under höstens strövtåg kan nötskrikan någon gång, såsom 1938 och 1952, ^{även} visa sig ute på St. Karlsö (Flach 1953 c). Även ~~Även~~ till Gotska Sandön kan arten någon gång förirra sig (Persson 1929).

10). Cractes i. infaustus (L.)

Ett fullt säkert fynd är gjort i Pilmyr i Väskinde hösten 1897 enligt meddelande av bankdir. Sigurd Melin (in litt.), som under en jakt sköt ett ex. och lät konservera det. Skytten är väl förtrogen med arten från ripjakter i fjällen, varför ingen felbestämning föreligger. I litteraturen är lavskrikan icke omnämnd för Gotland.

11). Sturnus v. vulgaris L.

Staren utgör en av öns mest spridda fåglar och häckar strängt taget överallt i samband med bebyggelsen, i holkar, under takpannor, i murspringor men lika gärna i skrevor och trädhåligheter i lövängar och liknande terräng.

I en artikel om jakten på Gotland betonar Andrée (1834) särskilt starens talrikhet och menar, att den av befolkningen betraktas som "ett slags huslighetsfogel" liksom storken i Skåne. Bruket att sätta upp holkar åt stararna synes här i äldre tider ha praktiserats kanske flitigare än på fastlandet, vilket Sundevall (1856) speciellt framhåller såsom anmärkningsvärt. Han skriver härom: "På flera orter och hos oss i synnerhet på Gotland, äro stararna en sorts husdjur, åt vilka man på taken uppsätter holkar eller lådor av bräder, med hål på sidan, hvaruti de bygga. De^t/skall enligt Pallas, vara allmänt i Ryssland".

Starens rikliga uppträdande på Gotland är även en företeelse, som C.G.G. Hilfeling^u under en resa i slutet av 1700-talet har fäst sig vid. Å p. 83 står att läsa i dennes handskrivna berättelse:

^uJournal öfver En resa genom Småland, Öland och Gottland, under sommaren 1797. (Handskrift, Kungl. Biblioteket, Sthlm, F.m. 57:4).

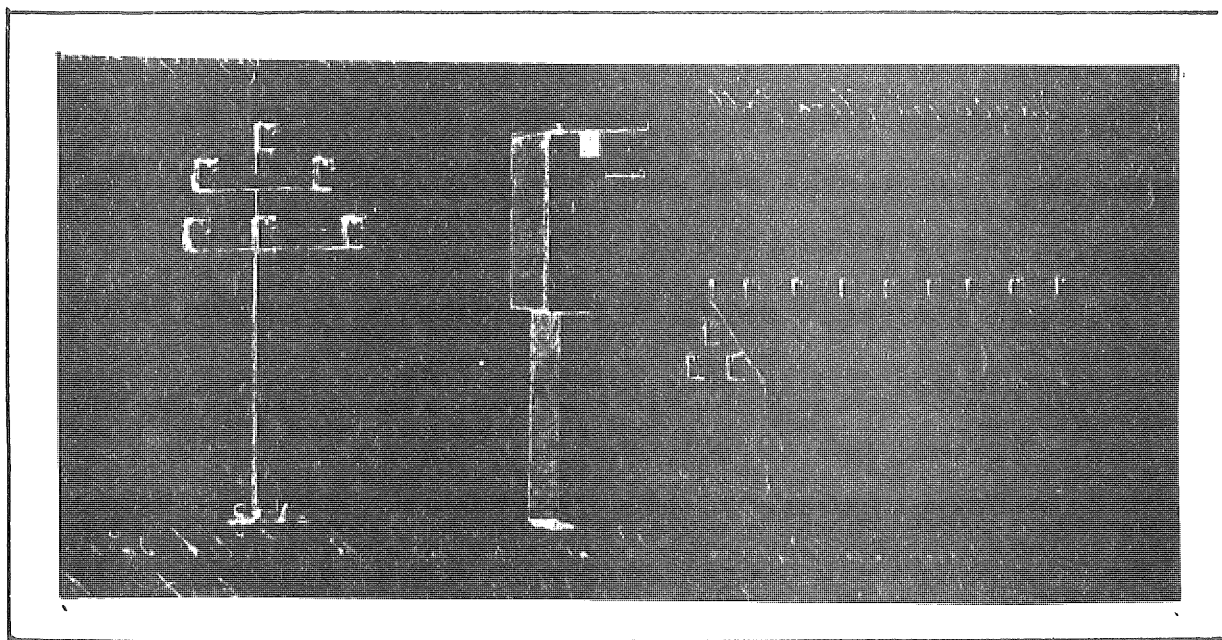
"och har jag aldrig sedt så mycket Starar som här - för det de få hus, vill man påstå". En särskild/åtminstone för svenska förhållanden intressant passus i författarens reseskildring angående ~~st~~ starungar som ett matnyttigt vilt må här anföras. Å p. 81 skriver han: "Både i Visby och öfverallt hvar jag framfarit på Gottland hafva folket Machiner utsatta, till att låta Starar bygg^a/bo uti då man tager ungarne till mat så snart de blifva flygfärdiga - Desse kallas Stare Stuncker - Vid en gård kan ~~man~~ ibland finnas 20 å 30 st sådane Stuncker, ja ända till 100:tals på Stora gårdar". Företeelsen illustreras med goda teckningar av holkarna och deras placering. *Se bilden å nästa sida!*

Jag har antecknat övervintrande starar ^{på Gottland} på följande data:

- i Bunge den 15 jan. 1944: 4 ex.
- i Visby den 20 dec. 1945: 12 ex.
- i Burgsvik den 29 dec. 1946: 4 ex.
- i Visby den 30 jan. 1949: 1 ex. (G.Håkansson in litt.)
- i Visby den 28 jan. 1950: 1 ex.;
- i Slite den 17 jan. 1954: 15 ex. (Erik Ohlsson in litt.)
- i Slite den 3 febr. 1954: 1 ex. Dito.

En gammal uppgift om kvarstannande starar härleder sig från Andrée (op.cit.), som under en harjakt den 15 jan. 1834 påträffade några ex., av vilka det ena sköts för identifieringen. I början av dec. uppehöll sig sex starar bland några tångvallar i Klintehamn (Från Skog och Sjö 1912, p. 53). Från St.Karlsö berättas om dylika fall den 17 dec. 1948 och den 22 febr. 1949 (Flach 1953c). En helvit stare är skjuten i Tingstäde i aug. 1942 (muntl.meddel. av framlidne Ivar Pehrsson).

U Bland övriga vinterrapporter må nämnas: 4 ex. i Levide omkr. 1 jan. 1958; 7 ex. i Visby omkr. 20 jan. och 5 ex. å samma plats omkr. 10 febr.; 2 ex. i Etelhem den 14 febr. samt flera ex. i Hall omkr. 15 febr. (Sigfrid Larsson in litt.).

Fotostatkopia av de holktyper för starar, som under slutet av 1700-talet var allmänt representerade på Gotland enligt en handskrift i Kungl. Biblioteket (C.G.G. Hilfeling: Journal öfver En resa genom Småland, Öland och Gottland, under sommaren 1797).

12) Pastor roseus (L.)

Rosenstaren är erhållen en enda gång: den 20 sept. 1889 vid Klintehamn (Wöhler 1889 och 1902) samt enligt Carlsson (hos Jäger-skiöld & Kolthoff 1926).

13) Oriolus o. oriolus (L.)

Fynden av sommargylling på Gotland är sparsamma. En fågel iakttagen i Martebo myr sommaren 1865 av J.O. Sylvan (enligt Sundström 1888) och ett par fåglar sedda i slutet av 1880-talet utanför Visby (G. Kolmodin 1907). I Visby läroverks samlingar förvaras en hona. På etiketten står endast angivet "Gotland, Thbg", d.v.s. exemplaret är stoppat under förra århundradets mitt. Den 22 maj 1954 iaktogs en hane på tillfällig visit bland träden invid Hörsne kyrka (Karin Jansson in litt.) och från Gotska Sandön rapporterar Lundberg (1955 b) en iakttagelse av en enstaka fågel, som hördes sjunga vid Kappellet omkring den 1 juli 1955. En vecka tidigare hade arten, antagligen samma individ, varit sedd vid S:t Annae udd på öns sydsida, en i varje fall hos oss rätt ovanlig ^{miljö} ~~miljö~~ för arten i fråga. På samma ö uppenbarade sig en fågel i början av juni 1956 (Höjer & Norbeck 1957).

Slutligen har till mig inberättats en iakttagelse av en hane och hona, som var synliga på nära håll i en liten lövdunge den 7 juni vid Kvarne i Vamlingbo. Efter en dag var båda försvunna (Ingvar Persson muntl.meddel.)

14) Coccothraustes c. coccothraustes (L.)

Syhes första gången med säkerhet ha noterats den 1 febr. 1861, då två ex. fångades i Visby (Kolmodin 1871). Enligt Holtz (1868 b) observerades 20 stenknäckar på Gotska Sandön den 3 juni 1867. Vidare uppges enligt A.W.Ahlén (hos Sundström 1891), att en flock på 10-12 ex. iakttogs den 18 nov. 1883 i Stenkyrka s:n. En stenknäck från 1863 förvaras i läroverkets museum.

Hösten 1906 anlände tre fåglar till Friggårds i Atlingbo, och vistelsen räckte nästan hela vintern. De livnärde sig regelbundet av trädgårdens plommonkärnor (Pettersson 1946)¹⁾. Rosenius (1929) påpekar, att arten förekommer på ön både vinter och sommar, men han säger ingenting ^{om} några häckfynd. Själv har jag en anteckning om 2 sedda stenknäckar i Visby den 12 febr. 1946, och Nyhlén (1950) omtalar ett fynd vid Älmar på St.Karlsö den 11 juni 1949. I Visby iakttogs vidare "en liten flock" den 1 nov. 1950 av G. Håkansson²⁾. Vid Snäckgårdsbaden norr om staden uppenbarade sig en fågel den 15 febr. 1953 (Tore Pettersson in litt.).

Slutligen har Norbeck & Melin (1955) en iakttagelse av två stenknäckar omkring månadsskiftet maj-juni 1955 samt Höjer & Norbeck (1957) en observation av ett ex. den 28 maj 1956, ^{båda från} på Gotska Sandön. I juli 1955 visade sig tre fåglar i Fårösund enligt P.Engdahl (hos Lundberg 1956). Även från Havdhem har *influxit* s en rapport om en enstaka stenknäck i mars 1954 enligt Erik Ohlsson (in litt.). I Visby sågs en fågel den 30 sept. 1957 (Samme meddel.)³⁾

¹⁾ Vid Visby skall ett tiotal ha skjutits i jan.-febr. 1907 (Hasselgren 1909).

²⁾ Sv.Naturskyddsföreningens tidskrift 1951, nr 1, p. 17.

³⁾ Från vintern 1957-1958 föreligger flera iakttagelser: i Visby och Gothen i dec. 1957 (Erik Ohlsson in litt.); i Visby, Eke och Havdhem i jan. 1958 (Sigfrid Larsson in litt.) samt i Martebo (3 ex.) den 26 dec. 1957 och vid Snäckgårdet i Visby (2 ex.) den 9 febr. 1958. (Karl Lodnert in litt.). Se *övern Fauna och Flora 1958, p. 175!*

15). Chloris c. chloris (L.)

Förekommer som allmän häckfågel i passande terräng, såsom även anføres av Andrée (1842) och Wallengren (1853). ^{Arten/}~~Den~~ bor t.ex. bland enbuskar, unggranar i trädgårdar och andra planterade områden. På Fårö säges den dock inte vara vanlig (Durango 1944 a).

Rezelbunden övervintrare såväl på landsbygden som inne i Visby, där särskilt upplag av stackar vid Hampfabriken lockar många grönfinkar att stanna.

16). Carduelis c. carduelis (L.)

Uppgives av Andrée (1842) och Wallengren (1853) såsom häckande på enstaka ställen men känd av Kolmodin (1871) endast under flyttningstiden. Ett fynd från Visby av den 16 juli 1861 förvaras i läroverkets museum. Holtz (1866) skriver om steglitsen, att den blott påträffats några gånger. Möjligen har arten på senare år ökat något i talrikhet, och några uppgifter om häckning finns inrapporterade, t.ex. i Ronehamn i juni 1948 (Erik Engqvist in litt.)¹⁾ och i Hörsne i juni 1954 (Karin Jansson in litt.). Från den senare lokalen föreligger enligt sistnämnda källa ^(dessutom) tillfälliga observationer i maj 1948 och vid två tillfällen i april 1952. Iakttagen flerfaldiga gånger av mig såväl under vintern, sökande föda bland albuskar, kardborrar och torra stjälkar av väddklint etc., som i juni och juli månader, samt av B. Flach (in litt.) på St. Karlsö i mitten av aug. 1954.

1) Där arten f.ö. börjat visa sig allt oftare under senare år.

17). Carduelis spinus (L.)

Vanlig som genomflyttare vår och höst men anträffas även på vintern i smärre skaror. Den 18 juni 1952 såg jag t.ex. en hel familj med just utflugna ungar i Visby botaniska trädgård. I övrigt känd som häckfågel i skogsmark med omväxlande barr- och lövträd, av Rosenius (1929) betecknad t.o.m. som "ganska allmän", vilket jag dock icke haft tillfälle att konstatera.

Andrées (1842) och Wallengrens (1853) erfarenheter, enligt vilka grånsiskan skulle förekomma här och där, synes alltså kunna tillämpas på nuvarande förhållanden.

18). Carduelis f. flammea (L.)

Gråsiskan besöker ön vintertid men är, som det förefaller, ojämn i sin förekomst. Sedd tidigast ett år, den 3 sep. 1947, med tre ex. vid en av kvarnarna söder om Visby (Ove Paterson in litt.). Vid Norsholm på Fårö uppträder gråsiskan höst och vinter enligt Durango (1944 a), och vid något enstaka tillfälle har den också uppenbarat sig på St. Karlsö.

Flera exemplar, som insänts till Naturhist. Riksmuseum, har tillvaratagits, dödade mot Holmsuddens fyr på Fårö. (Fauna o. Flora 1914, p. 234.)

19). Carduelis f. flavirostris (L.)

Tillhör sannolikt de mycket sparsamma vintergästerna och betecknas av Andrée (1842) som högst sällsynt. Själv har jag iakttagit arten en enda gång, vilket skedde den 24 okt. 1943,

då en flock på åtta ex. höll till utmed vägkanten å Grötlingbo udd. Wallengren⁵ (1853) förmodan, att vinterhämplingen på grund av att den i Skåne visar sig så talrikt under den kallare årstiden, årligen skulle kunna påträffas på Gotland, synes åtminstone efter hundra års observationer inte ha besannats. Från hösten 1956 föreligger ett par iakttagelser. Den 11 nov. passerade 5 ex. och följande dag 8 ex. vid Faluddens fyr i Öja. De försvunno samtliga i sydöstlig riktning ut över över havet (Stolt 1957). Vid Slite observerades 7 ex. den 19 jan. 1958 i en skara på ett tjugotal snösparvar enligt S. Engquist (in litt.). Arten lär ^{enl.} min sagesman inte ha iakttagits av honom tidigare på ön.

20). Carduelis c. cannabina (L.)

Liksom grönfinken en allmän fågel och förekommer i motsvarande terräng som denna, i trädgårdar och enbuskklädda marker. Om förändringar i hämplingens talrikhet uttalar sig Durango (1947 a). I början av 1920-talet beskriver han arten såsom mycket allmän strax norr om Visby. I förra delen av juni 1931 skulle den emellertid ha förekommit där "betydligt fåtaligare". Detsamma lär ha varit förhållandet i Lau s:n.

Enligt min erfarenhet har hämplingen aldrig anträffats som övervintrare. De första ex. på våren är noterade vid en nästan exakt samma tidpunkt: den 26 mars i Fidenäs 1943; den 28 mars 1945 i Vamlingbo; den 26 mars 1948 i Slite och den 27 mars 1950 i Visby. Ett ex., Visby den 2 juni 1861, finns i läroverkets museum.

21). Serinus canaria serinus (L.)

Artens nyligen skedde invandring till vårt land har bevisligen även i ett fall berört Gotland. Den 1, 2 och 4 juni 1949 uppenbarade sig en hane, synbarligen samma individ samtliga dagar,

och den lät höra sin sång i tallskogen vid Norra gattet på Fårö (Nyhlén 1949). Som gulhämplingens häckningsområde bl.a. omfattar hela södra östersjökusten från Sönderjylland till Baltikum, vore en kolonisation av Gotland kanske möjlig också från öster eller sydöst.

22). Pyrrhula p. pyrrhula (L.)

Ses ofta om vintern, då den visar sig inne i trädgårdar och planteringar såväl i Visby som annorstädes. Stundom kan arten bl.a. vara "mycket talrik på våren" på Gotska Sandön enligt Janssons (1937) erfarenhet, även till St. Karlsö utsträcker domherren sina vandringar. Både Andrée (1842) och Wallengren (1853) anför domherren som häckfågel; medan Holtz (1866) och Kolmodin (1871) endast uppgiver sig ha gjort tillfälliga iakttagelser. Fågeln undandömda levnadssätt under häckningstiden medför helt säkert, att arten lätt förbises. Själv har jag funnit bon vid tre tillfällen, Tingstäde träsk den 14 juni 1944 (ungar), i området nedanför Galgberget i Visby den 6 juni 1945 (ungar) samt i Västerhejde den 30 maj 1946 (ägg), i samtliga fall låg bona i enbuskar mellan 1,5 - 2 m över marken.

23). Carpodacus e. erythrinus (PALL)

Rapporterad för första gången i vårt land från Gotland, där en hona fångats på hösten 1839 enligt Sundevall (1841, 1842) och Andrée (1842), "sannolikt väderdrifven under flyttningen från Finland, hvarest denna fågel ej är sällsynt" som Sundevall (1856) uppger. Nåra hundra år senare eller 1938 fann man i en hagtornsbuske vid Eke träsk på Fårö ett bo med två ägg, som dock senare blev övergivna (Durango 1938 a). Artens kolonisa-

tionsförsök på Gotland slutade inte med detta, ty 1949 dök den ånyo upp, denna gång på St. Karlsö, där en sjungande fågel avlyssnades den 26 maj av Rosenberg (1949) och, där ett bo med ägg senare hittades i en måbärsbyske mellan Norderhamn och Hien-viken. På grund av olika anledningar gick emellertid även nu bosättningen till spillo (Nyhlén 19⁴9). Senare har ~~den~~^{arten} åter visat sig inom provinsen, då ett yngre exemplar den 7 och 9 juni 1955 hördes sjunga kring bebyggelsen vid Bredsand på Gotska Sandön (Norbeck & Melin 1955). Från St. Karlsö föreligger en tillfälligt iakttagelse av rosenfink den 8 aug. 1956 (A. Boberg in litt.).

24) Pinicola e. enucleator (L.)

Kan på sina strövtåg vintertid någon gång besöka Gotland. ~~den~~ I äldre litteraturen saknas den. En hos Rosenius (1929) återgiven men icke närmare verifierad (och därför kanske något osäker) uppgift säger, att arten med långa tiders mellanrum setts "i stora svärmar" på Gotland. I läroverkets museum finns en hona, skjuten i Visby dec. 1883. ~~Den~~^(Hedström) 4 febr. 1945 vistades i tallskogen vid Ödehoburga på Fårö ett dussintal fåglar, kalasande på tallkottar (Wigsten 1945).

Den stora invasionen av tallbitar, som iaktogs i Sverige vintern 1942-1943, och som närmare beskrivits av Faxén (Vår Fågelvärld 1945, p. 18) kom att beröra praktiskt taget hela landet från Norrbotten till Skåne. Rapporterna härledde sig i stort sett från fastlandets östra delar. Det är för övrigt betecknande, att inga iakttagelser trots förfrågningar gjordes t.ex. på Gotland och inte heller på Åland och Öland. En invandring över Östersjön synes på denna grund föga antaglig, varför invasionen snarast torde ha gått fram över Bottenhavet

i västlig, sydvästlig och senare i sydlig riktning, en uppfattning, som Faxén också företräder. En iakttagelse av tre tallbitar, som kunde studeras på nära håll vid Rings i Hejnum den 2 jan. 1955, har inberättats av Erik Ohlsson (in litt.). Följande år blev en hona skjuten på Fårö den 17 nov. av en ortsbo, som själv förevisat mig fågeln. 1957 hade Gotland åter besök av arten i fråga, då 2 ex. var synliga i början av mars i Hangvar s:n på norra delen av ön enligt säker källa (Sture Engqvist i Gotl. Allehanda den 2 mars 1957).

25) Loxia c. curvirostra L.

Enligt min uppfattning överhuvud den mest allmänna av sitt släkte. Den anträffas i större eller mindre flockar under årets alla månader, dock i varierande antal under olika år. Wallengren (1853) understryker, att arten är allmännare än den följande, men Kolmodin (1871) håller före, att båda synas vara lika talrikt representerade. Mycket torde härvidlag berö på kända växlingar i arternas frekvens. Eisen & Stuxberg (1868) betecknar den mindre korsnäbben som högst allmän på Gotska Sandön, vilket senare också bekräftas av andra författare (Wöhler 1903, Jansson 1937 etc.). Persson (1929), som väl studerat förhållandena där, skriver, att "den mindre korsnäbben är en verklig karaktärsfågel för barrskogarna, och sommaren 1927 drogo flockar på hundratals fåglar fram genom skogarna".

Sommartid har jag sett arten flerfaldiga gånger stryka omkring familjevis inom olika socknar på Gotland, på jakt främst efter granfrön, men den ger sig också på omogna tallkottar. Vid denna årstid slår ^(fågeln) sig stundom ner bland lövträdens grenar, t.ex. i ekarna, för att plocka knoppar och svärmande insekter.

26/ Loxia pytyopsittacus ^{a/} BARKH.

Åtminstone att döma av mina egna iakttagelser vida sparsammare än föregående art. När Eisen & Stuxberg (1868) ~~anser~~ ^{vara} ~~den~~ större korsnäbben/likallmän som den mindre arten på Gotska Sandön, grundar författarna sin erfarenheter på ~~derunder~~ ^{sommaren} iakttagna flockar ~~sommartid~~ ^{na}. Kolmodin (1871) anför honom som regelbunden invånare under alla årstider. Beträffande ~~Fårö~~ framhåller Durango (1938 a), att den större korsnäbben där möjligen kan förekomma lika allmänt som den mindre, ehuru det inte alltid är så enkelt att på avstånd hålla ^(de båda) arterna i sär.

27/ Loxia leucoptera bifasciata (BREHM)

Bändelkorsnäbben finns ej omnämnd i äldre litteratur från ön. Om dess då och då österifrån inträffade invasioner till vårt land även berört Gotland, vilket inom parentes sagt kan synas antagligt, så har ~~den~~ ^{arten} i så fall undgått att bli observerad. Den 16 maj 1952 visade sig en flock på ett tjugotal ^(bändel-) korsnäbbar vid Rings i Hejnum enligt iakttagelse av Sigfrid Larsson och Arvid Boberg. Vederbörande har haft tillfälle att kollationera sina intryck efter goda planscher och även närmare redogöra för sina gjorda rön, varför man på rätt goda grunder kan sluta sig till, att identifieringen ^{är} ~~verkar~~ fullt pålitlig.

28/ Fringilla c. coelebs L.

Ytterst allmän som häckfågel i skogar av olika utseende,

i lövängar och trädgårdar ~~och~~ ^{samt} passerar ön i riklig mängd under sträcktiden. "Barrskogarna på Gotska Sandön har lockat honom långt ut i havet," skriver Rosenius (1926). Bland träd- och buskvegetationen i Hienviken på St. Karlsö hör bofinken också hemma. Här och var, särskilt kring samhällena, är bofinken regelbunden övervintrare, stundom i skarar på 10-20 ex., som jag själv noterat, och samma förhållande omväntnas av G. Håkansson (in litt.) och andra.

Som intressant ur oologisk synpunkt må framhållas, att den hos bofinken förekommande blå varianten hos äggen, en färgtyp, som överhuvud taget är tämligen ovanlig i vårt land, skall här påträffas relativt ofta, t.ex. kring Visby, att döma av uppgifter hos Rosenius (op.cit.).

29. Fringilla montifringilla L.

Bergfinken är en regelbunden gäst under flyttningarna vår och höst. A.W. Ahlén (enligt Sundström 1892) anger, att den iakttagits under vårsträcket. Tydligt inspirerad härav, skriver Rosenius (1929), att den mest förekommer om våren. Såvitt mina erfarenheter sträcker sig, tycks arten snarare vara allmännare på hösten än på våren. Flach (1953 a) berättar bl.a. om en särdeles livlig nattflyttning den 8 okt. 1944 på St. Karlsö, en lokal, där bergfinken ibland observerats så sent som de sista dagarna i maj, vilket skedde 1952. En gammal iakttagelse av två individer den 2 juni 1866 har föranlett Holtz (1866), naturligtvis med orätt, att gissa på en blivande bosättning. En del bergfinkar ses ibland, under hela vintern på Gotland, såsom jag noterat t.ex. kring Hampfabriken i Visby,

✓ Dylika sena vårflyttare har f.ö. noterats av samme författare (1868 b) den 1-3 juni 1867 på Gotska Sandön.

vissa år talrikt, men också på andra platser, i synnerhet där hampkärvar förvaras.

30). Emberiza calandra L.

Rosenius (1926) hänvisar till en uppgift av W. Wöhler, enligt vilken kornsparven observerats på Gotland och även ansetts tillhöra de bofasta medlemmarna av faunan. Vilka omständigheter som ligger bakom detta senare antagande får man inget besked om. Iakttagelsen synes överhuvud så vagt angiven, att man med skäl torde ifrågasätta dess värde. Mera exakt berättar Flach (1953)⁹ om ett fynd på Norderslätt på St. Karlsö i sista veckan av maj 1952, där ett exemplar uppehöll sig några dagar ¹⁾.

1) Den i Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift, nr. 6, p. 74, återgivna uppgiften om sex Emberiza calandra L. vid Friggårds i Atlingbo s:n den 17 okt. 1948 torde vara i hög grad osäker.

31). Emberiza c. citrinella L.

Allmän häckfågel över hela ön, såsom också betonas ^{1 flera} av äldre författare, i gles skogsmark, längs vägkanter och bland enbuskar. Vintertid samlas gulsparvarna i flockar och kommer då fram till gårdarna eller hamnarnas lastkajer för att söka föda, ofta i sällskap med gråsparvar.

32). Emberiza hortulana L.

Anträffad enligt Andrée (1842) och Wallengren (1853) som en högst sällsynt genomflyttare. Av senare föreliggande rapporter är arten omtalad så ofta, att den idag närmast torde få betraktas som årsviss och numera t.o.m. kunnat inregistreras

bland häckfåglarna. Rosenius (1926) skriver, att den iakttogs i Visby-trakten på 1860-talet.

I östra delen av Lina myr hördes en ortolansparv sjunga den 19 maj 1935 enligt Wahlin (1942). Själv har jag iakttagit fågeln den 17 maj 1943 utanför Botaniska trädgården i Visby och som tillfällig gäst på Västergarns utholme den 15 maj 1948. G. Nyhlén meddelar (in litt.), att han avlyssnat en sjungande ortolan bland enbuskarna vid Norra gattet på Fårö den 3 juni 1949. Från samma lokal omtalar Wigsten (1949), att han dels sett ett par exemplar i juni samma år under förhållanden, som eventuellt kunde tyda på häckning, och dels även konstaterat arten där "flera gånger de senare åren".

Fastän St. Karlsös fågelliv under många år flitigt studerats av olika besökare, tycks arten först blivit noterad där 1947 men efter den tiden omtalas flerfaldiga observationer från vårflyttningen i maj och juni enligt Flach (1953 a), vilken även anger ortolanen som häckfågel på ön 1949^(och) 1950. *Se f.ö. bihanget!*

I slutet av maj 1952 uppträdde ett tio-tal ortolansparvar i Norderhamn och i fyrträdgården på St. Karlsö samt några ex. i Västergarn vid samma tidpunkt (Flach in litt.). Från ett kortvarigt besök på nämnda ö i maj 1955 meddelar samme sagesman, att han där iakttagit åtskilliga ortolaner. Linnman & Wahlin (1953) ^{anför} ~~omta~~ en observation av den 9 sept. 1953, på St. Karlsö. Sedd flera gånger därstädes under höststräcket 1957 (Flach & von Schultz 1958). ~~land~~.

I en översikt av iakttagna, passerande fåglar under vårsträcket på Gotska Sandön omkring månadsskiftet maj-juni 1955 uppges ortolansparven ha uppträtt i en del exemplar, (Nordbeck & Melin 1955). Om artens svenska utbredning har Engström (1952) en ^{speciell} ~~modern special~~ utredning, till vilken i övrigt må hänvisas.

33) Emberiza rustica PALL.

Blott en enda iakttagelse av videsparven är känd från ön. Den 27 april 1940 vistades en flock på fem ex. bland några sälgbuskar i Lina myr (Wahlin 1942 a). Artens flyttningssvågar torde över huvud i ringa utsträckning beröra de södra och mellersta delarna av vårt land.

34) Emberiza s. schoeniclus L.

Betecknas av Kolmodin (1871) som en av öns sällsyntaste fåglar. Som stöd härför anges det förhållandet, att bara ett ex., skjutet i Visby i april 1866, kommit till hans kännedom. Göteborgs museum äger emellertid i sina samlingar en hane och en hona från Gotland, båda skjutna och skänkta år 1834 av ingenjör J. Wahlberg. I Visby-läroverkets samlingar finns en fågel, härstammande från mitten av förra seklet. På etiketten finns endast tecknat "Chasseur" (utan lokalangivelse). Holtz (1868^a) påträffade sävsparven den 13 maj 1867 i en flock på 25 ex. och iakttog den f.ö. i några individer den 21 maj samma år. Erfarenheterna, menar författaren, "lassen es ~~nich~~ sehr wahrscheinlich erscheinen dass sie auch auf der Insel brütet". Den 5 maj 1907 lär en flock (?) på ett tjugotal sävsparvar ha observerats utanför Visby, varvid 2 hanar fälldes, skriver Hasselgren (1909). År 1926 påpekar Rosenius, att arten fortfarande torde vara sällsynt på Gotland.

En betydande förändring har sedan under årens lopp inträffat, och f.n. häckar sävsparven på ett flertal platser. Angiven redan 1920 från Tingstäde träsk av Rendahl (1935). På Fårö säges den häcka vid åtskilliga träsk, nämligen Eke, Alnäsa, Mölnar och Limor enligt Durango (1938 a och 1944 a). I Lina myr uppges arten vara mycket allmän enligt Sjölander & Swärd (1931), som menar, att den ej tidigare skulle vara konstaterad som bofast på Gotland. Deras fynd avser 1930. Från Råby och Lina träsk omtalas den vidare av Wahlin

~~Swärd 1931, Wahlén 1942 etc.~~). Jag har funnit den med ägg, ungar eller i övrigt under sådana omständigheter, som tydligt anger häckning, i Fardume träsk (1944 och 1945), Martebo myr (1945), Träskmyr i Hangvar (1947), Storsund i Gothen (1948), Paviken i Västergarn (1949 och 1950) samt Lina träsk (1947) och Råby träsk, båda i Lina myr, i flera par (1945-1950) och även senare.

Håkansson (1952) skriver, att arten årligen häckar med ett eller annat par i Martebo myr enligt hans undersökningar. Bland vegetationen utmed Närsåns mynning torde den också finnas som häckfågel.

35/ Calcarius l. lapponica^{us} (L.)

Lappspärven synes under sträcktiden endast i ringa omfattning besöka Sydsverige, och arten saknas i äldre litteratur från Gotland. Eisen & Stuxberg (1868) upptar den emellertid från Gotska Sandön, men iakttagelserna därifrån är tämligen intetsägande (och kanske en smula osäkra). På senaste tid har den såsom en sällsynt gäst rapporterats i fyra ex. från klipporna ovanför Stornasar å St. Karlsö den 21 maj 1952 (Flach 1953 *Arch. ej*). Enligt iakttagelser i mitten av mars 1957 sågs lappspärvar vid flera tillfällen, den 17 mars icke mindre än 9 ex., på södra sidan av Stockviken i Hamra s:n (Stolt 1957).

36/ Plectrophenax n. nivalis (L.)

Besöker ön vintertid i större eller mindre skaror och ses därvid längs tångvallar och på strandängar, kanske mest utmed östra kusten. Från St. Karlsö anför t.ex. Wöhler (1915), att F.ö. sedd därstädes den 4 spet. 1957 (Flach & von Schultz 1958).

den är icke) sällsynt vintertid. Erik Engqvist meddelar (in litt.), att arten i hundratal förekommit på Rone holmar vintern 1947/1948. Någon gång observeras den också kring träsk och myz¹⁾ar. Två ex. skjutna invid Lina myr den 17 mars 1939 (Wahlin 1942 a). Själv har jag bl.a. sett enstaka snösparvar på flyttning mot sydväst utanför Stenkyrka redan den 28 oktober (1945). Över Fårö drog åtskilliga flockar snösparvar mot syd under tiden 13 - 18 oktober 1941 (Durango 1944 a). Ett sällsynt fall av försenad vårflyttning berättar jägmästare S. Häggström (in litt.), som den 15 juni 1949 fann en till synes fullt frisk snösparv vid S:t Annæ udd på Gotska Sandön.

1) Ur en flock på ett dussin snösparvar i en myr i Atlingbo nedlades 3 fåglar den 3 febr. 1907, skriver Hasselgren (1909). I Laus myr har Nordström (1943) noterat 7 ex. i början av okt. 1941.

37/ Passer d. domesticus (L.)

Häckar flerstädes i samhällen samt kring gårdar och annan bebyggelse från Avanäset på Fårö i norr till Sundre socken i söder. Åtminstone vissa år uppträder arten som häckfågel på St. Karlsö, varifrån Wöhler (1915) uppger den som bofast under 1912 och 1913. Tillfälliga iakttagelser där omtalas från oktober 1934, januari 1939, april 1941 och 1942 samt i maj 1948 (Flach 1953 a)¹. Som en intressant företeelse må antecknas enligt sistnämnde sagesman, att gråsparven uppträdde "rikligt i Hien" i oktober 1934, vilket närmast synes peka på en viss sträcktendens. Ett ex. med mörkbrun strupfläck har nedlagts på ön den 8 juli 1854 av Meves (1857) men han tillfogar, att "den tycktes der ej vara särdeles ovanlig".

38. Passer m. montanus (L.)

Förefaller i relativt sen tid ha blivit ^{känd} befast som häckfågel. Sundevall (1850) påpekar, att arten i några ex. har observerats på sträck under vintern. Kolmodin (1871) hänvisar endast till denna notis. Wallengren (1853) ^{& Lihson Audré (1848)} uttalar sin förvåning över, att den eljest i Sverige så allmänna pilfinken saknas som häckfågel. Westerlund (1878) påpekar, att pilfinken inte förekommer på Gotland. Hos Sundström (1888) heter det: "Brütet bestimmt nicht in der Statthalterschaft". Visby läroverk äger i sina samlingar ett tidigt fynd, som även det härrör från vinterhalvåret (Visby den 1 december 1883, H. Hedström).

Med undantag av en uppgift om tillfällig häckning "på Klinteby ägor" i Klinte socken på 1800-talet enligt Wöhler (hos Rosenius 1929) ansågs arten länge icke tillhöra öns bofasta fåglar, förrän Durango (1935 b) konstaterade, att pilfinken i stort antal, sedan åtminstone 1922, häckade i Visby östra ringmur. Även om utbredningsområdet på Gotland f.n. har en mycket begränsad omfattning, finns pilfinken nu som talrik häckfågel i diverse håll och springor runt hela ringmuren, i Kruttornet, i norra kyrkogårdsmuren, i en del ruiner, i två kvarnar söder om Fristad, vid kungsladugården etc. Den 28 maj 1943 förekom t.ex. på ett litet område vid norra ringmuren ett tiotal häckande par (Gösta Håkansson in litt.). En uppgift hos Wahlin (1942), enligt vilken arten skulle förekomma kring bebyggelsen ~~near von~~ Lina myr, grundar sig endast på hörsägnar, efter vad författaren i brev meddelat, varför ytterligare belägg erfordras. Själv har jag aldrig sett pilfinken i den trakten. Från Västergarn föreligger iakttagelser år 1948, 1953 och 1954.

Under ^s sistnämnda år fanns två par häckande där i holkar enligt Tore Pettersson (muntl.). Vid Sicklings i Klintehamn är den funnen som häckfågel år 1945 ^{((Staffan Rosvall in litt.))} och inom samma samhälle har jag själv en iakttagelse för 1950. En fjärde boplats, 10 km öster om Visby, har konstaterats i Halmor, Bro socken, där några häckande par iaktogs 1945 och 1952.

På eftersommaren och hösten lär ^{arten} den icke vara så sällsynt vid stränderna i Klintehamn. Som tillfällig gäst är arten rapporterad på norra Gotland i Hangvar s:n den 21 februari 1954 enligt en säker källa (genom Erik Ohlsson in litt.). Norbeck & Melin (1955) har noterat arten i ett exemplar vid bebyggelsen intill Bredsands fyr på Gotska Sandön, där för övrigt även Jansson (1937) ^{observerat} noterat arten, omkring månadsskiftet maj-juni 1955. Ehuru känd som ^{m/f} stamfågel kan pilfinken i viss mån bege sig på rätt långa strövtåg, var på ovanstående är ett intressant belägg. Andra exempel härpå anföres av Flach (1953)^a från 11^{jan} november 1939 och i april 1941 enligt uppgifter av ^{jakt} klubben på St. Karlsö.

39/ Galerida c. cristata (L.)

Från St. Karlsö uppger Flach (1953)^a en säker uppgift om tre där iakttagna tofslärkor, som tillfälligt uppehöll sig på slätten i Norderhamn den 24-25 maj 1949. En observation av Hasselgren (1909), som vid midsommartid 1906 skall ha sett arten söder om Visby, får kanske tagas med en viss reservation, då misstag beträffande artbestämningen kan föreligga. I några fall har jag på ort och ställe haft tillfälle att själv avfärda till mig lämnade rapporter som felaktiga, beroende på en för-

växling med sånglärka. När Rosenius (1926) påpekar, att tofs-
lärkan tillfälligtvis anträffats på Gotland, syftar detta sann-
likt på Hasselgrens iakttagelse. I den mån artbestämningen kan
anses fullt pålitlig, må anföras en iakttagelse av "ett fåtal
i slutet av mars- början av maj någon gång under åren 1934-1936
på Gotska Sandön" (Jansson 1937). Durango (1944 a) återger en
uppgift enligt H. Wigsten, som observerat en tofslärka vid Laß-
saholm på Fårö i juli 1939. *Observationen torde vara osäken!*

40). Lullula a. arborea (L.)

I karg och mager terräng, där kalkgrunden går i dagen,
glesa och knotiga tallar omväxlar med enbuskar eller från barr-
skogens bryn hörs trädlärkans klara toner redan i slutet av
mars månad. I odlad bygd saknas den. Naturen på Fårö tycks
passa arten särdeles väl, ehuru den f.ö. anträffas på åtskilli-
ga andra platser, såsom i kanterna av Lina myr enligt Wahlin
(1942 a). Hos Wallengren (1853) heter det, att trädlärkan
tillhör öns allmänna fåglar." Kolmodin (1871) säger sig ha ob-
serverat den i synnerhet på hedarna norr om Visby, ett ställe,
där den allt fortfarande anträffas. Den 27 maj 1944 såg jag
en trädlärka under flitig proviantering i hedmarken på platån
invid Östergarns kyrka, där ungarna uppehöll sig.

1) Sedd "under vårflyttning 27/5-44", enligt Chasseur (hos Sundevall
1847).

41). Alauda a. arvensis L.

Häckar allmänt i odlade trakter, på gräsklädda holmar längs

kusten och strandängar med lämplig vegetation. Ankomsten inträffar tidigt, efter milda vintrar redan i slutet av februari, men någon egentlig övervintrare har jag ingenstädes träffat på. Kolmodin (1871) uppger dock, att en och annan lärka under blid väderlek torde kunna övervintra, vilket även omvittnas av Andrée (1842): "Så har t.ex. innevarande vinter, en af de mildaste i mannaminne, Alauda arvensis varit synlig den 15 januari".

42). Eremophila alpestris flava (GM).

Sannolikt en sparsam gäst under flyttningen. Kolmodin (1871) känner bara ett enda fynd, då ett ex. sköts i nov. 1869 i närheten av Visby (av skolyngl. H. Smedberg). Denna fågel förvaras i läroverkets samlingar. På östra sidan av St.Karlsö observerades två ex. den 7 okt. 1946 enl. Wahlin (1947). På ön Maigu utanför Slite såg jag den 5 okt. 1947 en berglärka. Vidare har dels tio ex. iakttagits den 12 okt. 1947 på Faludden (G?Håkansson in litt.), dels åtta ex. den 24 april 1955 på Norsholmen vid Fårö och dels ett enstaka ex. den 19 jan. 1958 vid Gothemsån (S. Engquist in litt.).[✓] - Rosenius (1926) menar, att artens flyttningssväg höstetid skulle följa en östligare linje genom vårt land i jämförelse med vårens sträckriktning.

✓ På udden Grundet i Fide s:n rastade den 12 nov. 1957 en skara på 5 fåglar (Stolt 1957).

43). Anthus novaezeelandiae richardi VIEILL.

Bland de fåtaliga svenska observationerna av stora piplärkan, tidigare endast påträffad vid Kalmarsund och i Falsterbo, omtalas även ett gotländskt fynd av Flach (1956 o. in litt.). Den 8 maj 1955 kunde han på nära håll identifiera två ex. vid Stornasar på St.Karlsö. Vid tillfället i fråga fanns på ön för

jämförelse
 [samtliga Anthus-arter med undantag av fältpiplärkan. Den stora
 piplärkans karakteriska läte uppges ^(bl.a.) ha varit till god hjälp för
 en tillförlitlig bestämning.

4§. Anthus c. campestris (L.)

Redan Sundevall (1847) upptar ~~emellertid~~ fältpiplärkan som
 bofast och stöder sig härvid på en rapport av Meves ^(enligt Chasseur) från 8 juni
 1841. Arten var [bekant] [också] för Wallengren (1853), som ^{funnit} ~~påträff-~~
 fet den vid Gotlands sydspets. Hos Meves (1857) heter det, att
 fältpiplärkan "mest anträffades vid Sundre och nära Wisby".
Kolmodin (1871) anger den såsom "häckande endast på sydliga de-
 len av ön", utan närmare uppgift ^{om} på platsen. Rosenius (1926)
 påpekar, att arten första gången anträffades häckande på Got-
 land år 1856 i Sundre. ^(se ovan!) fältpiplärkan Att ~~arten~~ ^{den} fortfarande finns kvar å
 Sudret, framgår av ett bofynd 22 juni 1949 å den sandiga strän-
 den väster om Holmhällar i Hamra (Nyhlén 1952). Inom flygsands-
 området vid Ulla Hau på Fårö, där terrängen väl ägnar sig för
 denna art, observerades hon för första gången i juni 1939
 (Durango 1941 och 1944 a). Själv har jag också påträffat fält-
 piplärkan, om än mycket sällsynt i samma trakt, och häckning
 iaktogs ^{där} i juni 1950 (G. Håkansson muntl. meddel.). Ett rastande
 ex. iakttaget på St.Karlsö den 17 aug. 1957 (Flach & von Schultz
 1958).

4§. Anthus t. trivialis (L.)

Torde [vara] [på Gotland] den mest spridda och vanligaste ar-
 ten bland piplärkorna. Utmed kanten av odlade fält, gärna där

dessa gränisar intill skogiga marker, men även i glesa, av enbuskar och tallar bevuxna områden, finns arten som häckfågel. Dessa förhållanden överensstämmer helt med uppgifterna hos Hasselgren (1909). Under hänvisning till Sjölander & Sward upptas arten som tämligen vanlig i kanterna av Lina myr (Wahlin 1942 a). Märkligt nog är arten helt förbisedd av eljest väl informerade författare under förra århundradet. Från Fårö anges blott en tillfällig iakttagelse i augusti 1943 (Durango 1944 a), medan Jansson (1947) omtalar ^{från} ~~för~~ Gotska Sandön, att trädpiplärkan anländer i början av maj (?) och [kan/ibland] vara talrik i september.

46. Anthus pratensis (L.)

Uppgifterna från 1800-talet ger vid handen, att arten åtminstone då uppvisade en ringa utbredning. Av Andrée (1842) var ängspiplärkan t.ex. helt okänd. Den anges av Meves (1857) såsom häckfågel i Öja. Flera ex. är av Kolmodin (1871) sedda i trakten av Visby i maj 1866, sannolikt som häckfåglar. Holtz (18⁶⁹8) berättar i allmänna ordalag, att han sett arten i flockar på våren men känner synbarligen inte till några häckplatser.

Vidsträckta, ej alltför torra ängsmarker utgör en viktig förutsättning för ängspiplärkans trivsel. Dylik terräng erbjuder sig i riklig mån utmed öns östra sida. Jag har där funnit ängspiplärkan som häckfågel på strandängarna vid Stockviken i Hamra, på Grötlingboholm, på Gräsholmen vid Ljugarn, vid ¹¹ Håmmelsboholm i När, kring Lauviken, holmarna utanför Slite, Skenholmen

1) Enligt ett referat av Sundevall (1847) anträffad av Meves under höstflyttningen.

i Rute och på Bungeör i Färösund etc. Några enstaka boplatser ligger på västsidan, såsom Västergarns utholme, och enligt Flach (1953)^a på St. Karlsö. I inlandet kan t.ex. nämnas Lina myr, enligt Wahlin (1942 a). Att, i likhet med Hasselgren (1909) utan vidare betecknat ängspiplärkan som en allmän art på Gotland, innebär för visso en överdrift.

47/ Anthus cervinus (PALL.)

Upplysningar om den rödstrupiga piplärkan under flyttningarna i södra Sverige är åtminstone i äldre litteratur mycket sparsamma. I enlighet därmed är arten f.ö. icke omnämnd för Gotland, vilket är så mycket märkligare, som våra nordiska pip-lärkor av denna art vanligen uppges begagna en ostlig eller sydostlig sträckriktning till och från vinterstationerna i Afrika. Möjligt är ju emellertid, att hon såsom "kritisk" art helt enkelt undgått att bli identifierad, och en förväxling med ängspiplärkan kan ha skett.

Att döma av de senaste årtiondenas iakttagelser äger ett regelbundet sträck rum över södra delen av Sverige, såsom Rudebeck (1947) påpekat med särskild hänsyn till förhållandena bl.a. i Skåne. Första gången den rödstrupiga med säkerhet blivit ertappad på Gotland synes ha skett på Faludden i Öja socken, där ett exemplar i augusti 1932 påträffades av Svanberg (1933), som strax igenkände fågeln på dess karakteristiska läte. Från exakt samma ställe rapporterar Bollvik enligt Rudebeck (op.cit.), att han sett rödstrupiga piplärkor den 8 september 1946, och att han följande år på samma lokal den 21 september noterat om-

kring ett femtontal exemplar. Ett ytterligare belägg på att den rödstrupiga piplärkans sträck, åtminstone i viss ^{mån}utsträckning berör Gotland framgår av en observation av 7-8 ex. vid Stornasar på St. Karlsö i början av maj 1955 enligt B.Flach (in litt.). En närmare efterforskning på dessa och andra platser skulle troligen ge ytterligare besked om i vilken utsträckning flyttningen berör ön och dess kusttrakter.

48/ Anthus spinoletta littoralis BRENN.

Häckfågel på åtskilliga ställen, där terrängen i form av klippiga stränder erbjuder passande betingelser, såsom redan Kolmodin (1871) anmärker. Meves (1857) anger bofynd 1854 från St. Karlsö, en plats, där ~~den~~ ^{arten}liksom på Lilla Karlsö enligt mina egna erfarenheter anträffas rätt allmänt. Wallengrens påpekande (1853), att skärpiplärkan är "gemein überall an den Küsten", gäller naturligtvis på för ändamålet lämpliga lokaler. F.ö. har jag under häckningstiden funnit den till exempel bland strandklipporna och raukarna på Heligholmen i Sundre, på ostsidan av Fjaugen i Hellvi samt på Enholmen vid Slite, såsom även bekräftas av Borg (1933), och vid Långhammars ^{på}~~vid~~ Fårö, överallt under omständigheter, som tvivelsutan anger häckning. Från Fårö uppges den häcka enligt Durango (1944 a) vid Visnäs udde, på Bungeör och på Misslapor. Vid något tillfälle kan enstaka exemplar dröja sig kvar hela vintern. Ett ex., som skjutits i Visby den 10 februari 1857 (Chasseur), förvaras i läroverkets museum. Från St. Karlsö omtalar Flach (1953)^a, att den någon gång skall ha iakttagits där som övervintrare.

1) Från St. Karlsö berättar Linné (1745): "En sparf, som var mäst svart, sågs på norra sidan af Öen, där hon var allrabrantast". Har förf. kanske åsyftat skärpiplärkan.

observation
En iakttagelse av en skärpiplärka den 1 juni 1955 vid Hamn-
udden på Gotska Sandön, som anföres av Norbeck & Melin (1955),
rör sig väl sannolikt om ett vilsekommet exemplar. Enligt
Eisen & Stuxberg (1868) är arten också noterad därifrån.

49) Motacilla f. flava L.

Har troligen under tidigare år förekommit vida allmänna-
re än nu, beroende på myrmarkernas utdikning och dräneringsför-
hållanden. I beskrivningarna från förra århundradet är upp-
gifterna kortfattade. Kolmodin (1871) kallar gulärulan tämli-
gen allmän.¹⁾ Mest talrik synes den kanske fortfarande vara i
Lina myr, trots den där år 1947 skedda stora vattenregleringen.
Vid sina undersökningar i myren omkring 1940 påträffades gulär-
ulan som en "mycket vanlig häckfågel" av Wahlin (1942 a). Bland
andra häckplatser kan t.ex. anföras västra kanten av den från
havet avskiljda Paviken i Västergarn, en mindre kärrmark vid
Bibos fiskeläge i Eskelhem och den numera nästan torrlagda Ala
myr. En iakttagelse av flera ex. i Myren på St. Karlsö den
3 juli 1949 gör en häckning där mycket sannolik. Efter sina
undersökningar på nämnda plats kommer Flach (1953 a) till samma
uppfattning beträffande åren 1950 och 1951. Uppges för 1937
som häckfågel på Norsholmen och mellan Nors och Ekeviken, men
följande år var den borta från dessa lokaler (Durango 1938 a).

1) Som exempel anföres särskilt Roma myr av Nicolin (1910).

50/ Motacilla flava thunbergi BILLB.

Besöker ön till någon del under flyttningarna, såsom redan påpekas av Sundevall (1850) och av Kolmodin (1871) enligt Chasseur. En fågel, hane, erhållen i Visby den 1 juni 1866, förvaras jämte ett odaterat exemplar, endast betecknat "Gotl. Chasseur", i Visby läroverks samlingar. Den nordliga gulärlan är av mig iakttagen i ett eller flera ex. utmed Norderstrand i Visby den 12, 16 och 23 maj 1945. På St. Karlsö sågs ett halvt dussin fåglar i slutet av maj 1950 och åtskilliga småflockar i sällskap med vanliga gulärlor vid samma tid år 1952 (Flach 1953 a), och vidare den 30 maj 1953 enligt samme författare (in litt.).

Att den nordiska gulärlans vårsträck också kan beröra Gotska Sandön har förutom av Holtz (1868 b) och Jansson (1937) studerats och iakttagits av Norbeck & Melin (1955), som på samma gång konstaterat frånvaron av nominatrasen under den berörda observationstiden (månadsskiftet Maj/juni 1955).

51/ Motacilla c. cinerea TUNST

Enligt en trovärdig källa sågs en hane av gråärla på St. Karlsö den 30 maj 1944 (Flach 1953 a). En hel familj, inalles sex fåglar, vistades vid dammanläggningen i Ihreån norr om Ihre gård, där vattnet forsar som mest, den 5 september 1952 (Sture Palmér muntl. meddel.). Om häckning verkligen förelåg, blev så vitt bekant ej fastställt. Omständigheterna talar dock för ett dylikt förhållande.

U Å samma lokal observerades 6-7 ex. den 12 maj 1957 på tillfälligt besök (Flach & von Schultz 1958).

52) Motacilla alba yarrellii (GOMLAD).

Jägerskiöld & Kolthoff (1926) anger, att den engelska sädesärulan troligen haft bo på St. Karlsö år 1895, och Flach (1953 a), skriver, att "enligt K. Kolthoff skall den ha häckat i maj 1908" på samma plats. Enligt en tredje källa (Holmström m.fl., 1946) iaktogs därstädes en enstaka fågel den 24 juni 1938.

Uppgifterna angående en fullt säker häckning synes emellertid något vaga och ~~torde~~^{hade} erfordra^t en bättre bekräftelse. Med hänsyn till den variation, som nominatrasen hos oss stundom kan uppvisa, synes man i detta fall ha skäl att inte utan vidare fatta den angivna rasbestämningen överhuvud såsom fullt bevisad. Efter att på ort och ställe ha diskuterat problemet med några utländska ornitologer, bl.a. med tysken professor F. Steiniger, är Flach (op.cit.) benägen att över huvud dra uppgifterna i tvivelsmål. Wöhler (1915) konstaterar, beträffande St. Karlsö, att rasen där förekommer "fåtaligt häckande", en uppgift, som utan tvivel vilar på ett alltför löst underlag.

53) Motacilla a. alba L.

Allmän häckfågel över hela ön såväl bland bebyggelse som mera ensligt, på skär och holmar längs kusten. Någon gång kan ett enstaka ex. träffas övervintrande, såsom t.ex. den 29 januari 1946 i Hellvi socken.^u I Hemse iaktogs en albinistiskt missfärgad sädesärula (färgen var gulaktigt vit utan svart pigmentering), vid flera tillfällen sommaren 1954 (Martin Ekström in litt.).

1) Samt den 5 jan. 1957 i Östergarn (Sigfrid Larsson in litt.).

54) Certhia f. familiaris L.

Stryker vintertid omkring i sällskap med mesar av olika arter och visar sig då också inne i trädgårdar och villabyggnader. Någon gång, såsom i oktober 1944, kommer den på tillfälligt gästspel även ut på St. Karlsö (Flach 1953 a). Häckar i barrskog eller i skogar av blandad typ. Bofynd t.ex. i en holk vid Norrgårda i Hellvi i maj 1949, vid Ygne i Västerhejde (under fönsterbågen på ett hus) den 4 juni 1950 och i en barkspringa i en tall i Vallstena den 27 juni 1954.

55) Sitta e. europaea L.

Är för sin trivsel i hög grad bunden till gamla ekar och, där sådana finns i lövängarna, träffas arten tämligen regelbundet. Av iakttagna bon har flertalet befunnits sig i ekar och ett i en ask t.ex. vid Smiss i Tingstäde i juni 1945. Trots sina stationära vanor kan den någon gång visa sig under sina strövtåg på St. Karlsö, där den observerats i maj 1948 (Flach 1953 a).

56) Parus m. major L.

Allmän häckfågel i olika delar av ön i lövängar, blandskog och trädgårdar, där han också tacksamt håller tillgodo med uppsatta holkar. Företar sträckrörelser under den kallare årstiden, då talgoxen kan ~~kan~~ ^{visat sig} flockvis t.ex. ute på St. Karlsö (Flach 1953 a) och på Gotska Sandön (Jansson 1937).

55. Parus c. caeruleus L.

Är i jämförelse med föregående art något mindre talrik men förekommer under likartade förhållanden och bor gärna i anslutning till bebyggelse. En blåmes i en sällsynt färgvariation hittades död i juni 1943 i Burs. Som det blå färgpigmentet var helt undertryckt, företedde ex. ett egendomligt gult utseende. (Alex. Stengård in litt.). I fråga om den svenska utbredningen över huvud jfr. Engström (1952)!

Kolmodin (1871) skriver, att ^{blåmesen} ~~den~~ mestadels är synlig på vintern och refererar till en uppgift hos Holtz, som konstaterat häckning, att arten, som ^(op.cit) Kolmodin anför, skulle uppträda särskilt allmänt vintertid, hänger väl dels samman med dess vanor att företa långa strövtåg inne bland bebyggelsen men synes också utgöra ett exempel på blåmesens tendens till vissa rätt omfattande sträckrörelser, såsom t.ex. iakttagits på St. Karlsö (Flach 1953 a).

56. Parus c. cyanus Pall.

Sällsynt gäst österifrån, påträffad en enda gång, den 16 maj 1940 vid Länna i Visby. Iakttagaren hade tillfälle att studera fågeln på nära håll, varför uppgiften med hänsyn till de klart angivna detaljerna från observationstillfället sannolikt förefaller att vara riktiga (Nordström 1943).

59) Parus a. ater L.

Tillhör utan tvivel öns vanligaste mesarter, vars bo kan hittas på vitt skilda lokaler, bland stenar på marken, i murspringor, i brokistor och ihåliga träd. Kolmodin (1871) skriver t.ex. om svartmesen, att den är "högst allmän". Såsom^{som} betecknande för situationen på Fårö uttalar Durango (1944 a), att arten är "allmännare än alla de andra mesarna sammantagna, talgoxen medräknad", ett konstaterande, som enligt min mening skulle kunna ^{äga} tillämpning inom större delen av Gotland. En iakttagelse, som kan tagas som ett bevis på dess talrikhet, är följande: i en samling på 29 holkar, avsedda för mindre hålbyggarer, togs 11 i besittning av svartmesar, två av talgoxar^g och en av rödstjärt (Slite och Boge 1954) enligt meddelande av Erik Ohlsson (in litt.). Såsom framgår av Jansson (1937) och Flach (1953 a), hör även svartmesen till de arter, som stundom visar sig i växlande mängd under sträcktiden utanför Gotlands storland (Gotska Sandön och St. Karlsö).

60) Parus c. cristatus L.

Saknas helt av² Andrées (1842), Kolmodins (1871) och andra äldre författares översikt^{er} av öns fåglar. Inte heller omnämnes tofsmesen såsom funnen enligt Jägerskiöld & Kolthoff (1926). I stort sett synes arten vara mycket sparsam^t/företrädd och förefintliga uppgifter i litteraturen knapphändiga. Från Gotska Sandön rapporteras 2 ex. den 28 mars 1886 och en flock den 4 april samma år (Sundström 1890). "På Öland och Gotland uppträ-

der han fåtaligt, men i varje fall på den förra ön som häckfågel", skriver Holmström m.fl. (1942), och hos Rosenius (1926) heter det, helt summariskt, att den på Gotland under senare tid blivit sedd även under sommaren. Att den flerfaldiga gånger visat sig på ön, enligt Hasselgren (1909) utgör naturligtvis inga verkliga häckningsbevis, såsom vederbörande vill göra gällande. När Wahlin (1942)^a i sin skildring av fåglarna kring Lina myr omtalar den som sparsam häckfågel "på och vid myren", synes han, så vitt bekant, icke grunda detta på några kända bofynd. Däremot har han bevisligen sett fågeln vid myren. Ett säkert fall av häckning har inberättats 1948 från Hellvi socken, där ett par tofsmesar bodde i en ihålig ek 2,5 m över marken vid Bångs kanal nedanför Norrgårda (C. Franzén muntl. meddel.). Enligt samma källa uppenbarade sig där ett ex. den 28 april 1950 vid ett anordnat foderställe. Durango (1945 a) säger sig aldrig ha påträffat arten varken på Fårö eller annorstädes på Gotland.

Ett visst sträck av tofsmesar torde då och då göra sig påmint, såsom framgår därav, att ett flertal exemplar tillsammans med grönsiskor, t.ex. 3 okt. 1944, visade sig på St. Karlsö (Wahlin 1944).

61) Parus p. palustris L.

Tillhör ej häckfåglarna och torde i regel blott undantagsvis kunna anträffas som strykfågel under vintern. En flock observerades i april 1940 på Lina myr enligt Wahlin (1942 a). Kolmodin (1871) poängterar, liksom tidigare också Wallengren

(1853), det säregna faktum, att kärrmesen icke ertappats på Gotland. Om detta sedan enligt Holtz' uppfattning (1866) skulle bero på frånvaron av häggbuskar på Gotland, torde vara mer än tvivelaktigt.

62). Parus atricapillus boeotalis SELYS-LONGCH.

En uppgift om talltitan återfinnes hos Sundström (1890), som uppger den såsom "Strichvogel, allgemein besonders in Winter" på Gotska Sandön. Rapporten, lämnad av fyrrpersonalen, torde inte utan skäl få betecknas som en smula osäker i fråga om artbestämningen. I anslutning till detta må tillfogas, att flera talltitor observerats den 30 november 1941 i sällskap med trädkryppare och svartmesar vid Lauters på Fårö, där ~~den~~ ^{arten} vidare iaktogs den 15 december 1941 men sedan var försvunnen före vårens inträde (Durango 1944 a).

63). Aegithalos c. caudatus (L.)

Betecknas i äldre litteratur såsom sällsynt, t.ex. hos Sundström (1888), men häckning är konstaterad "nur an einem ^{över huvud} einzigen ~~orte~~" enligt Wallengren (1853). Hur situationen ^{över huvud} tedde sig under förra århundradet, framgår av det förhållandet, att en eljest så välorienterad forskare som Kolmodin (1871) säger, att han aldrig lagt märke till stjärtmesen på Gotland.

I framlidne Oskar Klintbergs äggsamling i Slite finns ägg av arten, tagna i Hörsne 1873 (katalog nr 6). En stjärtmes, utan lokaluppgift i Visby läroverks museum, har erhållits den 12 mars 1866. I prästängen i Klinte socken skedde häckning

begränsade av täta och taggiga buskar. Uppträder även på St. Karlsö. I flera fall har jag sett dess bo i enbuskar t.ex. på Fårö men även i annan vegetation, bland slån, hagtorn och, såsom Durango (1938 a) uppger, i buskage av getapel.

67). Bombycilla g. garrulus (L.)

I slutet av oktober eller början av november brukar de första exemplaren gästa ön, men antalet varierar från år till år. År tillgången på bär av olika slag, rönn, oxel och hagtorn, riklig, stannar de kvar en längre tid. "I regel är sidensvansen försvunnen från sydliga nejder redan i februari men har också noterats från många trakter vida senare på våren", skriver Holmström m.fl. (1942). Som rätt märkliga exempel härpå kan antecknas, att under 1944 förekom ett halvt dussin fåglar i Visby Botaniska trädgård ännu så sent som den 13 maj. De två sista försvann icke förrän efter den 20. I samma månad år 1947 uppehöll sig arten på samma lokal, varvid fyra exemplar ännu fanns kvar den 14 maj. Under oktober och november 1948, då de första exemplaren visade sig t.ex. redan den 14 oktober vid Snäckgårdsbaden norr om Visby (Tore Pettersson in litt.), besöktes trakten runt Visby av osedvanligt stora mängder sidensvansar, säkerligen beroende på den rikliga förekomsten av för arten omtyckta bär (Gösta Håkansson in litt.).

När Wallengren (1853) betecknar sidensvansen som sällsynt, beror det sannolikt därpå, att uttalandet om arten icke grundar sig på hans egna undersökningar vintertid.

✓ I förra delen av juni 1956 iaktogs inte mindre än 12 sidensvansar på Fårö, och i maj följande år rapporterades arten från en lokal på södra Gotland (G. Hansson & L. Wallin i VÅR FÅGEL-VÄRLD 1958, pp. 214 och 231, fig. 15.).

68). Muscicapa s. striata (PALL.)

Allmänt spridd häckfågel, boende å byggnader, i lövängar och i barrskogens gläntor och bryn, såsom bekräftas av olika författare från äldre och nyare tid. Den grå flugsnapparen hör hemma såväl på St. Karlsö liksom i barrskogarna på Gotska Sandön och på Fårö och torde otvivelaktigt vara den mest spridda av sitt släkte.

69). Muscicapa h. hypoleuca (PALL.)

Häckar har och där i lövängar eller uppsatta holkar invid byggnader men överallt i enstaka par och tämligen sparsamt jämfört med M. albicollis, såsom redan Kolmodin (1871) anmärker. År 1847 (b) påpekar Sundevall enligt Meves, att den svartvita arten "synes tvifvelaktig såsom Gottländsk fogel". Jfr Andrée (1844)! I ett tillägg omtalar Sundevall (1850), att Meves konstaterat arten på Gotland under en resa där sommaren 1848¹⁾. I en reserapport av år 1868 anför Holtz bara en iakttagelse av arten, en hane, noterad den 11 maj 1867.²⁾ Sundström (1888) ~~anser arten vara~~ sällsynt. Som häckfågel i holk har jag bl.a. iakttagit arten åren 1945, 1949 och 1950 i tallskogen vid Snäckgärdsbaden norr om Visby samt 1954 i samma terräng vid Ihreviken i Hangvar och i björkskog vid Långome i Othem 1954. I en trädgård i Etelhem var ett par av denna art bofast i juni 1956 i nära anslutning till ett par halsbandsflugsnappare. Se vidare bihanget!

Den 21 maj 1944 vistades i spridda exemplar minst ett trettio-tal på olika ställen i Vamlingbo och Sundre, alla tydligen på genomflyttning, ty dagen därpå var de åter försvunna.

1) I Vamlingbo påträffade enligt Meves (1857) C.W. Lundborg ett par svart och vita flugsnappare den 15 maj samma år.

2) Enl. samme auktor (1886 b) sågs en hane den 31 maj 1867 på Gotska Sandön.

65/ Lanius e. excubitor L.

Besöker ön under flyttningen och kan därvid anträffas, vanligen i enstaka exemplar, längs vägar och myrkanter.

Bland iakttagelserna kan nämnas: Norra Gattet på Fårö 1930 (Durango 1938 a), Lina myr i november 1941 (Wahlin 1942 a) samt å samma plats den 3 december 1942 (Aron Larsson muntl. meddel.), Sundre den 26 mars 1943, Martebo den 7 maj 1944, Hejdeby den 7 april 1945, Lina myr den 7 april 1946, Faludden i Öja (två fåglar) den 19 maj samma år, i Lina myr den 16 januari 1949 samt enligt Erik Ohlsson (in litt.) den 1 november 1953 vid Norrgårda i Vallstena.

Det förtjänar att påpekas, att varfågeln ej finns upptagen i Andrées förteckning (1842), medan Sundevall (1850) omnämmer ^{ett} ~~tvänne~~ vinterfynd enligt uppgift från D.J. Wallengren.

De sena observationerna, i april och maj, är av intresse och visar, att en stark fördröjning av återflyttningen ibland kan inträffa. I läroverkets museum förvaras förutom en odate-rad hane även en hona, som skjutits i Visby den 22 april 1883.²⁾ Ett annat fall av försenad vårflyttning anföres av Kolmodin (1871): två ex. sedda under flera dagar utanför Visby i maj 1866. En ännu mera fördröjd varfågel rapporteras från Rovalds i När den 4 juni 1942 (Erik Engqvist in litt.).

- 2) I Roma myr är den sedd den 27 april 1907 och i Västerhejde den 21 april 1908 enligt Hasselgren (1909).
2) Angående Lanius s. senator se tillägget!

66/ Lanius c. collurio L.

Vanlig häckfågel ^{delar ar} ~~inom sådana~~ Gotland, där lämplig terräng erbjuder sig, såsom längs ^{vissa} vägar och i öppna soliga marker,

av stjärtmes både 1944 och 1945, i ena fallet låg boet i en alm och i det andra i en björk. Ett par andra av mig kända bofynd har antecknats i terrängen norr om lasarettet i Visby i maj 1945 och från skogen invid Lina myr i Källunge i april 1948 (tvenne bon). Samtliga dessa par hade valt att placera sina bon i björkar. En kull med nyss utflugna ungar sågs den 6 juni sistnämnda år i Friggårds i Atlingbo. Under en tidrymd av femtio⁽⁴⁰⁾ år arten endast ha häckat två gånger inom ifrågavarande socken, enligt vad Pettersson (1946) har sig bekant.

Vanligen brukar stjärtmesen vara lätt synlig under sina strövtåg flockvis på vintern och därvid har jag observerat den åtskilliga gånger, ibland i skaror på ett tjugtals individer. T.o.m. på Gotska Sandön visar sig arten i "enstaka sällskap i september och oktober" enligt Jansson (1937) och vid något tillfälle även på St. Karlsö (Flach 1953 a).

64. Lanius minor GM.

En mycket sällsynt gäst söderifrån. En hane uppenbarade sig i allvarmarken intill Muskemyr i Søndre socken den 8 juni 1953. De närmast föregående veckorna hade varit kyliga, men den 6 juni kom med ett omslag till varmt och stilla väder. Enligt Dixelius (1954), som iakttog fågeln sysselsatt med ivrig insektsjakt, försvann den så småningom i sydlig riktning. Ännu ett exemplar av den svartpannade törnskatan finns noterad, från havsstranden vid Norra Gattet på nordvästra delen av Fårö den 30 maj 1955 (Berggren 1955). Artens förekomst där synes även i detta fall ha varit av mycket tillfällig natur.

Från Gotska Sandön berättas även om den svartvita flugsnapparen som rätt talrik omkring månadsskiftet maj-juni (Norbeck & Melin 1955). Sannolikt ^{är} det ~~Är i regel~~ fråga om förbiflyttare. På St.Karlsö anges den som häckfågel i Hien enl. Flach (1953 a). 1952 fanns icke mindre än fyra bofasta par.

70) Muscicapa albicollis TEMM.

År 1847^(a) publicerade Sundevall några av W. Meves på Gotland gjorda fynd av halsbandsflugsnappare, som innebar en för Sverige ej tidigare känd fågel. Först hade Meves upptäckt ett exemplar i en gotländsk fågelsamling i Stockholm.

I Göteborgs museum finns en hane och hona, båda skjutna den 12 juni 1848 samt en ung hane från Tingstäde den 30 juli 1847, samtliga exemplar erhållna av W. Meves.^u I början av 1850 påträffades arten flerstädes i östra delarna av Gotland av Wallengren (1853), och ett tiotal år senare betecknades arten av Holtz (1866) som tämligen vanlig på ön. Rosenius (1929) skriver, att han år 1918 gjorde dess bekantskap överallt i de områden av lövängsnatur, som han genomströvade i trakten runt Klintehamn. Andrée (1844), som i ett tiotal år sysslat med fältstudier på Gotland, upptar icke halsbandsflugsnapparen, men väl Muscicapa h. hypoleuca, helt säkert beroende på att en sammanblandning av arterna ägt rum

Halsbandsflugsnapparens utbredning på Gotland omfattar för närvarande hela landskapet. Där lövängsnatur ännu är rådande, söker man honom sällan förgäves. Kanske synes den vara något sparsammare på norra delen, där barrskogen är mera förhärskande. Man kan säga, att arten i många lövängar utgör ett karakteris-

1) Halsbandsflugsnapparen beskrives som särskilt allmän kring Tingstäde enligt Meves iakttagelser (1857) i mitten av juni 1854.

tiskt inslag i fågellivet. Den finns i Klintängarna på Fårö som Durango (1938 a) anför, liksom vid Limor och Sudersand enligt samma källa (1944a). På Karlsö är arten känd som häckfågel, åtminstone år 1938 (Flach 1953 a). I trädhåligheter utmed vägarna finns han ibland bosatt liksom ofta i holkar, placerade i skogen eller villaträdgårdar. I Visby Botaniska trädgård hör halsbandsflugsnapparen i flera par till de regelbundna sommargästerna. År 1950 fanns arten t.ex. i sju par och fyra år senare i sex par (K. Hellsing in litt.).

De bon, jag har studerat, har varit belägna i skilda trädslag, såsom alm, ek, ask, lind, björk och äppelträd. En enda gång har jag sett boet ligga i en liten ihålig tall. I sådana fall, då häckning förekommer i holk, synes arten mindre nogräknad i valet av boplats. Kring Snäckgårdsbaden i Visby och t.ex. i Vallstena har den flera år i ^{/ på dylikt sätt,} ~~rad~~/slagit sig ner i ren tallskog. I fråga om ~~rekstruk~~ häckningsbiotopen skriver Håkansson (1946), att ^{arten/} ~~den~~ någon gång kan påträffas som häckfågel även i ren barrskog men då alltid ute i skogsbrynet. Han fortsätter: "I Roma har jag vid flera tillfällen iakttagit honom i utkanten av ren barrskog, så även i Tingstäde. Den 10 juni 1946 fann jag i Hejnum ett bo som innehåll sju nykläckta ungar. Boet var beläget i en avbruten torr gren på en ek i ett skogsparti, som huvudsakligen utgjordes av barrträd".

Muscicapa p. parva BECHST.

Att döma av de på fastlandet gjorda iakttagelserna, varav ganska många härstammar från senare år, synes mycket tala

för, att arten befinner sig under invandring till vårt land. Från Gotland föreligger inga uppgifter tidigare än 1953, då dels ett säkert identifierat exemplar, en hane, visade sig vid Veggeregårda norr om Burgsvik den 27 maj och dels två honor den 30 maj samma år på St. Karlsö (Flach in litt.). Under höstflyttningen i september 1953 iaktogs ett exemplar på nära håll vid Norderhamnsberget på samma lokal (Linnman & Wahlin 1953). Enligt Adolfsson m.fl. (1954) iaktogs f.ö. i fyrträdgården på St. Karlsö även ett exemplar, en hona, på nära håll den 29 maj 1954. Att arten troligen häckat på denna ö, visar en iakttagelse av hane och hona jämte ungar i aug. 1956 (B. Flach in litt.).

72. Regulus r. regulus (L.)

Träffas rätt allmänt sommartid, som också påpekas av Kolmodin (1871), och häckar på sådana ställen, där granen bildar täta och mera sammanhängande bestånd. Om vintern stryker den vida omkring, gärna i flockar av svartmesar och enstaka trädkrypare. Åtskilliga exemplar stannar kvar under den kallare årstiden men ses även lämna ön, såsom iakttagelser vid fyren på St. Karlsö visat (Wahlin 1944 g), och som även framgår enligt Janssons erfarenheter från Gotska Sandön (1937).

73. Phylloscopus collybita abietinus (NILSS).

Torde regelbundet visa sig på flyttning vår och höst. Uppgifterna hos äldre författare är tämligen intetsägende, (i den mån arten finns omtalad), förmodligen av brist på iakttagelser. På Gotska Sandön är lilla flugsnapparen ertappad som bofast sistnämnda är enl. Höjer & Norbeck (1957).

gelse material. Hos Kolmodin (1871) heter det endast, att gransångaren visar sig under sträcktiden, och Sundström (1888) be-tecknar arten helt enkelt som sällsynt. Från St. Karlsö anför Flach (1953 a) en del observationer från april 1945, maj 1947, 1951, 1952 och (in litt.) från 1953, vilket tillsammans torde ge en viss antydning om, att gransångaren under ^(tiden) flyttningstiden tillhör de mera pålitliga ^{gästerna.} förbiflyttarna. Själv har jag några sprida notiser om förbiflyttande gransångare, såsom i maj 1944 vid Visby, i maj 1946 vid Faludden och i maj 1948 på Västergarns-utholme.

Svårigheter att i samtliga fall fullt säkert identifiera sträckande individer inom Phylloscopus-släktet medför ofta, att dessa lätt undgår uppmärksamheten. Specialstudier över dessa frågor vore i hög grad önskvärd.

74/ Phylloscopus t. trochilus (L.)

Tillhör en av öns allmännaste häckfåglar, bebor lövängar, trädgårdar, beteshagar, myrkanter och blandskogar med riklig undervegetation.

Huruvida den närstående rasens, Ph. t. acredula, flyttning till någon del går över ön, vilket uppgives och ^(även) synes troligt, är ^(av mig) inte bekant. Åtminstone har inga direkta bevis därpå framlagts, och inga undersökningar har heller, såvitt jag vet blivit gjorda.

✓ Enligt Holmström m.fl. (1942) anges nominatformen (Ph. t. trochilus) förekomma från ungefär Västergötland och Östergötland och vidare norrut. Då lövsångarens rastillhörighet i egenskap av häckfågel icke är ~~är~~ utredd på Gotland, har jag i översikten här ovan för säkerhets skull endast ^{tagit} med nominatformen. Flach & von Schultz (1958) påpekar emellertid, att i maj 1957 uppträdde såväl denna som Ph. trochilus acredula i riklig mängd på St. Karlsö ("det kryllade av dem i buskar och snår"!). Om rasbestämningen anges dock inga detaljer. (metoden för)

75) Phylloscopus trochiloides viridanus BLYTH

Befinner sig i spridning västerut närmast från trakterna kring Finska viken och Baltikum. Den 18 juni 1953 hörde jag i Botaniska trädgården i Visby en sjungande fågel och såg senare också boet, det första i landet. Jfr. Noréhn (1954) och Håkansson (1954)! Att invandringen icke var en tillfällig förekomst framgår därav, att arten under 1954 funnits i Hien på St. Karlsö, där den upptäckts redan den 31 maj av B. Flach (in litt.), och där en fågel flitigt musicerade den 29-30 juni och 1 juli, enligt vad jag själv hade tillfälle att konstatera. Jfr. Adolfsson m.fl. (1954)! På Gotska Sandön har Karin Jansson (in litt.) även iakttagit flera ex. sommaren 1954. Då både hane och hona skall ha varit synliga där, synes det inte helt uteslutet, att häckning kan ha ägt rum. I mitten av juni månad 1954 uppträdde arten ^{där} enligt Lundberg m.fl. (1954), som under tiden 11-15 juni hörde icke mindre än elva sjungande exemplar och trodde sig observera åtminstone två honor, samtliga på norra delen av ön. Dessutom påpekas, att fågeln av andra iakttagare avlyssnats såväl i Klintehamn som i Visby under samma månad. Enligt ^{sist-}nyssnämnda författare (1955 a) fanns arten på Sandön även följande ⁽¹⁹⁵⁵⁾år, då visserligen bara ett exemplar kunde upptäckas. Den 1 juli syntes och hördes en hane vid Kapellet, men dess föga stationära beteende föreföll knappast tyda på någon bosättning. *Se f.ö. bilägget!*

76) Phylloscopus sibilatrix (BECHST.)

Sundevall (1850) skriver, att grönsångaren är "funnen häckande den 26 Aug af W(allengren) och L(iljeborg)". Iakttagelsen torde avse 1850. I sitt arbete 1853 omtalar Wallengren också arten som häckfågel. Av Kolmodin (1871) och Sundström (1888) betecknas Jfr också Flach & von Schultz (1958)!

den som sällsynt.

Enligt min erfarenhet är arten spridd över nästan hela ön, där passande terräng erbjuder sig. Jag har iakttagit den under hela den tid, hanen sjunger, d.v.s under maj-juni, och som fullt stationär dels i ekbevuxna lövängar men även i björkskog med större eller mindre inslag av tall och gran från Fårö i norr, där Durango (1938 a) f.ö. gjort bofynd i ung tallskog vid Eke träsk 1937 och 1938, till Hamra i söder, t.o.m. någon gång i ren barrskog, såsom vid Torsburgen i Kräklingbo den 15 juni 1946 och i kanten av tallskogen vid Lina myr i Hörsne den 22 juni 1949 (två sjungande hanar). Denna senare biotop är dock mera sällsynt i vårt land, där han liksom i England och Danmark betraktas som en lövskogens fågel. Till Bokskogarna känner han sig mera dragen än till någon annan vegetationstyp, även om han i Sverige, t.ex. på Kinnekulle enligt Söderberg, i Östergötland enligt Lönnberg och i Uppland enligt Olofsson någon gång är anträffad i barrskog (Holmström m.fl. 1942). I den lummiga vegetationen vid Hien på St. Karlsö har grönsångaren befunnits häckande åtminstone fr.o.m. 1945 och senare (Flach 1953 a).

45. [Locustella n. naevia (BODD.)]

Iakttagelser av gräshoppsångare har publicerats av Wigsten (1945, 1946 b) från olika platser på Fårö, från Lergrav i Rute, från Gothem och Gammelgarn under åren 1941, 1942, 1943 och 1945¹⁾. Åtminstone av de uppgivna och förevisade fynd, som jag själv haft tillfälle att kontrollera, visar tydligt, att en förväxling

1) Jfr. Wigsten, Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1945, nr 7, p. 92!

med nattskärra förelegat. Detta har också påpekats av Melander (1947), som i en artikel om "Locustella luscinioides (SAV.) för första gången sedd i Norden och något om släktet Locustellas invandring till vårt land" skriver, att en förvägling med nattskärrans ljud torde i vissa fall vara orsaken till Wigstens uppgifter. Den biotop, där arten påträffats, speciellt på Fårö men även på andra ställen, synes ganska avvikande i jämförelse med förhållandena på fastlandet, och även den ⁴rikliga förekomsten just på nyssnämnda ö har varit frapperande. Brusewitz (1946) refererar ett uttalande av Wigsten, som inför honom berättat, att "fjorton fåglar kunde höras på samma kväll här på Fårö". Författaren framhåller som en egendomlighet, att vi hörde fågeln "mitt uppe i den knastrande torra tallskogen". Trots de många anförda och i övrigt ~~tätt~~ spridda fynden, fördelade under månaderna maj, juni, juli och augusti, har, såvitt jag vet, ^{inget} ~~något~~ enda häckningsbevis icke kunnat uppbringas. I en del fall lär emellertid arten vara sedd av Wigsten - och identifierad(?) och därvid, framhåller Melander (op.cit.), "föreligger ingen anledning till tvivel". Saken förtjänar helt visst att tagas upp till ett grundligare studium. Andra iakttagare har senare icke haft något att förtälja om gräshoppsångaren på Gotland och inga notiser har heller publicerats, vilket ju i och för sig förefaller en aning besynnerligt med hänsyn till artens påstådda "rikliga" uppträdande.

77) Loxustella lanceolata (TEMM.)

Blott erhållen en gång i form av en hona, som tillvaratagits, störtad mot Hoburgens fyr i Sundre, den 13 oktober 1939 (Lundevall 1941).

78) Acrocephalus a. arundinaceus (L.)

Från den 2 juni 1952 och några veckor framåt hördes en trastsångare regelbundet sjunga av flera personer, däribland jag själv, i ett bladvassområde invid Tranholmen i Lina myr i Gothems socken. Troligen var det fråga om en oparad hane, och någon häckning lyckades man aldrig konstatera (Jansson 1953). Vid nästan samma tidpunkt, från den 10 juni och fram till mitten av månaden, vistades en annan hane i myren Storsund i samma socken, icke långt från nyssnämnda plats (Hedengrahn 1953). Följande år uppenbarade sig trastsångaren åter på Gotland och hördes ^(dels) den 29 och 30 juni från bladvassen i Fardume träsk (Nordin 1954), och dels mellan 28 maj och 12 juni i Lina myr (Jansson 1955).

79) Acrocephalus s. scirpaceus (HEMM.)

Säkerligen en art, som först i relativt sen tid invandrat till ön och snabbt håller på att sprida sig. Kolmodin (1871) framhåller, att "det är ett anmärkningsvärt förhållande att ingen art af släktet Calamoherpe BOIE (= Acrocephalus) blifvit observerad på Gotland, ehuru tjenliga lokaler ingalunda saknas". När arten börjat koloniseringen, är inte bekant, men enligt

Durango (1938 a), som redan 1937 hörde arten sjunga i Eke träsk på Fårö, gjordes det första bofyndet på Gotland bland vassen i Mølner träsk, den 20 juni 1938. Bland andra häckplatser där i närheten av nyssnämnda vatten kan vidare nämnas Alnäsa, Eke och Limor träsk. Å den av Ekman (1942-1945) upprättade kartan över rörsångarens utbredning i Sverige finns endast en lokal angiven för Gotland. Under senare år har jag träffat rörsångaren på ett flertal platser, och för närvarande kan arten betecknas som regelbunden häckfågel inom åtskilliga större och mindre vassområden.

I Lina myr hördes ^{arten} ~~den~~ vid upprepade tillfällen i slutet av maj 1941 (Wahlin 1942 a), en uppgift, som lämnats författaren av Nils Linnman. Från samma lokal berättar Sjölander & Swärd (1931), att man där sett enstaka rörsångare, "sannolikt häckande". Den 5 juli 1945 förekom flera exemplar i ett smalt vassbälte intill Varfsholmen i Klintehamn, och såväl 1947 som 1953 har jag konstaterat häckning där. I södra delen av Lina myr inom Hörsne socken hördes tre rörsångare bland videbuskar, omgivna av bladvass, den 17 juni 1947, och den 19 juni avlyssnades en fågel i vassområdet norr om Storholmen i Fardume träsk i Hellvi, där ett ännu bibehållet bo tillvaratogs på vårvintern 1947. Söder om Tranholmen i Lina myr sjöng några rörsångare i juni 1953, och den 14 juli samma år hittade jag ett bo där. Flera gånger har arten hörts sjunga i Martebo myr, där ett bo, inflätat mellan grenarna i en videbuske, väl sannolikt i brist på lämplig biotop, hittades 1951 av Håkansson (1952). På mera tillfällig visit har den t.ex. visat sig den 5-6 juni 1954 i Hien på St. Karlsö (Adolfsson m.fl. 1954), varifrån den redan noterats 1946, 1949, 1950 enligt Flach (1953 a) samt 1953 (in litt.),

och på Gotska Sandön omkring månadsskiftet maj-juni 1955
(Norbeck & Melin 1955).

Mina iakttagelser av arten bl.a. i Hafdhem, Tingstäde och på Fårö ger en antydning om ytterligare detaljer i förekomsten.

80) Acrocephalus palustris (BECHST.)

Några gånger mera tillfälligt är kärrsångaren hörd på olika delar av ön. I sin redogörelse för fågellivet i Lina myr skriver Wahlin (1942 a) helt kortfattat om kärrsångaren "hörd vid enstaka tillfällen". Författaren omtalar enligt Arvid Ohlsson ¹⁾ att av denne senare, den 17 juli 1940, hittat bo, som sannolikt skulle ha tillhört arten. Vid en närmare granskning av detssamma på Riksmuseet har detta emellertid visat sig vara oriktigt. Boet härrör nämligen i stället från Sylvia cinerea. Enligt Durango (1944 a) hördes arten sjunga dels i en rågåker och dels i en björkbuske vid Eke träsk på Fårö den 23 juni 1939. Vidare uppger Nils Linnman och Arne Eklöv (enligt Rosenberg 1949), att man avlyssnat dess sång på St. Karlsö sommaren 1949, varifrån arten också den 10 juni samma år finns antecknad av Nyhlén (1950) och Flach (1953 a). Den 25 juni 1950 både hörde och observerade jag en hane, som sjöng flitigt i ett rapsfält öster om landsvägen vid St. Gåsemora på Fårö. Vid sydvästra sidan av Tingstäde träsk bland strandens videbuskar gjorde Erik Rosenberg (in litt.) artens bekantskap den 15 juni 1952. Förmodligen var det bara fråga om en kortvarig visit, ty på kvällen samma dag hördes den inte längre.

1) Att kärrsångaren, såsom J. Nordström helt kortfattat påstår (Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift, 1949, nr 6 p. 106), skulle ha häckat på St. Karlsö, är ingalunda bevisat. Se ovan!

84/ Acrocephalus schoenobaenus (L.)

Sävsångaren beskrives av Rosenius (1926) såsom sällsynt på Öland, medan den är okänd från Gotland. Enligt Jägerskiöld & Kolthoff (1926) saknas den också här.

Den omnämnes emellertid av Sjölander & Swärd (1931) från Lina myr, men ingen häckning finns angiven. Wahlin (1942 a) har även iakttagit arten i olika delar av samma område "före och under häckningsperioden." I vasskanten intill Storholmen i Fardume träsk har Borg (1933) hört arten sjunga i mitten av juni månad 1933. Den 17 juni 1947 såg jag en fågel i färd med att samla mat till ungarna i ~~myrens~~ ^(av Lina myr.) södra delen/Ehuru boet inte blev funnet, hittade jag så småningom några skalrester av ett ägg bland den höga vegetationen. I Martebomyr gjorde Håkansson (1952) ett fynd av häckande sävsångare, och den 19 maj följande år hördes den sjunga på samma lokal. I juli 1953 iakttog jag vid ett tillfälle en kull flygfärdiga ungar förutom några äldre exemplar bland älgräs och snårvinda intill Tranholmen i ^{Lina} ~~samma~~ myr. Allt tyder på, att häckning bl.a. även förekommer i myren Storsund i Gothen, där flera hanar höll en livlig konsert den 4 juli 1954. Omkring månadsskiftet maj-juni 1953 är sävsångaren noterad för första gången på St. Karlsö (Flach in litt.) och den 6 juni följande år hördes den sjunga på samma lokal (Adolfsson m.fl. 1954). Tiden för observationen kan möjligen tyda på, att häckning ägt rum.

82) Acrocephalus paludicola (VIEILL.)

Bland de fåtaliga svenska fynden av vattensångare härstammar ett från Gotland, där en fågel störtat mot Hoburgens fyr i Sundre den 28 september 1943 enligt Svårdsson (1946), H. Bendahl,

83) Hippolais icterina (VIEILL.)

Enligt André¹⁸⁴⁵⁾e (1842) skulle arten uppträda "högst sällsynt". Även Sundström (1890) hänför den till öns rariteter. I dagens läge är denna situation tämligen förändrad. I Visby botaniska trädgård hör den exempelvis numera till de regelbundna gästerna, såsom även Rosenius (1929) anmärker. I nämnda trädgård fanns enligt Konrad Hellsing (in litt.) sex par sommaren 1950, och fyra år senare konstaterade han sju revirtrogna hanar. Gulsångaren är dessutom väl spridd bland hasselsnåren i många lövängar, i björkdungar och lummiga villaträdgårdar runt hela ön. Hos Jägerskiöld & Kolthoff (1926) heter det, att "i Etelhems lövängar på Gotland har den ena av oss funnit honom allmän". Till Atlingbo, skriver Pettersson, (1946), kom arten år 1907 och har därefter regelbundet återvänt och numera blivit en vanlig uppenbarelse i socknens lövängar.

På Fårö har jag t.ex. funnit gulsångaren några gånger i ung-tallskog med föga inslag av lövskog, en företeelse, som står i överensstämmelse med de av Durango (1948) därifrån publicerade undersökningarna. Bland den frodiga träd- och buskvegetationen i Hienviken på St. Karlsö finner arten sig väl till rätta, och

1) I trakten av Öja sågs den flerstädes i juni-juli 1854 enligt Meves (1857).

där har jag under senare år i juni månad hört flera kungande hanar.

84/ Sylvia nisoria (BECHST.)

Äldre uppgifter i litteraturen om arten är dels knapphändig^{hos} och dels vagt formulerade. Nilsson (1824) omnämner ^{fågel.} denna Andrée (1842) och Wallengren (1853) tar upp den såsom en sällsynt häckfågel, dock utan att några bestämda fyndlokaler anges, och detsamma är förhållandet hos Sundevall (1856) och Sundström (1890). Meves (1857) iakttog hökfärgad sångare parvis "med 4-5 nyss utflugna ungar". Kolmodin (1871) har föga nytt utöver ovanstående att tillägga och säger blott, att arten häckar sällsynt.

Ett i Göteborgs museum befintligt exemplar, en hane, skjutet av W. Dickson den 4 juni 1902, är inte närmare lokalangivet. Enligt undersökningar under senare år vill det synas, som om ett tämligen fast bestånd, åtminstone ^{under} för en viss tid, skulle ha förekommit i buskmarken norr om lasarettssområdet i Visby. Redan 1906 hittade Nicolin (1910) å sistnämnda lokal ett bo innehållande ägg den 12 juni, och i Riksmuseum finns enligt Durango (1944) en kull, tagen av H. Hasselgren, den 28 juni 1907 vid Visby. Å denna plats har arten även i senare, nämligen under åren 1921, 1922 och 1931-1933, visat sig regelbundet enligt samma författare. I början av 1930-talet är den observerad vid ett tillfälle - förmodligen en förbisträckande individ - på Grogarnsberget i Östergarn (Gustaf Larsson in litt.).

Själv har jag jämte de båda intresserade ortsborna Konrad

Hellsing och Gösta Håkansson, flera gånger under 1940-talet för-
gäves efterspanat höksångaren i terrängen norr om Visby. Mycket
synes tyda på, att denna häckplats nu övergivits. Hellsing sä-
ger (in litt.), att han trots årliga rekognosceringar icke på-
träffat arten efter 1937. Iakttagelser av höksångaren, t.ex. i
Lina myr 1940 (Wahlin 1942 a) och 1942 (Durango 1944^t) och i Hien-
viken på St. Karlsö 1949 (Nyhlén 1950) samt 1949 och 1950 (Flach
1953 a) utgör kanske bevis på, att denna sångare icke helt för-
svunnit från Gotland.- Enligt iakttagelser 1957 skall två par ha
häckat på St.Karlsö, meddelar Flach & von Schultz (1958).

§§ Sylvia borin (BODD.)

I Andrées förteckning (1842) saknas trädgårdssångaren, men
enligt Sundevall (1847) och Kolmodin (1871) är den allmän eller
tämligen allmän som häckfågel. Arten uppträder huvudsakligen å
sådana lokaler, där lövskogen bildar slutna hägn. Den trivs ock-
så inom vissa områden på Fårö (Durango 1938 a) samt i Hienviken
på St. Karlsö. Såväl i större och lummiga trädgårdar som bland
björkar och frodig örtvegetation utmed myrkanterna hörs sommar-
tid hans välkända och mjukt porlande stämma. I Visby botaniska
trädgård var den representerad med fyra par 1954 enligt Konrad
Hellsing (in litt.)

§§ Sylvia a. atricapilla (L.)

Till synes en av de mera sällsynta Sylvia-arterna, ej om-
nämnd av Andrée (1842), Holtz (1866) eller Kolmodin (1871). ‡
I ett tillägg till den förstnämndes arbete gör Sundevall (1850)
den felaktiga anmärkningen, att svarthättan anträffats på ön un-
der flyttningstiden. I en rättelse påpekar emellertid Meves (1857),
att nämnda uppgift i stället skall avse svart och vit flugsnap-
pare och inte svarthättan. Wallengren (1853) har intet nytt att
förtälja.

I maj 1946 och 1948 har jag hört den sjunga bland lärkträden och björkarna nedanför Galgberget i Visby, och i slutet av juni 1954 vistades regelbundet något par bland askar och valnötsträd i Hien på St. Karlsö. Därifrån anges arten såsom häckfågel av Flach (1953 a). Den 30 juni 1954 hade jag själv tillfälle att konstatera detta förhållande. I Visby botaniska trädgård ses denna fågel då och då under vårsträcket på tillfällig visit, men under 1953 och 1954 var den med säkerhet bofast inom området (Konrad Hellsing in litt.). F.ö. berättar Elis Wide (in litt.) om ett bofynd den 4 juni 1942 i en unggran i Prästängen i Källunge.

Bland spridda svenska förekomster i mellersta delen av Sverige nämnes svarthättan av Holmström m.fl. (1942) helt kortfattat såsom tillhörande Gotland, dit den enligt Rosenius (1926) skall ha invandrat under de senaste årtiondena. Att såsom Jägerskiöld & Kolthoff (1926) betrakta svarthättan som allmän på ön, synes mig ingalunda motsvara den verkliga situationen.

På genomflyttning tycks svarthättan, åtminstone inom vissa delar av Gotland, kunna observeras i rätt stor mängd, såsom framgår av en iakttagelse på Gotska Sandön den 31 maj 1955. Just då föreföll sträcket nå sin kulmen och man "kunde vid den tiden se en svarthätta på praktiskt taget varje kvadratmeter lövskogsterräng" (Norbeck & Melin 1955). Från denna lokal finns den redan rapporterad av Hasselgren (1909).

87/ Sylvia c. communis LATH.

Törnsångaren finns spridd över hela Gotland och den tillhör av allt att döma den mest allmänna av sitt släkte. Kolmodin

(1871) uttalar sig i samma riktning. Märkligt nog beskrives arten av Wallengren (1853) liksom ärtsångaren såsom "nicht gemein" och Holtz (1868) har ⁴t.o.m. antecknat törnsångaren såsom "sehr selten". Helst håller törnsångaren till i öppen mark bland slån och hagtorn intill vägar och stengärdesgårdar, i skogsbryn och blåd ²sälgbuskar och enar vid myr- och träskkanter, även på en del öar, såsom St. Karlsö, där den, såsom Flach (1953 a) uttrycker sig, "ses praktiskt taget överallt" samt vidare på Fårö.

88/ Sylvia c. curruca (L.)

Betecknas av Kolmodin (1871) som sällsynt, och detsamma är förhållandet hos Sundström (1890). I Andrées förteckning (1842) saknas ärtsångaren. Att döma av mina rekognosceringar står det klart, att arten i jämförelse med t.ex. törnsångaren och trädgårdssångaren är tämligen sparsam. Ärtsångaren uppehåller sig gärna i odlade och planterade områden, t.ex. i Visby botaniska trädgård, ~~men jag har också~~ funnit hans bo i enbuskar samt i ^{en}unggrannar, växande i gles tallskog vid Snäckgårdsbaden i Visby. Dutango (1938 a) omtalar ⁴arten som "rätt vanlig i enbuskmarkerna" på Fårö. Den hör vidare till invånarna inom buskvegetationen i Hienviken på St. Karlsö.

1) Men den upptas av Sundevall (1847) som häckfågel.

89/ Turdus pilaris L.

Allmän häckfågel, som här och var bor enstaka eller kolonivis i tallar och mera undantagsvis i ^{buskar} enstaka eller enligt

Wigsten (1945) någon gång i virkesupplag. Björktrastsamhällena är dock i regel av mindre format, mellan 10-20 bon, som ofta placeras långt ut på tallgrenarna. Arten synes mera talrik i glesa hållmarksskogar på norra delen av ön liksom på Fårö. Vintertid kan den förekomma som strykfågel i flockar på hundratals individer. Redan för mer än hundra år sedan hörde björktrasten till öns allmänna fåglar~~u~~ såsom omvittnas av Andrée (1842).

90). Turdus v. viscivorus L.

Äldre författare känner arten som en tämligen sparsam häckfågel, och mina erfarenheter står i överensstämmelse därmed. Holtz (1866) säger sig endast ha sett den i några exemplar och funnit ett enda bo, och Kolmodin (1871) har blott iakttagit ett exemplar. Sundström (1890) betecknar arten t.o.m. såsom varande en sällsynthet. Självt har jag konstaterat häckning i Torsburgen den 15 juni 1946, i Buttle den 9 maj 1948 och på Fårö den 21 juni 1952 (i de båda senare fallen matade föräldrarna utflugna ungar). Terrängen har överallt utgjorts av gles tallskog med undervegetation av enbuskar. Enligt Holmström m.fl. (1944) lär "många övervintra t.o.m. hos oss". På Gotland har jag bara sett den en gång under den kalla årstiden. Det var en flock på ett femtiotal dubbeltrastar, som den 23 mars 1943 vistades i enbuskmarken söder om Burgsvik. Om detta var frågan om övervintring eller om det rörde sig om fåglar som rastade under vårflyttningen, kan näppeligen exakt avgöras. Sannolikt rastar dubbeltrasten rätt ofta, åtminstone under vårflyttningen, t.ex. på Gotska Sandön, där den under april-maj skall förekomma talrikt enligt Jansson (1937). På St. Karlsö har den med säkerhet först identifierats på vårsträcket 1951 (Flach 1953 a).

91). Turdus ericetorum philomelos BREHM.

I Gotlands vidsträckta skogar av tall och gran eller hagmarker med inslag av barrskog häckar sångtrasten allmänt. Som strykfågel på vintern har jag aldrig observerat den. En iakttagelse av den 13 mars 1948 i Boge synes närmast syfta på en ovanligt tidig vårflyttning det året. Omkring den 25 mars brukar han nog i normala fall infinna sig.

92). Turdus m. musicus L.

Uppgifter i äldre litteratur om rödvingetrasten är tämligen divergerande. Andrée (1842) beskriver den som sällsynt, medan Wallengren (1853) påpekar, att den förekommer allmänt liksom f.ö. sångtrasten. I vad mån dessa uttalanden avser genomflyttning eller häckning, är dock inte närmare utrett. Sundevall (1850) skriver, att den icke är så sällsynt som häckfågel. Under Holtz' resa på försommaren 1867 påträffades enligt hans reseberättelse (1868)^a ett par med flygga ungar och ^{han} iakttog dessutom ungfåglar vid olika tillfällen i skogarna. Under ett besök på Gotland ett år tidigare, d.v.s. 1866, hade författaren (1866) även påträffat bo av denna trast. Stödd på de uppgifter, som lämnats honom av Willy Wöhler, då en helt ung man, som två gånger hittat bo av rödvingen, uttalar författaren som sin åsikt, "es scheint mir, als wäre der Vogel doch nicht so sehr selten auf Gottland, obgleich er wohl nur paarweise vorkommt".

I Follingbo har Kolmodin (1871) konstaterat, att rödvingen häckade i temligen stort antal.¹⁾

Gustaf Larsson meddelar (in litt.), att han genom sin fader erhållit ägg, som tagits i Norrlanda omkring 1883.

/ i våra dagar /

Som häckfågel är rödvingetrasten ingen större raritet, boende i anslutning till myrar och träsk. Häckfynd har antecknats under senare år å följande platser: Prästängen i Källunge invid Lina myr ett bo den 26 maj 1942 och ett annat den 7 juni (Elis Wide in litt.), å samma lokal konstaterad som sannolik häckfågel redan av Wahlin (1942 a), i Prästängen i Vall socken sommaren 1949 (Gösta Håkansson in litt.), i Rone s:n 1950 enligt E. Engqvist²⁾ samt i juli 1945 och den 19 juni 1952 invid Tingstäde träsk och den 24 juni samma år vid myren Storsund i Gothem, i båda senare fallen med bo i gran.

Under flyttningen vår och höst är rödvingen en regelbunden gäst, ofta i sällskap med ~~1~~²höskator. Under gynnsamma förhållanden kan den till och med observeras mitt i vintern, såsom den 24 januari 1943 (3 ex.) och den 17 december 1944 (2 ex.) norr om Visby samt den 28 december 1945 (2 ex.) söder om staden.

-
- 1) Utan att ange några detaljer, skriver Hasselgren (1909), att rödvingen "numera förekommer ganska allmänt", vilket innebär en ~~vis~~ övers ^(drift.)
 - 2) Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1951, nr 1, p. 10. Samme rapportör meddelar (in litt.), att han 1957 funnit inte mindre än 7 bon av denna art, alla belägna i blandskog i Rone.

93. Turdus t. torquatus L.

Ringtrastens flyttningsvägar torde i normala fall endast i ringa grad beröra Gotland. I äldre litteratur finns arten icke upptagen. Från Gotska Sandön berättar Jansson (1946) om följande iakttagelser: den 23 april 1934¹⁾, den 3 maj 1935, den 28 april 1936 och den 12 maj 1938. Från samma lokal har den också noterats under vårflyttningen 1955 (Norbeck & Melin 1955). Den 14 april 1935 påträffades ett exemplar av skogvaktare Carlström på St. Karlsö²⁾. Den 13 oktober samma år iaktogs därstädes ytterligare en ringtrast i Hien, och detsamma var

förhållandet i april följande år (Flach 1953 a), Denne anför f.ö. Även en iakttagelse av hane och hona därifrån den 9 maj 1955 (in litt.). Vidare omtalar Wigsten (1946 a) en iakttagelse av en hane och en hona den 23 april 1945 från Landsnäsa på Fårö. Vid Klintehamn uppenbarade sig ett ex. den 15 april 1949 ³⁾.

Det är ett intressant förhållande, att det i samtliga fall här ovan rör sig om ringtrastar, noterade under vårsträcket. Rapporterna från Gotska Sandön är påfallande talrika. I fråga om artens flyttning över Sydsverige jfr. Rudebeck.⁴⁾

Slutligen må anföras ännu ett fynd av en ringtrast, hane, som den 3 maj 1956 visade sig vid Hallgårds i Östergarn och lät sig beskådas på nära håll (Knut Westberg muntl. meddel.).⁵⁾

-
- 1) Enligt en senare publicerad rättelse i Fauna o. Flora 1946, p. 286.
 - 2) Fauna o. Flora 1935, p. 141.
 - 3) Enligt G. Lindstedt, Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1949, nr 6, p. 107.
 - 4) Fauna o. Flora 1950, p. 127.
 - 5) Se vidare Flach & von Schultz (1958)!

94). Turdus m. merula L.

Häckar allmänt i lövängar, skogsbyn, i kanten av myrar, i trädgårdar och parker, på Karlsöarna, Fårö etc. Även om en del fåglar lämnar ön vintertid, träffas den under alla årets månader. En iakttagelse av en koltrast så sent som den 1 december på Gotska Sandön anges av Jansson (1937) som en mera ovanlig händelse. Hur föga starkt koltrastens vana under förra århundradet att hålla till omkring bebyggelsen ännu hunnit utvecklas, framgår av Holtz (1866), då han skriver: "Die Schwarzamstel ist auch hier ebenso schlau wie ⁽⁷²⁾ Neu-Vorpommern".

95) Oenanthe oe. oenanthe (L.)

I öppen terräng, utmed öns många gårdsgårdar, i en mur-
springa eller under några lösa block, på öar och holmar längs
kusten, finner arten god trivsel. Stenskvättan tillhör utan
tvivel en av öns mest karakteristiska småfåglar, såsom också
^{n/}anges av äldre författare (Wallengren 1870 etc.). Rosenius
(1926, p. 22) uttalar^{de} enligt vilket det heter, att "aldrig
fann jag henne mera hemma i ett landskap än på Öland" kan med
^{/flerstädes/}lika stor rätt^{de} även tillämpas i fråga om Gotland.

96) Saxicola rubetra (L.)

I jämförelse med sin större frände är buskskvättan betyd-
ligt sparsammare, möjligen^(beroende) på en ringa tillgång av för henne pas-
sande terrängavsnitt. Holtzⁿ (1866) karaktäristik är ganska träf-
fande, då han skriver, att om arten inte precis kan betecknas
som sällsynt, så är den i varje fall icke så ofta representerad
som stenskvättan. Där jag vanligen funnit den, såsom i kanten
av Lina myr, varifrån den också noteras av Wahlin (1942 a), vid
Tingstäde träsk, Mjölhatte träsk och i Burgsvik, i Roma kloster,
vid Fardume träsk, Mästermyr, torvgravarna i Martebo, har vegeta-
tionen bl.a. bestått av videbuskar samt älggräs och andra höga
örter. En iakttagelse av arten i juni 1938 vid Nors på Fårö
anses möjligen tyda på, att den uppträdde som häckfågel. På
St. Karlsö hör den exempelvis till de bofasta arterna enligt
Flach (1953 a).

97). Phoenicurus ph. phoenicurus (L.)

Häckfågel här och där i håligheter, klippspringor eller i uppsatta holkar i samband med bebyggelse. Hos Andrée (1942) står antecknat, att den uppträder här och där på Gotland, medan Wallengren (1853) betecknar arten såsom vanlig. Kolmodin (1871) beskriver den som "högst allmän", ett uttalande, som nog idag tål att revideras, åtminstone om man därmed avser häckningstät-
heten. Den uppfattningen, som framlidne J. Nordström ofta före-
trätt, att röstjärten skulle vara mycket talrik på St. Karlsö,
härrör med all säkerhet från iakttagna förbiflyttande individer,
ett faktum som även Flach (1953 a) understryker.

98). Phoenicurus ochruros gibraltariensis (GM.)

Artens invandring och spridning i vårt land under de se-
naste femtio åren har till någon del också kommit att beröra
Gotland. De hittillsvarande iakttagelserna är emellertid få-
taliga. Den 15 april 1946 såg jag en nyanländ hona bland strand-
bodarna i Koviks lilla fiskeläge i Sanda. Den 7 juli 1949 visa-
de sig en hona i Visby enligt L. Broberg ¹⁾. På försommaren
1952 uppehöll sig en hane och en hona inom militärområdets an-
läggning i Tingstäde, där häckning så småningom kunde fastställas.
Boet, som hittades efter häckningens slut, var byggt i ett gam-
malt plåtupplag, enligt vad Arvid Boberg, Hejnum, meddelat mig
(in litt.). På våren 1953 visade sig en hane på den forna häckplat-
sen, men försvann efter en kort tid. I mitten av juni 1954 obser-
verades en hane på Gotska Sandön (Lundberg 1955 c), och i maj
följande år sågs likaledes en hane i Ronehamn enligt Erik Engqvist
(in litt.). ²⁾

1) Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1949, nr 6, p. 114.

2) Rapporterad den 4 april 1957 (juv. ♂) å St. Karlsö (Flach & von Schultz
1958).

99). Luscinia luscinia (L.)

Trakten kring Burgsvik i Öja socken har sedan gammalt varit näktergalens förnämsta tillhåll, där lummiga lövängar med täta hasselsnår erbjuder en idealisk häckningsbiotop. Redan Linné (1761) kände näktergalen som en gotländsk fågel. Arten omtalas vidare av Retzius (1800) och av Nilsson (1817). Andrée (1842) är däremot osäker om dess förekomst och har försett arten med ett frågetecken. Wallengren (1853) betraktar arten såsom en oregelbunden företeelse, då han bara fått höra den vid ett tillfälle. I första hand omfattar utbredningsområdet f.n. öns sydligast belägna socknar, Grötlingbo, Fide, Öja, Hamra, Vamlingbo och Sundre. Bäst ligger kanske Öja till, om vilken Mewes (1857) skriver: "fogeln tyckes ej förekomma på annat ställe än här på en omkrets af vid pass $3/4$ mil". Under sina strövtåg på Gotland lyckades Holtz (1870) endast få höra arten där, vilket skedde i början av juni 1866. Emellertid har näktergalen andra, mera lokala förekomster längre norrut, av vilka somliga dock torde vara mer eller mindre stadigvarande. En sådan anföres t.ex. av Kolmodin (1871) från Hablingbo 1864.

Själv har jag hört näktergalen sjunga i Eke socken mellan Havdhem och Ronehamn 1944, i de täta snåren nedanför Galgberget

i Visby den 15 maj 1944 och bland buskagen vid Roma klosters station 1946. Vid kyrkan i Tingstäde och vid Gothems ån i Hörsne - Källunge uppges arten varje sommar vara bofast med några enstaka par. I Hienviken på St. Karlsö brukar näktergalen trätt ofta (Wöhler 1912, 1915, Lönnberg 1934, Flach 1953 a) göra kortare uppehåll i maj månad i samband med vårflyttningen. Även under de senare åren har arten mera tillfälligt låtit höra sig, t.ex. ^{(i prästängan vid Klinte kyrka 1949 (G. Lindstedt))} omkring mitten av juni 1952 och i maj 1953 vid S:t Görens ruinen i Visby (Tore Pettersson in litt.) och i Lumme- lunda under maj månad 1954 enligt Thor Ödin (muntl. meddel.) samt i Allekviaängen i Ekeby i maj 1954 (Erik Ohlsson in litt.). Så långt norrut som vid Eke träsk på Fårö avlyssnades den 8 juni 1938 en näktergal av Durango (1938 a), och den 30 maj 1942 rapporterar Brattström (1945) en iakttagelse i Fårösund.

✓ Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1949, nr 6, p. 107.

199) Luscinia s. svecica (L.)

Passerar på flyttningarna, fast troligen i mycket ringa antal (Wallengren (1853), Sundevall (1856), Lundborg hos Kolmodin (1871). Funnen den 18 augusti 1908 i en trädgård i Slite enligt uppgift av apotekare Smitt i Slite (Hasselgren 1909). Som vederbörande skall ha varit en god fågelkännare finns det ingen anledning att betvivla uppgifternas riktighet. På St. Karlsö har den blivit anträffad några gånger, nämligen den 26 maj 1951, två ex. enligt Wahlin (1951) och den 21-22 maj 1952 flera ex. (Flach 1952 b och 1953 a) ✓. Hellsing (1942) återger en iakttagelse av en blåhake, som hörts sjunga inne i Visby i början av maj 1942, där f.ö. ett ex. dödats mot en

telefonledning den 23 maj 1952 (Valton Johansson in litt.).

Den 27 maj 1955 visade sig en hona vid Bredsand på Gotska

Sandön enligt Norbeck & Melin (1955).

Under 1957 är blåhaken ertappad på St. Karlsö den 27 maj och den 21 sept. (Flach & von Schultz 1958).

101. Erithacus r. rubecula (L.)

Träffas allmänt som häckfågel i en för arten passande terräng, såsom i ren barrskog, men den synes även välja sådana områden, där lövskogen bildar ett större eller ^(mindre) inslag i förening med en frodig undervegetation. Undantagsvis söker någon enstaka rödhake att övervintra såsom också Sundström (1888) påpekar. Arten är för övrigt sedd t.ex. utanför Visby den 15 februari 1951, i När s:n den 18 februari 1952 och i Slita den 16 januari 1955 enligt olika rapportörer.

102. Prunella m. modularis (L.)

Järnsparven torde förekomma som en rätt sparsam ^(se noten!) genomflyttare. Först helt nyligen har den också blivit konstaterad som häckfågel. Artens undangömda och skygga väsen bidrar kanske till, att den ofta förbises. Enligt Sundevall (1850) skall den endast ha noterats några få gånger av Chasseur mot slutet av vintern, och till denna uppgift hänvisar också Kolmodin (1871). Hasselgrens påpekande (1909), att järnsparven skulle vara rätt allmän vintertid, verifieras varken av mina egna eller andras erfarenheter. Mina fem iakttagelser hänför sig alla till vårflyttningen, nämligen den 26 mars 1943 vid Hoburgen, den 24 mars 1945 i Hien på St. Karlsö, den 2 april 1945 inne i Visby

(2 ex.), den 15 april 1946 i Koviken i Sanda och den 21 april 1946 vid Hoburgen. I överensstämmelse härmed står Flachs (1953 a) flerfaldiga uppgifter från St. Karlsö, där fågeln normalt visat sig i mars och april. Vid ett tillfälle, 1952, har den kunnat dröja sig kvar längre, nämligen till den 21 maj. Enligt samme sagesman vistades även några järnsparvar där den 8-9 maj 1955 (in litt.).^U Av en ren tillfällighet stötte Gösta Håkansson (1954) på ett bo av järnsparven innehållande fem ägg i början av juni 1953 "ett stycke norr om Visby". Boet var anbragt i en vegetation av bl.a. täta slånbuskar.

Ett vinterfynd har inberättats den 20 december 1953 från Slite (Erik Ohlsson in litt.) och ett annat enligt samma källa den 11 januari 1954 i Wallstena.

U Under sept. 1957 är den sedd flera gånger å St. Karlsö (Flach & von Schultz 1958).

103) Troglodytes t. troglodytes (L.)

En regelbunden men av allt att döma tämligen sparsam häckfågel. Oftast stöter man nog på honom om vintern under hans strövtåg och näringsfång längs vasskanter, i häckar, rishögar och vedstaplar. De första åren efter 1940-1942, som med sina svåra vintrar åstadkom stor förödelse bland kvarstannande småfåglar, var gärdssmygen sällsynt, men^(den) har senare varit synlig något oftare. Kolmodin (1871) betecknar honom överhuvud som "temligen sällsynt", och i samma riktning går Wahlins uttalande (1942 a) beträffande hans erfarenheter av fågellivet runt Lina myr. På St. Karlsö har arten noterats som häckfågel "några gånger", men eljest gäller observationerna enstaka förbiflyttare (Flach 1953 a).

104/ Cinclus c. cinclus (L.)

Bristen på större eller forsrika vattendrag avhåller ingalunda strömstaren från att varje vinter besöka Gotland, där han noga tillvaratar de möjligheter, som står honom till buds, att för den skull kalla arten för allmän, såsom sker hos Sundström (1888), är dock inte fullt riktigt, då det alltid rör sig om enstaka eller några få samtidigt sedda exemplar på spridda lokaler. Enligt Andrée (1842) förekommer arten "här och der". Att strömstaren ej är noterad av t.ex. sådana författare som Meves (1847), Wallengren (1853) och Holtz (1866 o. 1868) ^{torde} bero på att dessas Gotlandsbesök inträffat under sommarmånaderna. I Ihreåns nedre lopp intill landsvägsbron är han inte svår att få syn på. Den 20 januari 1946 såg jag där t.ex. två exemplar samtidigt. En annan gouterad uppehållsplats är Lummelundabäcken strax nedanför den bekanta grottan, vilket ^{också} även Hasselgren (1909) anmärker.

Även vid smärre bäckar i skogen kan han stundom observeras, såsom t.ex. vid en ^{liten} vännil vid Landsnäsa på Fårö i januari-februari 1939 (Wigsten 1945), vid Skälsö i Väskinde den 5 mars 1944 enligt Gösta Håkansson (in litt.), i Gammelgarn i december 1952 enligt E. Montelius, vid Kolens kvarn strax norr om Visby den 14 november 1952 ^{enligt} Tora Pettersson (in litt.) och i Furubjersån i Tingstäde i mars 1953 etc. Från en kanal i Lina myr rapporteras han i december 1952 och från Gothemsån i myrens norra del i februari 1953. Icke mindre än fem exemplar vistades i november 1952 i det lilla vattendrag, som förbinder Kyrkmyr med Storsund i Gothems socken. I den lilla Bångån i Hellvi sågs en strömstare den 18 februari 1954 (Carl Franzén in litt.), vid

1) I jan. 1955 sågs likaledes två strömstarar i Ihreån enligt Hörning (1956).

2) Från Gothemsån anför också Wahlin (1942 a) iakttagelser av strömstare, "senast i jan. 1937".

en bäck i skogen i Etelhem sågs en strömstare den 6 januari 1955 (Sigfrid Larsson in litt.) och vid träsket Storsund i Gothem ett exemplar den 1 januari och den 2 februari 1954 (Erik Ohlsson in litt.)

Av särskilt intresse är de fall, då iakttagelserna förskriver sig från havsstranden. Dylika omtalas f.ö. redan av Kolmodin (1871). I Visby läroverkets samlingar finns en strömstare, skjuten den 13 december 1865 (ej lokalangiven). Den 5 november 1937 sågs en strömstare vid strandpromenaden i Visby av Gösta Håkansson (in litt.) och den 29 januari 1940 ännu ett exemplar på samma ställe¹⁾. Den 29 oktober 1950 förekom en fågel vid Snäckgårdsbaden i Visby, och den 5 november samma år iaktogs ett exemplar vid Skansudd i Väskinde enligt Tora Pettersson (in litt.). Den 24 juni 1949 hittade Bertil Harrisson en strömstare i starkt mumiefierat tillstånd intill en vattensamling på Heligholmen i Sundre. Från Svarthällar på St. Karlsö har Flach (1953 a) en observation av den 19 maj 1945, alltså en starkt försenad vintergäst, och från samma lokal uppger Wöhler (1915), att strömstare²⁾ stundom anträffas vintertid.

¹⁾ Från denna lokal rapporteras den f.ö. under mars 1957 (Sign. "Geo" i Gotl. Allehanda den 19 mars 1957).

1051. Hirundo r. rustica L.

Allmän som häckfågel i anslutning till bebyggelse från Fårö i norr till Hamra och Sundre i söder. Det förefaller emellertid, som om ladusvalan på det hela taget vore mindre talrikt representerad bland gårdarna här än t.ex. i rena jordbruksbygder i Skåne och andra landskap. Från St. Karlsö omtalas¹⁾ Flach (1953 a) några exempel på en mera ovanlig bosättning.

Sommaren 1952 häckade ett par ladusvalor mellan kalkstensplat-
tor i bergväggen dels vid Svarthällar och dels i Hien.

106). Delichon u. urbica (L.)

Betydligt allmännare än föregående. Till boplats väljer hussvalan kanske i första hand gesimser och takutsprång, men i enlighet med sin ursprungliga vana häckar hon även i stor utsträckning som en "obygdens" fågel, såsom i kalkbranter runt öns kuster, en form av bosättning, som också anföres av Sundevall (1850) ^[Wöhler (1915) och Lönnerberg (1933).] Holtz (1866) har anteckningar om denna förekomst från Häftångsklint i Hangvar, Hoburgen och L. Karlsö, Wöhler (1915) och Lönnerberg (1933). Jag har sett hussvalor boende t. ex. i klipporna vid Halls huk i Hall socken, Ihreviken i Hangvar, vid Galgberget, Korpklint och Högklint i närheten av Visby, flerstädes på St. och L. Karlsö, vid Hoburgen samt västra sidan av Östergarns holm i den s.k. Svalgrottan. Att hon under senare år skulle ha avtagit i antal, liksom fallet varit på skilda platser i södra Sverige, anser Rosenius (1929) för Gotlands del, stödd på en uppgift av W. Wöhler, kunna bero på "ett försvinnande av de äldre, av sten uppförda eller grovrappade byggnaderna". När man tar i betraktande, att hussvalan i vissa fall kan bebo även byggnader av modernt snitt i avsevärd mängd, torde ovanstående förklaring ingalunda vara tillfyllest.

Ett helt snö vitt exemplar (med röda ögon) sågs i en kull på fem just flygfärdiga ungar i Anglarve i Träkumla den 6 augusti 1945.

107) Riparia r. riparia (L.)

Backsvalan saknas som häckfågel, tydligen i brist på lämpliga boplatser i form av sand- eller grusbrinkar, där hon lätt kan gräva sina bogångar. Hennes vana att ibland bosätta sig i stenkummel, såsom i Finland eller t.o.m. o springor i en ringmur enligt erfarenhet^r i Tyskland, borde, mänskligt att döma, kanske en gång i framtiden inte utesluta möjligheten av en häckning på ön ¹⁾. Andrée (1842) upptar arten som gotländsk, ehuru med en viss osäkerhet. Sundevall (1850) skriver, att D.J. Wallengren förgäves letat efter arten. Enligt Holtz (1868 b) hittades en död backsvala invid gaveln på ett obebott hus på Gotska Sandön. Hos Sundström (1888) heter det, att arten förekommer sällsynt.

Vår och höst träffas backsvalan som förbiflyttare, men antalet brukar, så vitt jag känner förhållandet, icke röra sig om något större antal. Rosenius (1929) återger en iakttagelse av arten på St. Karlsö under 1860-talet enligt en till W. Wöhler av G. Eisen och E. Ahlberg lämnad uppgift. Under mina fältstudier 1943-1947 har jag flera anteckningar blaa. från Visby om passerande backsvalor. Flach (1953 a) berättar dels om liknande fynd under maj 1952 från St. Karlsö, där jag f.ö. den 20 samma månad redan 1945 såg två exemplar på flyttning norrut över Röjsu hajd och dels (in litt.) om flera sträckande backsvalor vid Paviken i Västergarn den 20 maj 1952. Enligt erfarenheter från Gotska Sandön, omkring månadsskiftet maj-juni 1955, passerade en hel del backsvalor enligt Norbeck & Melin (1955).

1) Denna senare form av bosättning har iakttagits vid Visingsborgs slottsruin på Visingsö, där en koloni på ett 40-tal backsvalor hade sina bon i en stenmur 1949, sannolikt ej tidigare noterat i Sverige (C.F. Lundevall i Sveriges Natur 1949, p. 108).

108). Apus a. apus (L.)

Häckar allmänt i kyrktorn, under takpannor och i starholkar. I Visby är tornsvalan på högsommaren en av de mest karakteristiska fåglarna, som lätt finner passande bohål i stadens ringmur, ruiner och andra byggnader. Häckning i ihåliga trädstammar torde förekomma mycket sällan men uppges ha skett enligt Holtz (1866), som skriver att "er benutzt dazu die Löcher verkrüppelter Bäume", t.ex. intill hamnen i Visby. Kolmodin (1871) har i sin ursprungliga översikt icke omnämnt tornsvalan, men den finns i ett bihang¹⁾ och betecknas där såsom "högst allmän", Sundström (1888) skriver, att den skall vara sällsynt, ett uttalande, som tydligen bygger på ett missförstånd. Samtliga författare fr.o.m. Andrée (1842) har^{be} skrivit den som talrikt förekommande.

Liksom hussvalan bygger tornsvalan gärna kolonivis i branta klippor, i springor och på avsatser, såsom förhållandet är på St. och L. Karlsö, Hoburgen, vid kalkstupen väster om Ihreviken i Hangvar och vid Halls huk i Hall socken.

1) Rättelser och Tillägg till den med förra årets program följande "Öfvervågten af Gotlands Föglar".

109). Caprimulgus e. europaeus L.

Vidsträckta områden av öns barrskogar, där smärre gläntor omväxlar med glesa växlande enbuskar^{marken/}, utgör en omtyckt häckningsterräng för nattskärran. Här finns den tämligen allmänt från Gotska Sandön och Fårö ner till öns södra delar. T.o.m. på den nästan helt kala St. Karlsö har häckning inträffat åt-

skilliga gånger och så sker alltså, Wöhler (1915), Rosenius (1929) och Flach (1953 a). Ett bo, som hittades den 26 juni 1949 bland tallarna i dynlandet vid Ulla Hau på Fårö, innehöll två nästan helt flygfärdiga ungar. Ett annat, beläget invid en enbuske i gles barrskog vid Barblunden i Norrlanda den 17 juni 1953, hade ännu ägg

110). Upupa e. epops (L.)

Att döma av de i litteraturen förefintliga uppgifterna om härfågeln uppträdande under förra århundradet synes den ha förekommit som en sällsynt häckfågel. Andrée (1842) upptar den f.ö. endast såsom tillfällig. I ett senare publicerat tillägg (1845) anges arten dock som häckfågel men sällsynt. Under senare delen av 1800-talet torde den knappast ha varit någon regelbunden invånare i faunan. Enligt G. Meukow skulle härfågeln på 1830- och 1840-talen ha setts flera gånger i Hamra socken, där den troligen också häckat (Wöhler 1902). Denne senare uppger vidare, att den uppenbarat sig i juli 1859 i Klinte och 1899 i Hejde. Ett par fällda exemplar förvaras i läroverkets museum i Visby. Det ena är från Rone holme den 1 maj 1867 och det andra är icke lokalangivet, (å etiketten finns antecknat "Gotland. Thbg. Ded. G. Meukow"). Kolmodin (1871) skriver, att härfågeln häckar sällsynt. År 1908 skall man ha konstaterat häckning i Frøjels socken enligt Wöhler (hos Holmström m.fl. 1944). Under åren 1910-1912 förekom den å Stensta ägor i Frøjel samt mellan den 11-28 oktober 1915 på tillfällig visit på St. Karlsö (Jägerskiöld & Kolthoff 1926). Enligt brev från _____

- 1) 1848 sågs härfågeln på Gotland av Meves (enl. Sundevall 1850)
 2) Rester av denna art har f.ö. höttats i pilgrimsfalkens bo på Karlsö 1917 (Flach 1953 a).

{ sistnämnda författare }

Wennersten anför ~~dess~~ en ^{obeständ} uppgift, att härfågeln på den tiden skulle ha funnits vid Torsburgen i Kräklingbo och vid Gammelgarn²/Ardre. Efter den tiden tycks det ha varit slut med observationerna för en lång tid framåt. Vissa uppgifter av Ohlsson (1944) tyder på, att härfågeln kanske varit bofast i Barblunden i Norrlanda socken på öns östra sida i början av detta århundrade. Författaren yttrar sig på följande sätt: "Ehligt vad äldre jägare från trakten berättat, skulle nämligen den lilla märkliga oasen i äldre tider ha utgjort härfågelns sista kända häckplats på östra Gotland. Hela sommarna ända fram till år 1914 kunde man få se ett par av dessa snart utdöda fåglar hålla till där nere".

Att härfågeln inte definitivt övergett Gotland, visar den rad av iakttagelser, ett tjugotal, som jag fått rapport om ^(Som) i bland redan varit publicerade, dels från 1940 och de övriga från åren 1944 och 1954. De flesta fynden har gjorts i maj månad och torde avse genomflyttande individer, men tendensen förefaller nästan tyda på en förestående nykolonisation. För närmare detaljer härom må hänvisas till Noréhn (1956)!¹⁾

~~Litteratur tillägg!~~

En bekräftelse på att häckning ägt rum sommaren 1954 fick jag tack vara förmedling av Arvid Boberg i början av juli, då ett par härfåglar visade sig vid Rings i Hejnum i sällskap med sex just flygfärdiga ungar, hos vilka dunet ännu satt kvar i nacken ^{och} på ryggens bakre parti. Paret hade en längre tid varit synligt på lokalen i fråga, och när fåglarna skrämdes upp ~~och~~ efter provianteringarna runt gården, hade de alltid avlägsnat sig i riktning mot en liten närbelägen ekdunge, omgiven av betesmarker. Allt tyder på, att bohålet måste ha befunnit sig någonstans därinne.

1) Det i art. omtalade fyndet i Klintehamn har gjorts den 23 april 1949 enl. Karl Kahlström.

Möjligen som utvandrare från Hejnum iaktogs arten den 6 augusti vid Gervide i Gothem, den 15 augusti vid Storsund i samma socken och slutligen enligt dagspressen den 25 november vid Snoder i Sproge. Ännu en häckning av härfågeln på Gotland har inträffat under senare år, enligt vad Fredrik Nordlund, Bränntings i Rute meddelat. Åtminstone under 1944, kanske även tidigare skulle ett par ha bott i en ihålig ek i ett änge vid Ala i samma socken, där han både sett och hört fåglarna. Haldur Wigsten (in litt.) har bekräftat riktigheten av ovanstående^U och samtidigt lämnat den kompletterande upplysningen, att boplatsen utnyttjats även under åren 1941-1943, möjligen några år dessförinnan.

^U Jfr Noréhn (op. cit)!

111). Coracias g. garrulus L.

Under förra århundradet fanns blåkråkan "här och der" i Gotlands skogar och hagmarker (Andrée 1842). På samma sätt uttalar sig Wallengren (1853). I början av 1850-talet, uppger Wöhler (hos Jägerskiöld & Kolthoff 1926), var arten synlig i flera par i Allehage under Nygård i Västerhejde. Vidare lär hon ha uppenbarat sig i juni 1891 i Hejde. Att arten emellertid sakta gick mot sin undergång, vittnar^(de närmast följande) uppgifterna om i litteraturen, ty i regel uppger man bara tillfälligt iakttagna individer. Av Kolmodin (1871) och Sundström (1888) betecknas blåkråkan som tämligen sällsynt eller sällsynt. Två exemplar, det ena, en hane, bär beteckningen "Thbg" och det andra "Gotland, Chasseur" från tiden omkring 1850-1860-talet förvaras i Visby läroverkets museum. I början av juni 1901 är hon anträffad i Qvie hage i Hejde (Wöhler 1902). Vid Ronehamn såg Kj. Kolthoff (enligt Jägerskiöld & Kolthoff op. cit.) två exemplar i juli 1907, och i mitten av juni samma år blev hon observerad vid Källungs i Hellvi (Hasselgren 1909).

År 1917 påträffades en blåkråka i Fröjel enligt Rosenius (1926), vilken uttalar en förmodan om, att blåkråkan~~över~~ huvud skulle ha utgått ur faunan omkring nyssnämnda tidpunkt. Enligt senare observationer har detta emellertid dessbättre inte alls visat sig vara förhållandet. Sålunda har framlidne Ivar Pehrsson, Tingstade, meddelat mig, att enstaka blåkråkor uppenbarat sig i hans socken åren 1930, 1938 (då f.ö. ett exemplar blev skjutet och senare uppvisat för honom) samt 1939. På vägen mellan Katthammarsvik och Kräklingbo påträffades i augusti 1942 en blåkråka, vilande på en telefontråd (Johnich 1947). I Stånga är arten iakttagen år 1938 och i trakten av Burgsvik åren 1940 och 1942 (Noréhn 1944)^{a/}. I mitten av juni 1940 upptäckte Halvar

Thre icke mindre än fyra blåkråkor i strandskogen vid N. Fågellhammar i Ljugarn, sannolikt avseende genomflyttare eller i varje fall fåglar på mera tillfällig visit (V. Johansson i Gotlands Allehanda den 9 oktober 1943). Härtill kan fogas, att jag den 2 juni 1948 upptäckte en blåkråka söder om Slite. Den fortsatte senare norrut. Durango (1946 b), som i en längre artikel ingående behandlat artens utbredningsförhållanden genom tiderna i vårt land, anför en lång rad iakttagelser *under olika år* ~~från~~ från Gotland, bl.a. från åren 1919, 1924, 1931, 1933, 1944, 1945 och 1946.

Till Fårö, där jag ofta sett blåkråkan vid olika bon i den glesa tallskogen vid Landsnäsa och Norra Gattat, kom hon första gången 1934, då ett exemplar, sittande vid vägkanten iaktogs av G. Bonde (Durango 1949). Uppgifterna om den första bosättningen i sen tid varierar något enligt litteraturen. Med Durango som sagesman påpekar Holmström m.fl. (1944), att blåkråkan häckar "på Fårö sedan 1934". Rendahl (1947) framhåller å andra sidan, att enligt Wigsten förekommer arten på Fårön sedan 1939 med minst ett häckande par. I ett uttalande av Wigsten (1942) heter det, att "första gången jag upptäckte blåkråkan var 1936". Det rörde sig om sex eller sju fåglar, som troligen bildade en hel familj. Det första säkra beviset om häckning fick Wigsten först 1939, då tvenne ungfåglar uppenbarade sig jämte föräldrarna. I ett senare arbete av år 1945, då författaren vunnit större förtrogenhet med fåglarnas beteende under och efter häckningstiden, har uppgiften emellertid modifierats i så måtto, att han här söker fastslå, - enligt min mening fullt riktigt, - att året 1936 "på goda grunder får anses som det första häckningsåret på Fårö." Från Fårö är blåkråkan ~~sedan~~ ^{därefter} noterad varje år, och ~~den~~ ^{den} finns

där alltså. Wigsten, som för övrigt ägnat blåkråkan och dess levnadsvanor på Fårö ett ingående studium och i ovannämnda uppsats publicerat den hittills mest fullständiga beskrivningen därifrån, omtalar, att arten förekom med två häckande par 1942 och 1943, fyra 1945, sju 1947 och tio 1949. Följande år hittades elva boplatser jämte ett revirfast par. Särskilt gynnsamt tedde sig året 1951 då antalet par uppgick till icke mindre än fjorton, vilket innebär rekord!! För 1952, 1953, 1954 redovisar författaren resp. sex, åtta och nio par blåkråkor. Några större holkar av vanlig typ sattes upp inom häckningsterrängen, och sedan 1948 har blåkråkan i sex år använt denna för landet nya bosättningsform.

Det kan för övrigt tillfogas, att blåkråkan är sedd vid Austre i Vamlingbo i slutet av juni 1953, liksom förhållandet varit redan sommaren 1948 enligt Erik Eskelund (in litt.), och i början av augusti 1954 (en ungfågel) mellan Hamra och Vamlingbo (G. Åkerblom in litt.). Enligt vad Erik Engqvist (in litt.) meddelat, har blåkråkan med full visshet haft bo vid Holmhällar i Vamlingbo under senare år, och allt pekar på, att så även varit förhållandet under 1955, då den visat sig där både under juni, juli och augusti enligt G. Åkerblom (in litt.). Eskelund äger en uppstoppad blåkråka, som skall ha skjutits i Vamlingbo för mer än tjugo år sedan (d.v.s. på 1930-talet).

Flerfaldiga gånger har blåkråkan rapporterats från Gotska Sandön, redan av Eisen & Stuxberg (1868), som endast framhåller, att arten förekommer "sällsynt". Wöhler (1903) återger en uppgift av H. Nyman, enligt vilken arten "anträffats enstaka". Med stöd av olika iakttagare anför Durango (1946), att blåkråkan varit synlig på Sandön som en mer eller mindre tillfällig

1) Under 1955 lär antalet par endast ha uppgått till fem enl.

P.H. Engdahl (hos Lundberg 1956).

gäst under åren 1933, 1935, 1936, 1942 och 1946 (jfr. också Engström 1926 och Jansson 1943!).".

Då och då har blåkråkan fallit offer för pilgrimsfalken, och rester av fågeln är funna i falkbon vid några tillfällen, (på St. Karlsö (Wöhler 1915)) såsom vid Hoburgen (Meves 1857), och två år i följd 1932 o. 1933 på Asunden utanför Slite. (Borg 1933) Samt på St. Karlsö 1917 (Flach 1953a).

1) Iakttagna^{en} där även 1954 (Lundberg 1955 c).

112). Alcedo atthis ispida L.

I äldre faunor, exempelvis Andrée (1842), Wallengren (1853) och Kolmodin (1871), men även i flera senare beskrivningar, nämnes ingenting om kungsfiskaren på Gotland. De många tillfälliga iakttagelser, som under senare år gjorts över så gott som hela ön, mest utanför häckningstiden, syftar på en tydlig nyinvandring. Det står klart, att arten numera blivit en årsviss medlem av öns fauna. Emellertid behöver^(antalet) rapporter i och för sig inte innebära, att hela populationen utgöres av mer än några enstaka par. Kungsfiskarens iögonfallande väsen gör, att den lätt observeras. Wöhler (1927) omtalar dels några äldre iakttagelser, som han gjort våarna 1861, 1862 och 1863 nedanför Vibble gård i Västerhejde, och dels en observation av ett helt par våren 1903 i Klintehamn, en lokal, där f.ö. ett skadat exemplar tillvaratogs den 14 augusti 1927. I september 1928 hittades en kungsfiskare i en kvarn vid Kappelshamn enligt Borg (1933). Jägerskiöld & Kolthoff (1926) innehåller bara en kortfattad och intetsägende upplysning om arten: "Även till Gotland har kungsfiskaren tagit sig fram" (Herman Ekeröth i brev)".

Nordström (1943) anför en del lokaler, där han och Gösta Håkansson upprepade gånger sett kungsfiskaren, nämligen intill

en kanal vid Skälsö och Brissund i Väskinde, strax norr om Visby, i kronoparken vid Slättflis söder om staden och slutligen vid Ihreån. Han menar, att man på goda grunder skulle kunna anta, att arten troligen är häckfågel någonstans vid en lämplig bäck-ravin, fastän alla försök från hans sida att fastställa detta misslyckats. Förutom en av mig gjord iakttagelse av en kungsfiskare ^(den 26 sept. 1943) vid stranden nedanför Snäckgårdsbaden i Visby, må här nedan anföras en lång rad observationer, ~~inalles 25 st.~~, som meddelats mig från olika personer:

Den 26 september 1937 vid Paviken i Eskelhem (W. Dahlqvist in litt.)

Den 15 september 1940 vid en bäck i St. Norrgårda i Sproge (M. Matteson muntl. meddel.)

den 23 september 1944 vid Klase fiskeläge i Sproge (N. Ahlrot muntl. meddel.)

den 15 oktober 1946 vid stranden i Ronehamn (Erik Engqvist muntl. meddel.)

den 10 november 1946 vid Ihreån i Hangvar (W. Dahlqvist in litt.)

den 15 december 1946 vid Skälsö i Väskinde (Valton Johansson muntl. meddel.)

den 21 december 1946 i Slite hamn (A. Barck j:r muntl. meddel.)

den 22 december 1946 vid Skälsö norr om Visby i Väskinde (G. Håkansson in litt.)

den 4 januari 1947 i Visby hamn (W. Dahlqvist in litt.)

den 13 september 1949 vid den s.k. Fråmdammen intill Lina myr i Hörsne (A. Ohlsson muntl. meddel.)

den 20 september 1949 vid Elinghems kanal i Stenkyrka (S. Häggström in litt.)

den 5 oktober 1949 vid Skuttlings i Lärbro (Gotlands Allehanda 5/10 1949)

den 30 oktober 1949 vid Skälsö nära Visby (Gotlands Allehanda 30/10 1949)

den 8 april 1950 vid en kanal, som förbinder Vallmyr med Lill Atlings myr i Atlingbo (Hugo Pettersson in litt.)

i sept. 1950 i Visby och på St. Karlsö samt i okt. i Ronehamn, vid Skälsö och Klintehamn (Sv. Naturskyddsf. tidskr. 1951, nr 7, p. 23).

den 10-11 april 1952 på St. Karlsö (Flach 1953 a);

under juni-juli 1952 vid Furubjersån i Tingstäde (Alice Nilsson
muntl. meddel.);

den 21 oktober 1952 vid cementfabriken i Slite (Erik Ohlsson
in litt.);

den 8 januari 1953 vid Kolens kvarn norr om Visby (T. Pettersson
in litt.);

den 9 oktober 1953 i Slite;

den 16 oktober 1953 vid Sjuström i Slite;

den 6 november 1953 (flera exemplar) vid Boge Viken;

den 1 februari 1954 i Slite;

den 3 februari 1954 vid Spillings kanal i Slite;

den 25 september och den 2 oktober vid Sjuström i Slite (samtliga
genom Erik Ohlsson in litt.) ✓

Lokalerna är, som synes, belägna såväl å kusten som i in-
landet. Tar man hänsyn till att kungsfiskaren i regel uppträ-
der som ~~sann-~~ eller strykfågel, är det tydligt, att på grund-
val av de många olika observationerna det första häckningsbevi-
set inte skulle låta vänta på sig så värst länge. I juli 1952
hade jag tillfälle tack vare Sture Palmérs förmedling att se
ett par kungsfiskare bosatta i en strandbrink nära Ihreåns ut-
lopp i H^gvar, en plats, där arten enligt uppgift också hade
förekommit både 1950 och 1951 och även fått ut flera kullar
ungar årligen. Med all sannolikhet har häckning tidigare inträff-
at annorstädes på grundval av ovannämnda uppgifter.

✓ samt den 31 jan. 1958 vid Kolens kvarn norr om Visby (Erik Ohlsson
in litt.)

113). Picus v. viridis L.

Förekommer ej som häckfågel, som också påpekas av flera författare (Rosenius 1929 etc.). Så vitt bekant, är gröngöling-^{bara} en iakttagen en gång (nå två exemplar) i Hien på St. Karlsö den 29 augusti 1935 (Flach 1953 a). Författaren lämnar tyvärr i detta fall ingen hänvisning till den sagesman, han stöder sig på. Arten brukar vanligen betraktas som stannfågel men synes då och då kunna företa längre förflyttningar under vinterhalvåret. På Bornholm t.ex., där gröngölingen inte heller häckar, har den anträffats flera gånger.

114). Picus c. canus GM.

En säkert identifierad fågel på tillfällig visit, sedd i barrskogen vid Spillings kanal norr om Boge Viken i Othem socken den 15 november 1944 av Nils Ahlroth (munt. meddel.).

115). Dendrocopus m. major (L.)

Uppträder här och där dels i barrskog och dels i lövdungar och hagmarker. Kolmodin (1871) beskriver arten som allmän, men den uppges av Rosenius (1929) ha avtagit i antal. Vad som ligger bakom en dylik förklaring, saknas dock upplysning om liksom beträffande källangivelse. Iakttagelserna av större hackspett höst och vår på t.ex. St. Karlsö, såsom Flach (1953 a) anför, tyder på en viss grad av sträckoro eller flyttningstendens. Från Gotska Sandön är arten omnämnd av Eisen & Stuxberg

1) Erfarenheter därifrån i liknande riktning omtalas även av Linnman & Wahlin (1953).

(1868) och av Jansson (1937) och enligt en äldre ^{/publicerad/} uppgift av Wöhler (1903), skall den t.o.m. ^{ha} förekommit mycket allmänt.

116) Dendrocopus l. leucotus (BECHST.)

Andrée (1842) upptar den vittryggiga hackspetten för Gotland, men notisen grundar sig kanske på andra personers uttalande. Författaren är osäker beträffande artbestämningen, ty fågeln är efteråt försedd med ett "frågetecken". Som häckfågel är den med full säkerhet konstaterad år 1848 av Meves, och den 28 juni samma år sköts några ungar av Wallengren (Sundevall 1850). När Eisen & Stuxberg (1868) uppräknar arten bland Gotska Sandöns fåglar, gäller det förmodligen endast någon tillfällig observation. Från samma lokal skriver f.ö. Wöhler (1903), att "P. leuconotus observerades af mig vid ett besök på ön". Westerlund (1878) kompletterar framställningen och skriver, att den skall förekomma som häckfågel "här och der på Gotland (t.ex. vid Westerby)" = Mästerby? Uppgiften hos Sundström (1888) om att arten skall vara sällsynt som häckfågel, innebär ingenting nytt utöver ovanstående.

Själv har jag aldrig sett den vittryggiga hackspetten på ön, inga bofynd har till mig inberättats och inte heller några iakttagelser, värda att helt och fast lita på. Med reservation för ev. felbestämning må anföras, att arten enligt Hasselgren (1909) iakttagits i september 1908 i Tofta och i Hörsne. Göteborgs naturhistoriska museum äger en fågel, en gammal hane, skjuten på Gotland (ex. skänkt av J. Wahlberg 1835). Ett annat exemplar, även det en hane, tyvärr endast betecknad "Thbg" (Thunberg) förvaras i Visby läroverkets samlingar.

1) Enl. Wallengrens egen uppgift (1853) sköts vid tillfället ifråga en hane och tre flygga ungar vid byn "Westerby" på Gotlands östkust.

117. Dendrocopus m. minor (L.)

I jämförelse med den större hackspetten är denna art mindre vanlig. Andrée (1842) påpekar, att den mindre hackspetten finns här och där. På följande sätt uttalar sig Holtz (1866): "nicht gewöhnlich aber auch nicht selten", vilket i sin något originella formulering även torde stämma väl med ~~det~~ nuvarande förhållandetⁿ. Den 20 juli 1854 sköts en äldre hane jämte en av ungarna vid "Kråkstäde" av Meves (1857). Vintertid kan man stundom anträffa ~~denna och före~~^(gående art) som tillfälliga gäster inne i Visby eller dess omedelbara närhet. Enstaka iakttagelser från St. Karlsö höstetid ger vid handen, att även i detta fall kan vissa flyttningsrörelser komma till synes. Durango (1938 a) berättar om ett bofynd mellan Nors och Auster på Fårö 1937. F.ö. har jag anteckning om en häckning i en ihålig ask 1949 i Hellvi socken.

118. Dryocopus m. martius (L.)

⁽¹⁸⁷¹⁾
Kolmodin skriver om spillkråkan, att "den förekommer ännu temligen talrikt, men aftager betydligt i antal till följe af skogarnes uthuggande". Wöhler (1903) framhåller uttryckligen, att spillkråkan saknas på Gotska Sandön, och varken Eisen & Stuxberg (1868) eller Jansson (1937), ^(vilken senare) ~~sen~~ publicerat en lång lista över de av henne iakttagna arterna på ön, omnämner denna hackspett. Där barrskogen växer tät och högstammig, är spillkråkan allt fortfarande ingen ~~ovanlig~~ uppenbarelse. Durango (1938 a) betecknar den t.ex. på Fårö som "rätt allmän", och Wahlin (1942 a) säger, att den förekommer allmänt

kring Lina myr, där jag också sett och hört den åtskilliga gånger, liksom på andra lokaler. De talrika bohål, som huggits ut av denna hackspett i en hel del tallar t.ex. vid Ödehoburga, Landsnäsa och övriga ställen å västra Fårö tyder på, att arten här har ett gott tillhåll.

119. Jynx t. torquilla L.

Bebor trädgårdar och lövängar men håller också gärna tillgodo med uppsatta holkar. År 1950 synes göktytan ha använt den ^{na}senare form av bosättning på St. Karlsö (Flach 1953 a). I början av maj har jag flera år å rad sett och hört den i Visby botaniska trädgård, och som genomflyttare kan arten anträffas flerstädes. Från Holmuddens fyr på Fårö omtalas arten t.ex. den 7 maj 1886 av Sundström (1890). Jag har antecknat bofynd i Visby och Burgsvik 1944, i Hablingbo 1947, i Hellvi 1950, i Vallstena 1952 och vid Vinor på Fårö 1954.

120. Cuculus c. canorus L.

Uppträder allmänt i landskapstyper av växlande utseende över hela ön liksom på t.ex. Karlsöarna ^{/ och Gotska Sandön. /} Under sin resa på Gotland 1866 hittade Holtz (1866) den 22 juni en kull av träd-
lärka med sex ägg, varav ett enligt hans egen och Alexander von
Höneyers mening utgjordes av ~~ett~~ gökägg. Ett fynd av en halv-
stor gökunge den 17 juli 1945 i tallskogen norr om Visby låg
i ett ärtsångarebo. Av de åtta i ^{Skandinavien} ~~Norden~~ representerade o-olo-
giska gökraserna anger Rosenius (1929) *den törn- och trädgånds-
sångare-*

lika för Gotland. Enligt vad Erik Engqvist meddelat (in litt.), fann han en gång ett gökägg hos bofink, men ägget företedde en markant likhet med trädgårdssångarens ägg. I övrigt har han funnit sädesärta som fostermoder åt en gökunge. Han antar, att sädesärta jämte Sylviorna mestadels utnyttjas som värdar av göken på Gotland. Den 29 juli 1956 hittades i barrskogen vid Friggårds i Boge en nästan fullvuxen gökunge, som strax utanför boet ännu matades av ett par rödhakar, en art, som mera sällan representerar gökens värdfåglar.

121/. Nyctea scandiaca (L.)

Fjällugglan besöker Gotland som en sällsynt vintergäst och troligen ej regelbundet. Åtskilliga uppgifter om iakttag-
na eller skjutna fjällugglor finns ^{angivna} ~~noterade~~ i litteraturen. Första gången noterad av Kolmodin (1871), som såg ett exemplar i Rute vintern 1860 och nämner ett fynd från Tingstäde i februari 1866. Ett exemplar skall ha skjutits på Gotska Sandön så sent som i juni "af Hr Pettersson" enligt Eisen & Stuxberg (1868). Sundström (1888) uppger, att den ibland kan uppträda under stränga vintrar. På vintern 1866 härjade t.ex. en fjälluggla bland utsläppta harar på Västergarns utholme enligt Lindwall (1936).

Med Wöhler som sagesman påpekar Flach (1953 a), att fjällugglan då och då kan anträffas på St. Karlsö, ett förhållande, som avser tiden till och med 1915. Ett äldre exemplar fälldes på Fårö 1921 eller 1922 enligt Durango (1938 a). Wigsten (1945) nämner dels, att ett exemplar iakttagits vid Landsnäsa likaledes på Fårö, den 31 mars 1941 och dels, att en fågel skjutits på norra delen av samma ö (och senare konserverats) den 10 januari 1945. Arvid Ohlsson såg ett exemplar i Lina myr omkring

✓ Från sina erfarenheter på St. Karlsö skriver Flach (1953a), att göken där vanligen placerar sina ägg hos "sånglärka, skärpip-lärka, buskskvätta och sädesärta".

1933 (Wahlin hos Sernander 1939). En fjälluggla, utan lokalangivelse, betecknad "Thbg" (Thunberg), ingår i Visby läroverkets samlingar. Den 4 nov. 1956 överraskades ett ex. sittande på marken ute på Hummelsboholm i Grötlingbo enl. Tage Gullgarå (Gotl. Allehanda den 6 nov. 1956).

122). Bubo b. bubo (L.)

I läroverkets museum finns ett exemplar, som å etiketten bär beteckningen "Gtl., Thbg", d.v.s. fågeln ^(synbartligen) är av gotländskt ursprung. Kolmodin (1871) skriver, att en berguv enligt uppgift skall vara skjuten i Stenkyrka (möjligen identisk med ovanstående). Årtal okänt! Sundström (hos Jägerskiöld & Kolthoff) 1926) anger berguven ^(såsom) ytterst sällsynt. 1)

1) Det kan här anmärkas, att enligt Lindwall (1936) skall arten ha skjutits i fyra exemplar år 1866. Han yttrar vidare, att "av denna sällsynta fågel, har, så vitt av Gillets handlingar kunnat inhämtas, endast 2 st. härstädes blivit skjutna sedan Gillets tillkomst, d.v.s 1836, en uppgift som föga rimmar med författarens tidigare förklaring. Tyvärr finns inga fyndlokaler eller övriga uppgifter antecknade.

123). Surnis u. ulula (L.)

Enligt Sundevall (1847) är hökugglan ertappad i ett exemplar, som skjutits tidigt på våren. Ursprungligen angavs, att fågeln anträffats mitt på sommaren (i juli månad), en notis som återfinnes hos Wallengren (1853), men rättelse har sedan gjorts av Meves (1857). Läroverket äger i sin samling en fågel från Gotska Sandön, dock utan årtalsuppgift. Är denna möjligen identisk med den i litteraturen beskrivna? På Gotska Sandön har någon gång en hökuggla blivit sedd, skriver Rosenius (1939)

utan namngiven auktor. Sannolikt åsyftar han därmed förutnämnda iakttagelse.

124/ Glaucidium p. passerium^{n/} (L.)

Äldre litteraturuppgifter om sparvugglan är i olika avseenden mycket torftiga och i avsaknad av vidare detaljer.

Andrée (1842) menar, att den skulle förekomma här och där under vintern, men han ställer sig skeptisk inför iakttagelserna, och har försett arten med ett "frågetecken". Wallengren (1853) å sin sida påstår, att sparvugglan uppträder som vintergäst. Kolmodin (1871) hänvisar till ovanstående ^(har f.ö.) och/ingenting, som kan bringa frågan närmare sin lösning. Arten har visat sig både på Öland och Gotland, men ovisst är, om hon fortplantar sig där, säger Rosenius (1939). På vilka fakta författaren stöder sitt uttalande, är oklart.

Från senare tid är sparvugglan mera exakt angiven för ön, då ett ex. skall ha iakttagits vid Dembor träsk på Fårö den 6 okt. 1956 (G. Gustafsson, Vår Fågelvärld 1957, p. 312).

125/ Aegolius f. funereus (L.)

Fynden av pärluggla på Gotland under förra seklet synes vara sparsam^{ma} och för Andrée (1842) var arten obekant. Kolmodin (1871) anmärker, att den blott är funnen några gånger enligt Chasseur. Genom denne har Meves (1857) erhållit kännedom om ett fynd från februari 1856. Ett odaterat exemplar, som på etiketten bär Chasseurs namn, förvaras i Visby läroverks museum. En fågel skall ha hittats död i närheten av Visby sent på hösten 1882 enligt Wennersten (hos Jägerskiöld & Kolthoff 1926). Från Gotska Sandön rapporterar Jansson (1937) följande observa-

tioner: 17 oktober 1934 och 16 november samma år samt 18 november 1935.

Första gången bosättning av pärluggla blev konstaterad var 1926, då ett par hade ungar i ett spillkråkehål i Gerum (Nordström 1943). Vederbörande har vid förfrågan meddelat mig, att han själv undersökt boplatsen och övriga omständigheter och går i god för iakttagelsens riktighet. Ett annat häckfynd är mig bekant från Lipstade i Norrlanda, där man i samband med skogsarbete i april 1950 fällt en tall, i vilken en pärluggla hade sitt bo. Honan tillvaratogs för konservering av Aron Larsson.

I egenskap av häckfågel är arten, som synes, sällsynt och möjligen icke regelbunden. I följande fall har pärlugglor tagits om hand och inlämnats till uppstoppning: i februari 1940 i Medebys i Vallstena, 1943 i Gothem, 1945 i Medebys i Gothem, i januari 1949 i Vågome i Lärbro, i februari 1949 i Gothem, i januari 1950 i Medebys i Vallstena (enligt Aron Larsson), samt den 27 december 1951 i Björke i Norrlanda (enligt Ingemar Thorsson). I febr. 1957 hördes i barrskogen i Lojsta en ivrigt lockande pärluggla, vilket möjligen kunde tyda på en förestående häckning (Erik Engqvist in litt.).

126/ Asio o. otus (L.)

Andrée (1842) känner hornugglan som häckfågel liksom Wallengren (1853). Kolmodin (1871) betecknar arten som en sällsynt invånare i faunan, och att döma av de fåtaliga variaktigelserna torde detta allt fortfarande i viss mån äga sin giltighet. Hasselgrens påstående (1909), att han "funnit hennes bo oftare än kattugglans", hade erfodrat en mera detaljerad för-

klaring för att tillerkännas något större bevisvärde. En ung-
fågel, skjuten den 24 juli 1937 på Fårö, syftar möjligen på
att häckning inträffat här (Durango 1938 a). En hornuggla,
som iakttogs på ett hustak ute på Faludden den 21 april 1946,
d.v.s. under pågående häckningstid, kan ha haft bo någonstans
bland strandens tallskogar i Öja eller Hamra socken. Erik
Engqvist (in litt.) anser, stödd på en lång erfarenhet, att
hornugglan är sparsom, och han uppger ett bofynd i Havdhem
från omkring år 1950 och ett annat i Liffride i Stånga 1955.

Som genomflyttare iakttas hornugglan rätt ofta, vilket re-
dan påpekas av Eisen & Stuxberg (1868) och A.W. Ahlén (hos
Sundström 1892), men den kan även påträffas övervintrande. Det-
ta bekräftas av åtskilliga fynd, ^(Såsom) i Vallstena, Lina myr den 17
oktober 1939 (Arvid Ohlsson hos Wahlin 1942 a), i Hangreby,
Gothem, i oktober 1947, i Rone, Boge och Lau i oktober 1949, i
Ganthem i februari 1950, utanför Visby i mars och i Barlingbo
i samma månad 1950 (enligt Aron Larsson) samt i Stenkumla den
23 november och i Halla nära Roma kloster den 25 november 1951,
i Othem den 17 oktober, i Hemse den 23 oktober och i Lärbro den
24 oktober 1953 (Ingemar Thorsson in litt.). Från St. Karlsö
berättar Flach (1953 a) bl.a. om ugglor, vilka uppgivits till-
höra denna art, så sent som i slutet av maj 1938 och 1939. Fö-
religger här möjligen inte en förväxling med följande?

1) Åtminstone att döma av de fakta, som här samlats rörande horn-
ugglan, synes ingenting ge stöd åt Hasselgrens konstaterande.

2) *Trä bon, belägna rätt nära varandra och båda med ungar funna i Martebo*
127). Asio f. flammeus (PONT.) ^{1957 (Karl Lödner}
^{in litt.)}

Under häckningstiden torde jordugglan, så vitt bekant, fö-
rekomma sparsamt och kanske inte regelbundet, medan fynden vår

och höst icke räknas till ovanligheterna. Andrée (1842) räknar jordugglan till de fåglar, som under flyttningstiden "pläga här uppehålla sig någon längre tid, ända till ett par veckor". Kolmodin (1871) känner den endast som en tillfällig gäst i samband med flyttningen. Ett bevis för häckning anföres av Flach (1953 a) från Norderslätt på St. Karlsö, där två par utkläckte tre resp. fyra ungar sommaren 1951, arten hade iakttagits på ön redan i slutet av maj samma år av Wahlin (1951). Frånvaron av möss och andra smågnagare hade medfört, att fåglarna, att döma av de funna spybollarna specialiserat sig på diverse smärre fåglar. På Wöhlers tid skall arten ha skjutits åtskilliga gånger på St. Karlsö, "särskilt under september månad", enligt Flach (op.cit.), som vidare uppger iakttagelser därifrån under 1934, 1939, 1943 och 1947. Under pågående solförmörkelse den 30 juni 1954 kretsade ett par jordugglor över heden intill Norderhamn, vilket antyder, att häckning troligen även ~~har~~ nämnts år.

På Gotska Sandön har Jansson (1937) hittat en död jorduggla den 28 mars 1935 och från Lina myr ~~den 28 mars 1935~~ omtalar Wahlin (1942 a) ett ~~liknande~~ ^{av samma art} fynd den 29 oktober 1940. Aron Larsson har till mig inrapporterat, att han fått jordugglor, tillvaratagna på olika platser, såsom t.ex. hösten 1946 utanför Visby, hösten 1947 i Norrlanda och Slite, i september 1949 i Bara i Hörsne samt i november samma år i Katthammarsvik. Ibland inträffar det, att arten kan dyka upp mera talrikt än vanligt på hösten, såsom framgår av ett muntl. med^del. av Ingemar Thorsson, som t.ex. under oktober och november 1953 fått in icke mindre än tjugofem exemplar för konservering från praktiskt taget hela ön.

Ang. ett fynd av Otus s. scops (L.) se tillägget p. 414.

128. Strix a. aluco L.

Kattugglan uppträder som häckfågel i lövängar, ~~eller~~ kring bebyggelse ^(eller) i trädgångar i olika delar av ön, där lämpliga håligheter ofta står att finna. I flera år har jag sett den inne i Visby med utflugna ungar, som hållit till på bl.a. S:t Klemens ruin och, såsom i juni 1953, kring S:t Olofs ruin i Botaniska trädgården. Hon är, som Jägerskiöld & Kolthoff (1926) fullt riktigt påpekar, den vanligaste ugglan på Gotland och detsamma framgår av uppgifter från mitten av förra århundradet. Är också funnen häckande på Gotska Sandön (Eisen & Stuxberg 1868) samt vidare vid Älmar på St. Karlsö 1933 enligt Flach (1953 a). etc.

129. Tyto alba guttata (BREHM)

Äldre litteratur nämner ingenting om denna art för Gotland. De av mig bekanta fynden är alla tre av ungt datum och torde möjligen kunna tyda på, att häckning förekommit eller förekommer i något sällsynt fall. Under arbete på höloftet vid prästgården i Källunge dödades genom olyckshändelse en tornuggla i början av januari 1935 enligt meddelande av Klint (1935). Tio år senare den 25 april 1945, tillvaratog man utanför en loge i Norrbys i Hörsne ett exemplar, som i konserverat skick nu förvaras på gården. Det tredje exemplaret hittades dött av Axel Andersson i Simeps i Hablingbo. Landsfiskal Oswald Norbecks intyg om detta fynd är daterat den 19 februari 1954.¹⁾

1) I en art. "Die Schleiereule zum ersten Mal in Finnland angetroffen" (Ornis Fennica XIII, nr 1, 1936, p.1) refererar

Ilmari Välikangas en intressant hypotes av M. Härms: Loorkaku (Tyto alba guttata BREHM) leid Eestis, Eisti Loodus III (1935). Från området öster om Gotland omtalas tillhopa tre fynd av tornuggla, ett från Windau 1824, ett från Viimsi i närheten av Talinn i februari och ett från ön Haapasaari vid Kotka i januari, båda från 1935, d.v.s. samtliga platser belägna ganska långt från fågelns normala utbredningsområde. Då fyndorterna befinner sig vid kusten och i närheten av livligt trafikerade hamnar menar Välikangas, att Härms teori om en spridning med hjälp av fartyg, som ugglan medföljt från någon tysk eller dansk östersjöhamn, kanske kunde ha ett visst fog för sig. Tornugglan är i regel känd som en utpräglad stann- eller strykfågel.

Huruvida de tre på Gotland gjorda fynden av tornuggla kan ha liknande ursprung, synes väl inte vara alldeles otänkbart.

130). Falco r. rusticolus L.

Någon gång kan jaktfalken förekomma som en ytterst sällsynt vintergäst norrifrån. Den upptages i Andrées (1842) översikt, ehuru såsom osäker art. Själv har Kolmodin (1871), som hänvisar till ovanstående, ingen erfarenhet eller bekantskap med fågeln från Gotland. Ett belägg för dess förekomst utgör en iakttagelse av Wöhler på St. Karlsö i början av december 1902 enligt referat av Flach (1953 a).

131). Falco p. peregrinus TUNST.

Ehuru antalet ^[häckande] pilgrimsfalkar väl aldrig ^[har] varit stort på Gotland, så har siffran nu i förhållande till situationen under tidigare år sjunkit så kraftigt, att arten blivit en av öns sällsyntheter.

Om artens förekomst under förra århundradet föreligger en del upplysningar med tydligt angivna häcklokaler. Medan Andrée (1842) endast påpekar, att denna falk förekommer som häckfågel

"här och der", berättar Meves (1857), att arten enligt C.W. Lundborg haft bo (med ägg) den 15 maj 1848 på Heligholmen i Sundre. På Hoburgen såg författaren själv ett bo innehållande ungar den 10 juni 1854. Från den senare lokalen är den även omnämnd 1866 av Holtz (1866), Kolmodin (1871) och 1907 av Nicolin (1910). Ett exemplar, som skjutits av ingenjör J. Wahlberg vid Hoburgen i maj 1834, förvaras i Göteborgs museum. Hur länge den funnits kvar på Hoburgen, är emellertid inte klart.

På Karlsöarna synes pilgrimsfalken sedan långliga tider ha varit hemmastad. Redan i en gammal reseberättelse av år 1824 berättar Lovén (1916) om ett häckande par på Lillön, en plats, där arten dock troligen med vissa längre eller kortare mellanrum alltjämt har sitt tillhåll¹⁾. Storön har länge utgjort en pålitlig falklokal, varifrån vi bl.a. känner den från ett besök, som Holtz (op. cit.) gjort där 1866. I slutet av förra århundradet berättar Kolmodin (op.cit.) om tre av honom kända boplatser, förutom Karlsöarna, nämligen Furillen, Östergarn och Hoburgen. Under 1860-talet fanns arten i Visby-trakten (vid Höklint och i närheten av Snäckgårdsbaden) enligt Wöhler (1916), som dessutom anför Torsburgen i Kräklingbo²⁾, Östergarn och Hoburgen. Den förekommer, skriver författaren³⁾ "Så vitt jag vet nu endast på Karlsöarna och Gotska Sandön". Artens uppträdande som häckfågel på den senare lokalen är omnämnd i en uppsats av nyssnämnda auktor redan 1903, men 1929 skriver Persson, att den helt visst är försvunnen därifrån³⁾.

Efter Karlsöklubbens övertagande av St. Karlsö 1880 finns en del rapporter om artens häckningsförhållanden, även om dessa upplysningar är långt ifrån fullständiga (Flach 1953 a). Det framgår bl.a. att förekomsten, så vitt man vet, varit oregel-

¹⁾ Under 1956 torde ingen häckning ha ägt rum, även om arten visat sig där under juli månad (Fältbiologen 1956, p. 50).

²⁾ m.b. 3) Se nästa sida!

bunden, åtminstone under senare årtionden, då anteckningarna förts i mera detaljerad form. Vissa år har tvenne par sökt bösätta sig på Storön, vilket även lyckades t.ex. 1927. Enligt fridlysningsprogrammet tillämpades på sin tid eljest den principen, att blott ett par fåglar, med tanke på skyddet för andra arter, skulle få ha hemvist på ön.⁴⁾ Senast 1939 utkläcktes ungar på Storön, varefter arten ~~först~~^{åter} visade sig 1950, men häckningen gick om intet liksom 1952 (Flach op.cit.).

En mera originell boplats för pilgrimsfalken iaktogs av Borg (1933), som den 16 juni 1933 hittade en kull med fyra nästan fullvuxna ungar på en hög rauk på ön Asunden utanför Slite, där arten f.ö. även funnits föregående år. Båda åren blev dock ungarna enligt Lindbom ihjälhackade av trutarna.⁵⁾

I en artikel i Vår Fågelvärld (1947, p. 79) behandlar Thomasson pilgrimsfalkens boplatssval i Fenno-Skandia, Baltikum och Ostpreussen. På en karta har han därvid prickat in av honom kända fyra gotländska häckplatser, samtliga belägna i klippor. Läget ^{av} för lokalerna är inte närmare preciserat. ~~Han~~ omtalar icke, vilket år falken funnits ^{å resp. lokal}. Genom Rolf Beinert har meddelats (in litt.), att ett par falkar, i varje fall 1954, utkläckte tre ungar i Stavsklint i Tofta på öns västkust.

Man begår sannolikt inget misstag, om man idag söker ~~be-~~^{fixera} räknar antalet pilgrimsfalkar på Gotland till 1-2 par.

2) där äggkullar äro tagna 1879-1881 enligt Ternstedt (hos Hasselgren 1909)

4) Såväl under 1928 som 1934 fanns ungar i falkboet, men 1935 var den borta (Johansson & Åström 1938).

3) Vid tiden omkring sekelskiftet skall pilgrimsfalken ha varit en regelbunden häckfågel på Gotska Sandön, skriver Wöhler (1903). Han anger dock inte, om han själv iakttagit någon boplats, varför uppgiften synes något osäker.

139) Falco s. subbuteo L.

Vid mitten och slutet av förra århundradet uppges, att lärkfalken anträffas^{t/} på en del lokaler eller som en tämligen allmän häckfågel (Andrée 1842, Kolmodin 1871 etc.). Den 6 juli 1854 sågs tvenne bon med ungar "på Lilla Carlsöns höga berg" (Meves 1857)¹⁾. Idag måste den betraktas som sparsam, kanske till stor del beroende på förföljelse. Wahlin (1942 a) iakttog arten då och då över Lina myr i samband med sina studier där åren 1937-1941. Han anför, att en lärkfalk skjutits vid en boplats på Linaburgen omkring 1930. Durangos uppgifter (1938 a) om att lärkfalken "häckar flerstädes" på Fårö, synes icke vara dokumenterat genom några direkt angivna bofynd. En häckplats, som jag iakttagit vid Norra Gattet omkring 1948 synes ha varit bebodd både före och efter denna tid~~er~~. Den 24 juni 1952 såg jag arten jaga över vassarna i Storsund i Gothen, liksom under motsvarande tid 1956. Den avlämnade regelbundet sitt byte någonstans i skogen öster om träsket, varför en bosättning i närheten är mycket antaglig. På Gotska Sandön har arten iakttagits av Holtz (1868 b) och Persson (1929) och sannolikt är den fortfarande hemmahörande där.

1) Föreligger manne ej förväxling med följande art.

132) Falco columbarius aesalon TUNST.

Torde för närvarande i likhet med pilgrimsfalken vara den mest sparsamt företrädda arten inom sitt släkte. I sin fauna 1842 säger Andrée, att stenfalken finns "här och der", Wallengren (1853) uppger sig ha sett den på en del lokaler men anser den vara sällsynt; Sundevall (1858) omnämner arten enligt Lilljeborg såsom bofast på Gotland. Holtz (1868)^{a/} såg den under sin resa på Gotland 1867 i några få exemplar. Kolmodin (1871) känner arten såsom häckfågel vid "Fardume i Rute och på Storholmen i Hellvig träsk". I läroverkets museum förvaras en äldre hane av stenfalk, skjuten

av Joh. Lundgren vid Snäckgärdet den 17 maj 1874.

Stenfalken utväljer till boplats antingen ett träd eller en klippavsäts. Utan att närmare precisera boplatsens läge upptar Durango (1944 a) stenfalken som häckfågel på norra delen av Fårö 1939 och 1940. På våren 1948 fanns ett bo med ungar i en tall i Bro socken strax utanför Visby, och samma år häckade arten enligt Lundin (1948) på likartat sätt i skogen intill Muske myr^u. En under senare år ofta iakttagen häckplats befinner sig på St. Karlsö, där denna falk med säkerhet haft bo 1935, 1937, 1942 och därefter t.o.m. 1951 (Flach 1953 a).

1) E.Engqvist anför ett bofynd i Vamlingbo 1950 ej långt därifrån (Sv. Naturskyddsf. tidskr. 1951, nr 1, p. 12).

134/ Falco t. tinnunculus L.

Vad som sagts om lärkfalken under äldre tider gäller också tornfalken. Trots den okynnesjakt, som alljämt förekommer, synes den emellertid då och då. Wallengren (1853) anser den vara "nicht gemein". Holtz (1868^a) såg under sitt gotlandsbesök blott några exemplar. Enligt A.W. Ahlén (hos Sundström 1892) betecknas den t.ex. såsom "ziemlich allgemein", och på samma sätt uttalar sig Kolmodin (1871).

På Gotland väljer arten gärna att bosätta sig i klippbranter, där så är möjligt. Vid Hoburgen har jag sett både hane och hona flera gånger, och enligt Arthur Christiansson, Majstre, brukar den regelbundet förekomma där. Åtminstone under 1948 och 1949 skedde ingen häckning, sannolikt blev fåglarna bortskjutna. Den 19 maj förstnämnda år fanns i varje fall både fåglarna kring boplatsen. På St. Karlsö har tornfalken en freddad boplats i Norderhamnsberget, och där har den enligt Flach (1953 a) bott årligen sedan början av 1930-talet. Troligen

hör den också till de årsvissa fåglarna på den likaledes fridlysta Lilla Karlsö.

Från Gotska Sandön har arten noterats ~~redan~~ av Eisen & Stuxberg (1868) ^{(och Persson (1929))} och det förhållandet, att Jansson (1937) observerat den en~~hel~~ sommar där, tyder på, att tornfalken ^{alltjämt} ingår bland öns bofasta rovfåglar.

✓ 1956 förekom 2 par med resp. 3 och 5 ungar (Fältbiologen 1956, p.50).

135). Falco v. vespertinus L.

Som häckfågel är arten inte konstaterad på Gotland, men *den* är ganska många gånger under senare år funnen under höst- och vårsträcket och torde närmast få betraktas som årsviss. I jämförelse med antalet observerade fall i olika svenska landskap hör Gotland till ett av de främsta, och speciellt Fårö intar en ledande ställning. Huruvida arten under årens lopp ändrat sina flyttningsvanor eller kanske tidigare blivit i hög grad förbisedd, må lämnas därhän. Eventuellet skulle en häckning snart nog kunna väntas.

I litteraturen upptas inga äldre fynd än från 1930-talet. De fördelar sig i tidsordning på följande sätt enligt Wigsten (1945): en hane den 2 maj 1936 vid Landsnäsa på Fårö; en hane den 15 maj vid Storugns i Kappelshamn; en hane den 18 maj vid Landsnäsa på Fårö; en hane den 6 september 1941 vid Broskogs på Fårö; två exemplar, därav en hane, den 7 september vid Alnäs på Fårö; två exemplar den 17 september vid Lautersvägen på Fårö; den 7, 8 och 10 maj 1942 vid Lauters, Bonda⁷ls och Alnäs; två exemplar, därav en hane, den 10 september 1942 vid Blomkvistahäkt; en hane den 5 maj 1943 på Mölnerhed och en hane

på Alnäsahed den 17 juli, ett exemplar å samma lokal i början av september och ett annat vid Ödehoburga samt slutligen ett exemplar på Fårö den 6 september 1944.

Enligt Wigsten (hos Holmström m.fl. 1947) härrör vidare från norra delen av Gotland ett flertal observationer: en hane vid Norra gattet på Fårö den 5 maj 1945; en ungfågel vid Farneviksträsket den 14 september; en hona vid Norra gattet den 16 september; en hane vid Broskogs den 22 april 1946; en hona vid Norra gattet den 4 maj, samtliga på Fårö och till slut ^{en ex.} ~~en hane~~ vid Svarfvarhuk i Fleringe socken den 23 april *Samma år.*

De relativt många fynden synes peka i den riktningen, att ^{i huvudsak} sträcket/försiggår under respektive maj och september månader. Julifyhdet 1943 kan naturligtvis röra sig om ~~ett~~ ^{en} ännu inte fortplantningsduglig individ. Gustaf Åkerblom berättar (in litt.) om en ungfågel, som regelbundet vistades omkring landsvägen mellan Vamlingbo och Hamra å sydligaste Gotland i juni månad fram till midsommar 1952. Ett par andra sena observationer föreligger från 1953, då Fagerlind & Geijer (1954) såg en hane dels vid Ödehoburga på Fårö den 2 juni och dels en i Vamlingbo den 5 i samma månad. Från Varvsholmen i Klintehamn omtalas en iakttagelse av en hona den 29 maj 1954 (Adolfsson m.fl. 1954). I mitten av juni samma år sågs en hane och en hona på Fårö.

Slutligen kan här blott tillfogas, att läroverket i Visby äger en vackert utfärgad, gammal hane, skjuten i Stenstugu i Fardhem den 3 maj 1951.

1) Lundberg (1955 c)

136. Aquila c. chrysaetos (L.)

I vilken utsträckning kungsörnen i äldre tider häckat på Gotland, är svårt att få en uppfattning om. Som belysande för situationen omkring mitten av förra århundradet säger Andrée (1842) och Wallengren (1853) endast, att arten häckar här och där och anträffas året om vid kusterna. Rosenius (1939) hävdar den uppfattningen, att en viss förväxling med Haliaeetus a. albicilla i något fall är möjlig. Det exakta läget av några då kända boplatser uppgives dock inte. På tal om kungsörnen skriver Lönnberg (1917), att "den sydligaste bopplatsen i mannaminne har varit på Gotska Sandön". Han fortsätter: "Sedan boet där år 1906 nedtagits och af dr G. Grönberg skänkts till Riksmuseum, dröjde det flera år, innan örnarna ånya byggde något nytt bo där".¹⁾ Grönberg (1907), som själv beskriver boets omhändertagande, sedan han dödat den ena av örnarna, har senare i en uppsats (1911) behandlat naturen och även berört fågellivet på Sandön. Han framhåller, att utom ov^aerstående är ett par andra örnbon kända därifrån. Sannolikt lämnade arten definitivt Sandön som häckfågel, i början av 1920-talet. Dahlbeck (1942)²⁾ konstaterar, att sedan 1922 är kungsörnen helt borta i egenskap av bofast invånare i Götaland.³⁾ I ett arbete av Lönnberg (1922) angående den nutida tillgången på kungsörn i Sverige anges just Gotska Sandön som en ännu kvarvarande boplatz för arten. Skildringen avser att ge en för året aktuell bild av situationen. I sin beskrivning till kartbladet Gotska Sandön anför Munthe (1924), att "kungsörnen ännu häckar här och sannolikt även havsörnen"²⁾ Enligt Jansson (1937) är kungsörnen upprepade gånger iakttagen där mera tillfälligtvis under tiden

mars-juni och oktober-november 1933-1936. Enligt Lundberg m.fl. (1954) vistades ett gammalt exemplar å mellersta delen av samma ö i juni 1954. Från St. Karlsö, som då och då under vintern besökes av enstaka kungsörnar, berättar Wöhler (1915), att icke mindre än 200 harar under en höst bortsnappades av dessa gäster.

Sommaren 1952 var kungsörnen åter bofast på Gotland, och häckning skedde i den ödsliga, norra delen av Hall socken, men på grund av störningar kom paret icke tillbaka följande år utan byggde sannolikt ett nytt bo i grannskapet, där fåglarna även varit synliga under 1954 (Arvid Ohlsson muntl. meddel.). Ett under sistnämnda år nybyggt bo med en halvstor unge hade jag tillfälle att iakttaga i Lye socken på östra Gotland den 4 juli 1954. Boplatsen var belägen i ett större barrskogsområde, långt borta från bebyggelsen. Boet befann sig i en gammal ask, växande intill en glänta med öppna betesmarker, bevuxna med enstaka ekar. Ungen synes ha lämnat redet i slutet av juli månad. Om en i Lina myr, den 24 september 1940, funnen död kungsörn berättar Ohlsson (1944 b). Fågeln hade råkat fastna i en utlagd sax, som svårt sargat dess ena ben och gjort djuret till invalid. Saxens konstruktion tyder på utländskt fabrikat, och man har velat tyda detta så, att örnen sannolikt torde ha kommit över till Gotland österifrån med vidhängande tortyrredskap.

-
- 1) Sylvan (1907) omtalar, att ett "örnbo" fanns på Sandön vid västra sidan år 1907, men huruvida det var bebott eller icke, har förf. förbigått i sin berättelse.
 - 2) Vår Fågelvärld 1942, p. 6.

3) Vid sitt besök på Gotska Sandön 1867 iakttoogs arten en gång av Holtz (1868 b).

137) Buteo l. lagopus (PONT.)

Fjällvråken besöker ön under höst- och vårflyttningen. Enligt mina erfarenheter sker det vanligen enstaka eller några få individer tillsammans. Medan fjällvråken var okänd för Andrée (1842), återger Sundevall (1847) en uppgift enligt Chasseur, att en ungfågel skall ha skjutits här under höstflyttningen. Wallengren (1853) syftar tydligen på nyssnämnda iakttagelse, samtidigt som han gör följande reflexion: "Doch muss der Vogel wohl jedes Jahr über die Insel ziehen". Läroverkets museum äger ett exemplar, som nedlagts utanför Visby 1896. Frånvaron av sorkar synes knappast locka fjällvråken att stanna någon längre tid på Gotland, en uppfattning, som även Flach (1953 a) framhåller i fråga om förhållandena på St. Karlsö. Se närmare under ormvråken!

Då och då kan fjällvråken komma strykande på vintern, såsom jag observerat den 29 december 1946 i Hamra (2 ex.), den 20 februari 1947 vid hampfabriken i Visby och enligt Rolf Beinert (muntl. meddel.) den 25 januari 1950 i Mästermyr i Sälte. Wigsfen (1945) berättar om en fågel, som vistades från slutet av december 1944 till början av januari 1945 vid Marpis träsk på Fårö.

En gång har arten skridit till fortplantning på Gotland, nämligen i tallskogen i Näs socken på södra delen av ön år 1944. När jag den 17 juni besökte boplatsen, var de båda ungarna omkring en vecka gamla. Paret hade tydligen funnit trakten lämplig ur den synpunkten, att det fanns gott om vildkaniner i omgivningen. Rster av unga djur hittades såväl uppe i bobalen som nedanför på marken (jfr Noréhn 1944^c).

138). Buteo b. buteo^y (L.)

Att ormvråken till synes uppträder i ett så ringa antal liksom fjällvråken, torde väl delvis ha sin förklaring i den totala frånvaron av sorkar på Gotland. Den mot duvhöken riktade förföljelsen går ^{locksa} i åtskilliga fall av ren okunnighet ~~locksa~~ ut över de fåtaliga bofasta ormvråkarna, varigenom en ursprungligen svag stam ytterligare reduceras. Hos Andrée (1842) finns ingenting om ormvråken, och Kolmodin (1871) räknar den ej till öns fåglar men anser det sannolikt, att den kan förekomma "åtminstone under flyttningstiden". Rosenius (1929) påpekar, att den sällan blir iakttagen på Gotland och refererar till sistnämnda uttalande. Det är f.ö. betecknande, att Jägerskiöld & Kolthoff (1926) icke innehåller några som helst uppgifter om artens uppträdande på Gotland. Enligt vad som framgår av nyare iakttagelser, ses ormvråken emellertid då och då som genomflyttare (Wahlin 1942 a, Flach 1953 a). Detsamma har jag själv haft tillfälle att bekräfta, men vanligen synes det alltid vara fråga om enstaka eller några få exemplar.

Den 26 juni 1949 såg jag en hane och en hona av ormvråk i barrskogen norr om Tingstäde. Bl.a. kan den sena tidpunkten vara ett tecken på, att bosättning har förelegat. För alla häckningsuppgifter, lämnade av Ortsbefolkningen rörande ormvråk, kräves ordentliga bevis, emedan förväxling med duvhök enligt min erfarenhet mer än en gång förekommit. Ett bo med två ungar, verifierat genom fotografi, hittades av Gösta Lindstedt i en tall i den vidsträckta barrskogen i Lojsta i maj 1944. Den 23 juni 1953 hade jag själv tillfälle att på ort och ställe kontrollera ett bofynd i tallskogen strax söder om Burysvik. Ett

Flach & von Schultz (1958) rapporterar, att Buteo buteo vulpinus passerat St. Karlsö bl.a. den 8 maj 1957. Rasen lock ej omnämnad härövan.

bo i Dalhems socken år 1954 blev utsatt för plundring, enligt vad Rolf Beinert (in litt.) meddelat. Durangos överraskande uppgift (1938 a) om ormvråken såsom "tämlichen allmän" på Fårö synes tyvärr icke vara belagt med några bofyhd.

Ett exempel på ormvråkens sparsamma uppträdande berättar konservator Aron Larsson: som ^{t.ex.} under hösten 1949-våren 1950 fått in fem fjällvråkar till konservering men bara en enda ormvråk. Samma erfarenhet har gjorts av Haldur Wigsten, som berättar (in litt.), att han ganska ofta fick fjällvråk till uppstoppning men ingen ormvråk.

- 1) Att den "mängd exemplar", som inlämnats till en jaktaffär i Visby 1904 skulle ha bestått av ormvråkar, bl.a. på grund av "att den ena ej var lik den andra", såsom Hasselgren menar, är naturligtvis ingalunda säkert.

139). Circus ae. aeruginosus (L.)

Enligt de under 1800-talet av olika författare publicerade skildringarna rörande Gotlands fåglar är bruna kärrhöken icke representerad, trots att arten på den tiden förekom flerstädes i Sydsverige. Hos Sundevall (1858) är han bl.a. noterad från Öland. *På fastlandet inträffade emellertid* så småningom en omfattande tillbakagång av bruna kärrhöken, detta till *större beroende* ^{ende} ~~från~~ okynnesjakt. Men också sjösänkningarna torde därvid ha spelat in. Högdahl¹⁾ påpekar t.ex. att han, i mitten av 1910-talet endast hade sig bekant några få, fullt säkra boplatser inom hela landet. Efter fridlysningens införande 1919 repade sig beståndet, och många vassrika sjöar fick tillbaka kärrhöken. Kanske har frånvaron av sjöar med passande vegetation länge varit en av orsakerna till, att arten först 1938 kunde konstateras som häckfågel på Gotland. Upptäckten gjordes av Arvid Ohlsson ^(Hera år) i Lina myr, där ett par ^{därefter} regelbundet varit bofasta enligt Wahlin (1942a), åtminstone t.o.m. 1941. Även om något

1) *Sveriges Natur* 1917, p. 118.

2) Se även Sernander (1909, p. 402). År 1938 utkläcktes tre ungar i myren.

häckningsbevis inte föreligger för de närmast följande åren, så är fåglarna dock så ofta iakttagna, att de med skäl kan antagas ha funnits där varje år, åtminstone fram till 1947. Det året hade jag själv tillfälle att i juni månad se en kull med fyra ungar söder om Råby träsk. På hösten 1947 verkställdes en omfattande vattenreglering, varigenom landskapet till väsentliga delar ändrade karaktär till förfång för många fåglar. I varje fall tycks situationen för kärrhöken ha blivit kraftigt försämrad. Åtskilliga gånger observerades våren 1955 en ensam hane över myren, varför arten kanske på nytt kommer att ta området i besittning (Erik Engqvist in litt.)

Redan 1935 lär enligt Durango (1938 a) en kärrhök "av miss-tag" ha skjutits vid Nors på Fårö, och sommaren 1938 anser sig samma författare kunna fastställa, att det på Fårö med all sannolikhet måste ha förekommit ett par i Limor träsk och ett annat i Alnäsa eller Mölnar, d.v.s. samma år som bofy^vddet skedde i Lina myr.

Det är tydligt, av mina egna erfarenhet att döma, att kärrhöken under senare år är på väg att öka i antal, samtidigt som nya häcklokaler tillkommit. Den 27 juni 1947 såg jag i Stor-träsk i ~~Mång~~var ett par, som enligt ortsbefolkningen hållit till där hela försommaren. Vid de tillfällena, som jag besökt Fardume träsk under åren 1944, 1945, 1949, 1950 har ett par uppehållit sig där och med anledning av sitt beteende sannolikt haft bo i agfälten invid Storholmen, liksom under 1951 och 1952, vilket bekräftas av Carl Franzén (in litt.) samt enligt Nordin (1954) även följande år. Ett flertal iakttagelser, som jag gjort i Tingstäde träsk under åren 1944, 1946, 1949, 1950 och 1952 tycks omständigheterna, att döma ha gett ~~en~~ vid handen, att även

detta område ^{torde} ~~kunde~~ hysa ett häckande kärrhökspar. En vid träsket boende person, Arvid Boberg, kunde för 1953 bekräfta detta. Den av honom det året iakttagna kullen utgjordes av tre flygfärdiga ungar, och 1954 var ungvullen lika stor. Även under 1955 ^{var} ~~är~~ arten bofast i träsket enligt samma källa. I juni 1952 visade sig upprepade gånger ett par i Storsund i Gothen, det samma var förhållandet under 1953 enligt Arvid Ohlsson, och den 29 juni 1954 kunde jag avslöja läget av boet, innehållande fyra ungar och beläget inne i en tät rugge av bladvass. Även under 1955 har den bruna kärrhöken sannolikt haft bo där enligt Erik Engqvist (in litt.), men i en annan del av träsket. När Ekman (1942/1945) färdigställde sin karta över den bruna kärrhökens förekomst i vårt land, kände författaren endast till två häcklokaler på Gotland.

140). Circus pygargus (L.)

En sällsynt art, som i sen tid, mera tillfälligt förekommit som häckfågel på ön. Den 19 juli 1948 såg jag en hane och en hona i svärflykt över agfälten i Muske myr, och vid ett tillfälle gick honan ner bland vegetationen i myrens östra del, för att avlämna byte. Lundin (1950) hade redan den 26 juni 1948 konstaterat, att paret hade ungar där, vilket enligt meddelande av Arthur Christiansson även varit förhållandet under 1947, då han observerat fyra ungfåglar, samma antal som året dess förinnan. Den 10 juni 1949 uppenbarade sig en hane under proviantering över enbuskmarkerna vid Hoburgens fyr. Nyssnämnda

sagesman uppger, ~~RxM~~. att häckning även då skall ha ägt rum på samma lokal, där den f.ö. varit synlig både 1955 och 1956 (E. Engqvist in litt.). Slutligen må tilläggas, att den 28 maj 1954 visade sig en hona av ängshök över Lina myr (Adolfsson m.fl. 1954).

-
- 1) Hos Sundevall (1847) uppges felaktigt, att ängshöken påträffats häckande på Gotland den 9 maj 1834 av J. Wahlberg. Ett vid tillfället i fråga skjutet exemplar, en hona, har granskats på Riksmuseet och i stället befunnits tillhöra arten Circus macrourus (Sundevall 1857, p. 74: Sällsynta Svenska Foglar. Öfvers. K. Vet. Akad. Förh. årg. 1856).

147). Circus c. cyaneus (L.)

Besöker ön som en sparsam gäst under flyttningarna, såsom bl.a. noterats på St. Karlsö (Flach 1953 a), och i Lina myr (Wahlin 1942 a). I Kolmodins förteckning (1871) finns blåhöken icke omnämnd, och detsamma är förhållandet hos äldre författare. Den uppges vara iakttagen flera gånger på Fårö under vårsträcket enligt Durango (1944 a), som vidare berättar om en observation av en gammal hane i april 1943 på Norsholmen.

Någon gång kan arten förekomma mitt i vintern, vilket framgår av ett fynd (en ung hane) vid Skälsö i Väskinde den 7 december 1944. Jämte detta exemplar äger Visby läroverkets museum en blåhök, skjuten i Tofta år 1915. En äldre hane passerade över allvarsmarkerna vid Hoburgens fyr den 21 maj 1944, och likaledes sågs en hane patrullera av och an längs en dikesren i Martebo myr den 1 november 1947.

142) Circus macrourus (S.G. Gmelin)

Flerfaldiga gånger har stepphöken anträffats på ön som en tillfällig gäst österifrån. En ung hona har skjutits av J.A. Wahlberg vid Djupdy i När socken den 9 maj 1834 (Sundevall 1847:se rättelse under ~~artikel~~ nr 140! ³⁾). Att arten, som Wahlberg uppger, skulle ha häckat på Gotland, kan dock inte anses styrkt. Individen beskrives som ett ungt exemplar. I Visby läroverks museum finns en av J.O. Klintberg skjuten stäpphök i Väskinde år 1895⁴⁾. Från Lina myr föreligger ett fynd av den 31 oktober 1937, vilket enligt Nordström (1943) har ansetts tillhöra denna art²⁾. Ett annat fynd, en hona, är inrapporterad från Näsungs i Dune den 5 juni 1939 (enligt Göteborgs musei Årstryck 1942, p. 10).

I samband med ett större framträngande av arten västerut år 1952, varunder flera par slog sig ner på Öland, konstaterades stäpphöken med säkerhet för första gången häcka på Gotland, enligt vad Erik Engqvist meddelat (in litt.). Hos två par uppföddes vardera två ungar på allvarsmarken vid Hundlauser i Vamlingbo nämnda år. Lindqvist (1955) omnämner i sin artikel, att det rört sig om ett enda kärrhök⁵⁾ par, eftersom han bara kände till detta fall.

1° aug. 1895

- 1) Det i Riksmuseum befintliga exemplar, en årsunge, som hos Holmström m.fl. (1947) står angiven såsom skjuten i Magleholm på Gotland¹⁾ är felnoterad. Fågeln är i själva verket erhållen från Maglehems s:n i Skåne (U. Bergström in litt.).
- 2) Jfr också Wahlin (1942 a)! Fyndet redan angivet enligt Arvid Ohlsson (hos Sernander 1939). Artbestämningen kanske osäker.

143) Accipiter g. gentilis (L.)

I regel väljer duvhöken på Gotland att placera sitt näste

i en större tall, i närheten av ett träsk eller djupt inne i skogen. Ännu omkring mitten av förra seklet var arten enligt Andrée (1842), Kolmodin (1871) etc. en av öns allmännaste rovfåglar. Detta framhålles också av Rosenius (1939), varvid han därvid synbarligen grundar sitt påstående på äldre källor. Men i likhet med sparvhöken har duvhöken varit utsatt för en oavbruten förföljelse, som så småningom resulterat däri, att stammen reducerats till ett minimum mot förhållandet under gamla tider. Att duvhöken ur jaktvårdssynpunkt varit särskilt illa tåld som en betydligt farligare fiende för orre, rapphöns och fasan än t.ex. sin mindre frände, är självklart. Som en illustration till den utrotning, som rovfågarna överhuvudtaget tidigare varit utsatta för, kan anföras, att under perioden 1840-1864 utbetalades genom Gotlands Skarpskytte och jägaregillens försorg skottpengar för icke mindre än 4.594 "hökar och andra rovfåglar", d.v.s. nära två hundra exemplar i medeltal per år, för nämnda tjugofyra årsperioder (Lindvall 1936). Lika svår har utrotningen varit under senare år. Under perioden 1887-1891 premierades t.ex. 725 dödade duvhökar, vilket innebär en årlig bevisad avskjutning ^(av 145 ex!) Enligt Samme sagesman berättar ^{alt} ~~des~~ under 1928 och 1934 ^(fälldes) resp. 150 och 100 duvhökar, ^(enligt) uppgifter grundade "på av jaktvårdarna och enskilda insända rapporter" ²⁾. Ehuru icke alla de fällda fåglarna naturligtvis behöver ha ingått i den bofatta stammen, så är siffrorna ändå tillräckligt avskräckande. I början av detta århundrade konstaterade man under vissa år trots allt t.o.m. en mindre ökning av duvhöken. ~~och~~ klagomålen från "alla håll på landsbyggden att höken tar det mesta" gav anledning till avsevärt höjda skottpengar. Det är typiskt för den ^(under senare år) ~~idag~~ beskrivna kampanjen, att av de bebodda

1) Gotlands läns hushållningssällskaps berättelse.

bon jag här och där träffat på ytterst få lämnas ifred för plundring. Bland sexton officiellt genom Jägaregilletts försorg registrerade och kontrollerade duvhöksbon under 1954, visade det sig, att endast ett enda hade undgått förstörelse (Rolf Beinert in litt.). Som medlem i faunan på Gotska Sandön är arten noterad av Persson (1927). Fr.o.m. 1955 är duvhöken fridlyst ^{på Gotland} under häckningstiden.

Bland de vintertid kringstrykande eller passerande exemplaren torde eventuellt ingå någon representant för rasen A. gentilis buteoides (MENSBIER). Även om en del norr i från kommande individer ses draga förbi höstetid, såsom anföres från St. Karlsö, så uppger Wigsten enligt Durango (1944 a), att "duvhöken sällan iakttages höst och vår" på Fårö.

-
- 2) Före den tid, då premier utbetalades från medel, som erhöles ur det allmänna, hade bland allmogen privat bildats s.k. rovfågelkassor. Lindvall (op.cit.) uppger, att Jägaregillet under 100 år av sin verksamhet, 1836-1936, premierat dödandet av 10.670 duvhökar, en skrämmande bild av rovfåglarnas behandling enligt jaktvårdens lagar.

144. Accipiter n. nisus (L.)

Träffas som häckfågel i öns barrskogar eller i lövängar och beteshagar med inslag av enstaka granar. Han betecknas liksom duvhöken av Andrée (1842) och Kolmodin (1871) som allmän, en situation, som numera undergått ^{en viss} förändring. Även om bofynd brukar göras litet varstades, så är arten från jägarehåll så strängt efterhållen, att många ungkullar på grund av skottpremier varje år går till spillo, i vissa fall också de gamla fåglarna. Kampamjen mot sparvhöken är ingen ny förete-

2376

2376

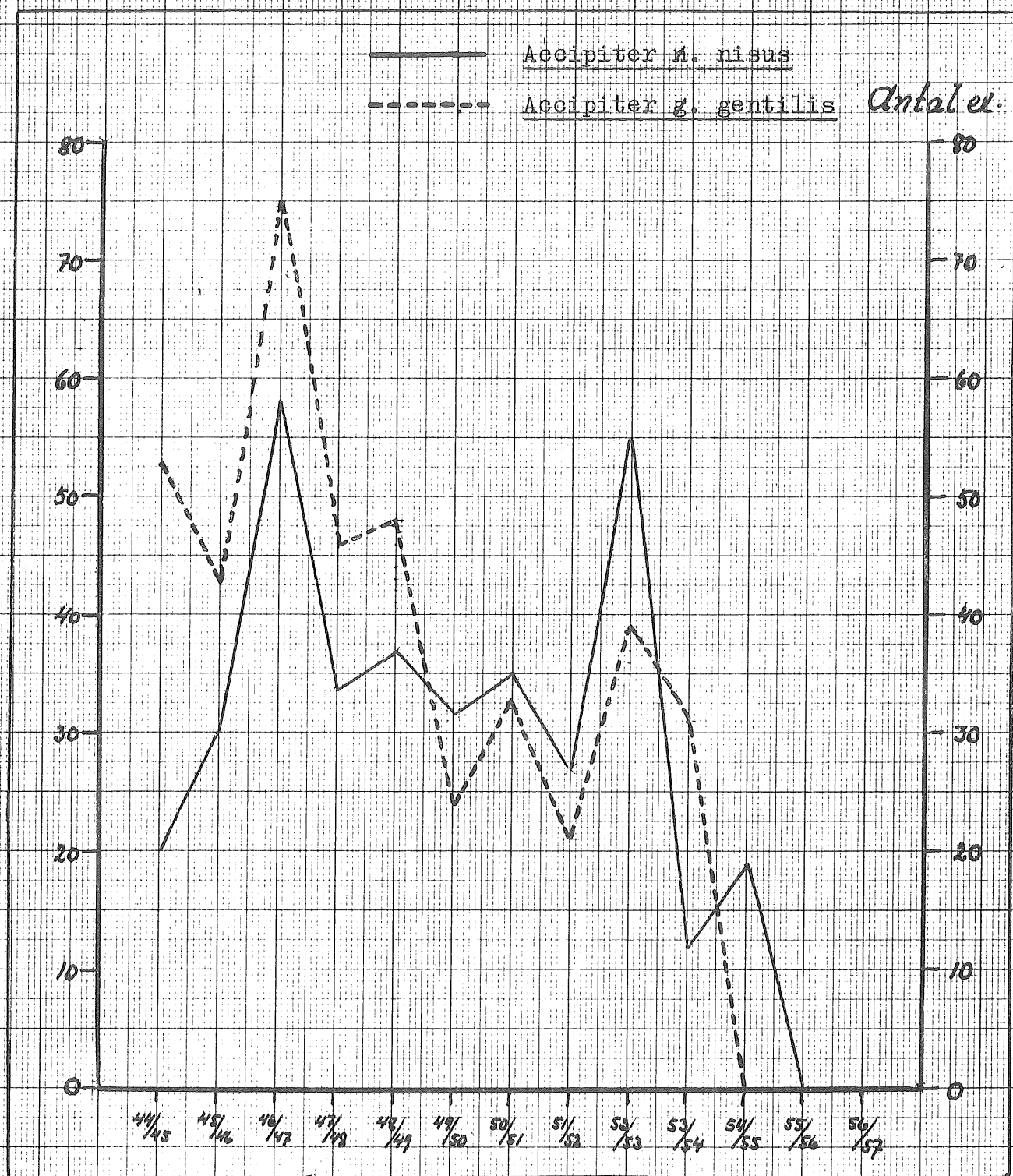

Diagram över antalet utbetalda skottpremier för Accipiter n. nissus och Accipiter g. gentilis av Gotlands skarp-skytte- och jägaregilles egna medel enligt den officiella statistiken under jaktåren 1944/1945 - 1956/1957. Av den förra arten har sammanlagt 349 ex. och av den senare 413 ex. premierats. Redovisningstiden omfattar i allt 13 jaktperioder.

else, och någon brist på energi från jägarnas sida har därvidlag under senare år icke förmärkts. Sålunda fälldes exempelvis 1.283 sparvhökar under femårs-perioden 1887-1891 (Gotl.-läns hushållnings sällskaps berättelse). För 1928 och 1934 uppger Lindwall (1936), att enligt den officiella jaktstatistiken dödsdats under resp. år icke mindre än 250 och 200 exemplar av ~~arten~~ ~~fråga~~.¹⁾ Liksom beträffande duvhöken skall det villigt erkännas, att inte alla skjutna och premierade sparvhökar tillhört Gotlands häckfåglar. Durango (1938)^a sammanfattar sina erfarenheter från Fårö och säger endast, att arten icke är sällsynt. I trakten kring Lina myr bor han med flera par, uppger Wahlin (1942 a). Ingår enligt Parsson (1927) ^{och så} i Gotska Sandöns fågel-fauna.

En fridlysning av sparvhöken åtminstone under fortplantningstiden, synes vara väl motiverad. Åtskilliga sparvhökar, kanske mest äldre individer, håller till i markerna vintern igenom och ses ofta göra påhälsningar kring gårdar och samhällen. Ex. bland flockarna av gråsparvar, pilfinkar och grönfinkar runt stackarna vid Visby hampfabrik har jag sett enstaka regelbundet proviantera under den kalla årstiden.

(Enligt)

- 1) Jägaregilletts 100 åriga statistik över utbetalda skottpremier rapporteras icke mindre än 18.850 dödade hökar av denna art (Lindwall op.cit.).

Se f.ö. diagrammet å föregående sida!

145) Milvus m. milvus (L.)

Numera en på Gotland sällsynt gäst. Ännu i mitten av 1800-talet kunde gladans bo hittas på enstaka platser (Andrée 1842). När Holtz (1866) företog sin resa runt Gotland, iakttog han

sammanlagt två exemplar, men i en senare skrift (1868 a) säger han sig inte ha upptäckt en enda glada, sedan han företagit en ny färd till Gotland. ^UHos Kolmodin (1871) saknas helt uppgifter om arten. Från år 1887 berättas om ett bo med fyra ägg, som hittats av A.W. Ahlén (enligt Sundström 1892). Efter den tiden torde inga besked om häckning föreligga, mig veterligt.

Jägarnas förföljelse^u under årens lopp har tydligen också gått illa åt gladorna på ön. I premieringslistorna över dödade rovfåglar på 1840-talet upptas glador och hökar till den imponerande summan av 2.100 exemplar enligt Olofsson (1945, p. 442). I Visby läroverks museum förvaras en glada, hona, som skjutits av G.Stenström i Kräklingbo i mars 1881.

År 1913 iaktogs glada på Gotland av kaptenerna H. Lindgren och A. Zetterling enligt Rendahl^g. Från Lina myr berättar Arvid Ohlsson, att han den 17 maj 1942 på nära håll observerat en glada svävande över Råby träsk, varefter den försvann i nordlig riktning. Den djupt kluvna stjärten kunde klart skönjas. Utan att närmare precisera några detaljer konstaterar Wigsten (1945), att gladan "icke var sällsynt å Gotska Sandön 1914-1917". Författarens uppgift om en påstådd häckning vid Broskogs på Fårö 1927 eller 1928 ^{synes mig} ~~är~~ i hög grad osäker, då artbestämningen icke varit ^{möjlig} ~~varit~~ att kontrollera, enligt vad vederbörande själv uppger. Någon gång skall han ha observerat glada på Fårö, "dock ej de senaste 10 åren". F.ö. föreligger en iakttagelse den 2 juni 1947, då Josef Nordström sett en fågel vid Hästkliv på St.Karlsö (Flach 1953 a). Slutligen må anföras, att en glada noterats den 30 aug. 1953 seglande på rätt stor höjd över Ljugarns samhälle. Stjärten karakteristiska form och den eleganta flykten röjde tydligt fågelns identitet,

meddelar Arvid Ohlsson (in litt.).

1) I fråga om tillgången på rovfåglar i gotländska marker gör Holtz (1866) ett mycket betecknande uttalande, värt att citera i detta sammanhang: Författaren yttrar, "dass auf der Insel Gottland die Raubvögel spärlicher auftreten, als mann nach der Beschaffenheit des Landes vermuten sollte". Detta, menar han, skulle ha sin orsak i det fördärliga premieringssystemet.

2) Fauna och Flora 1916, p. 34.

146). Milvus m. migrans BRODD.

En mycket sällsynt art, som någon passerar ön under flyttningarna. Den 16 maj 1948 sträckte en brun glada, jagad av vipor, kråkor och fiskmåsar, i klart väder in över Hoburgen och fortsatte i nordöstlig riktning längs östra sidan av Muske myr. En äldre iakttagelse härleder sig från Gotska Sandön, där Holtz (1868 b) i juni 1867 noterat en enstaka fågel ("Milvus niger BRISS.")

147) Haliaeetus a. albicilla (L.)

När den svenska stammen av havsörn i äldre tider uppvisat en talrik numerär, ingick arten också regelbundet i Gotlands fauna. Bland häckfåglarna betecknades ^{den} för omkring hundra år sedan t.o.m. som allmän av Andrée (1842), men redan några årtionden senare hade läget försämrats, så att Kolmodin (1871) använder uttrycket "tämlichen allmän". Om havsörnen skriver Wallengren (1853), att den är vanlig vid kusterna. De två, ej lokalangivna örnbö, som Holtz (1868 a) inspekterade 1866, var då liksom två år senare obebodda. Däremot hittades 1868 ett nytt rede, innehållande en nykläckt unge. Eisen & Stuxberg (1868) uppger, dock utan närmare datering, att ett

exemplar skjutits på Gotska Sandön och överlämnats till läroverkets museum i Visby. Från ett besök 1867 på Gotska Sandön såg Holtz (1868 b) en havsörn vid stranden, och han påpekar, att inget enda par har hemvist där, säkerligen beroende på förföljelser från öbornas sida.

Hur effektivt utrotningskriget mot örnarna fordom bedrevs, framgår bl.a. av en uppgift hos Olofsson (1945) som anför, att på 1840-talet utbetalades skottpremier för icke mindre än 475 "örnar" (förmodligen både kungs- och havsörn). ¹⁾ I slutet av förra seklet hade utrotningskriget börjat sätta ^a allvarliga spår efter ^{sig}, ty under femårsperioden 1887-1891 premierades endast 58 "örnar" (Gotl. läns hushållningssällskaps berättelse).

Var de olika boplatserna en gång varit belägna och likaså, när det sista örnparet definitivt lämnat ön, innehåller litteraturen fåtaliga och rätt ofullständiga uppgifter om.

I en artikel om Gotlands kvarvarande örnbon nämner Nihlén (1929), utan att tyvärr uppge exakta detaljer, att boplatser förekommit på Sudret, vid östra kusten, i Lojsta skogarna, på den västra klintkusten och särskilt ^o öns norra delar. Ohlsson (1944) lämnar en del uppgifter om ett havsörnspar, som varit bofast på Gothems hammar vid östra kusten, ända fram till 1870. På Bjersheid i Hejnum skövlades ett bo på 1880-talet, och enligt samme författare skedde häckning t.o.m. 1910 i "Orgu", beläget i nyssnämnda socken.

Omkring 1900 säges arten ha haft ett bo i en redan då fallfärdig tall på östsidan av Furillen i Hellvi. Möjligen blev fåglarna bortskjutna eller boträdet vräkt ikull av stormen. I början av 1900-talet uppges havsörnen förekomma på en del ställen runt öns stränder och även vid myrarna (enligt referat

i Sveriges Natur rörande en artikel "Den sist^a örnen på Gotland" av John Nihlén, 1927, p. 169). I ett tillägg bifogas, att ett eller möjligen två örnpär alltjämt är bofasta "i en av Gotlands få vildmarker". Vid den tidpunkt, då artikeln tillkommit, lär ett enda bo ha funnits kvar, men under c:a femton år skall det ha bebotts av en ensam hane, sedan honan skjutits. Nihlén ställer sig dock skeptisk till denna genom ortsbefolkningen lämnade rapport i en senare skrift.²⁾ Han skriver, att "sannolikt var väl detta också sägner och minnen från den icke alltför avlägsna tid, då örnbön lågo tätt här uppe i norr". - I en för arten typisk terräng, ett bergstup i Hangvar, fanns ett bo med ett ägg i april 1908, enligt vad Hasselgren (1909) själv sett. En annan bestämt angiven boplats fanns en gång vid "Höga Land" på Gotska Sandön. Det är oklart, när fåglarna upphörde att häcka på denna ö. Persson (1929) påpekar, att så länge trädets "lutning ej var alltför riskabel, använde havsörnarna sitt bo, men då deras gamla träd alldeles föll omkull, övergåvo de Sandön". Lönnberg (1917) upptar icke arten därifrån. På 1870-talet hyste ön två par havsörnar. Det ena paret försvann emellertid omkring 1905. Det andra hade lämnat platsen tidigare, framhåller Rosenius (1939).

Sista gången havsörnen haft bo på Gotland synes ha ägt rum 1920 (ev. 1930), då en unge utkläcktes i ett rede vid Stormyr på holmen Furillen, där paret länge påstås ha varit bofast, men "den närmast följande vintern fälldes örntallen vid en större skogsavverkning", berättar Ohlsson (op. cit.).³⁾

Att havsörnar emellertid rätt ofta uppehåller sig vid gotlandskusten vintertid, finns åtskilliga belägg på. Det

gäller i regel yngre exemplar från längre norrut belägna skärgårdar. Av föreliggande anteckningar synes besöken i farvattnen t.ex. kring St. Karlsö under årens lopp från hösten till framåt våren vara särskilt vanliga. Enligt Wöhlers anteckningar (1915) skedde detta emellertid oftare förr i tiden, då även ett par skulle haft bo i strandskogen i den mittför ön belägna delen av Gotlands storland⁽²⁾. Jfr. Durango (1938a) och Flach (1953 a)! Den 30 mars 1945 såg jag en ung havsörn kretsande bland andflockarna kring översvämningarna vid Råby träsk i Lina myr.⁴⁾ Hur följa fridlysningen respekteras visas därav, att i januari 1956 två havsörnar påträffats dödade av hagelskott dels i Sproge och dels vid Faluddens fyrplats (Arvid Ohlsson muntl. meddel.).

-
- 1) Hur kraftigt premieringen på lång sikt verkat, framgår av en översikt hos Lindwall (1936), som uppger, att enligt Jägargilletts 100-åriga statistik dödade nära nog tusen örnar eller närmare bestämt 920 st.
 - 2) Från det okända Gotland, 1929, p. 220.
 - 3) Enligt en uppgift hos Lindwall (1936) häckade ett par havsörnar 1912 på Torsburgen i Kräklingbo och ett annat par så sent som 1930 i Fleringe. Huruvida artbestämningen i dessa fall är fullt säker, må vara osagt.
 - 4) Havsörn f.ö. iakttagen över Fårö mars-april och i juni 1954 på Gotska Sandön (Lundberg 1955 c).

148. Pernis a. apivorus (L.)

Att döma av föreliggande litteraturuppgifter torde bivråken få betecknas som sällsynt, och man synes nästan ha skäl att ifrågasätta, om den överhuvud ingår bland de regelbundna arterna. ^{Aldsta} Första rapporten i litteraturen härleder sig från Kolmodin (1871). I början av juli 1864 sköt han ett exemplar vid Hoburgen. Det framhålls såsom anmärkningsvärt, att den icke artapats här^{tidigare} då den i egenskap av en östlig art i Sverige "icke

borde vara så sällsynt". Att fyndet utan vidare är ett bevis på häckning i trakten, kan åtminstone icke utläsas av primäruppgiften. Rosenius (1939) talar om bivråken som häckfågel på Gotland under hänvisning just till Kolmodin.¹⁾ Tillfälliga iakttagelser, även sommartid, utgör självfallet ingen tillräcklig garanti. Wahlin (1942 a) berättar från Lina myr, att arten iakttagits där flera gånger och senast hösten 1941. *Se även* Flach ^(von Schultze 1958) ^e

Ett fynd av en vingskadad fågel i Mästermyr den 24 juni 1945, kan möjligen avse en bosättning liksom en rapport om en i Hangvar den 4 juni 1952 skjuten och till konservering inlämnar exemplar. Från St. Karlsö rapporteras enligt Flach (1953a) två iakttagelser av sträckande bivråk, den 31 maj 1947 och den 30 maj 1951. Över Ihre viken i Hangvar såg jag tre bivråkar i segelflykt den 28 juli 1952 på väg söderut. Det enda av mig kända exemplet på säker häckning härrör från Fårö (se nedan!) Durango (1944 a) har noterat\$ en iakttagelse dels ~~av~~ den 23 juli 1935 och dels ~~av~~ den 12 juni 1939 på Fårö. Själv har jag f.ö. observerat arten där vid något enstaka tillfälle. Sedan 1946 har ett par bivråkar, meddelar Haldur Wigsten (in litt.), häckat i trakten av Norrsunda träsk, och åtminstone 1951 konstaterades två ungar. En iakttagelse enligt Norbeck & Melin (1955) av arten den 8 juni 1955 vid Bredsands udde på Gotska Sandön härrör väl närmast från ett förbisträckande exemplar.

1) Hasselgren (1909) berättar om en bivråk, skjuten i maj 1896 utanför Visby(?)

149/ Circaetus g. gallicus GN.

Av de få svenska fynden rörande ormörnen föreligger ett från Gotland, där jag den 1 september 1947 iakttog ett exem-

plar i Slite. Fågeln dök först upp över Vägomeviken och passerade i god belysning strax invid samhället, varifrån den sakta försvann i sydlig riktning (jfr. Noréhn 1949¹).

150). Pandion h. haliaëtus (L.)

Uppgifter ~~om denna~~ ^{art} i äldre tider ger vid handen, att den förekommit som en sparsam häckfågel vid kusterna och vid träsk-
ken Andrée (1842), Wallengren (1853), Kolmodin (1871) etc.
Överhuvud torde den numera visa sig sparsamt och oregelbundet
och i ringa grad ha sina egentliga flyttningar över ön. Den
2 juni 1867 iaktogs icke mindre än åtta exemplar över Gotiska
Sandön, flygande i nordlig riktning. Troligen ungfåglar, skriver
Holtz (1868 b). Samma författare (1868 a) anmärker som en
egendomlighet, att hans trots förekomsten av lämpliga häcknings
betingelser förgäves efterspanat fiskgjusen både 1866 och 1867 ^{på Gotlands storland.}
Från 1941 finns en anteckning om fiskgjuse ^{vid} på Fårö (Durango
1944 a). ~~och~~ från St. Karlsö uppger Flach (1953 a) bl.a. några
tillfälliga besök 1950 och 1952. Den 7 maj 1944 uppenbarade
sig ett exemplar på fiske över Tingstäde träsk, och den 21
maj 1945 passerade en fågel över stranden i Västergarn. Bland
övriga anteckningar må anföras iakttagelser dels den 16 april
1948 i Rosendalsväten i Follingbo och dels den 24 juni samma
år över stranden invid Kruttornet i Visby.^u

Det enda fall i sen tid, då man konstaterat bosättning med-
delas av Arvid Boberg, som uppger, att ett bo förekommit i en
nu fälld torrfura öster om Tingstäde träsk i Hejnum socken i
kanten av Källunge myr. År 1950 sköts så vitt bekant ena fågeln
av en jägare i trakten. Sannolikt hade paret endast varit bo-

fast där under några år.

1) Wahlin (1942a) meddelar, att arten iakttagits på våren 1940 och 1941 i Lina myr, varför häckning rent av "kan väntas vilket år som helst" ^(?)

15/). Ciconia c. ciconia (L.)

Besök på Gotland av förbiflyttande storkar torde under förra århundradet ha varit sällsynta att döma av uppgifter ^(b.a.) hos Andrée (1842). Även i våra dagar kan någon enstaka fågel komma på tillfällig visit.

Vissa publicerade häckningsuppgifter, jfr. Hasselgren (1909)!, som närmare diskuteras av Rosenäus (1937), har föranlett denne att betrakta storkens förekomst som häckfågel här såsom mindre trovärdig. Jag har efter företagna efterforskningar lyckats komma fram till följande resultat. Godsägare E.D.W. Graevert i Bro meddelar (in litt.), att han mycket väl erinrar sig, att omkring 1908 vistades ett par storkar vid Kams hos lantbr. N. Gahne i Halla s:n nära Roma. Man lade upp ett vagnshjul på taket, och fåglarna började bygga, men när det stora boet nästan var färdigt, blev hanen bortskjuten, och häckningen äventyrades. Med all sannolikhet har Hasselgren (1909) gjort sig skyldig till en förväxling, då han förutom Kams även talar om ett bo på Roma kungsgård. Dennes och Kams ägor gränsar nämligen intill varandra. Något år tidigare iaktogs ett häckningsförsök vid St. Hästnäs strax öster om Visby, men på grund av okynnesjakt gick det tyvärr lika illa här. Boet befann sig i en avbruten gran på gårdens myrmarker i själva skogskanten. Följande sommar kom en ensam stork till Halner gård i Bro s:n, men fågeln sköts och blev inlämnad till konservering i Visby. Några ungar har bevisligen aldrig blivit ut-

kläckte vid något tillfälle på Gotland. Hasselgren (1909) uppger felaktigt att, häckning ägt rum vid Halnör år 1908.

Ett exemplar i läroverkets samling är skjutet vid Vikarfve i Viklau den 21 juli 1910. Ett annat exemplar saknar lokaluppgift, har å etiketten namnet "Thbg", d.v.s. med all sannolikhet gotländskt och skjutet omkring mitten av 1800-talet.

Våren 1866, berättar Kolmodin (1871), uppehöll sig flera individer en längre tid i Sanda socken^u, och på St. Karlsö gästspelade en stork under två dagar i juli månad 1916 (Flach 1953 a). På våren 1940 kunde man iakttaga icke mindre än ett tiotal storkar i Atlingbo, skriver Pettersson (1946). På våren 1948 lär två storkar ha visat sig på mellersta Gotland (E. Lindeborg)^u. Den 18 april 1949 hade man storkbesök vid Skälsö i Väskinde, och den 3 maj 1950 rastade en fågel på taket till Bottarvegården i Vamlingbo enligt ortspressen. Förmodligen var det samma individ, som dagen därefter gjorde en påhälsning på prästgårdens ägor i Alskog. År 1950, den 3 juni, seglade två fåglar över Klintehamn, innan de fortsatte i östlig riktning. Den relativt sparsamma förekomsten av grodor på Gotland, torde sannolikt ha varit en kraftig^t/bidragande orsak till att storken inte slagit sig ner på ön som häckfågel.

-
- 1) Synes emanera från en uppgift av Holtz (1866): "Auch sollen sich in diesem Jahre 5 dort eine zeit lang aufgehalten haben".
 - 2) Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1948, nr 6, p. 78.

152). Ciconia nigra (L.)

Ett exemplar funnet vintertid (!) enligt Wallengren (1853), och en fågel iakttagen den 30 juni 1905 vid en av holmarna utanför Ronehamn av Gyldenstolpe (1905). Redan hos Andrée (1842) finns den svarta storken omnämnd för Gotland. Den betecknas som "högst sällsynt". Den 15 sept. 1957 sågs en ungstork i närheten av Burgsvik, där den skall ha uppehållit sig flera dagar i sträck (E. Lindqvist in litt.)

153). Plegadis f. falcinellus (L.)

Invandrare från sydost och funnen två gånger. Som svensk art omtalas ~~den~~ svart~~a~~ ibis av Thunberg (1798), som skriver: "Fins endast på Gotland, til hvars kuster han stundom ankommer". Uppgiften är något obestämd och synes antyda, att författaren endast återger meddelandet i andra hand.⁹ Andrée (1842) ställer sig också något frågande till uppgiften om artens medborgarskap i faunan. Hos Holmström m.fl. (1947) finns en notis av Herved Berlin, enligt vilken zooligiska institutionen i Lund äger en gammal fågel från Gotland, skjuten "före 1830", Nilsson (1835) upptar arten såsom anträffad här och han avser sannolikt ^{ll. a.} ~~nyssnämnda~~ exemplar.

1) Hos Retzius (1800) heter det: "Habitat in Gottlandia". I Ornithologia Svecica skriver Nilsson (1821): "In Gottlandia interdum obvenit juxta paludes interiorum insulae partium".

154). Ardea c. cinerea L.

I äldre litteratur finns ingenting, som antyder, att häggern tillhör öns häckfåglar. Kringströvande individer ha iakttagits då och då, såsom påpekas av Andrée (1845), Kolmodin (1871) och Wöhler (hos Kinberg 1886). Bland exemplen härpå må anföras en fågel, som erhållits i Skälsö våren 1863 och en unghona i Västergarn den 21 augusti 1886. Den senare förvaras i Visby läroverks museum. Hägerns besök, som vanligen inträffar efter häckningstidens slut, står väl antagligen i samband med ungfåglarnas tidigt påbörjade flyttningar. ^{Snörelsen} ~~Jag~~ har under åren 1946-1952 noterat iakttagelser av gästande hägrar enligt följande data: 15 april, 1 juni, 18 juni, 25 juni, 4 juli, 5 juli, 10 juli, 19 juli, 20 juli, 22 juli, 26 juli, 17 augusti, 21 augusti och 22 augusti. I anslutning härtill kan fogas

Durangos (1944 a) iakttagelser, gjorda på Fårö, och som daterar sig från den 2 juli, den 18 juli och den 10 augusti.

På ~~Nordström~~ ^{Sommaren} 1941 fann Nordström (1943) två knappt flygfärdiga ungar i Lina myr. Att de utkläckts i närheten, anses troligt. I varje fall torde de icke ha varit i stånd att förflytta sig någon längre sträcka. Från Burgsvik berättar Gustav Åkerblom (in litt.), att han i slutet av juli 1954 fick höra talas om en hägerunge, som inte hade större flygförmåga än, att den med lätthet kunde infångas. Efter identifiering släpptes den åter. Strax efteråt kom ett par andra rapporter från samma trakt om föga skygga hägrar, kanske ungar ur en och samma kull. Tydligt är hägern på väg att bli bofast även på andra lokaler, ty sommaren 1953 ^{uppgav} berättar Elof Lindeborg (muntl. meddel.), dels att ett par fåglar häckat vid Nasume myr i Tofta och dels att tvenne par haft bo i en skogsmark i Alskog⁽²⁾.

Året dessförinnan hade en icke flygfärdig unge visat sig vid en gård i Vamlingbo, anför Allan Cedergrén, Gotlänningen 8/9 1956.

155/ Botaurus s. stellaris (L.)

Från förra århundradet synes rördromen, så vitt jag vet, bara vara känd från Gotland, i ett enda fall. Omkring 1888 sköts ett exemplar, som blev "inlämnat till min far för stoppning", skriver G. Kolmodin (1907). I de vid flera tillfällen publicerade, mer eller mindre utförliga ornitologiska artlistorna av skilda författare från nämnda tidsperiod nämnes ingenting om rördrommen.

Mängden av iakttagelser i synnerhet under de senaste årtiondena ger en god bild av, att arten ^{kanske} nu/på allvar är på väg att göra sig bofast på Gotland, även om flera observationer, som det synes, dock torde avse genomflyttare. I Tingstäde lär den

vara hörd de första åren av 1900-talet, en lokal, varifrån arten dessutom rapporterats på våren 1940 vid Smiss holme (Ivar Persson muntl.). Själv hade jag tillfälle att höra dess bölande i träsket flera gånger i juni 1948. I Lina myr uppges rördromen ha förekommit tämligen regelbundet på 1920-talets senare del. Med kännedom om förhållandena där 1937-1941 skriver Wahlin (1942 a): "Under de sista åren torde den dock knappast ha hörts eller setts". Mig veterligt, finns inget säkert belägg för vederbörandes påstående, att rördromen förr skulle ha häckat "vid ett träsk i närheten av Lina myr".

Hur invandringen tyvärr flerfaldiga gånger försvårats på grund av okynnesjakt framgår av uppgifterna om skjutna rördromar: ~~Exemplar~~ på våren 1909 i Mästermyr, ~~hane och hona~~ ~~den 1 augusti 1937 i Storsund i Gothen~~ (A. Ohlsson muntl. meddel.), omkring den 20 februari 1924 i Vibble i Västerhejde (fågeln förvaras i Visby läroverkets museum), något av åren 1931-1933 i en myr i Levide, hösten 1935 i Mästermyr, hane och hona den 1 augusti 1937 i Storsund i Gothen (A. Ohlsson, muntl. meddel.), den 28 januari 1951 vid Stockviken i Öja. En och annan rördrom är tillvaratagen som övervintrare i skadat eller dött tillstånd: den 12 januari 1931 i Dalhems Holmmyr, 1939 i Eskelhem (nu i läroverkets museum) och den 15 april 1951 vid Hagrev i Rute (I. Thorsson muntl. meddel.). En rördrom har hittats död vid Fårö fyr den 1 december 1935 (H. Wigsten muntl. meddel.).

Under längre eller kortare tid på våren har arten vidare uppenbarat sig vid en del platser, såsom i Saltmyr mellan Fide och Öja 1941-1943, i en "vassrugge" nära Hoburgen i början av juni 1946 och i en liten damm nära Öja kyrka i Burgsvik i april

1954 (S. Pettersson muntl. meddel.). I de fall här ovan, då ej annat angives, härleder sig de olika uppgifterna från tandl.

L. Brobergs opublicerade material.

Särskilt intresse knyter sig kring rördromens uppträdande i Fardume träsk, där man hela våren hört dess läte mycket intensivt fr. 1954 t.o.m. 1954⁷, och där man sannolikt skulle ha skäl att gissa på en inträffad häckning, icke minst på grund av förekomsten av lämplig biotop i form av tillräckligt vidsträckta och täta agfält^u. Redan den 7 februari 1954 fanns rördromen på platsen, att döma av förefintliga spårstämplat i snön intill den närbelägna Bångån, och den 15 i samma månad syntes en fågel lyfta från åkanten och ^{ta} ~~tog~~ vägen i östlig riktning ut mot Hideviken (C. Branzén in litt.).

1) I mitten av aug. 1955 syntes tre rördromar flygande över träsket, sannolikt föräldrarna i sällskap med en ungfågel (S. Palmér muntl. meddel.).

156. Cygnus c. cygnus (L.)

Vår och höst ^{stryker} ~~passerar~~ sångsvanen allmänt förbi Gotland, såsom omvittnas bl.a. av Wallengren (1853) och Koåmodin (1871). Många ^{passerar} ~~följer~~ utefter den östra kusten, men sträcket förlöper också i diagonal riktning över ön, i vissa fall antagligen utan att svanarna mellanlandar. Klint (1927) berättar t.ex. om en iakttagelse av c:a 200 sångsvanar, som i april 1927 sträckte över mellersta Gotland med östlig kurs i riktning mot Gothemsån. Den 11 oktober 1948 sågs en flock på ett fyrtiotal svanar passera över Visby i rakt västlig riktning (G. Håkansson in litt.) Sträckets riktning går i stort sett fram efter en nordost-sydvästlig linje från ostsidan av Fårö över Slite och vidare mot Klintehamn och över Karlsöarna, en väg, som f.ö. en del andra arter, bl.a. sträckande vipor och

storspövar, tycks följa. Ett närmare studium av dessa frågor vore värt att ta upp till vidare behandling.

Åtskilliga sångsvanar föredrar emellertid att rasta här och där längs kusterna, och så länge isen håller sig borta, ~~stannar~~ stannar många kvar. Efter mitten av oktober brukar de första höstflyttarna visa sig, t.ex. vid strandområdet norr om Visby, bl.a. enligt fleråriga iakttagelser av Tore Pettersson (in litt.), och i Bogeviden vid Slite. I slutet av mars är vårsträcket på upphällningen. Av naturliga skäl, har fåglarna på ostsidan, varifrån de speciellt omtalas av Hasselgren (1909) och Rosenius (1937), de bästa näringsbetingelserna med dess ringa vattendjup och passande bottenvegetation, såsom t.ex. i södra delen av Fårösund, Österviken i När och Faludden (jfr. Linnman 1952!) samt vid Skenholmen och Furillen, som ~~sedan~~ Horn (1883) anför, och kring Laus och Rone holmar. Under sträcktiderna utgör Bogeviden en lika välkänd som omtyckt rastplats, där sångsvanar kan träffas i hundratals individer. Även om de övervintrande svanarnas antal inte brukar vara så stort, ses de även regelbundet på västsiden t.ex. kring Norderstrand utanför Snäckgårdsbaden i Visby, i februari 1954 32 exemplar, den största siffran, som noterats enligt Tore Pettersson, (⁴ m⁴ntl. meddel.), runt Klintehamn och Gannarveviden i Fröjel samt enligt Flach (1953 a) vid St. Karlsö. Som rastplatser på Fårö anför Durango (1938 a) Ekeviken, Tälleviken och Eke träsk. Förutom i sistnämnda invatten ses arten tidvis i smärre flockar i Ringstade träsk enligt Ove Paterson (in litt.) den 13 april 1947 (2 ex.) och stundom enligt flera iakttagelser på översvämningarna i Lina myr, såsom den 5 mars 1953 (9 ex.) och den 11 mars 1954 (10 ex.) enligt Arvid Ohlsson (in litt.). I Kissviks myr i

Hellvi låg ett tiotal sångsvanar den 18 februari 1953, då området vart starkt genomdränkt av vatten (Tore Pettersson in litt¹⁾).

Sena vårflyttare har observerats den 29 april 1945 i Mjölhatte träsk i Burgsvik. Rekordet innehas av en flock på tolv, troligen unga svanar, som ännu den 15 juli 1945 låg kvar på norra Fårö, men sådant hör mera till undantagen. Enligt äldre uppgifter låg en gång två individer den 16 juni vid Snäckgärdet i Visby och samma dag ett exemplar strax invid staden (Stenström hos Kinberg 1886).

157). Cygnus columbianus bewickii YARR.

I vad mån den mindre sångsvanen ingår i de stundom rätt talrika flockarna av övervintrande och passerande sångsvanar längs öns kuster, är icke bekant. Iakttagelserna därom är överhuvud knapphändiga och osäkra, mest beroende på en förväxling med sångsvanen, från vilken den åtminstone på längre håll kan vara besvärlig att särskilja. Kolthoff²⁾ skriver, att två fåglar, hane och hona, skjutits ur en skara på sex exemplar vid öns sydöstra kust av Fredrik Åberg den 12 oktober 1907. Förmodligen avser Hasselgrens uppgift (1909) just detta fynd. [Flach (1953 a) återger "enligt obekräftade uppgifter", att mindre sångsvan lär ha setts vid St. Karlsö under höstflyttningen, men han påpekar själv - säkerligen med rätta - att förväxling kan ha skett!!]

2) Fauna o. Flora 1907, p. 226.

158). Cygnus olor (GM.)

Den expansion, som knölsvanen visat inom stora delar av Sydsverige under de senaste årtiondena och, som yttrat sig

I den just nu vattenrika Mästermyr, skriver Gotlands Allehanda den 27 april 1956, ligger över hundratalet sångsvanar. Beroende på vattentillgången torde området på våren ofta gästas av sträckande sångsvanar.

icke bara i en fortsatt tillväxt av svanstammen utan också genom att nya sjöar tagits i besittning, har numera även kommit Gotland till del. Varken hos Andrée (1842) eller Kolmodin (1871) finns knölsvanen upptagen, och Rosenius (1937) säger ingenting om arten härifrån. Det första svanparet skog sig ner, så vitt jag vet, i vassområdet i Fardume träsk sommaren 1939. Enligt Carl Franzén (muntl. meddel.), stannade fåglarna kvar på hösten, tills de överraskades av isen. Av olika anledningar förolyckades åtminstone tre av de fem ungarna. År 1941 kom svanarna tillbaka till träsket (Johansson 1943). Sedan dess ingår arten regelbundet i områdets fauna, År 1954 fanns två par häckande svanar.

På en liten holme i Gannarveviken i Fröjel vid havsstranden utkläcktes en unge 1942 och två ungar följande år. Sommaren 1944 gick häckningen om intet, då en av svanarna omkom, enligt vad Nils Wigsten (muntl.) meddelat. Tydligen var knölsvanen nu på allvar i färd med att invadera ön. Den 29 april 1945 gjorde tre exemplar, samtliga helt utfärgade, en påhälsning i Mjölhatte träsk i Burgsvik, och hela våren 1946 fram till midsommar låg ett svanpar i Bäste träsk. Händelserna avlöste varandra i snabb takt.

På en holme i Bogeviden vid Slite bodde ett svanpar 1951, och även om häckningen det året misslyckades, har fåglarna där efter regelbundet, d.v.s. 1952-1957, utkläckt ungar. År 1953 syntes i början två par, men det ena paret försvann, troligen bortjagad av de fåglar, som ursprungligen hörde hemma här.

Redan under åren 1951-1953 hade svanar, sannolikt yngre fåglar, börjat att göra sig hemmastadda i Tingstäde träsk, och 1954 stod det klart, att häckning inträffat. Den 26 september

iakttog Arvid Boberg (in litt.) en kull på fem ungar. Under 1955 skall enligt samme sagesman antalet bofasta par ha uppgått till två. Den gotländska svanstammen har under 1956 utökats med två häckande par, nämligen dels på Kogg-grund i Kräklingbo (Arvid Ohlsson muntl. meddel.) och dels i Vägomeviken utanför Slite (Carl Franzén muntl. meddel.).

Tre svanar, tydligen översomrande, yngre individer observerades den 15 juni 1953 vid havsstranden intill Västergarn (Tore Pettersson in litt.). Sedan knölsvanen, som sagt, nu blivit en regelbunden medlem av faunan, har arten t.o.m. börjat uppträda som övervintrare. En svanfamilj på åtta individer har t.ex. uppehållit sig vid Slite i januari 1955 (Erik Ohlsson in litt.), och tre exemplar syntes under samma månad 1956 i Visby hamn (Gösta Håkansson in litt.) etc.

159) Anser anser (L.)

I mitten av förra århundradet torde grågåsen ha saknats som häckfågel, och såväl Andrée (1842) som Wallengren (1853) säger, att den endast förekommer här och där under flyttningen. Kolmodins (1871) iakttagelser tyder också på, att arten blott kunde påträffas rent tillfälligt. Utanför Kyllej i Hellvi såg vederbörande t.ex. "flera gånger sommartid" stora skaror av gäss, men som han inte lyckades fålla något exemplar, är han osäker om artbestämningen. Liknande iakttagelser av grågäss har gjorts vid midsommartid utanför Öskär vid Slite, och år 1867 kunde Holtz (1868 a) konstatera, att grågåsen fanns häckande åtminstone i ett par bland enbuskarna på Skenholmen i Rute. En medföljande gotlänning skall ha berättat, att man även under tidigare år hittat något enstaka gäsrede på holmen.

Var visst intresse i detta sammanhang är en uppgift i Gall. Ordbok, del I, p. 285, där Gustafson enligt Sörres manuskript skriver: "Grågässen värpa ännu (1871) är liksom inte blott på Kyrkeboingsgrund utan också uti Bunkemyr samt andra små myrar omkring Hamaröarna i Gathen."

Det är känt, att fyra par grågäss 1909 hade bo på Koggen utanför Ronehamn, en lokal, där Kj. Kolthoff redan två år tidigare funnit arten bofast (Jägerskiöld & Kolthoff 1926). Alltsedan dess har fågeln, såvitt bekant, levat kvar där och så småningom ökat i antal. Enligt Berg (1925) räknade man på Koggen 1912 femton bon, tre år senare tjugo, en siffra, som under den närmaste följande tiden vuxit till minst tjugofem par. Såväl 1918 som 1919 ödelades gässens häckning genom plundring av bona enligt Cramér (hos Berg op. cit.). Rosenius (1937) återger en uppgift av E. Lundborg, enligt vilken tre gåspar följande år häckat på den största av Rone holmar. 1935 kunde Rosenius (op.cit.) fastställa, att arten hörde hemma på Koggen i åtskilliga par.²⁾ 1940, uppger Johansson (1940 d), hyste Koggen aderton kullar och det närbelägna Sörnestånd tre. Vid mitt besök på platsen i april 1944 var antalet ett tjugotal, av vilka en kull innehöll icke mindre än sjutton ägg (samvärpning av två eller tre honor). Haglund (1945) anger det ungefärliga medeltalet pr år till tjugo par. ~~Våren 1957 tycks antalet bara uppgått till 5-6 par.~~ Erik Engqvist har länge haft grågässen vid Ronehamn under kontroll. Han framhåller (in litt.), att 1945 bestod hela populationen av c:a tjugo par, men följande år iakttoogs en mindre ökning. En viss del av kullarna lär dock inte ha nått kläckningsfärdigt stadium till följd av diverse störningar och på grund av trutarnas framfart. 1947 betydde en tillbakagång för gässen, och inalles var siffran icke mer än hälften mot det normala, d.v.s. nu bara nio kullar. Under 1949 och 1950 har situationen var ungefär densamma.³⁾ ~~Våren 1957 fanns endast 5-6 häckande par.~~

Enstaka gåspar lägger regelbundet sina bon i strand-

[3) Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1951, nr 1, p. 20.

2) Se bil. 252

skogarna vid någon liten vät eller på smärre holmar ^(bl.a.) inom Eke och Grötlingbo socknar, kanske tillhoppa ett tiotal.

Sitt bästa tillhåll har grågåsen överhuvud på Gotlands ostkust på grund av en därvarande, mera gynnsam häckningsbiotop. Förutom vid Ronehamn finns numera bl.a. en livskraftig koloni på Laus holmar utanför Ljugarn. Sjölander & Sward (1931) uppger, att bara en enda kull utkläcktes ^(då) 1929 beroende på otillräckligt skydd under ruvningstiden. 1922 sågos inga bon där, skriver Durango (1935 a), men följande år fann han arten bofast på Storholmen, där åtminstone tre kullar skall ha observerats 1931. Hos tvenne par blev emellertid äggen bortrövade. Den 20 juni 1949 besökte jag dessa holmar, varvid Gunnar Östergren tidigt på våren inräknat ett trettiotal reden i ena kanten av Gräsholmen. Tillsammans, menar han, torde hela stammen det året ha uppgått till det dubbla. Jämte sju par på Skarpholmen skulle här sålunda tillhoppa ha funnits närmare sjuttio gåskullar på enbart denna lokal. Håkansson (1948), som något år dessförinnan varit i land på Gräsholmen, iakttog ett tjugotal kullar. Han säger försiktigt nog, att antalet i verkligheten torde ha varit betydligt större. Enligt uppgift för 1953 skulle parens antal ha företett en ytterligare tillväxt och populationen nu sannolikt ha närmat sig hundratalet *par*.

Den 8 maj 1948 inspekterade jag Skenholmen i Rute, varifrån Holtz (op.cit.), som ovan sagts, redan omnämnt grågåsen på 1860-talet, Här och där lämnade ruvande gåshonor söna reden bland gräs och enbukkar. Fredrik Nordlund, sedan gammalt en god kännare av holmen, håller för troligt, att stammen torde uppgå till minst ett femtiotal par. Våren dessförinnan lär den ha varit ännu större. ⁴

Tydligt är, att det relativt goda skydd, som grågåsen under senare år åtnjutit, resulterat i en mycket påtaglig förkovran av hela stammen. Det har vidare inneburit en spridning och kolonisering av nya platser, vars antal synes öka för varje år. Som utvandrare från de östra öarna har åtskilliga par slagit sig i strandområdena och i en del myrarn från norra till södra Gotland. Häckningsfynd har gjorts vid Näsudden 1944, på Västergårns utholme 1945 samt 1947-1948, sannolikt också 1949 och 1950, samt 1954 och 1956 (två par), vid ~~Siggreifs~~ och Hågvide i Burgsvik 1947, på Sigdeholmen i Rone 1946 etc.

För övrigt har grågåsen åtminstone mellan åren 1941-1943 uppträtt med flera par t.ex. i Limor träsk på Fårö (Wigsten 1945) och i Fardume träsk sedan 1950 enligt C. Franzén (muntl. meddel.). På den förra lokalen har den möjligen haft bo redan 1939, enligt vad Durango (1944 a) skall ha erfarit av ordsbefolkningen. I Storsund i Gothen hittades en gåsbale med kläckta ägg 1947, följande år förekom tre äggkullar, 1952 hade antalet ökat till fem, och våren 1954 inräknades av Arvid Ohlsson inte mindre än elva kullar. Mycket tyder på, att arten för första gången samma år kan ha häckat i Lina myr, där Wahlin (1942 a) f.ö. iakttagit en del exemplar under vårflyttningen. Hela våren 1953 lär grågäss ha uppehållit sig i Tingstäde träsk, varför det kanske inte dröjer så länge, förrän den också blir bofast där (A. Boberg in litt.)

Nere på Sudret påträffades två kullar av grågås i Muske myr i början av 1940-talet, och vid Vestlands i Vamlingbo förekom i en liten myr på våren 1948 "ett flertal reden" (E. Esklund in litt.)

Tar man hänsyn till de större kolonierna på ostkustens holmar och alla spridda smärre förekomster, torde den gotländska grågåspopulationen snarare över- än understiga två hundra par, d.v.s. huvuddelen av hela den svenska stammen. Grågåsen infin- ner sig tidigt på häckplatserna, och i mitten av mars pågår in- flyttningen för fullt. I ~~första~~ halvdelen av april är kullen fulltalig.

I avsikt att locka grågåsen att häcka på St. Karlsö väcktes 1934 ett förslag inom därvarande jaktklubb att kläcka ut ett an- tal på Rone holmar insamlade gåsägg. Försöket gick om intet, då ungarna avled redan som helt små. 1936 lyckades man föda upp tre ungar, som på hösten lämnade ön i sällskap med förbiflyttande grågäss (Åström 1937). Uppfödningen fortsatte emellertid, och 1938 fick man sex ungar fullvuxna, som efter vingklippning stan- nade kvar och utfordrades under vintern. Hela nästa år befann sig gässen allttjämt på Karlsö, men 1940 lämnade de definitivt platsen (Flach 1953 a). I en notis skriver Nordström (1940), att "en grågås kläckte i ett bo på Röjan ut 4 ungar, vilka emel- lertid i likhet med fjolårets efter några dagar övergavos av föräldrarna och dog". Avses härmed en häckning av de inplante- rade gässen???

2) Författaren påpekar f.ö. (op. cit.), att "även skall, tidi- gare, häckning ha ägt rum i några av de nordligaste träskan på Gotland". Han stöder sig därvid på en artikel av Horn (1883), enligt vilken grågåsen undantagsvis lär ha varit bofast t.ex. i Bäste träsk.

4) I mitten av 1930-talet anger Lindwall (1936), att "ett 100- tal fåglar jämförelsevis ostörda häckar" på Rone holmar, Laus holmar och Skenholmen. Det framgår inte, i vad mån författaren bygger sitt uttalande på egna eller andras ut- sago eller om uppgiften grundar sig på någon mera exakt beräkning.

160). Anser albifrons (SCOP)

Torde av allt att döma höra till de sällsynta gästerna, och överhuvud taget är pålitliga iakttagelser mycket sparsamma. De uppgifter, jag muntligen hört berättas, är icke av den kvalité, att man oreserverat kan lita på den. Hos Thunberg (1798) föreligger en tidig rapport, i vilken det heter, att denne från Gotland fått sig tillsänd ett exemplar av "Herr Kyrkoherde Kolmodin". På St. Karlsö blev en fågel skjuten  r 1892 av E. Freestadius. Den överlämnades till Karlsöklubben för konservering men saknas f r närvarande i dess samlingar (Flach 1953 a). Jfr. Wallengrens uttalande (1853) under Branta leucopsis (BECHSK.)! Omständigheterna kring en påstådd iakttagelse av en flock på ett tiotal individer vid H llegrundet på Fårö omkring 1935  r vagt angivna (Wigsten 1945), och uppgiften måste betraktas som ~~f gel~~ osäker. Författaren uppger sig emellertid ha sett arten "h st och vår vid spridda tillfällen". Beträffande en så pass ovanlig sträckfågel hade man önskat sig ett mera noggrant besked. Erik Engqvists uttalande (in litt.) synes mig f. . betecknande för situationen, då han skriver, att han trots mångåriga observationer aldrig fått se bl sg sen vid kusten utanför Ronehamn på sydöstra Gotland.

161). Anser erythropus (L.)

Fj llg sen skall enligt "Förteckningen  ver Sveriges fåglar" (1954) ^[3. dje uppl.] vara funnen på Gotland. I den gängse tillämpade, kortfattade texten anges inga uppgifter beträffande fyndort eller fynd r. Så vitt jag kunnat se, föreligger inga publicerade data om iakttagelsen!

162) Anser f. fabialis (LATH.)

Sädgåsens flyttningssvågar genom Sverige synes huvudsakligen beröra inlandet, och arten förefaller icke passera Gotland åtminstone i några större flockar. Sundevall (1850) återger enligt Meves, att sädgåsen för^ekommer sällsynt under flyttningen, och däri instämmer även Wallengren (1853); ~~och~~ Kolmodin (1871) tycks sakna personliga erfarenheter av arten. Den hos Sundström (1890) återgivna rapporten om sädgäss, iakttagna av fyrapersonalen på Gotska Sandön den 10 april 1886 och dagligen till den 15 maj samma år torde få betraktas med reservation¹⁾. Jfr. kap. "Fåglar, fallna eller sedda på höst- och vårsträcket vid olika fyrplatser på Gotland", p. 420. Om förhållandena på Fårö uttalar sig Durango (1938 a) helt summariskt, då han konstaterar, att den är "observerad av befolkningen under vår- och höststräcket"¹⁾. Att döma av tillgängliga uppgifter från St. Karlsö tycks sädgåsen passera ön särskilt under september-oktober men i ringa antal^(enligt). Flach (1953 a), som dessutom tillägger, att inga observationer gjorts under vårflyttningen.

Om sina erfarenheter på östra kusten skriver Erik Engqvist (in litt.) följande, som väl överensstämmer med övriga rapporter: "Mina iakttagelser av sädgäss är mycket sporadiska. Visserligen har jag sett mindre flockar av arten flera gånger och har också avlivat en vingskjuten sädgås²⁾ här vid Ronehamn, men det är år mellan observationerna, och jag tvivlar på, att denna gåsart sträcker över ön i någon större mängd".²⁾

1) såvida nu artbestämningen är riktig?

2) Hasselgrens kortfattade uttalande (1909) att arten "iaktages då och då under flyttningen", är föga upplysande. Läroverkets museum i Visby har en sädgås (monterad på sedvanlig vit träklots) men etiketten saknar uppgift om fyndår och årtal.

163). Branta leucopsis (BECHST.)

Medan arten för närvarande varje år i stort antal gästar Gotland under flyttningarna, synes företelsen vara av relativt ungt datum och svår att till sitt ursprung och sina detaljer fullt klarlägga. I de olika faunabeskrivningarna från förra århundradet och även långt senare vitkindsgåsen icke ens omnämnd, såsom hos Andrée (1842), Kindberg (1886) etc. I den mån författarna grundat sina skildringar på egna rön, torde frånavaron av observationerna knappast ha berott på förbiseenden. Wallengren (1853) håller för troligt, att "ohne Zweifel werden vorkommen während dieser Zeit auch A. albifrons PENN. und A. leucopsis BECHST., obwohl sie noch nicht bemerkt worden sind".

Man har över huvud taget *ifråga om vitkindsgåsens förekomst i Sverige*
Wib.
 (Såsom Wibeck (1946) på goda grunder vill förfäktat, att arten "några av de sista decennierna av 1800-talet och det första av 1900-talet så sällan iakttagits i vårt land, att den då knappast ens varit att räkna till våra s.k. årsvissa fåglar".

Så mycket är känt, att den första vitkindade gåsen enligt en av Fredrik Åberg förd jaktjournal fälldes, skriver Wibeck (op. cit.), den 21 april 1911 på Laus holmar utanför Ljugarn. Under en följd av år, 1913, 1915, 1916, 1925, 1926 och 1928 ingick arten sedan i bytet från Åbergs jakter, ett förhållande, som avslöjar, att denna gås nu på allvar förlagt sina flyttningvägar längs Gotlands ostkusten. Händelsen innebar en nyhet, även om orsakerna därtill kan anses dunkla och svårförklarliga. Emellertid ökade skarorna för varje år alltmera, och i synnerhet vårbesöken började oroa strandägarna, som klagade över att vegetationen genom de många fåglarna skadades till förfång för

utgångsfåren och andra betesdjur. I avsikt att skapa en fredad rastplats på öar och holmar längs kusten infördes senare förbud mot jakt, som f.n. endast är tillåten på öns fastlandsåkrar, där gässen delvis slår till.

Emellertid landar vitkindsgässen inte endast på holmarna vid Ljugarn, där de först uppmärksammades. I samband med att besöken ökade i omfattning, kan man idag påträffa dem litet varstans utmed östra sidan. Ett år såg jag den 4 maj en skara på omkring 200 exemplar på Heligholmen i Hamra. Ytterholmen och den mindre ön Koggen utanför Ronehman är andra omtyckta vilo- och näringsplatser. På den avsides liggande Skenholmen i Rute vistades inalles över 1800 gäss den 8 maj 1948. Även på olika delar av Fårö har den iakttagits enligt Durango (1944a), även om de rastande flockarna kanske icke föreföll^{it} att vara så stora. Asunden utanför Slite, och ön Klasen i Hellvi utgör vidare, fast kanske i mindre utsträckning, replipunkter för gässen. En särskilt gynnsam dag, den 16 april 1944, uppskattade jag de skaror, som huvudsakligen vistades på holmarna utanför Ronehamn, till mellan 2000-3000, en uppgift som väl överensstämmer med de erfarenheter, som publicerats av Haglund (1944) från ungefär samma tidpunkt. Wibeck framhåller i sitt ovan nämnda arbete, att man på senare tid lagt märke till en tendens hos gässen att delvis också stryka förbi öns västsida¹. Som exempel härpå kan anföras, att jag den 15 april 1946 observerade fyrtio exemplar på väg norrut över Koviks fiskeläge nära Klintehamn, och den 6 maj 1948 betade över fyrahundra gäss i den frodiga gräsmarken söderut på Västergarns utholme.

Vårflyttningen äger i huvudsak rum under april och halva

maj. Är vädret lämpligt, kan en del gäss påträffas redan i mars, såsom skedde 1945, varvid ett hundratal ^{t. ex.} ~~redan~~ den 27 anlant till Laus Storholme. Möjligen beröres Gotska Sandön, där dock lämpliga betesplatser saknas för denna art, till någon del av vitkindsgåsen. Jansson (1937) skriver, att hon flera gånger sett gäsflockar passera förbi, men avståndet har försvårat en säker identifiering. Den 7 april 1935 vistades en ensam vitkindsgås intill stranden. Sena individer, 12 exemplar, är rapporterade från färvattnet kring St. Karlsö den 27 maj 1951 enligt Wahlin (1951) och Flach ((1953 a) och från Fårö, ett tjugotal, den 5 juni 1943 enligt Wigsten (1945). Själv har jag ett ännu senare datum, den 13 juni 1949, då en enstaka fågel i sällskap med fem grågäss överraskades på Grötlingbo udd.

Den 14 april 1947 gick en vitkindad gås enligt Ove Paterson (in litt.) och betade på en stubbåker vid Lina myr i Gothem. I övrigt synes inlandsbesök så vitt mig bekant mera höra till sällsyntheterna.

Sträcket på hösten, i september och oktober, tycks dels ske snabbare och blir därför föremål för mindre uppmärksamhet och dels, såsom det förefaller, vanligtvis röra sig om betydligt mindre skaror. En iakttagelse den 26 oktober 1950 i Östergarn av Bengt Nyhlén (in litt.), som uppskattade en förbisträckande flock på över två tusen gäss, visar, att antalet åtminstone i bland kan vara rätt imponerande även under denna årstid.

164/ Branta b. bernicla L.

Uppges av Andrée (1842) uppträda sällsynt, medan Kolmodin (1871) skriver, att den förekommer talrikt under höst- och vårflyttningen. Durango (1938)^a uttalar som sin mening, att den icke är "ovanlig om höstarna" på Fårö, och Flach (1953 a) anmärker beträffande St. Karlsö, att den passerar förbi under september och oktober "i mindre antal". Att den icke skulle vara observerad där på våren, torde väl en del ha sin orsak i bristande iakttagelser under artens rätta flyttningstid. Från Gotska Sandön talar Eisen & Stuxberg (1868) om prutgåsen, som även registrerats där av Jansson (1937)^{i. ex.}, i en flock på elva fåglar den 3 oktober 1934.

Längs Gotlands ostkust sträcker prutgåsen regelbundet vår och höst, men enligt Erik Engqvist/^{A/}påpekan^{de/} (in litt.) skall den mera sällan komma in till holmarna^{vid Ronehamn,} för att rasta, åtminstone icke i några större flockar. På ungefär samma ^{trakt} lokal har Nicolin (1910) noterat en ensam prutgås den 2. juni 1907. En skara prutgäss på över 600 ex. uppehöll sig den 14 maj, 1938 på Skenholmen i Rute enligt Nordström (1943). En prutgås, som tydligen av någon anledning översomrat, sågs den 19 och 21 augusti 1943 vid stranden utanför lasarettet i Visby, där den, enligt vad man berättat, även varit synlig i juli månad.

165/ Tadorna tadorna L.

Gravanden bebor lämpliga ställen runt öns alla kuster, på Karlsöarna, Fårö och på en del andra öar. Gotlands östra sida synes i något större utsträckning verka tilldragande på grund av sitt ringa vattendjup och bättre näringsmöjligheter, såsom redan påpekas av Wallengren (1853). Linné [år 1761] skriver: "Habitantem reperimus in sala Gotlandia" om gravandens utbred-

ning i Sverige. Westerlunds påpekande (1903), att gravanden skulle förekomma "i mycket stor mängd" synes vara något överdrivet, och verifieras icke av andra författares utsago eller av min egen erfarenhet.

I vissa fall visar sig gravanden också i öns inland. I Tussgarns träsk i Mäster myr iakttog Nils Ahlroth den 31 maj 1945 tre fåglar. Om vårarna, meddelar Erik Engqvist (in litt.), när det finns gott om vatten i de forna träskena, där, har man sett den i skaror på trettio till fyrtio individer under de senaste åren. I Mjölhatte träsk i Burgsvik rätt nära havsstranden har jag flera gånger sett gravänder, den 21 april 1946 två exemplar, den 16 maj 1948 åtta exemplar och den 11 juni 1949 sex exemplar. Den 19 juni 1956 iaktogs flera par i blekefältet i ~~myrens~~ ^(en av Mästermyr) västra del, där arten synbarligen också börjat häcka. Vanan hos många fullt utfärgade gravänder att under juni och juli månad stundom uppträda flockvis, ett förhållande, som även förekommer annorstädes, kan naturligtvis gälla sådana fåglar, som ännu icke blivit fortplantningsdugliga. I vissa fall har jag kunnat räknat upp till tio och femton, ibland ända upp till aderton dylika ej häckande exemplar i dylika flockar. Delvis skulle det kanske kunna sättas i samband därmed, att fåglarna berövats sina ungdungar av kringstrykande trutar. En märklig boplats berättas från Öja prästgård, där ett gravandpar årligen häckat högt uppe under taket på en foderlada, varvid ett hål på gaveln fick tjäna som ingångsöppning (Kinberg 1886).

Några försök till övervintring har jag själv aldrig sett exempel på, men dylika finns anförda i litteraturen. Kinberg (1886) återger enligt Wöhler, att äldre gravänder ofta övervint-
rar(?) *Än våren tidig, synes ankomsten kunna inträffa i början av mars, ev. i febr., men själv har jag, som sagt, inga bevis därpå.*

166/ Anas p. platyrhynchos L.

Allmän, även enligt äldre författare, Andrée (1842), Kolmodin (1871) etc., som häckfågel i myrar, träsk och vid smärre vatten, där en del gärna uppehåller sig till långt ut på hösten, tills isbeläggningen stänger näringsmöjligheterna. Vid havsstränder, som vanligen ligger isfria, söker många hålla sig kvar i det längsta och anträffas där flockvis vintern igenom, inte minst om utfodring därvid ordnas.

167/ Anas s. strepera L.

I äldre litteratur finns snatteranden upptagen för Gotland av Andrée (1842), men uppgiften tycks vara behäftad med en viss osäkerhet. Trots senare belägg förefaller arten blott förekomma mycket tillfälligt. Den 12 maj 1943 såg jag en hane i kanten av Västergarns utholme. Som häckning exentueellt kunde mistänkas, genomletades området noggrant, ehuru med negativt resultat. Den 10 och 11 augusti samma år förekom arten även utanför Norsholmen på Fårö enligt Durango (1944 a). Beträffande snatteranden skriver Syvärdsson (1943), med stöd av talrika exempel från fastlandet, att "dels har den sålunda (1943) förekommit talrikare än vanligt inom sitt egentliga kärnområde, d.v.s. Ekoln, dels också visat sig och t.o.m. häckat på nya lokaler eller sådana, där den länge varit försvunnen". De båda ovan nämnda iakttagelserna kanske ^(kan) betraktas som ett utslag av artens påvisade expansion.

Det första häckningsbeviset på Gotland fick vi 1945 genom en iakttagelse av en hona med fyra halvvuxna ungar den 12 juli i Lina myr (C. Curry-Lindahl hos Holmström m.fl. 1946)??

168). Anas c. crecca L.

Både Andrée (1842), Kolmodin (1871), Sundström (1890) etc. anger krickan som allmän eller tämligen allmän, och detsamma torde allttjämt gälla, trots all förändringar, som varit betingade av torrläggningar o.dyl. I en redogörelse för jaktförhållanden på Gotland av Horn (1883) hänföres arten emellertid till de sällsynta änderna, ett uttalande, som författaren sannolikt grundat på erfarenheter ur ensidiga rent jägaremässiga synpunkter. I läroverkets museum^(finns) en hona, erhållen den 26 juni 1861 på ön Klasen vid Kyllög av Thunberg.

Krickan föredrar ofta vatten av mindre omfång, åar och bäckar med vegetationsrika stränder eller grunda, tuviga vikar i träskan. Jag har funnit henne häckande på ett flertal platser: i torvgravarna i Martebo, Tingstäde träsk, i Vastaån vid Kapells-
hamn och Storsund i Gothen. I Martebo är hon ofta sedd av Håkansson (1952), som dock icke lyckats finna rätt på något bo. I Roma myr är hon funnen häckande i flera par (Nicolin 1910), och i träskan på Fårö brskrivs hon som rätt vanlig av Durango (1938 a). ~~och~~ I liknande riktning uttalar sig Wahlin (1942 a) i fråga om Lina myr.

I synnerhet vår och höst gästar hon grunda och näringsrika vikar intill havsstränderna, där antagligen bosättning i vissa fall också kan inträffa. Någon sällsynt gång gör arten försök att stanna kvar under vintern, såsom den 17 december 1944, då en hane uppehöll sig bland talrika gräsänder nedanför lasarettet i Visby. I februari 1945 hade en krickhona observerats vid stranden av Snäckgärdsbaden, men den 4 mars låg den död, utmärglad och vingskadad, troligen slagen av en rovfågel. I

februari samma månad ^(och) samma år hade man likaså observerat ett exemplar nedanför Hampfabriken i Visby. Även denna fågel tillvaratogs som död den 11 mars.

169. Anas querquedula L.

Häckfågel men förefaller i jämförelse med krickan betydligt sparsammare. Jag har sett henne i Lina myr och i grunda, dyiga vikar längs havsstränderna, t.ex. i Stockviken i Öja och vid Västergarn i maj och juni månad. Andrée (1842) förbigår henne helt i sin förteckning men säger (1844) i ett tillägg, att den häckar sällsynt på ön. Meves (1857) nämner arten såsom häckande i Muskemyr. I Hästnäs myr i Väskinde sköt han en gammal hona den 4 juli 1854. Den senare lokalen anföres även av Stenström enligt Kinberg (1866). J.O. Sylvan (hos Sundström 1890) uppger årtan såsom allmän, men uppgiften verkar skäligen summarisk utan några bestämt fixerade boplatser. På strandängarna i Lauviken hittades den 29 maj 1922 en äggkull, som uppges ha tillhört denna art (Durango 1935 a). På Fårö har Durango (1938 a) funnit äggkullar i Demmor och Alnäsa träsk i juni och juli 1938. Wahlin (1942 a) omtalar enligt Rune Bollvik bl.a. ett bofynd 1933 i södra delen av Lina myr³. I Martebo omtalas arten enligt iakttagelser av Håkansson (1952) den 30 april 1949 och 1950⁴. Även om St. Karlsö icke erbjuder årtan någon idealisk häckningsbiotop, förefaller arten även under flyttningen vara en därstädes "mycket sällan" påträffad gäst (Flach 1953a).

R Rosenius (1942) påpekar, att årtan tidigare varit sällsynt men på senare tid ökat något i antal, vilket uttalande av allt att döma synes ha ett visst berättigande.

³ Ungkullar sedda 1952 i Rone och 1955 i Nürsholm (Erik Engqvist in litt.)
⁴ Se även Sernander (1939, p. 402)!

170. Anas penelope L.

Passerar Gotland regelbundet på sträck ganska talrikt. Jag har därvid sett den uppehålla sig såväl i träskan, såsom Tingstäde och Råby i Lina myr, och flerstädes längs kusterna. Andrée (1842) omtalar, att arten är sällsynt, liksom Wallengren (1853), medan Kolmodin (1871) uppger den förekomma "temligen allmänt". Vissa individer kan stanna kvar långt ut på hösten, såsom exempelvis skedde under 1944, då de tre sista exemplaren försvann från strandområdet norr om Visby den 12 november. Som bevis på att också övervintring i gynnsamma fall kan förekomma, vill jag nämna en iakttagelse av fyra hanar och en hona, som första gången upptäcktes den 25 januari 1945 vid stranden nedanför lasarettet i Visby. De vistades där till och med den 26 mars, varefter de var försvunna.

Om sålunda övervintring, mig veterligt, hör till undantagen, påträffas bläsänder rätt ofta mitt i sommaren. Dylika "sommargigare" är inom parentes sagt även noterade på skilda lokaler på fastlandet, t.ex. i Tåkern och Roxen i Östergötland (Holmström m.fl. 1946) samt i Skåne och på Öland enligt Rosenius (1942). Ur mina anteckningar från Gotland må följande citeras: 7 exemplar, samtliga hanar, den 23 juni 1946 i Lauviken, 4 exemplar den 13 juni 1946 samt 2 exemplar den 11 juni 1947 i Västergarn, 4 exemplar den 26 juni 1947 vid Asunden utanför Slite och lika många den 30 juni i Gannarreviken i Fröjel, ett exemplar den 18 juni 1948 vid Öskäret utanför Slite och slutligen 10 exemplar, varav flertalet hanar, den 18 juni 1950 i Paviken i Västergarn. På den senare lokalen uppehöll sig två honor den 28 maj 1954 enligt Adolfsson m.fl. (1954). Motsvarande iaktta-

gelser berättar också Durango (1938 a) från Fårö, där han såg en flock på tolv individer den 17 juni 1938 och ett helt par den 29 och den 30 juni samma år. Slutligen kan framhållas, att tre exemplar var synliga den 3 juli 1953 vid Marpisholm på Fårö (Nordin 1954). # Hasselgrens påpekande (1909), att bläsanden även ingår bland Gotlands häckfåglar (med hänsyftning på ett bofynd i Roma myr 1907), hade varit i behov av en ^{bättre} ~~klart~~ angiven bekräftelse. *Enligt min mening* måste uppgiften betraktas som skäligen osäker.

171). Anas acuta L.

Att döma av en del uppgifter i litteraturen från förra århundradet beskrives stjärtanden vara sällsynt eller tämligen sällsynt på Gotland (Andrée 1842, Kolmodin 1871), medan Wallengren (1853) beskriver arten såsom allmän häckfågel. Till samma resultat har Holtz (1868¹⁾ kommit efter sina resor på Gotland 1866 och 1867. Enligt en reseberättelse av år 1824 (Lovén 1918) sköts ett exemplar på Närsholm av B.F. Fries. På Rone ytterholme skall den ha varit sedd med ungar år 1854 enligt Meves (1857). ¹⁾ En hona i läroverkets museum, är skjuten under häckningstiden, den 20 juni 1861, på ön Klasen vid Kylle²⁾ (Thunberg). J.O. Sylvans erfarenheter i slutet på 1880-talet (hos Sundström 1890) står i överensstämmelse med dessa senare iakttagelser. Kolthoff ²⁾ uttrycker saken på följande sätt: "I södra Sverige är hon, förutom på Öland, där hon är en allmän häckfågel, sällsynt under fortplantningstiden, men flerstädes tämligen vanlig om hösten".

Klart är, att förhållandena i nutiden undergått en viss förändring, så att stammen ökat och brett ut sig över ett flertal områden på Gotland, detta trots att utdikningar och myrödlingar, till synes kraftigt inskränkt artens naturliga betingelser. Åtminstone strax före vattenregleringen i Lina myr 1947 såg jag den där så ofta med bo eller ungar, att den tillsammans med skedanden utgjorde den vanligaste arten. På grundval av sina studier i myren under åren 1937-1941 anser Wahlin (1942 a) däremot skedanden i talrikhet överträffas av stjärtanden. Från Fårö är den med säkerhet känd som häckfågel från Eke träsk 1939 enligt Durango (1944a) och troligen är den bofast även vid andra invatten där.

I skydd av en buske eller fritt bland grästuvorna, gärna omgivet ^{na/}av små vattenblänk, placerar hon helst sitt bo. De företagna ingreppen i Lina myr tycks ha medfört, att stammen dock numera relativt ~~sett~~ gått åtskilligt tillbaka. Bland övriga häcklokaler har ungpullar antecknats av mig i Boge Viken i Slite den 2 juni 1946, i Mjölhatte träsk den 13 juni 1947, i Rosendalsväten i Follingbo den 8 juli 1947, den 22 juni 1950 i Storsund i Gothem och enligt Erik Montelius (muntl. meddel.) på Koggrundet i Skarnviken i Kräklingbo i juni 1953. Under sin inventering av Fardume träsk kunde Johansson (1938) där konstatera flera par. Omständigheterna kring de av mig gjorda iakttagelser ^{na/}den 7 maj 1944 i Tingstäde och den 13 juni 1947 i Muske-myrr och den 16 juni 1948 i Alnäsa träsk på Fårö gör för övrigt en häckning på dessa lokaler mycket sannolik. Från Mästermyr och Ronehamn omtalas stjärtanden som häckfågel av Erik Engqvist (in litt.).

Under flyttningstiden ses stjärtanden i träsk och myr

ofta i stora flockar.

-
- 1) Ägg är tagna på Gotland den 6 juni 1861 samt 1875 enligt Kinberg (1886).
 - 2) Vårt Vildebråd, 1914, p. 705.

172/ Anas clypeata L.

Omnämnes redan av Linné (1745) i hans Gotländska resa.

Enligt samme författare (1761) upptas skedanden utom från Skåne endast från Gotland. År ¹⁸³² ~~1832~~ skriver ^{C. U.} ~~Ekström~~; 1) ^{inom} ~~in~~ ^{Scandinavien} förekommer hon allmänast ^{Gotland} ~~vid~~, medan Wallengren (1853) ger uttryck för den meningen, att den skall vara sällsynt ^{på denna ö,} ~~liksom~~ Andrée (1842) och J.O. Sylvan (hos Sundström 1890), Kolmodin (1871) företräder sistnämnda uppfattning och omtalar, att han endast funnit den häckande i en liten myr på ön Klasen i Hellvi socken. Som häcklokaler anger Kinberg (1886) Rone och Martebo myrar. Bofynd har antecknats av Hasselgren (1909) i Roma myr 1907 och på Laus holmar 1909.

Under en resa runt ön 1907 gjorde ^{C.} Ni~~g~~olin (1910) den iakttagelsen, att skedanden "synes vara ganska allmän numera åtminstone å vissa platser, som t.ex. Roma myr", där han hittade flera bon med ägg. En hona skjuten den 10 september 1907 vid Visby, ingår i läroverkets samlingar. År 1914 skriver Kolthoff ²⁾ i kap. om "Gräsanden och övriga änder", att arten på Gotland är rätt vanlig.

I jämförelse med förhållandena under 1800-talet har liksom beträffande stjärtanden, skedanden numera uppenbarligen tilltagit kraftigt i antal, och att döma av den nuvarande situationen kan arten betecknas som allmän på många lokaler. På Fårö är den funnen flerstädes av Durango (1938 a), och i fråga om Lina

myr är Wahlin (1942 a) benägen att beteckna den som den talrikaste andfågeln. Som nyhet för Fardume träsk är den upptagen år 1941 av Johansson (1943).

Till boplatz väljer skedanden ibland någon grästuva vid stranden inne i land eller stundom på någon holme, men vanligast finner man arten bofast bland vegetationsen intill något träsk.

Enligt mina anteckningar är häckning konstaterad den 15 maj 1948 på Vivesholmen och Varvsholmen i Klintehamn, i Limor träsk på Fårö den 6 juni 1948, i Paviken i Västergarn den 9 juni 1949, i torvgravarna i Martebo den 19 juni 1949 samt i Storsund i Gothem den 22 juni 1950. Å den senare lokalen uppehöll den sig flockvis i juni månad både under år 1953 och 1954. På holmarna i Bogevisken säges den tillhöra den regelbundna häckfågeln (Erik Ohlsson in litt.). Från Martebo rapporteras skedanden som rätt vanlig under våren enligt Håkansson (1952). Vid Gotlands sydöstra kust, säger Erik Engqvist (in litt.), är skedanden ingen sällsynthet.

1) Vårt Villebråd, p. 704.

2) Tidskrift för Jägare och Naturforskare, p. 271.

173) Aythya ferina L.

Av Sven Nilsson (1835)¹⁾ uttalas en förmodan, att brunanden troligen skulle kunna förekomma på Öland och Gotland. För Gotlands del fick detta sin bekräftelse genom ett fynd den 16 juli 1840, då en hona, som senare överlämnades till zoologiska institutionen, "akademiska museum", i Lund, skjutits i Tingstäde. Andrées slutsats (1842) att den redan vid denna tidpunkt, då

brunanden ännu var en sällsynthet i Sverige, verkligen hade häckat på platsen, torde väl inte utan vidare få anses självklart. År 1849 iakttog prof. Liljeborg en hona med nykläckta ungar i Martebo myr, en händelse, som då innebar en nyhet för landet (Wallengren 1854)¹⁾. Kolmodin (1871) meddelar, att arten fordom skall ha förekommit i Lokrume myr, men för närvarande synes den över huvud taget vara försvunnen från ön. Mot detta står en annan uppgift av Lindblad (hos Kindberg 1886), där det framgår, att arten år 1871 haft bo i Martebo.

Situationen för brunanden synes knappast ha ändrats mycket till det bättre under de närmaste åren, trots att ökningen på fastlandet gick i snabb takt. På 1880-talet betecknades hon fortfarande såsom sällsynt enligt Sylvan (hos Sundström 1890). En hane, erhållen av J.O. Klintberg i juni 1895 i Burs:n, ingår i läroverkets samlingar. Så småningom skedde dock en tillväxt av stammen, och nya boplatser bekantgjordes. I Fardume och Tingstäde träsk påträffades några par (Borg 1933) (Johansson 1938), och från Alnäsa träsk på Fårö omnämnes den av Durango (1938 a). I Lina myr i Råby träsk uppges den årligen häcka i ^{något enstaka} ~~åtminstone ett~~ par enligt Wahlin (1942 a).

För sin trivsel är brunanden knuten till dammar eller träsk med någorlunda frodig vegetation, och på sådana ställen häckar hon numera i flera par. Enligt mina erfarenheter är ungpullar sedda i Tingstäde, Martebo, Fardume, Lina myr och Alnäsa träsk, varifrån arten är på väg att kolonisera nya områden. Den 18 juni 1948 iaktogs en hona med fyra ungar i träsket i Storsund i Gothem, och samma dag två år senare fanns en hona med en ungpull i Paviken i Sanda. Enligt Håkansson (1952) är brunanden "utan tvekan den allmännaste andarten i Martebo myr". En iakt-

¹⁾ Hos Nilsson (1858) heter det: "Hon häckar på Gotthland, der hon med nyss utkläckta ungar träffades i Marteby myr 1849 af Wallengren."

tagelse den 13 juni 1947 av tolv brunänder liggande på klarvattnet i Mjölhatte träsk i Burgsvik antyder, att en eventuell häckning även här kan vara möjlig.

Som tillfällig gäst på våren ses brunanden ibland i rätt stora skaror. I Klintehamnsviken låg den 24 mars 1945 en skara på ett femtiotal exemplar, och den 3 april samma år förekom icke mindre än 95 fåglar på genomresa i Tingstäde träsk. Ett övervintrande exemplar iakttaget i Visby den 23 febr. 1956 (Håkansson 1956).

174) Aythya fuligula (L.)

Viggen omnämnes från Gotland av Lovén i dennes reseberättelse av år 1824, tryckt 1918, enligt vilken B.F. Fries sköt ett exemplar i Muske myr. Överhuvud torde arten ha uppträtt här tidigare än någon annan stans inom hela det s.k. "sydöstra låglandet" i Sverige. Andrée (1845) omtalar den såsom en sällsynt häckfågel. I dennes översikt av år 1842 finns den ej upptagen för ön. Göteborgs museum äger ett intressant belägg exemplar (gammal hona), som daterar sig från Visby så tidigt som den 12 juni 1835. Fågeln är överlämnad av ingenjör J. Wahlberg. Invandringen sköt emellertid fart, liksom för hållandet var på fastlandet. I Muskemyr, har ågg erhållits den 11 juni 1854 enligt Westerlund (hos Kinberg 1886). Meves (1857) hittade flera bon där i juni 1854 och såg vidare en hona med en unge utanför stranden vid Hoburgen den 14 juli samma år. En ungfågel, tagen i Muskemyr (1860), förvaras i Riksmuseum ¹⁾. Kolmodin (1871) anger, att arten förekommer tämligen sällsynt. Den är förövrigt iakttagen vid Visby på samma

ren 1879 enligt Stenström (hos Kinberg op.cit.). Men i slutet av förra seklet hade situationen ändrats dit hän, att den bl.a. häckade relativt talrikt i träsken på Gotland (Kolthoff 1894).

Från senare år föreligger en hel del uppgifter om häckning i åtskilliga träsk och invatten men också på holmar och i vikar intill havskusten. I juni 1935 sågs viggan av Rosenius (1942) i ett flertal par vid Klintehamn, en lokal, där han tidigare skulle ha saknats, och själv såg jag där den 10 juli 1944 icke mindre än åtta honor med ungar. Bland andra under åren 1945-1954 konstaterade fyndorter kan nämnas Fjällsvät i Vamlingbo, i Västergarn, Paviken norr därom, Martebo, Tingstäde träsk, Lina myr, Boge Viken (ett tiotal ungpåar år 1946), Storsund och Tjelders i Gothem samt Alnäsa träsk på Fårö. Från Martebo rapporteras, att populationen där årligen uppgår till 5-10 par (Håkansson 1952). Lokalerna, är som synes, fördelade^e över så gott som hela ön. På Fårö anges f.ö. arten vara vanlig i träsk-ken enligt Durango (1938 a), och i Råby träsk i Lina myr häckar regelbundet några par (Wahlin 1942 a).

Vintertid samlas viggarna, i synnerhet utmed kusterna, och efter tillskott från nordligare trakter kan de förekomma i vidlyftiga skaror, gärna i sällskap med talrika bergänder. I december 1943 låg över femhundra exemplar utanför Visby, i mars 1944 uppskattade jag en flock till gott och väl tusen exemplar. Ett rekordmässigt antal, troligen mellan tolvhundra-femtonhundra individer antecknades^(där) den 25 januari 1945

1) Fauna o. Flora 1924, p. 107.

175. Aythya marila (L.)

Berganden upptas av Andrée (1842) bland öns häckfåglar men hänföres till de sällsynta arterna, ett förhållande, som också bestyrkes av Wallengren (1853). Kolmodin (1871) hänvisar i sin beskrivning till den förstnämnde författaren. Läroverkets museum har en bergand, som är skjuten av kapten C. Kahl i Kappelshamn den 30 januari 1869.

Det förefaller, som om berganden redan i slutet av förra århundradet befann sig i ökning, ty år 1895 skriver Kolthoff, att den på Gotland häckar mycket talrikt på de utanför kusten belägna "små, låga, ofta med rikt gräs beväxta holmarna". Enligt samme författare (~~1899~~ ²), var den känd omkring sekelskiftet från Rone holmar, varifrån Riksmuséet erhållit ägg (Rosenius 1942). På denna lokal har den dock ~~numera~~ ^{senare} blivit sällsynt, och när sistnämnda forskare, som under häckningstiden år 1935 besökte platsen, sågs ingen enda bergand där. År 1914 skriver Kolthoff ²), att arten häckar kolonivis. Han anför en iakttagelse från juni 1893, då han på en helt liten holme hittade icke mindre än 12-15 bon med ägg. Den 19 maj 1907 hade Nivolin (1910) konstaterat ett par vid Laus holmar, d.v.s. vid en tidpunkt, som gör en bosättning rätt sannolik. ³ Durango (1935 a) framhåller, att arten finns som häckfågel på dessa holmar och att den "sågs både 1922, 1923 och 1931". På Rone holmar, anser Erik Engqvist (in litt.), som själv är bosatt i trakten, att berganden icke funnits som häckfågel efter 1930.

Mycket talar för, att berganden under senare årtionden överhuvud alltmer avtagit i antal. Wahlin (1944 d) lämnar mera i förbigående i en artikel om "Fågellivet på Stora Karlsö

hösten 1944" en kort antydning om, att arten häckar i Klintehamnsviken men uppger tyvärr inga data eller andra omständigheter kring förhållandet, varför uppgiften måste fattas med reservation. En hos Nordström (1943) angiven iakttagelse om häckning av bergand i Lina myr 1942 förefaller mindre tillförlitlig.

I egenskap av vintergäst från oktober-november fram till april månad runt öns kuster träffas berganden mer eller mindre talrikt, och man kan se den i hundratal, gärna i sällskap med viggas. Enligt min erfarenhet i farvattnen utanför Visby har den senare arten i regel varit i stark majoritet. Vid ett tillfälle, den 21 januari, inräknades c:a åttahundra viggas, medan bergänderna utgjorde omkring tre hundra individer. En annan gång, den 1 februari, såg jag ett femtiotal bergänder tillsammans med över tre hundra viggas. Vid genomflyttning kan arten också uppträda i träskan, och av Wahlin (1942 a) är den exempelvis beskriven som "vanlig sträckfågel" i Lina myr. Den 29 april 1945 observerade jag en flock på femtiofem fåglar i Mjölhatte träsk i Burgsvik. Ett annat sent uppträdande har antecknats från hamnområdet i Visby, där ett par ännu uppehöll sig den 6 maj 1947. Från St. Karlsö berättar Flach (1953 a) om en bergandshane, som den 26 maj 1952 uppenbarade sig där.

1) ~~Ur djurens liv, 1899, p~~

2) Vårt Villebråd 1914, p. 753.

3) Hasselgren (1909) säger sig ha påträffat ett bo med hårt ruvade ägg därstädes den 4 juni 1909.

176. Bucephala c. clangula (L.)

Tillhör öns regelbundna gäster, såsom också Andrée (1842), Wallengren (1853) etc. anmärker. Även om vintern kan vara sträng, ses arten i vakar och på ^{andra} öppna vattenområden in-

till hamnarna. Delvis håller ~~den~~ till i Gotlands invatten, exempelvis i Tingstäde och Mjölhatte träsk, och enligt Wahlin (1942 a) besöks Lina myr varje år under flyttningarna. Vid något enstaka tillfälle har det hänt, att knipor stannar kvar över sommaren. Den 9 juni 1938 låg fyra exemplar, däribland en utfärgad hane, i Ekeviken på Fårö, och följande dag var de synliga inne i Eke träsk (Durango 1938 a).

177/ Clangula hyemalis (L.)

Alfågeln håller till i större eller mindre flockar vintertid utmed öns alla kuster, där den bildar ett lika pålitligt som karakteristiskt inslag, ^{såsom} ~~omtalas~~ bl.a. av Kolmodin (1871), Eisen & Stuxberg (1868), Hasselgren (1909). I början av oktober brukar de första visa sig t.ex. i farvattnet utanför Visby, och, om isförhållandena tillåter och öppna vakar finns att tillgå, stannar de i regel kvar till omkring mitten av april. Flach (1953 a) skriver, att de första anländer som regel i augusti till St. Karlsö. I vissa fall ses en och annan fortfarande ett stycke in i maj eller senare. Översomrande individer finns antecknade vid Långhammars på Fårö den 8 juni 1938 enligt Durango (1938 a). Självt har jag sett alfåglar vid St. Karlsö den 2 juli 1945 (två hanar och en hona), vid Visby den 2 juli 1950 (en hane), vid St. Karlsö den 15 juni 1953 (en hane). Dylika översomrare omtalas från den sistnämnda lokalen i juli 1945, maj 1949 och juni 1953 av Flach (Op. cit.). Den 9 juni 1955 låg ett exemplar vid Bredsands udde på Gotska Sandön (Norbeck & Melin 1955).

Som inlandsfågel är den tämligen sällsynt, men sedd t.ex. av Ove Paterson (in litt.) i två exemplar den 13 april 1947 i Gothemsån i Lina myr, varifrån Wahlin (1942 a) rapporterar, att den stundom visar sig under flyttningen. Den stränga isvintern 1942 säges ha svårt decimerat alfågelstammen. Tyvärr dukar o- taliga fåglar under till följd av då och då inträffade oljeut- släpp från passerande fartyg, en olycka, som givetvis också verkar ödeläggande för flera andra arter, såsom skrakar, lom- mar, viggas och bergänder. Senast en dylik större katastrof ägde rum, var i mars 1951, enligt uppgift en av de värsta, som kommit till allmän kännedom. Vintern 1954-1955 säges en mängd alfåglar ha omkommit av samma orsak bl.a. i trakten av Slite (Arvid Ohlsson muntl. meddel.). I en aktuell översikt av sjö- fågelsituationen påpekar också Westman (1955) den katastrofala minskning, som alfågeln fått vidkännas under de senare åren, säkerligen till följd av de beryktade oljetragedierna. Hur pass kraftigt stammen tidigare kunde beskattas, framgår av jakt- statistiken för 1928 och 1934, då 2000 exemplar fälldes på Got- land under respektive år (Lindwall 1936).

178). Polysti^cta stelleri (PALL.)

Beträffande alförrädaren föreligger inga fynd med exakta lokaluppgifter. Enligt Thunberg (1798) skall arten ha erhållits på Gotland, varifrån författaren mottagit ett exemplar genom "Herr Kyrkoherden Kolmodin". Nilsson (1835) påpekar, att ar- ten under flyttningstiden anträffas vid öar och kuster av Öster- sjön, "stundom ända ned vid Skåne". Han tillfogar därefter,

"Oftare är hon skjuten vid Gotland". Utan att publicera några detaljer säger Wallengren (1853), att alförrädaren är anträffad tvenne gånger. Han fortsätter: "Scheint ein immer wiederkommender Wintervogel zu sein". Kolmodin (1871) skriver, att alförrädaren kan påträffas "högst sällsynt" vid något enstaka tillfälle vintertid, och på samma sätt uttalar sig Andrée (1842). J.O. Sylvan (hos Sundström 1890) yttrar endast: "Wird zuweilen im Winter angetroffen".

179/ Somateria m. mollissima (L.)

För mer än två hundra år sedan förekom ejdern enligt Linne (1745), som en allmän häckfågel på holmarna runt öns kuster, och särskilt talrik skall den ha varit t.ex. på Furillen, att döma av senare iakttagelser. ^(Enligt) Kolmodin (1871) var arten särskilt talrik på den nordöstra kusten och på Karlsöarna. Om artens förekomst i Sverige heter det hos Linne (1761), som tydligen fäst sig vid dess talrikhet på Gotland: "Habitat in alto mari, nidificat in maritimis, præfertim Gotlandia".

I sin egenskap av ett eftertraktat viltslag var ejdern ofta utsatt för en alltför hård förföljelse, som tidvis bl.a. tagit sig uttryck i en ohämmad äggsplundring. Som ett tecken på att situationen, sedd i ett större sammanhang, så småningom försämrats utgör kanske redan en uppgift av Andrée (1842), då han betecknar arten såsom endast förekommande här och där. Han skriver vidare, att boplundring och hänsynslös jakt "snart skall göra denna herrliga fogel till en av Gotlands sällsyntheter". Även om ejderns antal under årens lopp varit underkastad stora

variationer, uppträder den mångenstädes talrikt och bildar rätt avsevärda kolonier, allt under förutsättning, att effektivt skydd under häckningstiden kunnat upprätthållas, såsom även påpekats av Lindwall (1936).

Hur ejderstammen tack vare fridlysningen år 1880 av St. Karlsö redan tidigt visade tendens att öka, och hur stammen där så småningom vuxit till ansevärda dimensioner, framgår av en längre sammanställning av Flach (1953 a). För år 1880 uppges antalet kullar till 130 och tio år senare till 310¹⁾.

Trots fredningen blev dock många bon förstörda, men kläckningsresultatet förbättrades stadigt (från 35 % under förstnämnda år till 90 % för år 1890). Enligt Karlsöklubbens årsberättelse för 1903 förekom då 468 ejderbon, av vilka kläckning ägde rum i 217 bon²⁾. De följande årtiondena innebar en ytterligare tillväxt av beståndet, som t.ex. 1907 skall ha utgjorts av mer än 500 par (Nicolin 1910), och som år 1927 beräknats ha omfattat icke mindre än c:a 750 "häckande ådor", en siffra, som även muntligen meddelats mig för år 1928. För år 1934 beräknas stammen enligt en uppgift av J. Nordström (hos Rosenius 1942) ha uppgått till 337 bon. Efter den tiden skedde dock en märkbar omsvängning. Arten har även senare befunnit sig i en fortsatt tillbakagång, vilket blev särskilt tydligt som följd av de svåra vintrarna 1940-1942. På samma gång skall inventeringarna under senare år ha blivit mera exakta, utförda av Josef Nordström med stor noggrannhet. År 1950 räknade hela stammen endast 74 kullar och två år därefter högst ett fyrtiotal.

En annan plats med en under senare år talrik ejderstam utgör Västergarns utholme, där den låglänta gräsklädda marken, bevuxen med vindpinade och skyddande enbuskar, ger mycket gynnsamma häckningsbetingelser, och där ~~marken~~^{området} år 1934, enligt Wibeck (hos Rosenius ~~op.cit.~~) formligen var "översållad med ejderbon". Sex år senare uttalar Johansson (1940), att stammen betydligt överstiger ett halvt tusental par. I en artikel om ejdertillgången på den svenska ostkusten anges följande ungefärliga siffror för Västergarns utholme 1934: 600-700 kullar; 1941: 500 kullar och 1944: 300-350 kullar, (Holm och Nedin 1945). För år 1945 omtalas, att beståndet där skulle ha uppgått till mellan 600-700 ejderbon (Holm 1945), men efter vad Notini (1950) uppger med stöd av flera källor (Nordström, Lindholm m.fl.), lär antalet före den partiella fredningen på 1920-talet ha varit ännu större. Efter en av mig företagen inventering den 6 maj 1948 torde i runt tal 350 äggkullar ha förekommit, och vid en motsvarande tidpunkt följande år beräknade Tore Pettersson, att stammen ökats med c:a hundra kullar ³⁾. För 1951 uppges stammen ha omfattat omkring 300 kullar och året därpå inräknades 534 (Flach 1952 c).

Jämfört med Gotlands västkust har den östra kusten i sin helhet sedan gammalt hyst en betydligt rikare ejderstam, beroende på förekomsten av åtskilliga, lämpligt beskaffade holmar, t.ex. Östergarnsholm (1946: c:a 200 bon enligt Klingvall hos Notini/op.cit./) och Rone ~~Ytterholme~~^{/op.cit/} och Koggen (1948 tillsammans c:a 110 bon enligt Notini). För Rone ytterholme beräknades stammen enligt Valton Johansson (in litt.) 1939 till 250 bon. Gunnar Östergren meddelar (muntl.), att man år 1953 haft ett hundratal kullar på Gräsholmen och troligen lika många på

Skarpholmen utanför Ljugarn, ett resultat, som stämmer väl överens med den av Ardgrén (hos Notini op.cit.) lämnade uppgiften för 1946.

Förhållandena i trakten av Slite är av speciellt intresse. Vid ett besök på Asunden uppskattade Borg (1933) de där befintliga kullarna till ett hundratal. Sedan gick utvecklingen mot en kraftig decimering. Enligt Notini (op.cit.) gav sjöfågelinventeringen till resultat, att år 1946 fanns inalles på Asunden, Enholmen, Magö och Skenalden samt intilliggande kustremsa, på det gotländska fastlandet bara ett femtiotal ejderbon. Hur läget sedan i hög grad förbättrats, framgår av en rapport till mig avseende de tre förstnämnda holmarna jämte Grundet från Rolf Pedersén, som i samråd med den lokala jaktvårdsföreningen inventerat beståndet: 1947: 80 bon; 1948: 117 bon; 1949: 116 bon; 1950: 175 bon; 1951: 165 bon; 1952: 126 bon; 1953: 247 bon; och 1954: 374 bon samt enligt Hans Westman (1955): 1955: 363 bon.

Som den bästa ejderholmen överhuvud på Gotland, där ejder häckat i störst numerär, må Skenholmen noteras. Enligt uppgift (återgiven av Rosenius ~~op.cit.~~) i Svenska Jägarförbundets Tidskrift 1871 förekom där på 1870-talet omkring 300 par.⁴⁾ Vid seklets början skall enligt Karlström (hos Notini op.cit.) stammen ha räknat flera tusen par, vilket ^{till en del,} bekräftas av de uppgifter, som lämnats mig av en med holmen väl trogen ortsbo, Fredrik Nordlund. Under senare år har beståndet emellertid av skilda orsaker gått ned mycket kraftigt, och det beräknas år 1948 uppgå till kanske bara ett hundratal (Nordlund uppger utan närmare kontroll för år 1950 minst två hundra kullar)

På Fårön synes ejdern med undantag av förhållandena på Norsholmen (Jfr. Durango 1938 a) icke varit särdeles allmän, och på Gotska Sandön är arten enligt Rendahl (1915) noterad med ett häckande par i maj 1914. År 1927 anses stammen icke ha överstigit ett tiotal par (Persson 1929). Den 10 juli 1949 såg jag vid Hamnudden där en flock på trettio ungar i sällskap med två honor. Med normalt äggantal (5 el. 6 st.) för resp. hona torde sålunda åtminstone ett halvt dussin par ha häckat det året.

En anmärkningsvärd bosättning vid sötvatten iaktogs den 23 maj 1948 i Bäste träsk, där jag på gräsklädda holmar i södra delen hittade aderton ruvande fåglar, ett antal, som enligt Walfrid Karlsson (muntl. meddel.) lär ha varit något mindre än normalt. I regel beger sig alltid honorna strax efter kläckningen ner till den närbelägna havsstranden.

Endast en ringa del ejdrar träffas vintertid längs gotlandskusten. Bland dylika ~~fynd~~ har jag antecknat ett tiotal den 14 november 1943 utanför Visby, två exemplar den 29 i samma månad 1947 i Ekeviken på Fårö och ett exemplar den 21 januari 1948 intill hamnen i Visby.⁵⁾ "Under vissa år övervintrar ett mindre antal" runt St. Karlsö, skriver Flach (op. cit.)⁴⁾. Även om en del ejdrar varje säsong under senare år nedlägges under höstens och vårens jakter, så torde utbytet^(nu) av denna jakt spela en mycket underordnad roll. Under 1928 och 1934 uppges enligt jaktstatistiken, att antalet fällda ejdrar uppgått till resp. 500 och 400 st. (Lindwall 1936). Siffrorna torde idag vara avsevärt mindre.

1) En av Åström (1929) publicerad uppgift, grundad på "en in-

ventering av Wöhler och Joh. Facht år 1880" skulle stammen sistnämnda år ha utgjorts av c:a 45 häckande par, samma siffror uppges även av Wöhler (1915). Detta passar väl överens med upplysningarna angående fågellivets utveckling, under de tio första åren av klubbens verksamhet, som Wöhler skildrat i Svenska Jägareförbundets Nya Tidskrift 1891, p. 131: "De kläckta kullarnas antal har stögt från 40 till omkring 300 om året". Det förtjänar att påpekas, att de på olika håll framlagda siffrorna tyvärr icke alltid är identiska. Flach (op.cit.) anger sålunda, att ejderpopulationen utgjorts av 40 par strax före klubbens bildande. Enligt ovanstående skulle detta tal avse år 1880. *✓ för motsvarande år.*

- 2) Svenska Jägareförbundets Nya Tidskrift 1904, p. 144.
- 3) Enligt Notinis viltundersökning (1950) rapporteras för 1948 endast "ett hundratal ejderbon", ett bevisligen alltför lågt antal.
- 4) Ejdern har studerats på Skenholmen av Holtz (1868^a) som påpekar, att arten ofta blir utsatt för förföljelse från böndernas sida, och stammen skulle år 1867 endast ha uppgått till fem par, medan siffran tidigare hållit sig omkring 70 kullar. Liksom på St. Karlsö tog man förr vara på dunet i ejderbalarna. Horn (1871) lämnar den upplysningen, att "på Skenholmen uppsamlades dock dun under förflutet och detta år af öfver 300 redar". Nyberg (1879) uppger ungefär samma antal bon.
- 6) Enligt en något mystifierande uppgift, för vars sanningshalt meddelaren säger sig gå i god för, skulle en ejderhona den 11 januari 1916 ha varit synlig på St. Karlsö med en dununge (Wöhler, Fauna o. Flora 1916, p. 140). !!!
- 5) Hasselgren är av samma uppfattning, då han skriver: "Ej så sällan öfvervintra enstaka individer vid Gotland".

(1909)

180). Somateria spectabilis (L.)

I tre fall föreligger säkra uppgifter om, att praktejden anträffats på Gotland. I juni 1863 sköts sålunda en fågel, som uppehöll sig med vanlig ejder vid Kyllej i Hellvi socken enligt Kolmodin (1871). Några år därefter, i juni 1868, erhöles en hane, som nu förvaras på Zoologiska institutionen i Uppsala. Fyndplatsen är icke närmare angiven (Holmström m.fl. 1947). Slutligen omtalar Durango (1938 a) att E. Broberg, Långhammars, skjutit en hane vid Lauters på Fårö i april 1933.

184). Melanitta n. nigra (L.)

Sjöörrén hör regelbundet till öns gäster under vår- och höstflyttningen, varifrån den också beskrives av Kolmodin (1871). Hos Andrée (1842) saknas arten, men Meves (1857) anför ett fynd enligt Shasseur från våren 1854. Ibland kan den om vintern förekomma i stort antal, såsom uppges av Stenström (enligt Kinberg 1886). Vid Fårö har man lagt märke till, att fåglarna den 29 maj och den 7 juni 1867 utförde parningsflykt (Holtz 1868^a). Att arten även på sydliga breddgrader kan bedriva sitt frieri berättas f.ö. av Rosenberg från Kilsviken i Väneren (enligt Holmström m.fl. 1946, p. 1139). Från Fårö berättar Durango (1944a), att sjöörrén vintertid uppehåller sig i omgivande farvatten, där den t.o.m. i vissa fall, såsom skedde den 14 juni 1939, kan stanna kvar osedvanligt länge (en flock på femton äldre och yngre individer). Ett liknande exempel på sen vårflyttning utgör fyndet av en sjöörré, som ertapats den 23 maj 1875 av Joh Lundgren (Läroverkets museum).

Jag har fått den uppfattningen, att skarorna av sjöörrar i regel slår till på vattnet ganska långt ut från land, varför de ofta nog är svåra att observera, t.ex. utanför Faludden och över-huvud taget vid öns västra kust. Samma sak framhåller Flach (1953 a) i fråga om St. Karlsö där förutsättningarna emellertid är betydligt gynnsammare och, varifrån åtskilliga iakttagelser anföres.²⁾

1) I början av juni 1909 iaktogs den flockvis vid Laus holmar av Hasselgren (1909)

2) Någon gång kan det hända, att sjöörrén uppenbarar sig å Gotlands invatten, såsom skedde den 15 juni 1957, då 4 ex. syntes i Mjölhatte träsk. Också i detta fall rör det sig om sena vårflyttare (Sigfrid Pettersson muntl. meddel.).

182). Melanitta f. fusca (L.)

Som häckfågel träffas svärtan mångenstädes runt öns kuster, och där den kommit i åtnjutande av ett effektivt skydd, är den ibland bofast i rätt många par. Ett intensivt bedrivet skytte för vättar samt äggplundring synes åtminstone i äldre tider ha hållit stammen nere i ringa antal. Under sitt karlsöbesök gjorde Linné (1745) bekantskap med svärtan. Andrée (1834) omtalar arten såsom särskilt talrik i När, Östergarn, Skenholmen ^{da} och i Ahr i Fleringe. Enligt Wallengren (1853) är svärtan allmän som häckfågel på Gotland. Förutom på Skenholmen ^(där belynd gjordes) fann Holtz (1868) ^{a/} arten ~~häckande~~ på Fårö och andra lokaler på den östra kusten. År 1871 klagar Kolmodin på, att arten, ehuru fortfarande tämligen talrik, befinner sig i avtagande, just till följd av ^{alltför intensiv jakt.} ~~ovan sagda förhållanden.~~

När Karlsöklubben år 1880 övertog St. Karlsö, ingick arten icke i den bofasta faunan, trots att den tidigare varit allmän (Wöhler 1918). Öns fridlysning hade nästan omedelbart till resultat, att svärtan åter tog St. Karlsö i besittning, och 1913 skall antalet ha uppgått till ett femtiotal par, som år 1917 utökats till det dubbla (Wöhler op.cit.). Under 1952 skulle antalet ha hållit sig omkring nittio par (Flach 1953 a). Den lilla holmen Aurgrund vid Fårö utgör ett annat vackert bevis på vad en fredning under häckningstiden kan åstadkomma. På en yta av fem hektar fanns i början av 1940-talet, skyddade av en större skrattnåskoloni, icke mindre än sextio par. Sambandet med måsarna var fullt tydligt och, då måssamhället minskade under 1945, sjönk siffran för svärtorna till fyrtioåtta par (Wigsten 1946 d).

År 1907 gjordes bl.a. bofynd på Laus holmar, Heligholmen och Skenholmen av Nicolin (1910). Jämte dessa lokaler har jag antecknat Rone holmar, Storgrundet i Katthammarsvik, Herrvik på Östergarnslandet, Skenalden och Öskäret utanför Slite, Klintehamn, Falholmen för att blott nämna en del. Durango (1938 a) har konstaterat häckning på Norsholmen vid Långhammars, på Avagrund och andra platser på Fårö.

Svärtan brukar anlända rätt sent om våren, vanligen under loppet av april månad. På St. Karlsö t.ex. brukar den 5 maj anses som ankomstdag. Från januari 1939 skall arten ha rapporterats ^{St. Karlsö} från/enligt Flach(op.cit.). En mindre del torde finnas runt kusterna vintern igenom. Under februari och mars 1944 uppehöll sig över ett dussintal i farvattnet utanför Visby, i första veckan av mars 1947 vistades därstädes konstant ett flertal exemplar, och den 6 december samma år låg en flock på fem exemplar i innersta delen av Kapellshamnsviken, och den 1 februari 1948 noterades fyra individer i Visby hamn.

183/ Mergus m. merganser L.

På grund av de fåtaliga, i äldre litteratur angivna häckplatserna har ^(Ston) skräken betecknats som en relativt sparsam fågel på Gotland. Av Holtz (1870) omnämnes han från Skenholmen i Rute och på L. Karlsö. På St. Karlsö bor han mer eller mindre regelbundet, bland skrevor och klippblock, även om antalet enligt senare undersökningar, i regel brukar hålla sig omkring några få par (Flach 1953 a). De gamla ihåliga träden på L. Karlsö torde också göra till hans tämligen pålitliga boplatser.

Den 21 juni 1952 såg jag en hona med 6 ungar i Kappelshamnsviken. Enligt Erik Ohlsson (muntl. meddel.) bodde ett skrakpar i en gammal trasig strandbod på Kyrkebingegrundet i Gothem 1953, och samma år fanns ett par under en strandbod på Skarpholmen vid Ljugarn (Gunnar Östergren muntl. meddel.). På Fårö torde storskraken knappast vara bofast, och Durango (1938 a) skriver, att arten där "sällan iakttages".

Emellertid söker sig storskraken även till invattⁿen, och att döma av antalet kända dylika lokaler synes denna häckningsform praktiserad på åtskilliga ställen. Flera par uppges av Wahlin (1942 a) vara bofasta i holkar på Tranholmen i Lina myr, en iakttagelse, som jag senare kunnat bekräfta. Enligt framlidne Ivar Parsson (muntl. meddel.) såg denne 1944 ett par skrakar med tio ägg i en ihålig ek nära Tingstäde träsk, där fågeln, lär förekomma varje år med ett till två par. Själv upptäckte jag där i juni 1945 en kull på femton ungar. I en ihålig ask vid Nors i Fleringe nära Bäste träsk hade man ett skrakpar 1947, efter vad framlidne Walfrid Carlsson omtalat. På våren 1947 bodde ett skrakpar i en gammal ask i närheten av Emrik Stenbergs gård i Gothem ej långt från myren, och året innan hade arten slagit sig ner i en holk, placerad ett stycke norr om samma gård. Samma år den 15 maj hittade Ove Paterson och jag en kull på icke mindre än trettioen ägg i en annan holk ute på Lina myren nedanför Medebys i Wallstena. Här var det tydligen fråga om en samvärpning av två honor. Ett annat fall av inlandsäckning har inberättats från maj 1953, då ett par utkläckte 12 ungar i en gammal ihålig alm i en hagmark vid Allvena i Vallstena s:n enligt Gunnar Eriksson. Från 1956 rapporteras ett häckfynd i en holk, uppsatt vid träsket Storsund i Gothem (Erik Ohlsson muntl. meddel.). ^U Häckplatserna i inlandet är, som ovan framgår, rätt många.

Som vinterliggare ser man storskraken regelbundet utmed öns kuster och är då, såsom Kolmodin (1871) med rätta framhåller, allmännare än på sommaren. F.ö. ses han som vintergäst talrikare än småskraken.

✓ I juli 1957 inspekterades en ihålig poppel vid ~~Snögrinda~~^{bro} i Hellvi, där arten häckat sedan flera år tillbaka. ~~Sten~~

1871/ Mergus serrator L.

Om småskraken skriver Kolmodin (1871), att den är mycket allmännare än den större arten, ett förhållande, som man alltså jämt kan konstatera. I det täta strandgräset utmed kusterna reder småskraken sitt bo, t.ex. på Karlsöarna, som redan uppgives av Wöhler (hos Kindberg 1886), eller på andra holmar, gärna, där så är möjligt, under en måbärs-, oxel- eller enbuske, under stenplattor nära havsstranden (Holtz 1870), t.o.m. under en strandbod (2 kullar iakttagna den 20 juni 1949 på Skarpholmen vid Ljugarn). Oftast träffar man de olika paren enstaka, men, om terrängen är lämplig och fåglarna åtnjuter ett tillräckligt skydd, lockas de att slå sig ner i stort antal på holmar av rätt begränsad utsträckning. Den 18 juni 1948 såg jag fyra äggkullar på Ös^käret och fem på Skenalden utanför Slite och troligen fanns i själva verket ännu flera. Om en särdeles riklig anhopning av häckande småskrak berättas av Wigsten (1946 d), som på det omkring tio tunnland stora Aurgrund vid Norra gattet på Fårö i början av 1940-talet inräknat fyrtio par. Tack vare en större skrattnåskoloni hölls kråkor, trutar och andra äggrövare på avstånd. När nåskolonien 1945 gått ned i antal - den uppgick då till ett hundra~~em~~ tio par - minskades småskraken till trettio kullar.

Som gotländsk inlandsfågel saknas⁴ småskraken i allmänhet de för arten rätta betingelserna, fiskrika sjöar med klart vatten. För den skull är han sparsam vid träskan. Som exempel ^(inlandshäckning) här på kan anföras ett fynd den 7 juni i Muske myr, där Nicolin (1910) hittade en kull med svagt ruvade ägg. Självt såg jag en halvstor unge på samma lokal den 19 juli 1948. I Eke träsk på Fårö observerades en kull på nio ungar den 6 juli sistnämnda år. Till detta kan fogas en iakttagelse av Borg (1933), som i slutet av juni 1933 i Tingstäde träsk påträffade tre kullar, två på vardera sju och den tredje på tio ungar. Från Lina myr omtalar Wahlin (1942 a) endast en iakttagelse, i maj 1940.

Åtminstone i viss utsträckning träffas småskraken, beroende på rådande isläggning, som övervintrare. Den 26 november 1944, såg jag en flock på icke mindre än tjugofem exemplar inne i Kapellshamnsviken, den 6 december 1947 låg fyra skrakar på samma lokal o.s.v.

185) Mergus albellus L.

Salskraken är känd av Andrée (1842) och Wallengren (1856) som en sällsynt vintergäst. Enligt sentida iakttagelser synes den emellertid icke vara så ovanlig och, även om antalet sällan brukar vara så stort, torde han kunna betecknas som regelbunden här och där utefter kusterna. Vid Ronehamn på ostsidan uppger Erik Engqvist (in litt.) bara en iakttagelse, som daterar sig från den 26 december 1945. Han påpekar samtidigt, att den t.ex. vid Klintehamn brukar förekomma nästan varje vinter i några

exemplar.

Flach (1953 a) omtalar en iakttagelse av ^{två}~~tre~~ exemplar så tidigt som den 17 september 1947 vid St. Karlsö, där den i ~~er-~~
regel också ~~rikt~~/kan påträffas vintertid. Durango (1938 a) skriver ö att den ofta visar sig i Fårösund "mest i februari" och Wigsten har muntligen bekräftat, att den ofta förekommer där och vid Norra lotsstationen. Mina egna erfarenheter avser fårhållandena på öns västkust, i synnerhet kring Visby, där den många gånger blivit sedd: den 17 december 1944: en hona; den 31 januari 1945: två honor och den 9 december 1945 en hona; den 4 mars 1947 en hona; den 8 november 1947 en hane; den 9 en hane och två honor; den 20 en hane; den 22 två hanar och en hona; den 23 sex exemplar och den 24 en hona. En dag i mars 1947 syntes i olika vakar utanför Visby icke mindre än sju salskrakar (Ove Paterson in litt.).

Oftast ses salskraken i sällskap med stora flockar av vigg och bergänder helt nära stranden, antingen nedanför Fristad, inne i hamnen, vid Kruttornet eller Snäckgårdsbaden. Utanför piren i Klintehamn förekom två honor den 2 januari ^[fyra honor den 7 mars 1947] och i själva hamnenloppet uppehöll sig två hanar och två honor den 19 november samma år. Som exempel på inlandsfynd kan slutligen anföras, att en fågel observerats i april 1941 i Lina myr (Wahlin 1942 a).

186. Phalacrocorax c. carbo (L.)

Storskarven uppehåller sig i varierande antal runt öns kuster som en regelbunden vintergäst. Särskilt omtyckta är klipporna på L. Karlsös östsida, där jag sett fåglarna sitta

uppklivna i ett par hundra exemplar. Runt St. Karlsö brukar skarorna i vanliga fall vara betydligt mindre, men under vissa år skall man där ha observerat över tre hundra fåglar (Flach 1953 a). Redan på Kolmodins tid (1871) hörde storskarven till öarnas välkända vintergäster. Andrée (1842) och Wallengren (1853) betecknar honom som sällsynt. I händelse av isbeläggning drives flertalet söderut, medan de kvarvarande därvid ~~flockas~~ ~~par~~ i vakar eller samlas nära land utanför hamnar med öppet vatten. Den 9 mars 1947, då *vinterkeglen ännu gjorde sig påmint/* ~~den~~, låg t.ex. över ett femtiotal utanför Visby, ~~varifrån denna~~ *lokal har* ~~ett~~ exemplar, skjutet den 14 mars 1907, ~~och~~ Den 2 januari ~~samma~~ ¹⁹⁴⁷ år såg jag en skara på femtiotre exemplar tätt uppradade på holmen utanför Västergarn. Den låga holmen ~~Aske-~~ grund öster om Fårö utgör ett populärt tillhåll för arten, ett slags huvudkvarter för de skaror, som ligger på fiske kring öns norra farvatten, (Durango 1938 a). Efter utgången av april månad ses de alltmera sällan utefter gotlandskusten. På hösten kommer de vanligen i början av september.

Åtskilliga iakttagelser antyda, att översomring, i regel av ungfåglar, rätt ofta kan förekomma (Jir ^{Meves 1857. Nicolin 1910} Wöhler 1915 och Flach op.cit.). Den 15 maj 1947 vistades fyra storskarvar bland stenblocken utanför L. Karlsö, den 6 maj 1948 satt en fågel på Västergarns utholme, och den 15 juni 1953 passerade två exemplar över L. Karlsö. Arne Klementsson anför (muntl. meddel.), att han den 7 augusti 1935 observerade en skara på femton skarvar norr om L. Karlsö, och i slutet av augusti 1941 har man kunnat påträffa ett femtiotal exemplar på ön (Wahlin 1942 a). ~~och~~ I slutet av maj 1951 sågs den där av samme iakttagare (1951).

Någon gång händer det, att storskarven också kan uppenbara sig
 1) Den 21 febr. 1956, då sträng vinter rådde, vistades ett 30-tal inne i Visby hamn (Håkansson 1956).

som vintergäst inne i träskan på Gotland. Ett dött exemplar hittades exempelvis i nov. 1952 i Tingstäde (Tore Pettersson in litt.).

187. Podiceps c. cristatus (L.)

Skäggdoppingen är en relativt sen invandrare, som hastigt fun~~des~~^{nit} sig till rätta och utbrett sig över hela ön. Ett par äldre fynd^u som förvaras i läroverkets museum, är av intresse, efter^{-som} arten vid ifrågavarande tidpunkt ännu var sällsynt i mellersta Sverige. Det ena fyndet härstammar från Stenkyrka i juni 1851 (Hasselberg) och det andra från Rute i april 1881 (G. Stenström). Andrée (1842) kände icke skäggdoppingen från Gotland, och detsamma gäller Kolmodin (1871) etc. Från Fardume träsk omtalas arten av Borg (1933) och vidare av Johansson (1938)^{2/}. Den senare iakttog ett par med ungar under sommarens inventering 1937. På Fårö är skäggdoppingen bekant som häckfågel i Alnäsa, Eke och Mölner träsk under 19³00-talet enligt Durango (1938 a), och å dessa lokaler har jag även sett den under senare år. Durangos påstående (1944 a), att det första häckningsfyndet på Gotland sannolikt skulle härleda sig från Slite 1933 enligt iakttagelser av Gunnar Svärdsson är felaktigt. Denne har i brev till mig meddelat, att han^{3/} fynd dels gjordes i juni 1936 och dels icke innebar någon konstaterad häckning, då endast en tom bale hittades vid stranden i Slite^u.

Medan Lina myr ännu höll mycket vatten sommartid, häckade flera par t.ex. i Råby träsk, som Wahlin (1942 a) omtalar. Efter vattenregleringen där 1947 torde, enligt vad jag konstaterat, ~~torde~~ arten helt ha övergett trakten. I Tingstäde träsk, där den även påträffats av Borg (op.cit.), bor alltså flera par doppingar.

^u "Observationen bör absolut underkännas som häckningsbevis, det är min uppfattning nu tjugo år efteråt", skriver G.S-n (24/4 1956).

Mjölhatte träsk i Burgsvik hyser ^{te} för några år sedan en stam, som i jämförelse med vattenarealens omfång tycks ~~vara~~ ^{ha varit} större än på annat håll inom provinsen. Den 29 april 1945 sågs parvis tolv individer, och den 13 juni 1947 iaktogs aderton gamla fåglar. Samtidigt hittades åtta bon, alla belägna i ett smalt agbälte. Följande år, den 16 maj, vistades i träsket icke mindre än tjugosex fåglar, av vilka kanske en del, trots den sena datum, ännu var på flyttning eller ämnade skrida till fortplantning.

I det lilla Ramträsk i Lojsta bodde 1945 ett par skäggdoppingar, som den 7 juli hade halvvuxna ungar. Ett annat par höll till i träsket Storsund i Gothem öster om Lina myr enligt en iakttagelse den 24 juni 1952. På Ekmans karta (1942/1945) över skäggdoppingens svenska utbredningsförhållanden finns f.ö. bara Fårö angiven som häckplats.

Skäggdoppingar liggande vid havsstranden sommartid, såsom ^(f.ex.) påpekats av Flach (1953 a), den 22 maj 1949 vid St. Karlsö, avser tro-
ligen yngre, icke köns mogna fåglar. Ett dylikt ^{fall} har jag själv noterat vid Skansudd norr om Visby den 16 juni 1950. Den 24 juli 1908 skall en skäggdopping ha skjutits i Västergarns hamn enligt Hasselgren (1909). Tre sent kvarstannande exemplar låg i innersta delen av Kappelshamnsviken den 24 nov. 1944. I vissa fall kan arten också dröja ^{s/g} kvar över ^{hela} vintern, som framgår av iakttagelser ^{ge} den 12 jan. 1957 i Slite och 3 febr. samma år vid Visby (Stolt 1957).

3 Härvid har det endast rört sig om en individ samtidigt.

En viss fördjupning av träskets utlopp på norra sidan 1956-1957, vilket inneburit en sänkning av vattennivån, förefaller att ha ändrat miljöfaktorerna i sådan riktning, att artens häckningsbetingelser delvis äventyrats.

188. Podiceps griseigena. (BODD.)

En sällsynt art, som enligt Andrée (1842) och Kolmodin (1871) endast skall anträffas under flyttningen. Uppgifter om gråhaken är ~~ett~~ ^{nätt} fåtaliga, och själv har jag aldrig sett den på ön. Wallengren (1853) skriver, att den förekommer "während des Frühlings und Herbstes höchst selten". Ett exemplar har skjutits i Stenkyrka s:n enligt Wennersten (hos Jägerskiöld & Kolthoff 1926). I juni 1925 fälldes i Lina träsket i Lina myr en äldre gråhake för konservering av Emrik Stenberg, hos vilken jag själv sett fågeln. På den tiden torde arten ha tillhört myrens fauna, vilket ännu uppges ha varit förhållandet i mitten av 193000talet (Wahlin 1942 a). Ett dött, ilandflutet exemplar hittades den 5 juni 1938 vid Norsholmen, och den 7 juni samma år sågs ännu en död gråhake vid Fårö (Durango 1938 a). Gösta Håkansson har meddelat (in litt.), att han noterat en gråhake den 21 maj 1944, troligen på tillfälligt besök, i Rosendalsväten i Follingbo. I Paviken norr om Västergarns observerades ett exemplar den 1 juni 1947 enligt Erik Engqvist (in litt.), d.v.s. mitt under pågående häckningstid.

Från Lickershamn på Fårö föreligger t.o.m. exempel på övervintring av gråhake i början av januari 1955 (Hörning 1955), och liknande iakttagelser är också bekantgjorda från Visby den 13 jan. 1957 (1 ex.) och från Faludden i Öja den 10 febr. samma ^(3 ex.) år (Stolt 1957). På Fårö har ett ex. tagits i fiskredskap den 15 ^{mars 1956} ²

1) såvida nu artbestämningen är fullt pålitlig!

2) Den 11 sept. 1957 vistades 3 ex. vid Nårdarhamn på St.Karlsö (Flach & von Schultz 1958).

189). Podiceps auritus (L.)

Uppges redan av Andrée (1842) förekomma men "sällsynt". I Muske myr sköts sommartid ett exemplar av B.F. Fries enligt en reseberättelse 1824 av Lovén ((1918). Av Lundborg är den iakttagen i flera par i samma myr, den 17 maj 1848, varifrån även bofynd omnämnes den 10 juni 1854 enligt Meves (1857) och senare av Kolmodin (1871).

Då Nicolin (1910) besökte Muske myr på våren 1907, fann han sex par ~~svarthakar~~ och på en annan lokal, i Mangelmyr, tre par. Sommaren 1928 iaktogs den i några par på den förra platsen av Sjölander & Swärd (1931).

En gammal hona, skjuten i maj 1834 och skänkt av ingenjör J. Wahlberg, förvaras i Göteborgs museum. Fyndplatsen är inte angiven. Vid Skälsö i Väskinde s:n tillvaratogs den 7 nov. 1892 ett exemplar, nu i läroverkets museum, som också äger en svarthake från Tofta 1915.

Om sålunda svarthakens häckplatser i äldre dagar varit sparsamma, har synbarligen en påtaglig spridning av arten ägt rum under senare år, samtidigt som stammen vuxit avsevärt, en företeelse, som just också varit fullt märkbar överhuvud taget i södra och mellersta Sverige. Under sommaren 1930 sågs den flera gånger i Lina myr, men inga bofynd lär ha gjorts (Sjölander & Swärd op.cit.). Däremot hade jag tillfälle att den 4 juni 1944 fastställa häckning i Råby träsk inom samma myr, där ett par då hade bo. Den senare skedda vattenregleringen ^{där} tycks numera ha spolierat möjligheterna för fortsatt trivsel av denna art.

U Enligt etiketten felbestämd såsom Podiceps nigricans = P. ruficollis.

På Fårö är svarthaken flera gånger ertappad, såsom den 20 april 1942, då ett exemplar fångades i ett fisknät i Fårösund, "något senare 1 exemplar vid Klintbrovikens brygga och den 5 maj 1 exemplar vid Rotbensrev" enligt Wigsten (1945). Att häckning dock antagligen förekommer här, visar ett av mig gjord iakttagelse av ett par doppingar den 15 juni 1948 i ett litet för ändamålet passande träsk väster om vägen mellan Fårö kyrka och Farnevik.

Förutom i Lina myr, där svarthaken dock numera synes vara utgången ^(och) i Muske myr, där ^{denna fågel} ~~arten~~ sedan mer än hundra år alltjämt hör hemma, samt i Botvaldevik i Gothem, lokalen omnämnd av Johansson (1939), har jag konstaterat svarthaken bofast (ägg eller ungar) på följande sju lokaler, nämligen i Havdhem(lergravarana), Roma, Martebo, Tingstäde, Gothemsåns mynning, Rosendalsväten och Svaideväten, de båda senare i Follingbo s:n, I Martebo, påpekar Håkansson (1952), ~~ett~~ [fågeln äriligen] häckar i tre eller fyra par. Eljest är det vanligen fråga om några få par å vardera lokalen. Sockerbrukets dammar i Roma tycks utgöra ^{ett} ~~en~~ undantag, och även om en viss variation i populationens storlek där kan inträffa, har stammen hela tiden varit störst enligt mina rekognosceringar, några år upp till tio par. 1955 fanns åtta par och 1956 minst sex.

Ibland anträffas svarthaken som övervintrare i havet. Sålunda är den noterad den 3 dec. 1944 utanför Norderstrand i Visby (1 ex.), den ~~1~~ febr. 1948 utanför hamnen därstädes (1 ex.) samt vidare enligt Stolt (1957) den 12 jan. 1957 vid Slite (1 ex.) och den 10 febr. samma år i bukten norr om Faludden i ^{Oja} ~~Åsa~~ s:n. ^(7 ex.) Under tiden 6 - 9 jan. 1955 vistades sannolikt 2 ex. vid Lickershamn på Fårö (Hörling 1955).

190. Podiceps n. nigricollis (BREHM)

Blott iakttagen en gång, då ett exemplar den 10 maj 1942 uppenbarade sig i Rosendalsväten i Follingbo, där fågeln kunde beskådas på nära håll. Det var tydligen fråga om en tillfällig visit, & ty de följande dagarna stod den icke att upptäcka (Nordström 1943). Nilssons uttalande (1858), att den svarthalsade doppingen, av honom beskriven under namnet Podiceps auritus AUCT., bl.a. skulle förekomma "på öarna i Östersjön" (Öland och Gotland), synes bero på en sammanblandning och förväxling med svarthaken.

191. Podiceps r. ruficollis (PALL.)

I äldre tider en mycket sällsynt art, funnen i ett exemplar i febr. 1847, enligt Sundevall (1850). Wallengren (1853), som troligen åsyftar samma iakttagelse, skriver, att fyndet ^{gjorts} ~~ägs rum~~ "auf einem Moore im südlichen Gothland".

Under senare år föreligger en rad iakttagelser, vittnande om, att smådoppingen torde vara på väg att definitivt göra sig hemmastadd på ön. I dec. 1935 blev en ungfågel tillvaratagen i Fårösund, och i april 1936 störtade ett ex. mot Holmuddens fyr på Fårö. I maj samma år förolyckades ännu en smådopping inom samma område (Durango 1938 a).

Sommaren 1937 fick man bevis för, att arten för första gången häckat på Gotland, i Tingstäde träsk. Den 2 juli 1940 visade sig f.ö. en smådopping i Rosendalsväten i Follingbo (Nordström 1943). Att häckning troligen inträffat före 1937 på Fårö, fram-

går av Haldur Wigstens iakttagelse 1936 vid Marpis träsk, där flera doppingar uppehöll sig i maj och juni, d.v.s. under pågående häckningstid, och där terrängen erbjuder goda betingelser (Durango op.cit.). Tar man hänsyn till omständigheterna kring en del observationer vid Farneviksträsket den 23 juli 1944, torde man ha vissa skäl för att inregistrera arten som häckfågel även på Fårö (Wigsten 1945). Bland vegetationen i lergravarna i Havdhem, där smådoppingen även skall ha iakttagits 1943, påträffades ett bo av arten 1945, och vid senare tillfällen, t.ex. 1952, har den också visat sig där enligt Erik Lindqvist (Tore Pettersson in litt.).

Smådoppingen är av mig noterad som vinterliggare vid flera tillfällen: i Visby hamn den 8 mars 1943, den 3 dec. 1944, den 28 okt., den 7 - 8 nov. samt den 16 dec. 1945 (i de tre senare fallen 2 ex., förmodligen identiska) samt slutligen den 7 mars 1946 i Klintehamnsviken. Från Visby hamn rapporterar även Stolt (1957), att han observerat en fågel fr.o.m. den 17 febr. t.o.m. den 24 mars 1957.

✓ I Martebo förekom smådopping i maj 1936 liksom vid Skansudd i Väskinde s:n tidigt på våren samma år enligt Nordström (op.cit.).

192). Colymbus immer BRÜNN.

En sällsynt gäst, som blott är funnen en gång, den 25 maj 1851, enligt Jägerskiöld & Kolthoff (1926). ^{uppgifter}fynd saknar närmare lokalangivelse.

193). Colymbus adamsii G.R. GRAY

Tagen i ett fisknät vid Hamnudden på Gotska Sandön den 16 maj 1948 och insänd till Riksmuseum enligt meddelande av professor H. Rendahl (in litt.). Den 30 juli 1955 låg en vitnäbbad islom utanför Norsholmen på Fårö, där den kunde studeras under goda ljusförhållanden, varför artbestämningen icke vållade några svårigheter (Durango 1955).

Uthane i 2:dra årets dräkt.

194). Colymbus a. arcticus L.

Mycket talar för, att storlommen en gång tillfälligtvis haft bo i Ekeviken på norra Fårö. Den 2 juli 1937 sågs nämligen ett par med två ungar. Dessa "kunde knappast vara flygga, varför de torde ha kläckts på Fårö", skriver Durango (1938 a). Översom somrande individer är f.ö. ingen sällsynthet runt öns kuster. Den 2 juli 1938 vistades exempelvis en flock på inte mindre än fem individer utanför Avagrund enligt nyssnämnde författare. Själv har jag f.ö. bland annat observerat trenne exemplar den 2 juli 1945 i farvattnet mellan St. Karlsö och Klintehamn, och den 16 juni samma år kom en flygande storlom nära Höga Land på Gotska. I dylika fall torde det i regel röra sig om unga, ännu icke

fortplantningsdugliga individer. Den 29 maj 1944 låg tre par vid Norsta Aura på östra delen av Fårö, där t.o.m. parning i ett fall kunde iakttagas (Wigsten 1945).

Som vinterliggare påträffas storlommen här och där längs kusterna eller långt ute till havs, såsom också Andrée (1842), Wallengren (1853) och Kolmodin (1871) framhåller. Enligt den förstnämndes uppfattning skulle storlommen uppträda mera sällsynt än smålommen, ett uttalande, som också återfinnes hos de båda senare författarna. Från St. Karlsö rapporterar Flach (1953 a), att storlommen iakttagits bl.a. i okt. 1935, ⁱ/april 1941, i juli 1945 och 1946 samt i maj 1952. Slutligen omtalar Jansson (1937) från Gotska Sandön, att arten stundom kan vara "talrik under april, maj, september och oktober". Den 20 okt. 1946 låg en större skara, 14 ex., utanför Korpklint i Västerhejde (Gösta Håkansson in litt.).

Vid enstaka tillfällen har storlommen t.o.m. ertappats inne i Lina myr, såsom i april 1920 enl. Emrik Stenberg (muntl.meddel.) och även senare (Sjölander & Swärd 1931).

195) Colymbus stellatus PONT.

Förekommer liksom storlommen utmed öns kuster, i synnerhet vintertid. Enligt Wallengren (1853) skall den då vara talrik. Såväl Andrée (1842) som Kolmodin (1871) omnämner arten härifrån. Jfr under storlommen! Det är ingenting ovanligt, att smålommen t.o.m. träffas inne i hamnbassängerna, ganska orädd inför människor. Sådana fynd har gjorts i Fårösund den 21 nov. 1943, i Visby den 5 mars 1944, den 16 - 21 dec. 1945, den 8 - 9 mars 1947 samt den 12 febr. 1950. Den 9 mars 1947 låg

f.ö. icke mindre än tre exemplar i yttre hamnbassängen i Visby. Enstaka översomrare (yngre fåglar) är iakttagna utanför Hamnuddens fyr på Gotska Sandön den 10 juli 1949, och enligt Flach (1953 a) vid St. Karlsö den 27 maj 1952.

196) Columba p. palumbus L.

Träffas över hela Gotland i barrskogar av lämplig beskaffenhet. Ringduvans förkärlek för gran är påfallande. Ofta träffas hon inom sådana områden, där enstaka granar finns insprängda i hagmarker och i lövängar.

I samband med den sedan förra århundradet skeende ökningen av ringduvans utbredning i vårt land säges arten enligt Rosenius (1939) ha nått Gotland tämligen sent. Andrée (1842) påpekar, att ringduvan förekommer här och där. När Kolmodin skrev sin översikt 1871, hade utvecklingen gått dithän, att hon nu kunde betecknas som "temligen allmän". Enligt Hasselgren (1909) skulle ringduvan i början av detta sekel vara mindre talrik än blåduvan, ett uttalande, som alltjämt torde äga sin giltighet. I sin lista över de på Fårö konstaterade fågelarterna När Durango (1938 a) ej ens omnämnt ringduvan, men i en kompletterande artikel (1944 a) omtalas enligt Wigsten bofynd vid Limor träsk. Från Gotska Sandön rapporteras, att individantalet av denna art är större än av blåduvan. Detta kan ev. sammanhålla med det förhållandet, att ön till övervägande delen ~~är~~ är täckt av barrskogar.

Se nästa sida!

~~Överhuvud~~

~~Dessutom~~ synes författaren endast ha tagit hänsyn till genomflyttningsfrekvensen (Jansson 1937).

Ett intressant exempel på att ringduvan också på Gotland, såsom länge förekommit t.ex. i Skåne och vissa andra delar av södra Sverige, kan finna trivsel i människans omedelbara närhet, berättas från Tingstäde 1956. Ett par duvor hade därvid rätt sitt bo i en björk intill en smidesverkstad inne i samhället (Arvid Boberg muntl. meddel.).

Om situationen i Bunge, Rute och Fleringe s:r 1872 berättar Nyberg (1879), att "ringdufan var, som vanligt, mera sällsynt än blådufan".

197/. Columba oe. oenas L.

För mer än hundra ^(sedan) år beskrives blåduvaⁿ som allmän av Andrée (1842) och andra forskare. Samma omdöme kan fällas i dagens läge. Tack vare en god tillgång på gamla träd med lämpliga springar, övergivna bohål av spillkråka o.dyl., har blåduvan på Gotland kunnat bibehålla en tämligen hög numerär. Till detta har väl också bidragit den avsevärt mindre konkurrensen om boplatserna på grund av en relativt gles population av kajor, som här i första hand tycks välja kyrkotorn och andra byggnader till häckplatser.

Föga granntyckt i valet av häckplats, träffas blåduvan ofta i tallskog, såsom bl.a. på Fårö (i spillkråkehål), men helst slår hon sig ner i någon lövdunge intill odlingar eller i en hagmark med gamla ekar, aspar eller liknande. Holkar av lämplig storlek kommer gärna till användning. Den 1 oktober 1947 hittades i barrskogen vid Långome i Othem en övergiven äggkull, placerad i en grop på marken intill en tallstam. Över äggen låg en del nerfallna torra grenar, bildande ett valv. En annan intressant form av bosättning iaktogs den 13 juni 1947 i en glugg på kastalen invid Sundre kyrka, där häckning skall ha skett i flera år. I en liknande öppning på den gamla och nu övergivna kalkugnen vid Fardume träsk bodde ett par duvor i juni 1950, och detsamma torde ha varit förhållandet i Dalmanska tornets östra sida i Visby ringmur i juni 1954.

Att blåduvan också kan välja klippspringor till boplatser, har anmärkts av Rosenius (1939). Flera par brukar regelbundet vara bofasta på sydsidan av Hoburgsklippan och stundom också bland stenblocken i det s.k. marmorbrottet där. I branterna

norr om Snäckgårdsbaden nära Skälsö kunde man finna exempel på samma förekomst åren 1944 och 1945. Ett hål högt uppe i kalkberget på sydsidan av Ramträsk i Lojsta beboddes av ^{a/}blåduvor såväl under 1947 som 1948.

Vid något sällsynt tillfälle, kan en enstaka blåduva uppenbara sig mitt i vintern, såsom skedde den 11 januari 1954 i Vallstena intill Lina myr, då väderleken länge varit mycket mild för årstiden (Erik Ohlsson in litt.).

✓ Ett par uppgifter i litteraturen om påstådda (!) iakttagelser av klippduvor (Columba livia Gmelin) på Gotland må här i förbigående citeras. Sign. "O.B.R." (Svenska Jägarförbundets Tidskrift 1898, p. 298) omtalar ett fynd i juni månad i början av 1880-talet, då en duva av denna art skrämde ut från en klippskreva i strandkanten onkr. fem km norr om Visby. Den andra uppgiften har Willy Wöhler (1902), sign. "W.W.", till upphovsman. Under hänvisning till "en fullt pålitlig person" refererar denne en iakttagelse i maj 1901 från St. Karlsö, där antagligen två par duvor under fjorton dagar skulle ha hållit till "uti remnor i tvärbranta berget". Se även Hasselgren (1909)!

Rapportörerna lämnar i båda fallen i sin beskrivning klart besked om de väl synliga, mörka vingbanden, den djupt metallglänsande halsen etc., varför en förväxling med blåduva knappast behöver vara aktuell. Det finns emellertid trots detta ingen anledning att anse de beskrivna exemplaren som någonting annat än förrymda eller förvildade tamduvor av en typ, mycket erinrande om klippduvans habitus.

198). Streptopelia t.turtur (L.)

Flera fynd av turturduva finns noterad under senare år från Gotland. Den 6 juni 1935 iakttog Torsten Herner en fågel, sittande i en tall intill landsvägen nära Tofta kyrka och ~~den 10~~ juni 1944 sköts en turturduva, en hane med starkt sväll-
da gonader, i Norderhamn på St. Karlsö, där exemplaret nu förvaras och ingår i jaktklubbens samlingar (Noréhn 1947*).

Iakttagelsen^{nu} har sedan avlöst varandra på så sätt, att en turturduva observerats den 18 maj 1949 vid Puttersjous i Rute ~~1954 i Sundre på Gotlands~~
(E. Engqvist in litt.)

den 17 maj 1954 en fågel i Sundre på Gotlands sydspets och den 25 i samma månad 1955 ytterligare en turturduva på vägen mellan Öja och Hamra, ej långt från ovannämnda lokal (G. Åkerblom in litt.). Vidare rapporteras dels en turturduva från Bredsand på Gotska Sandön den 6 juni 1955 (Norbeck & Melin 1955) och dels två exemplar den 27 maj 1956 nära Ihre gård i Hangvar (S. Palmér muntl. meddel.). Nästan samtliga fynd härleder sig, som synes, från försommaren och från vitt skilda delar av Gotland.

✓ Under 1956 föreligger flera iakttagelser från ^{denna} samma trakt, bl.a. i mitten av maj och senast den 14 juli (2 ex. vid Storms och 1 ex. vid Stockviken i Öja) enl. Allan Cedergren, Gotlänningen 8/9 1956.

199) Streptopelia d. decaocto (FRIV.)

I samband med sin omfattande spridningstendens i nordvästlig riktning över Europa, varvid turkduvan första gången ertappats i vårt land 1949, har den nu också nått Gotland, där en fågel blivit sedd den 24 juni 1955 i trakten av Mjölhatte träsk i Öja s:n (Ödman 1955).

200) Syrrhaptes paradoxus (PALL.)

Vårt land har berörts av ett par invasioner av stepphöns från sydöstra Europa. Det skedde första gången 1863. Därvid påträffades också exemplar över hela Gotland (Kolmodin 1871). I Öja s:n på Sudret uppehöll sig en flock på omkring tjugo fåglar i mitten av juni, och ett halvt dussin fälldes. Visbyläroverkets museum äger en stepphöna, som sköts ur en skara i Lärbro strax efter nyssnämnda fynd. I samlingarna finns dessutom två exemplar utan årtal och lokaluppgift (det ena f.ö. omonterat). Kolmodin (1907) meddelar, att en stepphöna, som skadats genom

att flyga mot ledningstrådar, tagits på Gotland antagligen 1888, då samtidigt en ny omfattande massinvandring till Sverige ägde rum. Fågeln skall ha hållits tam i många år.

20//. Limosa l. lapponica (L.)

Andrée (1842), Wallengren (1853) och Kolmodin (1871) omnämner myrspoven som en gäst under höst- och vårflyttningen. På tal härom skriver Nilsson (1858), att den i icke ringa antal skall förekomma om hösten bl.a. på Öland och Gotland. Rosenius (1937) uttalar, att den på höststräcket ~~är~~ förbi "östsidan av Gotland". Från Fårö anför Durango (1938 a) iakttagelser av enstaka fåglar den 3, 5, 6, 7, 8 och 9 juli 1938. Författaren påstår t.o.m., att den skall vara "vanlig på Norsholmen" under höstflyttningen. Själv har jag sett myrspoven i några individer i juli vid Västergarn och i september vid Gustafsvik i Visby. I ungefär samma trakt såg Nordström (1943) ^{ex. den 18 sept. 1937.} fem

Från vårflyttningen föreligger betydligt flera observationer, vilket är så mycket mera intressant, som dylika i vårt land, såsom Holmström m.fl. (1946) etc. påpekar, skulle vara "ytterst få". På sandstranden vid Norsholmen uppehåll sig t.ex. en myrspov mellan den 9 och 16 juni 1937, och en liknande iakttagelse kunde noteras mellan den 4 och 7 juni 1938 (Durango op. cit.). En annan rapport av samme auktor (1944 a) härrör från den 27-29 april 1943. Den 23 april 1943 såg jag en flock på fem exemplar, rastande i det grunda vattnet ^{norr} ~~nett~~ om Asunden utanför Slite. Ingen enda bar~~a~~ minsta tecken till begynnande vårdräkt. Så tidigt som den 15 april 1946 landade tjugo exemplar,

kommande söderifrån, i inre delen av Burgsviken vid Fidenäs. Den 27 april 1947 överraskades en samling myrspovar på inte mindre än tjugotvå individer strax utanför Närs-åns mynning. Härtill kan fogas en iakttagelse av den 20 maj 1952, då en skara på trettiotvå spovar enligt Flach (1955) observerades vid Västergarn.

Det märkliga med alla de sistnämnda fyndena ligger dels däri, att flockarna på våren stundom utgöres av rätt många fåglar och dels i att sträcket då kvantitativt synes vara av en annan storleksordning än på hösten, ett förhållande, som man synbarligen tidigare icke fäst avseende vid.

202). Limosa l. limosa (L.)

I ~~andra~~ upplagan av Skandinavisk Fauna säger Nilsson (1835) beträffande rödspoven: "I kärr på södra och mellersta *delen* af ~~Gottland~~ skall hon årligen fortplanta sig". Vid denna tidpunkt var arten känd endast från gutarnas ö. Enligt en reseberättelse år 1824 av N.H. Lovén (1918) sköt C.J. Sundevall och A.S. Bruzelius vardera ett exemplar vid Butreifs i Hamra.

Utdikningarna och myrodlingarna stod emellertid redan tidigt som ett hot mot rödspovens framtid. Nilsson är själv inne på problemet ^(p. 201) och Wallengren (1853) uttalar sig likaledes skeptiskt inför utsikterna att i framtiden få behålla arten som en gotländsk häckfågel. I sin beskrivning framhåller han, att hela stammen gått allvarligt tillbaka. Kolmodin (1871) känner den från de större myrarna, där den dock numera finns "i mindre antal än fordom". År 1868 hade ägg insamlats på Martebo myr enligt Rosenius (1937). På 1880-talet hänföres arten till öns

sällsynta häckfåglar (J.O. Sylvan hos Sundström 1890).

Säkerligen hade rödspoven varit försvunnen i åtskilliga årtionden, när den på sommaren 1915 åter rapporterades. Då *iakttog* Wöhler (1916) ~~iakttog därvid~~ en fågel den 14 juni vid Klintehamn, kanske vinddriven från Öland efter en stark storm. Året därpå visade arten sig den 13 maj, först "5 fåglar och några dagar senare 7" vid Varfsholm i Klintehamn. Någon häckning blev emellertid inte konstaterad, och efter den 18 juni var samtliga borta. Hoppet att återfå långnäbban till Gotland syntes därmed släckt.

Ett nytt försök att invandra beskrives långt senare av Bollvik (1933), som den 5 juni 1933 upptäckte åtminstone ett par rödspovar i Lina myr, en för arten väl lämpad terräng. Ehuru omständigheterna kring fyndet direkt syntes tala för en bosättning, kunde bevis först framläggas, sedan Bollvik (1934) följande sommar, den 4 juni, iakttog en halvstor unge. År 1935 förekom arten även häckande. Visserligen såg Wahlin (1942 a) bara en rödspov i Lina myr sommaren 1940, men följande år vistades tvenne individer en tid regelbundet inom området enligt rapport av Nils Linnman och Gunnel Piel^h (hos Wahlin op.cit.). En häckning sistnämnda år förefaller därför mycket troligt^u. Hösten 1947 igångsattes en omfattande vattenreglering av myren, men icke desto mindre förekom under följande sommar minst fyra par rödspovar i trakten. 1950 inräknades fem par, 1952 hade stammen vuxit till sex och året därpå till åtta par (Erik Ohlsson in litt.). Senare har situationen glädjande nog ytterligare förbättrats, så att man i maj 1955 kunde uppskatta hela stammen till det imponerande antalet av minst 15 par (Erik Engqvist in litt.).

Under ett besök i Lina myr den 13 maj 1938 iakttogs icke mindre än 4 par, alla till synes inbegripna i häckningsbestyr (Johansson 1938c).

Kanske som en utvandrare från Lina myr, blev arten upptäckt häckande med två par sommaren 1947 på Mästermyr, där den också alltjämt finns kvar, åtminstone under våta vårar (Erik Engqvist in litt.). Sommaren 1955 fanns med säkerhet ett par rödspovar i denna myr. Den 8 maj 1948 upptäckte jag vid ett besök i de sankta starrfälten på Skenholmen i Rute s:n icke mindre än tre par, som med all sannolikhet häckade i samtliga fall. En äggkull påträffades. I den gräsklädda marken på Kyrkobingegrundet i Gotthem s:n bodde ett par/enligt iakttagelser av Erik Ohlsson (in litt.). Rödspovens närmaste framtid på Gotland ter sig sålunda f.n. i en särdeles fördelaktig dager. — I slutet av maj 1957 iaktogs två häckande par "vid en vik på östra Gotland" (de Geer & Flach 1957).

203. Numenius a. arquata (L.)

Storspovens förkärlek för vidsträckta myrmarker och fuktiga, tuviga ängar har av ålder lockat den att allmänt slå sig ner på Gotland. Det är förklarligt, att sena förändringar in-
neburit en viss minskning och ett undanträngande av åtskilliga par, men oavsett detta häckar den ännu över hela ön, från träsk-
ken på Fårö, Limor, Mølner etc., i norr till enbuskarna i Hamra
och stränderna kring Muske myr i Sundre i söder. Åtskilliga
holmar längs kusten, varifrån den t.ex. redan omtalas av Holtz
(1868)⁹, såsom Ytterholmen vid Rone, Skenholmen och Klasse utan-
för Kylleij, samt en del strandängar är omtäckta häckplatser
liksom f.d. myrmarker, t.ex. Martebo och Mästermyr, Storholmen
i Bäste träsk och den senast reglerade och delvis torrlagda Lina
myr. Att populationen där, omkring 1940, som Wahlin (1942 a)
uppgger, skulle utgöras av c:a 75 häckande par, synes mig dock

vara en väl kraftigt tilltagen siffra, näppeligen grundad på en fullt säker taxering. Sjölander & Swärd (1931) beräknar antalet 1930 till ett 40-tal par.

Jag har konstaterat häckning bl.a. på följande öar: Väster-garns utholme, Heligholmen i Sundre, Kyrkobingegrundet i Gothem, Asunden och Grundet utanför Slite, Skenholmen i Rute. Från holmen Grundet omtalas den f.ö. även av Borg (1933).

Tack vare ett visat mindre beroende inför ursprunglig och orörd terräng i olikhet mot dubbelbeckasin, grönbena och brus-hane, står det klart, att storspoven i våra dagar företer en tydlig anpassning till torrare miljö. I fråga om förhållandena på fastlandet har ^(denna) ~~saken~~ även påpekats av flera författare (Rosenius 1937, Rosenberg hos Holmström m.fl. 1946 etc.). Man kan också här ha rätt att tala om en stam av "åkerspovar", som mer och mer annekterat fastmarkerna. Detta framgår också av de erfarenheter, som under 50 års observationer i Atlingbo socken kunnat göras av Pettersson (1946).

På sträcket drar många spoven ^{är} ~~en~~ längs med eller tvärs över Gotland. Nattetid kan man höra deras välklingande lockrop. Åtskilliga tycks dra förbi utan mellanlandning. En rekordmässig anhopning, den största, som någonsin iakttagits, av rastande storspovar på c:a 600 exemplar inräknades den 6 juli 1945 å de torra blekefälten i Mästermyr. När den väldiga skaran lyfte, fortsatte den i sydvästlig riktning ut mot Karlsöarna. Den första "höstflyttande" spoven ^{är} ~~iakttagen~~ den 27 maj 1944, då ^{ett} ~~ett~~ sågs lämna Hoburgen i sydsydvästlig riktning. Liknande iakttagelser av den 27 och 30 maj berättas från St. Karlsö av Flach (1953 a).^u Vid ett så tidigt uppbrott rör det sig möjligen ~~i en del fall~~ om honor, som fått äggkullen förstörd eller kanske inte häckat alls. ^u Se även Flach & von Schultz (1958)!

204/ Numenius p. phaeopus (L.)

Andrées (1842) uppgift, att småspoven skulle förekomma här och där "under vintern" avser flyttningstiden, vilket också senare rättats av författaren (1845). Några få iakttagelser ur den äldre litteraturen må anföras: sedd vid När den 3 juli 1850 av D.J. Wallengren och på Hoburgen den 9 juli av V. Liljeborg enligt Sundevall (1850), 2 exemplar den 1 juni 1867 på Gotska Sandön (Holtz 1868 b) och ett exemplar vid Höga land på samma ö (Eisen & Stuxberg 1868), ^Aarten är vidare erhållen den 3 juli enligt Wallengren (1853). Ett antagande av Kolmodin (1871) om småspovnes häckning på Gotland, med tanke på, att han "i medio av juli 1860 på Fårö fann en flygg unge", torde vara mycket osäkert, trots de uppgifter, som i detta sammanhang anføres av Wallengren (1853), och som Kolmodin anser vara en bekräftelse på sin teori. Här är det utan tvivel fråga om förbisträckande äldre småspovar. I slutet av förra århundradet betecknas småspoven som sällsynt av J.O. Sylvan (hos Sundström 1890).

På grundval av sina observationer under sommaren 1935-1938 och 1939-1943 på Fårö säger Durango (1938 a, 1944 a) om småspoven, att den är vanlig där under juli månad. Från St. Karlsö berättar Flach (1953 a), att arten "iakttagits i enstaka exemplar under juni-juli 1933 och 1935-1937". Av dennes observationer under maj kan anföras två exemplar i Suderhamn den 22 och 23 år 1952, samt ett exemplar därstädes den 25 i samma månad. I sin beskrivning av iakttagna flyttande vadare vid Faludden i Öja har Svanberg (1933) även upptagit denna art. Vid Norsholmen på Fårö, där den även iakttagits den 5 juli 1953 av Norddin (1954), passerade vid ett tillfälle en flock på ett tiotal fåglar enligt Durango (1935 c). Ett ej lokalangivet exem-

plar, skjutet av Emil Holmberg 1874, finns i Visby läroverkets samlingar.

207. Scolopax rusticola L.

Allmän häckfågel, lever ~~land~~^{2/} i skogar och ~~trakter~~^{gärna i} med löv-
ängsnatur. ~~(Under)~~ ^{Wilda} vintrar kan stundom rätt många morkullor uppe-
hålla sig på Gotland, såsom Kolmodin (1871) och andra författare
anmärker. Andrée (1842) skriver, att även under stränga vintrar
kan man påträffa morkullor i gotländska marker. En initierad
jägare, sign. "Mw" /Meukow/ (1864), uttalar so^m ~~en~~^{Sin} erfarenhet,
att "ingen vinter torde förflyta utan att några morkullor stan-
nar kvar på Gotland". Se även Horn (1878)! Som exempel på över-
vintring ~~för övrigt kan~~ nämnas, att år 1877 vid en temperatur
av minus femton grader under januari månad sköts flera exemplar,
och i början av februari 1876 inbragte en jakt på Fårö icke min-
dre än sexton morkullor (Kinberg 1886). I en samtida skildring
^{läses} heter det: "Vintern 1878-1879 var de öfvervintrande morkullor-
nas antal så stort, att endast på Fårö och nordligaste delen af
Gotland sköts i januari och februari sistnämnda år ett ental af
90 stycken" (!) Enligt J.O. Sylvan (hos Sundström 1890) heter det
"Bleibt zuweilen den Winter durch". Tre fåglar iaktogs i sko-
gen vid Storträsk i Hangvar i januari 1947 och i januari 1954
skriver Arvid Ohlsson (in litt.), att man denna vinter stöter
upp morkullor, vart man går. Från St. Karlsö berättas, att mor-
kullor, som befunnit sig på sträck, ofta fallit offer för öns pil-
grimsfalkar (Flach 1953 a).

Lindwall (1936) uppger antalet gula morkullor för 1928

till 2.000 ex. och för 1934 till 1.000 ex. Avskjutningen enligt

Elof Lindeborg under jaktåret 1950/1951: 3.215 ex.

1954/1955: 4.150 ex. 1956/1957: 1.500 ex.

1955/1956: 1.500 ex. 1957/1958: 1.700 ex.

Något egendomlig förefaller en uppgift av Persson (1929), som skriver, att "morkullorna på senare tid ha införts och trivas utomordentligt väl" på Gotska Sandön???

205. Capella media (LATH.)

Myrararnas torrläggning och förändring har väl till stor del sin orsak i dubbelbeckasinens starka tillbakagång och kanske totala försvinnande. Arten omnämnes av Andrée (1842) som [synes den under slutet av 1800-talet icke ha varit särskilt] lokalt förekommande, men troligen talrik, såsom framgår av Kolmodin (1871). På 1860-talet anses situationen för dubbelbeckasinen ha betydligt försämrats, även om tillgången i några myrar på mellersta och norra Gotland fortfarande kunde betraktas som någerlunda tillfredsställande. Överhuvud taget är uppgifterna härom i såväl äldre som nyare litteratur, mycket sparsamma. Den 16 juni 1854 såg Meves (1857) ungar i dundräkt i Rone myr. Med hänsyftning närmast på tiden efter 1860 skriver Lindwall (1936), att "dubbelbeckasinen påträffas numera ytterst sällⁿen".

I en redogörelse från Visby jaktsällskap år 1870 heter det ~~just~~ på tal om denna art, att "Beckasinjakten 1870 ej på långt när var densamma som förr (Kinberg 1886). Innebörden i ett dylikt uttalande synes mig dock inte enbart behöva syfta på dubbelbeckasinen.

En gång har man funnit ett bo, beläget i entimotejåker enligt anteckning på etiketten till en äggkull i Göteborgs museum (Rosenius 1937). I muséets lappkatalog läses följande: "Kull 4. Gottland. Stånga 25/5 1891". (Viking Fontaine in littl)

År 1914 skriver Kolthoff, att arten "på Öland är tämligen allmän, ävenså Gottland". Troligen bygger inte J.O. Sylvan under slutet av förra århundradet sitt påstående på den just aktuella situationen, när han då betecknar arten, som allmän (Sundström 1890). Även om dubbelbekasinen kanske ännu i sen tid skulle uppträda som häckfågel i Lina myr, så redovisas i litteraturen över huvud inga bofynd därifrån. Wahlin (1942 a) framhåller, att den ofta iakttagits omkring 1940 inom myren men hänvisar i övrigt till Sjölander & Swärd (1931) och till Sernander (1939). Enligt de båda förstnämnda påträffas^{des} enstaka exemplar 1930, och det ansågs, att häckning sannolikt förelåg. Ett exemplar, som störtat mot norra fyran på Gotska Sandön den 27 september 1933 omtalas av Jansson (1937)^u. Själv har jag aldrig under mina talrika strövtåg med full säkerhet sett arten varken i Lina myr eller annorstädes på Gotland. Flach (1953 a) påpekar, att "enligt uppgift" skall en dubbelbeckasin ha anträffats på St.Karlsö den 28 aug. 1938.

207/ Capella g. gallinago (L.)

Häckar här och där på lämpliga lokaler, i myrarnas starrmader och vid träskens stränder, såsom i Mästermyr, Martebo, Fardume, Tingstade, Lina myr samt invattnen på Fårö. Trots dräneringen 1947 tycks populationen t.ex. i Lina myr alltjämt uppvisa en relativt god numerär. Jfr. Wahlin (1942 a)! En viss, allmän decimering, sedd på längre sikt, har dock försiggått och även förts på tal redan under förra århundradet. Sålunda framhåller Kinberg (1886) enligt Wöhler, att arten på den tiden måste betecknas som mindre talrik i jämförelse med tidigare förhållanden.

Det ställer sig svårt att följa de olika faserna i förändringarna i enkelbeckasins utbredning. Kolmodin (1871)

etc. påstår att arten häckar "i de flesta myrar". I den forna och en gång vidsträckt Roma myr fanns den i riklig mängd i början av detta århundrade, skriver Hasselgren (1909). Efter en längre resa på ön 1907 kom Nivolin (1910) till den uppfattningen, att enkelbeckasinen hör till Gotlands allmänna häckfåglar.

I myren på St. Karlsö, där beckasinerna ofta snappas bort av pilgrimsfalkarna, lyckades arten genomföra sin häckning bl.a. 1937 (Flach 1953 a).

208) Lymnocryptes minimus (BRÜNN.)

Dvärgbeckasinen förekommer sällsynt, såsom framhålles av flera författare (Kolmodin 1871, Sundström 1890, Rosenius 1937). De fåtaliga observationerna torde emellertid delvis ha sin grund däri, att arten lätt undgår att bli upptäckt och identifierad. Några icke närmare detaljerade uppgifter återges av Wöhler (hos Kindberg 1886), enligt vilken arten "flera gånger är träffad på Gotland". Två dvärgbeckasiner, som störtat mot Holmuddens fyr på Fårö i oktober 1914, har insänts till Naturhist. Riksmuseum¹⁾.

Vid fyren på Gotska Sandön har två fåglar^[tillvara-] tagits, den ena den 28 oktober 1933 och den andra så sent som den 9 december 1934 (Jansson 1937). Flach (1953 a) anför ett fynd i september 1951 från St. Karlsö, där en fågel slagit ihjäl sig mot fyren. I en kanal på Lina myr, Vallstena s:n, hittades den 2 december 1952 ett nyligen dött exemplar, som jag själv haft tillfälle att granska (Erik Ohlsson in litt.). De båda decemberfynden

visar, att även övervintring någon gång kan inträffa.²⁾

I läroverkets museum finns två dvärgbeckasiner. Den ena är skjuten i Visby av Carl Smedberg den 29 sept. 1868. Den andra (utan lokaluppgift) härstammar från den 9 okt. 1865 och är donerad av jägmästare Sylvan.

1) Fauna och Flora 1914, p. 234.

2) Ännu ett exempel på övervintring rapporteras från Östergarn, där en dvärgbeckasin upptäcktes i en bäck omkr. 10 febr. 1958 (Sigfrid Larsson in litt.).

209) Phalaropus lobatus (L.)

Hos Retzius (1800) heter det om den smalnäbbade simsnäppan: "sub migratione insul^ais maris Balthici frequentans", till vilket Nilsson (1858) refererar ~~xxx~~ i sin fauna. År 1890 skriver Sundström, att "ein Exemplar im Herbstkleide wurde zu Anfang der siebziger Jahre geschossen". Vidare berättar Hasselgren (1909) om en simsnäppa, iakttagen vintern 1905-1906 å ~~vist~~bystranden?^u

Utom dessa uppgifter kan anföras följande: den 21 juli 1940 i Ekeviken på Fårö (Durango 1944 a), den 30 maj 1947 i en liten göl på Gräsholmen vid Ljugarn, 2 ex., (Erik Engqvist in litt.) och den 14 juni 1953 vid Stockviken i Vamlingbo, likaledes 2 ex., (Håkansson 1954). Under 1955 har ytterligare några iakttagelser bekantgjorts. Sålunda rastade 3 ex. ^[den 28 maj] vid en vattensamling på Fårö och lika många individer den 30 maj i innersta delen av Stockviken i Vamlingbo (S. Engqvist, Vår Fågelvärld 1956, p. 210). Av könsfördelningen att döma var fåglarna icke identiska i de båda fallen.

^{de båda} Från ^{en} följande år föreligger också några observationer, nämligen i början av juni 1956 vid Stockviken, 2 ex., (Vår Fågelvärld 1957, p. 74) samt den 20 och 24 maj 1957 i den fuktiga tuvmarken söder om nyssnämnda vik, 3 ex., (Erik Engqvist in litt.). Den

u Troligen föreligger i detta fall en förväxling med Calidris maritima

27 maj samma år noterade denne f.ö. en hel^{{ (iten)}flock på inte mindre än 9 ex. på Rone Ytterholme.

Tar man hänsyn till ovanstående, tycks artens flyttningssvägar i viss mån beröra Gotland på våren, medan praktiskt taget inga höstflyttare uppenbarat sig. Det förtjänar att framhållas, att nästan samtliga notiser om denna art är av förhållandevis ungt datum. På grund av sin oskygghet bör den^{/tidigare/}knappast ha undgått att bli observerad och identifierad.

200). Arenaria i. interpres (L.)

Roskarlen träffas runt öns alla kuster, ibland enstaka eller stundom 4-5 par tillsammans inom tämligen begränsade områden, gärna i närheten av tärnsamhällen. Hos Andrée (1842) heter det, att arten förekommer "här och der" på ön. I likhet med vad Wallengren (1853), Kolmodin (1871) och Nicolin (1910) konstaterar, föredrar arten i synnerhet större och mindre holmar. Redan Linné (1761) anmärker, att den uppträder på öarna Heligholmen och Klasen. Ibland bor roskarlen på kala strandvallar eller bland gles vegetation.

Förutom på ett flertal lokaler runt Fårö, t.ex. på Norsholmen, med ett tiotal par Durango (1944 a), häckar roskarlen vid Västergarn, Klintehamn, Burgsvik, Heligholmen, Rone holmar, Laus holmar, Östergarn, Kyrkobingegrundet i Gothem, olika holmar vid Slite etc. På Enholmen och Grundet utanför *sistnämnda plats* ^{är} roskarlen även funnen av Borg (1933). Från L. Karlsö föreligger ~~ett meddelande~~ ^{om} ~~en~~ häckning i juni 1919 enligt D. Lundberg (hos Rosenius 1937). Åtminstone under senare år tycks arten inte ha uppträtt som häckfågel på St. Karlsö.

Ett exemplar från Gotland, en hona, skjuten den 2 juli 1902 av W. Dickson, förvaras i Göteborgs museum.

211). Calidris c. canutus (L.)

Passerar varje år under flyttningarna, i synnerhet på hösten. Andrée (1842) räknar kusträpnan till Gotlands sällsynta fåglar. Vid stranden av Faludden påträffade Svanberg (1933) en flock, samtliga äldre individer under höststräcket i augusti

på inte mindre än tjugosju fåglar. Durango (1938 a, 1944 a) har antecknat exemplar i juli åren 1935 och 1936 vid Norsholmen och Ekeviken på Fårö men även under åren 1939-1943. Själv har bl.a. noterat rastande äldre kustsnäppor i juli på Kyrkobingegrundet i Gothem. De har ofta uppträtt i skaror av myrspovar, kärrsnäppor etc. Någon gång kan arten också visa sig i inlandet, såsom i Lina myr den 2 sept. 1941 (Wahlin 1942 a).

Den 13 juni 1949 uppehöll sig en försenad vårflyttare vid stranden av Näsudden i sällskap med två nordiska kärrsnäppor. Från St. Karlsö anför Flach (1953 a) en vårobservation i maj 1934 mellan Utfall och St. Förvar^y. I Visby läroverkets museum finns en ungfågel^y, skjuten i Visby den 10 sept. 1907.

^yEnligt de Geer & Flach (1957) sågs en skara på c:a 14 ex. å östra Gotland den 1 juni 1957.

²/felaktigt angiven såsom Tringa maritima

212/ Calidris alpina schinzi (BREHM)

Som häckfågel hör kärrsnäppan till de mera sparsamma arterna, vilket redan understrykes av Andrée (1842), Wallengren (1853) och Kolmodin (1871). Wallengren (op.cit.) berättar f.ö., att han fann denna fågel med vuxna ungar den 23 juni 1849, men lokalen anfördes inte. Westerlunds uppgift (1878), att kärrsnäppan skulle vara allmän på Gotland, är synbarligen icke grundat på faktiska undersökningar. J.O. Sylvan (hos Sundström 1890) uppger, att denna snäppa tillhör öns sällsynta fåglar. Även om hon bevisligen under senare år är funnen bofast på flera ställen, så är antalet par överallt ringa. Kanske är hon inte alltid regelbunden på resp. platser. Hasselgren (1909) betecknar kärrsnäppan såsom "tämlichen allmän", ett uttalande, som Nicolin (1910) f.ö. anser felaktigt enligt hans personliga erfarenheter. Jägerskiöld & Kolthoff

(1926) betraktar fågeln som allmän, väl sannolikt beroende på otillräckliga eller bristande upplysningar.

Kärrensnappen föredrar låga gräsklädda områden vid kusten, helst där marken är genomdragen av vattenstråk mellan tuvorna. Den 21 maj 1907 hittade Nicolin (op/cit.) ett bo med ägg på Laus holmar. I Lauviken har jag flera gånger funnit henne häckande i likhet med Durango (1935 a), samt på Vifvesholmen i Klintehamn (1947) och på Lillholmen i Burgsvik (1948). Kärrensnappen är vidare iakttagen häckande å Norsholmen på Fårö (Durango 1938 a), men enligt senare undersökningar (1944 a) har den uppenbarligen varit försvunnen därifrån. Både 1956 och 1957 fanns tvenne par bosatta på Faludden i Öja.¹⁾

Ett ex., en hane, med icke angiven fyndplats, har skjutits av W. Dickson den 11 juni 1902 (Göteborgs museum). I Visby läroverkets samlingar finns en av Chasseur överlämnad kärrensnappa²⁾ (lokaluppgifter saknas).

2 1/3) Calidris alpina alpina (L.)

Under höst- och vårflyttningen passerar mängder av kärrensnappor längs öns kuster. Delvis går sträcket också förbi träskan. Fågeln är sedd i Lina myr t.ex. i aug. 1941 enligt Wahlin (1942 a) och av mig i Tingstäde träsk. Den övervägande delen av alla dessa fåglar rör sig otvivelaktigt om medlemmar av nominatrasen. Dylika är påvisade enligt Svanberg (1933) bland förbiflyttarna på Faludden och enligt Durango (1935 c) på Fårö.

¹⁾ Allan Cedergren (in litt.).

²⁾ Näbblängden hos denna och ett annat ex. i samma kollektion, båda skjutna på "Gotland", är resp. 34 och 36 mm, medan näbben hos två av mig fällda ex. den 2 sept. 1945 i Öja s:n mäter resp. 27 och 31 mm. De bägge senare sannolikt årsungar.

214). Calidris ferruginea (PONT.)

Spovsnäppan uppträder på sträcket ofta i flockar av kärrsnäppor och större strandpipare. Jag har sett arten i juli månad t.ex. i Västergarn, vid Grötlingboud och i Stockviken. Den uppgives av Andrée (1842) och Wallengren (1853). Meves (1857) iakttog en liten skara spovsnäppor, alla "rödbruna foglar", tydligen stadda på höstflyttning, den 12 juli 1854 i Klintehamn. Av allt att döma synes spovsnäppan vara okänd för Kolmodin (1871), ty i hans fauna finns endast hänvisningar till de tre ovannämnda författarnas observationer. Hasselgren (1909) menar, att den t.o.m. skulle vara "tämligen talrik" under höststräcket, en åsikt, som författaren uttalar *troligen* utan att kunna stödja sig på något större undersökningsmaterial. Enligt Durango (1938 a, 1944 a) förekommer den regelbundet vid Norsholmen och Ekeviken på Fårö, och Svanberg (1933) har sett den vid Faludden. Ett exemplar i läroverkets samlingar härstammar från Visby den 18 juli 1864 och donerat av Chasseur, och två fåglar är skjutna i Grötlingbo i augusti 1892 av O. Klintberg.

215) Calidris minuta (LEISL.)

Småsnäppan visar sig under flyttningen, *troligen i ringa antal.* Jag har sett den i Tingstäde, Västergarn och i Stockviken. Andrée (1842) och Wallengren (1853) känner den inte från Gotland, och i Kolmodins fauna av 1871 är hon ej medtagen. Ur en större flock sköts fem exemplar på Sågholmen i Klintehamn i augusti 1906 enligt Hasselgren (1909). Att såsom denne kalla arten "tämligen allmän", synes mig föga riktigt. På Fårö har Durango (1938 a)

iakttagit arten några gånger under 1935 och 1936 samt enligt en senare artikel (1944 a) varje år 1939-1943.

216/ Calidris temminckii (LEISL.)

Iakttagen i smärre grupper, ofta i sällskap med andra vadare, på Norsholmen på Fårö i juni och juli 1935 och 1938 av Durango (1938 a), ibland såsom t.ex. 7-11 augusti 1943, förekom mosnäppan dagligen enligt samme författare (1944 a). ~~Samme författare~~ ^{Denne} har också gjort artens bekantskap under vårsträcket ännu så sent som den 4 och 8 juni. Rune Bollvik känner den som genomflyttare i Lina myr bl.a. i maj -juni 1934 och 1935 (enligt Wahlin 1942 a). Själv har jag sett arten 1947, 1948 och 1949 vid öns västkust, vid Västergarn, Klintehamn och i Stockviken i sällskap med kärrsnäppor, kustpipare och grönbenor under månaderna maj samt juli-augusti. Kolmodin (1871) uttalar en förmodan, att den torde häcka på Gotland, vilket dock ingen senare kunnat bekräfta. Enligt äldre källor är arten en sällsynt gäst (Andrée (1842, Wallengren 1853 etc.). Ett exemplar, skjutet av Österlind vid Visby den 30 augusti 1868, och ett annat exemplar från samma lokal enligt J. Smedberg (utan årtal) i läroverkets museum.

217/ Calidris m. maritima (BRÜNN.)

Förekommer någon gång, fast ~~mycket~~ sparsamt, som vintergäst vid havskusten, sällan under vårsträcket (se nedan!).

Kolmodin (1871) nämner bara ett fynd, från stranden i Visby i januari 1862. I läroverkets samlingar finns ett exemplar, skjutet av Raabe vid Trojeborg i Visby den 8 maj 1865 och ett annat, erhållet från ungefär samma plats, den 9 februari 1877 ¹⁾. I februari 1940 hittade Wigsten (1945) på Fårö en död vadare, som efter bestämningen visade sig vara en skärsnäppa. Några exemplar har noterats på St. Karlsö i januari 1936 och en fågel den 11 januari 1939 (Flach 1953 a) ²⁾. I en artikel om Lilla Karlsö berättar Wahlin (1946 c), att han sett arten där "en smällkall vinterdag 1942". Ett exemplar, som förvaras i jaktpaviljongen på St. Karlsö, är skjutet på ön den 11 januari 1953. Slutligen må tilläggas, att två skärsnäppor uppenbarade sig den 17 april 1949 vid stranden av Ytterholmen utanför Ronehamn (Jansson 1950). På den steniga udden Oleifsård vid Faludden i Öja inräknade Stolt (1957) den 11 nov. 1956 icke mindre än 18 ex. i en flock. ³⁾

1) Enligt en tillfogad anteckning i "Öfversigt af Gotlands foglar" (Visby Stadsbiblioteks, exemplar Gotlandssamlingen Hg) sågs "under den stränga vintern 1888-1889 flera flockar av T. maritima vid hafsvakarna vid Fårö. Flera skötos och tillvaratogs af H. Herlitz".

- 2) Tidigare på dagen hade han där observerat 12 ex.
 3) Se även Flach & von Schultz (1958)!

218). Calidris alba (PALL.)

Andrée (1842) betraktar sandlöparen som osäker för Gotland. Enligt uppgift i ett opublicerat manuskript (Lundevall 1953) skriver Kolthoff, att, "vid Gotlands sydöstra kust söktes han förgäves sommaren 1907". Bland en flock kärrsnäppor på ett tiotal exemplar såg jag två sandlöpare, båda ungfåglar i ljus vinterdräkt, vid stranden nedanför Burgen på norra sidan av Faludden i Öja socken den 7 september 1947, en trakt, varifrån den

också tidigare finns noterad, nämligen den 27 och 28 augusti 1932 (Svanberg 1933).

Enligt fleråriga erfarenheter från Fårö säger sig Durango (1944 a) först ha observerat sandlöparen 1943, då den förekom där vid Notsholmen i några individer den 8, 10 och 11 augusti. Ehuru ofta rapporterad från Ölands södra udde både under höst- och vårflyttningen (Jfr Lundevall op.cit.), torde sandlöparen, som synes, passera Gotland mycket sparsamt. Möjligen har den tidigare i viss mån blivit förbisedd.

219. Philomachus pugnax (L.)

Landskapets omgestaltning i samband med myrmarkernas utdikning och försvinnande synes i hög grad ha drabbat brushanen liksom grönbenan. Enligt Meves (1857) fanns arten vid Hoburgsstranden den 10 juni 1854 i ett tjugotal hanar. Författaren hittade bo vid Långmyr och ungar på Rone myr. Ett exemplar, en hona, från Lokrume myr i maj 1861, har skänkts till Visby läroverkets museum av E. Schüberg. En hane, utan datering, är överlämnad av L. Kolmodin.

År 1871 betecknades ännu brushanen av Kolmodin som allmän. Både Laus holmar och framför allt Roma myr beskrives av Nicolin (1910) som livligt gasterade boplatser. På den senare lokalen iakttoogs på våren 1907 femton hanar under spel. Senare skriver Lönnberg (1917): "På Gotland (T.ex. vid Ronehamn, Laus holmar, Roma myr) är stammen ännu jämförelsevis god", vilket f.ö. redan omvittnas av Hasselgren (1909). En viss ökning skulle t.o.m. ha skett just omkring 1907 enligt Kolthoff (hos Jägerskiöld & Kolt-
hoff 1926)

Efter Lina myrs vattenreglering 1947-1948 förstördes liksom på en gång den lokal, där arten åtminstone under senare år utan tvivel kunde påträffas i störst antal^U. Den 5 maj 1946, då parningsspelet pågick som bäst, räknade jag upp till cirka åttio fåglar, och den 16 maj var antalet över ett femtiotal och den 17 nästan lika många, samlade inom den fuktiga ängsmarken nedanför Lina gårdar. Allt detta var, som sagt, före uträtningen av å-fåran i myren. Den inträdda förändringen i fågellivet har varit mycket tydlig, flockarna har glesnat betänkligt. Sedan viktiga delar nu mer och mer lagts under plog och ersatts med kulturbeten eller andra odlingar, har näringsvillkoren nära nog spolierats och många vattenfåglar överhuvud ha börjat överge trakten. F.n. är brushanen dock inte helt försvunnen från myren, men stammen tycks vara rätt oansenlig, i jämförelse med forna tider. Den 18 juni 1952 sågs i samma del av myren som ett år tidigare omkring ett tiotal brushanar, därav tre honor, på sitt sätt en klar illustration till lägets allvar. Den fuktiga våren 1956 ser ut att ha medfört en liten ljusning, då skaror på flera dussin fåglar setts deltaga i bröllopsdansen. Som spelplats tycks den genom norra delen av myren gående fasta vägbanken flitigt ha kommit i bruk.

De häckplatser, som på andra ställen ännu utnyttjas, hyser i regel ingen större stam, ofta är det bara fråga om några få par. Den 12 juni 1947 var arten t.ex. bofast på Vifvesholmen i Klintehamn, den 15 juni 1948 hittade jag urdruckna ägg av brushane på Avagrund på Fårö. Durango (1938 a) uppskattar antalet häckande par till minst fem i juni 1938 å Norsholmen på Fårö, varifrån den även noteras enligt en senare skrift (1944 a).

^UEnligt en översikt av myrens fåglar, daterad 10/8 1936, betecknas brushanen som "allmän" inom området (Sernander 1939, p. 401).

Både under 1948 och 1949 förekom brushanen sannolikt som häckfågel på Utholmen i Västergarn med något enstaka par, och det samma synes ha varit förhållandet på Östergarnsholm under 1947.

Skenholmen med sitt rätt isolerade läge i Rute socken förefaller att vara ett lyckligt lottat område, där åtskilliga par av brushanen hållit sig kvar. Den 8 maj 1948 sågs i den fuktiga starrmadden på södra delen cirka ett tjugotal fåglar, spridda i smärre skaror och flera bofynd gjordes.

Bland andra platser på öns ostkust, där brushane anträffats 1948, kan nämnas Sigdesholmen i Rone och Hummelsboholm i Burs. Häckning har därstädes med säkerhet kunnat fastställas, åtminstone på den sistnämnda. Erik Engqvist, som väl känner trakten, uppger (in litt.), att den icke funnits på dessa platser ^{i varje fall} ~~åtminstone~~ under de närmast förflutna åren. På den förstnämnda anträffades den dock för omkring ett tjugotal år sedan.

229. Limicola f. falcinellus (PONT.)

En sällsynt gäst under flyttningarna liksom på Öland, där den dock noterats åtskilliga gånger under senare år. Från Gotiska Sandön är denna snäppa omnämnd av Eisen & Stuxberg (1868). I övrigt står ingenting att finna i litteraturen om myrsnäppan från förra århundradet.

I sin beskrivning av fågellivet på Fårö säger Durango (1938 a) helt kortfattat, att arten är "iakttagen på Norsholmen ett par gånger i juli". Under sina studier där under 1939-1943 säger sig författaren (1944 a) icke ha påträffat den. Den 25 maj 1957 skall ett ex. ha visat sig "vid en vik på Östra Gotland" (de Geer & Flach 1957).

221). Xenus cinereus (GÜLD.)

~~Av~~ ^{Bland} tre svenska fynd av terek snäppan föreligger ett från Gotland, där en fågel, i sällskap med en flock myrspovar, upptäcktes den 6 juli 1938 vid östra sidan av Norsholmen på Fårö (Durango 1941, 1944 a).

222). Tringa hypoleucos L.

Från de första dagarna i maj och en tid framåt ses drillsnäppan regelbundet på flyttning norrut och anträffas då överallt längs kusterna, på öar och holmar - jfr. Durango (1938 a, 1944 a), Flach (1953 a) etc! [†] samt här och där i inlandet vid träskens stränder, merendels enstaka eller några få tillsammans. På samma sätt förekommer hon också under höststräcket. Vid några tillfällen har jag observerat smärre grupper på sex eller sju exemplar samtidigt.

I äldre tider var drillsnäppan känd// som en sällsynt gäst endast under sträcktiden (Andrée 1842). På grundval av Meves, Wallengrens och Liljeborgs iakttagelser är den angiven som häckfågel av Sundevall (1850) och detsamma är förhållandet hos Kolmodin (1871). I framlidne Oskar Klintbergs äggsamling i Slite finns ägg, som enligt förteckningen är tagna i Hörsne i juni 1873. Rosenius (1937) menar, att orsaken till artens sällsynthet skulle ligga i bristen på lämpliga vattendrag och stränder överhuvud. Senare tidars torrläggningar har väl kanske också inneburit, så stora genomgripande hydrografiska förändringar, att den rätta biotopen äventyrats, vattenspegeln i träskan har sjunkit etc. m.m.

Så vitt jag vet, är drillsnäppan i dag helt utgången som häckfågel, vilket även framgår av förefintliga tryckta källor. Under sina studier i Lina myr 1937-1941 har Wahlin (1942 a) t.ex. bara antecknat tre förbiflyttare vid Råby träsk den 25 augusti 1940.

223). Tringa glareola L.

Ändrade miljöbetingelser till följd av myrmarkernas torrläggning synes i hög grad ha medfört en stark minskning av antalet häckande grönbenor. Under 1800-talet beskrives hon~~s~~ som allmän av Andrée (1842), Wallengren (1853), Sundström (1890), Westerlund (1903) etc. En hona från Hästnäsmyr vid Visby den 6 juni 1861 och en hane från Fardume träsk den 25 juni 1861 ingår i läroverkets museum. Ännu i början av detta århundrade skriver Nicolin (1910), att hon förekommer tämligen allmänt, vilket även bekräftas av Henrik Hasselgren (in litt.) Den förre anger bofynd t.ex. från Roma myr den 24 maj 1907. "I Roma myr", framhåller Kolthoff (1899), "bodde rödbenta och grönbenta snäppor, som hade sina ägg dolda i rikt gräsbevuxna tufvor". På grundval av gjorda iakttagelser menar Durango (1938 a), att något enstaka par kanske häckat vid träskan på Fårö 1937 och 1938¹⁾. I allmänhet brukar arten^[under sträcktiden] uppträda i flockar på en 10-20 individer, men en gång, den 5 juli 1938 observerades 100 grönbenor i en samlad skara i Alnäsa träsk. I Stormyr i Atlingbo, där emellertid en utdikning skett redan i början av detta sekel, var grönbenan tidigare "den talrikaste av vadarna" (Pettersson 1946).

☺ Se nästa sida!

Under åren 1937-1941 konstaterade Wahlin (1942 a) häckning med några par i Lina myr, en lokal, där jag också funnit henne bofast 1946 och 1947. Från sitt besök där 1930 skriver Sjölander & Swärd (1931): "några få ex. iakttagna"^{3/}. Den i slutet av 1947 skedda vattenregleringen och uppmuddringen ser dock ut att allvarligt ha skadat artens häckningabetingelser där. Möjligen var hon kvar med åtminstone något par i myren 1948.

Som genomflyttare förekommer grönbenan allmänt både vid kusten och vid träsken, och redan i senare hälften av juni finner hon sig på höstflyttning.

1) Senare (1944 a) har författaren gjort den kommentaren, att ifrågavarande juni-fynd torde ha gällt översomrande, icke häckande individer.

^{2/} Samma sak bekräftas av A.Ohlsson och E.Stenberg 1936 enligt Sernander (1939, p. 402).

224) Tringa ochropus L.

Uppgiften av Andrée (1842), Kolmodin (1871) och Sundström (1890) bland öns mera sällsynta häckfåglar. Av Kolmodin torde ingen häckning ha konstaterats, då han i detta avseende hänvisar till Andrée och Wallengren. Under sin resa sommaren 1867 hittade Holtz (1868)^{a/} två bon av skogssnäppan, och han menar, att "dieser Wasserläufer auf Gottland nicht selten ist".

Vid ett mindre kärr på Torsburgen i Kräklingbo såg jag den 19 maj 1946 en kull nykläckta ungar av skogssnäppa. Jag har dessutom noterat två lokaler, där häckning ägt rum, dels den 20 juni 1950 vid Rosendalsväten i Follingbo och dels i barrskogen vid Gane i Bäl s:n den 22 juni samma år.

På flyttningen visar sig skogssnäppan mestadels i inlandet, vid träsk och vattendrag, men även utmed havsstranden, i regel

enstaka eller ⁱsmärre skaror ¹⁾.

-
- 1) Dess uppträdande i "stora flockar" under höst- och vårflyttningen vid Lina myr, som Wahlin (1942 a) gör gällande, torde vara en lika ovanlig som märklig händelse.

225) Tringa t. totanus (L.)

Redan av Andrée (1842) beskrives rödbenan som en välkänd art. Kolmodin (1871) skriver, att den "är en af våra mest allmänna foglar", och det omdömet står sig alltså vid en jämförelse med den nuvarande situationen, om man därmed åsyftar öns vadarfåglar. I mindre grad specialiserad än t.ex. grönbena och brushane tycks rödbenan trots myrodlingar och utdikningar väl hålla sin numerär. Allmän på genomflyttning. I Linnés gotlandsskildring (1745) berättas, att författaren på holmen Klasen i Hellvi anträffade rödbenan, en för honom då helt ny bekantskap.

På fuktiga strandängar, bland gräset på större och mindre holmar, såsom Västergarns utholme, Karlsöarna, Heligholmen, Laus och Rone holmar, Östergarns holm, Fjaugen, Klasen och runt Fårö, ^{Liksom} ~~lika gärna~~ kring de olika träsken och på gamla myrbotten, blott terrängen om våren håller något litet fuktighet, finner rödbenan trivsel. Hon är med andra ord en fågel, som sätter färg och liv åt många gotländska marker, vilket omvittnas ^t av ~~flera tidigare~~ författare (Nicolin 1910, Kolthoff 1914 etc.), och vilket även jag själv haft tillfälle att konstatera. I Lina myrs fågelliv bildar hon ett karakteristiskt inslag, såsom Wahlin (1942 a) påpekar. På St. Karlsö fanns 1951-1952 ett tiotal häckande par (Flach 1953 a).

224. Tringa erythropus (PALL.)

Svartsnäppan passerar under flyttningen, enligt vad jag funnit, i smärre grupper, i fyra eller fem exemplar men ofta mindre. På Andrées tid (1842) skall den ha förekommit som en sällsynt gäst. Den 5 juni 1854 såg Meves (1857) ett par på St. Karlsö, och Kolmodin (1871) talar om en iakttagelse av "en unge i nästdräkt" på ön Klasen i Rute. Nilsson (1858) skriver om svartsnäppan, att "hon säges äfven kläcka i långt sydligare, östra trakter, t.ex. på Gottland (?) och längst ute i Södermanländska skärgården". Något dylikt har emellertid aldrig bekräftats av senare forskare.

En ovanligt tidig vårflyttare har antecknats den 27 april 1947 vid Nabbens fiskeläge i När s:n, men vanligen kommer de första individerna i början av maj. Den 7 i nämnda månad 1950 påträffades exempelvis fyra fåglar i Martebo myr av G. Håkansson (in litt.). Å andra sidan finns det flera exempel på sena vårflyttare, som ännu kan vara kvar en bit in i juni. Den 11 juni 1947 rastade sålunda fem svartsnäppor vid Svältholmen i Västergarn för att emellertid strax bryta upp och i snabb flykt fortsätta resan norrut längs kusten. Flach (1953 a) har bl.a. en iakttagelse av den 25 juni 1936 från St. Karlsö. I sådana fall rör det sig troligen om individer, som knappast når fram till de avsedda häckplatserna och inte heller fortplanta^r sig det året.

Under studier av vadarnas höstflyttning har Svanberg (1933) noterat svartsnäppor vid Faludden i Öja. Durango (1938 a) påpekar, att arten på Fårö tycks uppträda mindre allmänt som sträckfågel i jämförelse med gluttsnäppan. Detta stämmer väl

överens med mina erfarenheter från förhållandena på Gotland i övrigt. I Lina myr beskrives arten som regelbunden både under höst- och vårflyttningen (Wahlin 1942 a).

227/. Tringa nebularia (GUNN.)

Enligt flera författare har gluttsnäppan under tidigare år häckat på Gotland, vare sig nu detta skall fattas som en reminiscens "från gångna tider", såsom Rosenius (1937) anmärker, "då arten varit på uppmarsch genom landet vid inlandsisens tillbakagång eller som mera tillfälligt valda i senare tid, under vårflyttning upp mot högre breddgrader". För Andrée (1842) var arten emellertid inte känd från ön, men författaren nämner den som en sällsynt häckfågel i ett senare tillägg (1845).

Sommaren 1849 gjorde Wallengren (1853) en två månader lång studieresa runt Gotland, och i sin berättelse därifrån upptar han gluttsnäppan såsom ^{en}/sällsynt häckfågel. Han skriver: "In 'Digre' Moore erhielt ich ein einziges Exemplar und anderswo sah ich einige dieser Schnepfen". Några år senare säger Meves (1857), att fågeln "kläcker på de flesta stora myrar". Som exempel anföres Hästnäsmyr utanför Visby, där han den 4 juli 1854 iakttagit fyra utflugna ungar jämte de gamla fåglarna, som noga vaktade avkomman. Det ligger kanske en viss överdrift i Meves yttrande, om man tar hänsyn till en skildring 1866 av Holtz, vilken icke lyckades påträffa mer än två häckande par. Enligt uppgift i ett senare ^{a/}arbete (1868) konstaterades ^{han}/häckning 1867 bara på en enda lokal ¹⁾. Beträffande sina iakttagelser av gluttsnäppans häckningsbiotop skriver författaren (1866): "Auf einer im Kiefernwalde belegenen, hin und wieder mit Kaupen

U Se nästa sida!

bewachsenen, feuchten Moorfläche ein altes ~~♀~~ geschossen; sowie auch einen circa 3 Tage ~~alten~~ im Daunenkleide befindlichen jung-
en Vogel ergriffen. Es befanden sich dasselbst zwei Pärchen".
Delvis stödd på egna undersökningar, har Kolmodin (1871) uppta-
git arten i sin fauna i dess egenskap av en "rätt sällsynt häck-
fågel". Någon gång efter den tiden synes emellertid gluttsnäp-
pan ha försvunnit som bofast invånare på Gotland, att döma av
litteraturen.

Under ~~sträcket~~ ^{vår} visar sig flertalet gluttsnäppor i slutet
av april och i maj månad. ~~men~~ En gång, den 15 april 1945, såg
jag den första gluttsnäppan i Rosendalsväten i Follingbo på
väg norrut. Under hela juli och augusti passerar hon allmänt
på ~~väg~~ ^{våg} söderut, vanligen ensam, i små sällskap eller tillsam-
mans med rödbenor och andra vadare. Den 27 juli 1950 uppenba-
rade sig en flock på inte mindre än aderton individer vid strän-
den av Farneviksträsket på Fårö. Rastplatserna brukar väljas
både vid havsstranden och vid sötvattnen. Enligt Wahlin (1943 a)
är hon ofta sedd under höst- och vårflyttningen i Lina myr, lik-
som jag också själv vid dessa tider sett henne i Tingstäde,
Fardume, vid träskan på Fårö etc. På den senare lokalen be-
tecknas den f.ö. av Durango (1938 a) som "rätt vanlig".

1) Kull med ruvade ägg den 20 maj 1867.

228). Charadrius h. hiaticula L.

Den större strandpiparen är ~~färdig~~ spridd längs öns strän-
der och finns på en mängd holmar vid kusten (enligt Holtz 1866,

Eisen & Stuxberg 1868, m.fl.), men den är också bofast i inlandet, t.ex. vid träskan på Fårö - jfr Durango (1944 a) - vid Bäste träsk, Fardume, Tingstäde, Martebo, Mästermyr och Lina myr. På den senare lokalen, där Wahlin (1942 a) uppger antalet till 4-6 par, har biotopen nu delvis ändrat karaktär efter vattenregleringen 1947. Omgestaltningen har inneburit, att nya, torrlagda marker tillkommit. På dessa har den större strandpiparen slagit sig ner, och populationen har sannolikt vuxit något.

229) Charadrius hiaticula tundrae (LOWE)
torde i åtskilliga fall ingå i skarorna av förbiflyttande strandpipare. Ett närmare studium ~~härav~~ har dock inte skett.

230) Charadrius dubius curonicus GM.

Bebor såväl havskusten som ~~sötvatten~~ ^{vissa}. Arten är emellertid mycket glest representerad i jämförelse med den större strandpiparen. Andrée (1842) hänför mindre strandpiparen till öns sällsynta, fasta invånare. Wallengren (1853) säger sig blott ha sett den vid två tillfällen.

Den 9 juni 1937 hittade Durango (1938 a) vid Ekeviken på Fårö en påbörjad kull med tvenne ägg, som sedan övertogs av den större strandpiparen. Denne värpte själv fyra ägg och ruvade så småningom sex ägg. ~~Såväl~~ ^{Både} där och vid sandstränderna vid Skär längre österut på Fårö påträffades under 1937-1941 flera par (Durango 1943). Under 1942-1943 förefaller området vid Skär ha utgjort denna fågels viktigaste tillhåll beträffande Fårö (Durango 1944 a). Såväl 1947 som 1950 såg jag i slutet av juni ungar av mindre strandpipare vid Alnäsa träsk.

Stranden vid Ihreviken i Hangvar intill åmynningen har i

flera år enligt mina erfarenheter varit en säker häckplats för arten. Mera tillfällig bosättning skedde vid Norderstrand i Visby, t.ex. 1947 och 1950. Bland andra boplatser från skilda år kan nämnas Skansudd^u i Väskinde (G. Håkansson in litt.), Vifvesholmen i Klintehamn och Ronehamn. På Gotska Sandön, iakttog jag ungar i juli 1945 vid stranden av Franska bukten. På samma ö är den även observerad sommaren 1955 av Norbeck & Melin (1955). Från Sandön upptas arten f.ö. av Jansson (1937). Av fåglarnas beteende har vederbörande dragit den slutsatsen, att den mindre strandpiparen är häckfågel där. Ett visst sträck skulle t.o.m. gå fram över Sandön att döma av ^{Janssons} ~~följande~~ uttalande: "Talrikast under augusti och början av september".

1) Enligt Nordström (1943) är arten känd som häckfågel där 1939.

231). Charadrius a. alexandrinus L.

Svartbent strandpipare är en sen nyhet för Gotland, första gången observerad i ett exemplar den 28 maj 1955 vid Bredsand på Gotska Sandön enligt Norbeck & Melin (1955) ²³⁾.

~~1) Om nu artbestämningen är riktig!~~

232). Charadrius morinellus L.

Sällsynt gäst under sträcktiden och funnen i maj enligt Chasseur (hos Wallengren 1849). Andrée (1842) skriver, att den anträffas "här och der" som genomflyttare. I maj 1896 sågs ett par flockar, varibland några exemplar fälldes (Wöhler 1902)^u. Så vitt bekant, har fjällpiparen enligt litteraturen

^u Iakttagelsen lär ha rört sig om flockar på 10 å 20 fåglar" - såvida ~~na~~ uppgiften är värd att lita på.

icke rapporterats någon gång under innevarande århundrade, och inga muntliga meddelanden har till mig influtit.

233). Pluvialis a. apricaria (L.)

Enligt Andrée (1842) är ljungpiparen allmän under flyttningstiden, och Kolmodin (1871) framhåller, att den därvid förekommer i stora skaror. Wallengren (1853) uttalar sig ungefär på liknande sätt. En viss minskning och tillbakagång synes emellertid redan tidigt ha gjort sig gällande, ty enligt J.O. Sylvan (hos Sundström 1890) påpekas, att arten "nimmt an Zahl an".

Som sträckfågel anträffas den alltjämt här och var på åkrar, holmar (t.ex. på St. Karlsö enligt Flach 1953 a/), och längs stränderna, även om antalet, så vitt jag kunnat konstatera, inte brukar vara så imponerande. Från Burs s:n skriver Alex. Stengård (in litt.), att ljungpiparen uppträder flockvis i september månad. På Visby flygplats har jag under höstflyttningen sett den hålla till flera dagar i sträck i smärre flockar. I Lina myr uppges ett exemplar ha tillvaratagits den 4 september 1944, men i övrigt synes den ej vara observerad där enligt Wahlin (1942 a).

Holtz (1866) refererar ^(till) en intressant iakttagelse av den 6 juni 1866, då han noterat ett par ljungpipare på öns norra del och ett annat den 15 juni samma år på södra delen, d.v.s. mitt under häckningstiden. Terrängen skall ha bestått av ett område, bevuxet med enstaka enbuskar och förkrympta tallar. Dessa detaljer, menar författaren, "stellen es wohl ausser

Zweifel, dass dieser Vogel auch als Brutvogel der Insel Gottland ist". Det är möjligt, att detta också var ^{id}förhållandet, men ingenting därom kan utläsas ur litteraturen förrän långt in på 1900-talet. Varken Jägerskiöld & Kolthoff (1898, 1926) eller Rosenius (1937) känner den som häckfågel. En uppgift hos Holmström m.fl. (1947, p. 1524) visar emellertid, att arten 1930 haft ungar i allvarmarken vid Muske myr i Sundre, varifrån Kauri (1949) ~~även~~ anför en del upplysningar. Så småningom har ~~andra~~ ^{nya} häcklokaler bekantgjorts, samtliga belägna på Sudret, nämligen Hundlauser i Öja och strandmarken vid Unghanse öster om Öja kyrka. I liknande miljö på norra sidan av Faludden har den uppehållit sig 1955 och 1956. I enbuskterrängen vid östra sidan av Mjölhatte träsk såg jag ett bofast par i juni 1957.

234) Sannolikt torde ett visst inslag av representanter för rasen P. apricaria altifrons (BREHM) förekomma bland förbiflyttande ljungpipare. Kanske bildar de huvuddelen av skarorna? Durango (1944 a) anför några på fältstudier (!) grundade iakttagelser av rasen i fråga från juli 1938 ^{samt} aug. 1941 och 1942 på Fårö.

Ett intressant fall av övervintrande ljungpipare har påpekats av Stolt, som iakttog ett ex. den 10 febr. och troligen samma fågel den 14-15 mars 1957 vid norra sidan av Faludden. Rasen okänd!

235) Pluvialis squatarola (L.)

Kustpiparen upptas icke av Andrée (1842), men i ett senare arbete eller tillägg (1845) skriver han, liksom Wallengren (1853), att den förekommer sällsynt under sträcktiden. Kolmodin (1871) hänvisar till Chasseur, som någon gång stött på arten.

Framför allt ses kustpiparen på höststräcket, såsom omvitt-

✓ Som sällsynt vintergäst kan ljungpipare även visa sig i Danmark, men rasfrågan hos dessa är ej klarlagd. Jfr Löppenthin: Fortegnelse over Danmarks fugle, 1946, p. 31!

nas av Jansson (1937) från Gotska Sandön, av Durango (1938 a och 1944 a) från Fårö och av Flach (1953 a) från St. Karlsö. Själv har jag iakttagit kustpiparen på sydgående i Stockviken i Hamra. I samma trakt har Svanberg (1933) i augusti 1932 sett en flock på sjutton äldre exemplar. En kustpipare, som erhållits av Chasseur vid Snäckgärdet i Visby den 5 september 1865, ingår i läroverkets samlingar. Under vårflyttningen förefaller den att visa sig mera sparsamt. Bland fynden kan anföras följande: ett i slutet av mars 1907 norr om Visby (Hasselgren 1909), ett från slutet av maj 1934 på St. Karlsö (Flach op.cit.) och ett exemplar så sent som den 4 och 5 juni 1938 vid Norsholmen på Fårö enligt Durango (1938 a). Denne senare anför vidare en del andra iakttagelser från vårsträcket där. En ovanligt stor skara kustpipare, omkring 150 st i sällskap med ett par hundra kärrsnäppor, observerades på väg norrut vid Bredsands udde på Gotska Sandön (Norbeck & Melin 1955).

236/ Vanellus vanellus (L.)

Mycket allmän som häckfågel på holmar, fuktiga strandängar, betesmarker, myrar och invid träskens stränder. Utan tvivel hör tofsvipan till öns mest spridda vadarfåglar, och kanske är hon också den talrikaste. Torrläggningar och dräneringar har naturligtvis i många fall inkräktat på hennes favorittillhåll, men tack vare en god anpassningsförmåga håller hon ofta till godo med relativt torra områden, ängar och åkerfält. Om häckningsbiotopen skriver Holtz (1870), att tofsvipan "belebt die Moore, Ackerflächen, sowie die benachbarten veränderlichen Eilande".

Ehuru miljön på Gotska Sandön i allmänhet icke så väl ägnar sig för arten, är den antecknad därifrån bl.a. av Eisen & Stuxberg (1868). Vid St. Bäckrevet kunde Persson (1929) konstatera ett flertal par. Då och då slår sig tofsvipan ner för att häcka i Myren på St. Karlsö. De år, då pilgrimsfalken hade sin hemvist där, föll vipan ofta i klorna på denna rovfågel (Flach 1953 a).

Tidigt bryter vipan upp för att påbörja höstflyttningen - redan mellan den 13-15 juni har jag regelbundet sett smärre skaror lämna gotlandskusten på väg ut över Karlsöarna i sydvästlig riktning. En ^(och) annan fågel kan stundom träffas övervintrande vid blid väderlek, såsom vid Skälsö i Väskinde (2 ex.) den 11 januari 1945 ¹⁾ och i Lina myr den 1 januari 1954 (E. Ohlsson in litt.). En iakttagelse av tvenne vipor vid Brunns i Grötlingbo den 25 januari 1947 torde snarast, av omständigheterna att döma, vara ett exempel på en tidig vårflyttning.

Under sin resa på Gotland 1849 iakttog Wallengren (1853) en intressant varietet, en ungfågel med helt vita vingar.

1) Gotlands Allehanda den 11 januari 1945.

233. Recurvirostra a. avocetta L.

Skärfläckan omnämnes bl.a. från Gotland redan av Linné (1761), hos vilken det heter: "habitat in Ölandiae extimo apice f. maxime australi littore praedii Ottenby & in Gotlandia". I början av förra århundradet fanns arten på Nässholm, där den var känd som häckfågel år 1819 enligt Kinberg (1886). Några år senare, 1824, iaktogs ett par skärfläckor vid Burgsvik

enligt samme författare. I Riksmuseum förvaras ett exemplar, som skjutits vid Djupdy söder om Lauviken i Näs 1834 (H. Rendahl hos Rosenius 1937). 1849 vistades V. Liljeborg i juni och juli på Gotland och sökte därvid förgäves efter skärfläckan (Sundevall 1850). Kolmodin (1871) återger en rapport av Ferd. Hägg, som under sommaren 1850 observerat arten vid Rone.¹⁾ Vid dessa tre senare platser, Burgsvik, Djupdy och Rone, torde någon häckning icke ha konstaterats. Under sin vistelse på Gotland den 6 maj-6 juli 1866 genomletade Holtz (1866) noggrant strandområdet vid Närsholmen, utan att några skärfläckor stod att upptäcka.

I många år var skärfläckan försvunnen från Gotland, och det skulle dröja nära nittio år, tills arten på nytt blev funnen här. På sensommaren 1937 gjorde en enstaka fågel en tillfällig visit vid Hassli på St. Karlsö (Josef Nordström muntl. meddel.)²⁾. Den 7 maj 1952 hade man åter besök av arten vid Sudarhamn på samma ö (Flach 1953 a). Tio år efter den första upptäckten, d.v.s. 1947, fann jag helt oförmodat ett par skärfläckor den 13 juni på tillfälligt besök i Mjölhatte träsk i Burgsvik. Kort därefter fick jag veta, att man strax innan funnit arten häckande vid stranden i Sproge några mil längre norrut på öns sydvästra kust (Erik Engqvist in litt.). På grund av inträffat högvatten spolierades emellertid detta första bosättningsförsök under innevarande århundrade. Kolonisationen fortsatte, och 1949 hittades två äggkullar invid Ronehamn, den ena belägen på Sigdesholmen och den andra inne på land. Tyvärr gick äggen även i detta fall till spillo efter en översvämning. Följande år lyckades ett par fåglar kläcka et fyra ungar på Sigdesholmen enligt ovannämnda sagesman.

¹⁾ Enligt vad Hägg meddelat i brev till P.A.Säve 1870, lär arten även ha funnits på ön Furillen (Gotländsk ordbok del I, 1918-1940, p.6.)
²⁾ Se nästa sida!

Den 15 juni 1953 såg jag åtminstone två häckande par i Stockviken i Öja s:n, där äggen emellertid i det ena fallet hitades urdruckna, troligen av kråkor. Jfr. även Håkansson (1954)! 1951 förekom ett och 1952 tvenne par (A. Cedergren). År 1953 befanns dessutom ett par ha slagit sig ner på Norsholmen på norra delen av Fårö, och där utkläcktes också ungar enligt iakttagelse av Geijer (1954). Under 1954 förekom två par på samma lokal (Hörling 1954)²⁾. I juni nämnda år såg jag även skärfläckor i ett eller möjligen två par ^{nära} vid Stockviken, där fåglarna nu synes ha valt området strax norr om Faludden för sin bosättning. I juni 1955 var kolonien där betydligt utökad, och efter vad jag själv antecknat, förekom ^{c:a tio} minst åtta häckande par, troligen den största koloni, som funnits sedan början av förra århundradet, och vid samma tid 1956 torde antalet ha uppgått till minst lika många.⁴⁾ I början av juni 1956 hade man besök av ett par skärfläckor vid stranden av Boge Viken i Slite, fåglar, som kanske befann sig på rekognoseringstur. En ny häckplats har f.ö. inregistrerats 1956, då fyra par slagit sig ner på Hammaren i När s:n (E. Engqvist in litt.).

- 2) Denne har för mig uppgivit, att iakttagelsen gjordes den 11 augusti, hos Flach (1953 a) står, att det skett "i maj 1937".
 3) Under 1956 fanns alltså två par skärfläckor på lokalen i fråga (Delje 1956).

238) Haematopus o. ostralegus L.

Om strandskatan skriver Winné (1761): "Habitat ad littora maris, praedertim Ölandiae & Gotlandiae". I första hand häckar arten vid kusterna och bredvid liggande större och mindre öar och holmar, särskilt talrik bl.a. på Norsholmen (Durango 1938 a),
 [vidare]
 Karlsöarna samt enligt Eisen & Stuxberg (1868), Persson (1929) och Jansson (1937) å Gotska Sandön, Men den är också bofast vid

4) Under 1957 torde antalet par söder om Faludden uppgått till fem.
 Jfr de Geer & Flach (1957)!

träskan från Fårö i norr ner till Muske myr i söder, vid Bäste träsk, Fardume, Tingstäde, Martebo, inom Lina myr och i Mästermyr, d.v.s i viss mån samma lokaler som större strandpiparen. Jämte denna senare utgör strandskatan, tofsvipan och rödbenan kanske de mest karakteristiska och mest spridda av öns vadarfåglar, vilket även omvittnas av åtskilliga författare.

Det förtjänar att framhållas, att åtskilliga strandskatot även bebor ängar och glesare enbuskterräng, helst med tillgång till någon mindre vattensamling åtminstone tidigt på våren, även om dylika biotoper ligger flera km från kusten. Oftast ser man exempel här på i Öja, Hamra och Vamlingbo socknar. I den helt torrlagda Stormyr i Atlingbo mitt på ön säges arten ha slagit sig ner för första gången 1948. Två år senare fanns den där i tre par. Troligt är väl, att artens vana att även uppträda som en ganska utpräglad inlandsfågel utvecklats så småningom. Går man tillbaka i den äldre litteraturen, finner man, att företeelsen i regel är föga eller inte alls omtalad. Meves (1857) skriver kort och gott: "Marsspiss" är allmän vid hafsstränderna". Holtz (1866), som grundligt studerat öns fågelliv, säger i fråga om häckplatsernas läge bl.a.: "am Rande von Mooren, wenn auch niedrig, so doch auf festem Grunde belegenem, theils halb, theils ganz von Wasser umflossenem, mit kleinen Kaupen versehenem Weideterrein, ^{circa} ~~circa~~ $\frac{1}{2}$ Meile vom West- und Oststrande entfernt". Hasselgren (1909) har tydligen icke uppmärksammat någon inlandsäckning. Nicolin (1910), ägnade sig nära nog en hel månad åt att genomkorsa Gotland 1907 och skildrar i rätt detaljerad form sina upplevelser. Han är ytterst fåordig beträffande strandskatan.

Som invånare vid Tingstäde träsk är arten beskriven av Borg

(1933), även om förhållandet naturligtvis kan ha varit av betydligt äldre datum. Wahlin (1942 a) påpekar, att ett eller två par häckade omkring 1940 vid Råby träsk i Lina myr, där arten redan 1934 skall ha upptäckts ~~1934~~ av Rune Bollvik. Sjölander & Swärd (1931) besökte myren 1929 och 1930 men har ingenting att förtälja om ~~arten~~ ^{denna fågel}. Numera finns strandskatan där inom hela myrkomplexet i ett halvt dussin par eller mera.

Under sin proviantering finner man ibland strandskator uppehålla sig i spirande sädesfält, på nyslagna ängar och betfält både vid kusten och i inlandet. Ja t.o.m. längs vägen, [Jfr. också Curry-Lindahl (hos Holmström m.fl. 1947, p. 1564)]!, inne i barrskogen 100 m från strandlinjen nära Snäckgårdsbaden har jag vid ett tillfälle observerat ett par med stora ungar, en överhuvud rätt unik händelse.

En vit strandskata är noterad av H. Wigsten (enligt Durango op.cit.) vid lotsstationen på Fårö i oktober 1933.

239). Otis t. tarda L.

En hona av stortrappen, skjuten i maj 1850 i Bunge s:n på norra Gotland, förvaras i Visby läroverkets museum. Hos Jägerskiöld & Kolthoff (1926) anföres enligt uppgift av konservator Herman Ekeröth, att ännu ett exemplar av denna art skulle ha ertappats på ön, i Näs s:n 1889. Man torde ~~ärr~~ ha starka skäl att misstänka, att Ekeröth gjort sig skyldig till en förväxling. Denne har nämligen stoppat den småtrapp, (se under denna art!), som just är skjuten i Näs s:n 1889, och som han med största sannolikhet åsyftarⁱ sin rapport. I annat fall skulle det egendomliga ha inträffat, att två så pass märkliga fåglar som

en stortrapp och en småtrapp ha blivit fällda i samma socken och under samma år, vilket förefaller mig högst osannolikt. Hasselgren (1909) omtalar endast den förut nämnda Bunge-fågeln, och detsamm är förhållandet med senare författare.¹⁾

-
- 1) I förteckningen över Sveriges fåglar (1954) upptas ~~Amelie-~~
~~tid~~ två stortrappar från Gotland, tydligen hämtat ur Jäger-
skiöld & Kolthoff (1926).

240). Otis tetrax orientalis ~~HART.~~¹⁾

Småtrappen har erhållits vid tvenne tillfällen, den ena fågeln är skjuten i Näs s:n i oktober 1889 och den andra i Stenkyrka den 11 november 1906. Båda exemplaren, enligt respektive etiketter angivna som honor, ingår i Visby-läroverkets samlingar. Den senare fågeln betecknas felaktigt enligt Hasselgren (1909) som hane. I den av honom författade notisen i Fauna o. Flora (1909, p. 36) är f.ö. datum för fyndet också oriktig.

-
- 1) Ett exemplar av Otis Houbara Lin. (= Chlamydotis undulata macqueenii (J.E. Gray/)) anges av Nilsson (1858) såsom erhållet "på Gotland, på alwaren nära Salberga tidigt på våren 1847 enligt Meves (Vet. Akad., Öfversigt 1856, sid 275)". I själva verket har fyndet gjorts i Solberga på södra delen av Öland i februari 1847. (korrigerat av Meves: Bidrag till Sveriges Ornitologi. Berättelse om en resa till Öland och Skåne. Öfvers. K. Vet. Akad. förh. 1868, p. 272.). Arten är f.ö. omtalad från Gotland även av Wallengren (1855, p. 162).

241). Grus g. grus (L.)

Varken Andrée (1842), Wallengren (1853), Kolmodin (1871) eller Rosenius (1937) etc. nämner någonting om tranan som häckfågel på Gotland. I egenskap av tillfällig gäst under sträck-

tiden är den emellertid omtalad av flera författare. Det vill synas, som om skarorna därvid, mig veterligt, oftast är av smärre dimensioner. Själv har jag ett par gånger noterat flockar på ungefär ett halvt dussin individer. Från Skäggs gård i Väskinde berättar Norström (1943) om ett besök på våren 1941 av 26 tranor, som under en hel vecka promenerat omkring bland en mängd betande får. Den 20 maj 1952 passerade enligt en ortsbo en grupp på 13 tranor över Kyrkmyr i Gothen o.s.v.

En del tranor, väl i allmänhet yngre, träffas ibland enstaka eller några tillsammans som översomrare, vilket betyder, att alla uppgifter om häckning måste fattas med den största försiktighet. Dylika "sommarttranor" är bl.a. observerade av Durango (1938 a och 1944 a) på Fårö och av Flach (1953 a) på St. Karlsö. Ett påpekande om en sannolik bosättning enligt Hasselgren (1909) i en liten myr i Hejde sommaren 1907 synes mig knappast vara tillräckligt bestyrkt. Detsamma torde gälla om en påstådd häckning 1945 vid Austris i El/inghems myr i Tingstäde, meddelat genom ordsbefolkningen. ^{Uppgiften om att} ~~Vidare lär~~ häckning ha inträffat dels i samma myr 1937 och dels i Storsund i Gothen enligt Norström (op. cit.) ^(verkar osäker.) Ett annat exempel: på sommaren 1955 hade man regelbundet iakttagit ett "par" tranor vid Muske myr i Sundr^e och vissa skäl ansågs tala för en bosättning. Den 21 juni fick jag tillfälle att besöka myren och såg mycket r~~ikt~~igt tranorna, men att de skulle vara häckfåglar på platsen, föreföll högst tvivelaktigt. Den 23 maj 1907 såg f.ö. Nicolin (1910) tre tranor i samma myr, där ~~även de~~ ^{de} helt säkert tillfälligt uppehöll sig.

Med stöd av markägarnas utsago berättar Wigsten (1945), att sommaren 1939 skall ett tranpar ha utkläckt två ungar i

Alnäsa träsk "omedelbart nedanför gårdarna!" på Fårö, Något direkt bevis lyckades författaren vid besök på platsen inte erhålla, då avkomman dessförinnan hade rövats bort genom kringstrykande hundar. Däremot fick han se de gamla fåglarna. Såväl 1952 som 1953 skall tranan ha haft bo i den vidsträckta och som häckningsbiotop säkert lämpliga Verkmyr i Hangvar, uppger E. Lindeborg (in litt.). I det senare fallet lär ungar ha varit synliga, varför rapporten kanske vore värd att lita på. Samma sak torde vara förhållandet med en äldre iakttagelse, återgiven av en fågelkunnig Ortsbo H. Pettersson (1946) från Stormyr i Atlingbo, där en häckning säkert observerats (1912).

242) Anthropoides virgo (L.)

En sällsynt gäst från sydost, blott anträffad en gång, i juli 1934 vid Lansaholm på Fårö. Den hade varit synlig där i fjorton dagar, när den sköts (H. Wigsten hos Durango 1938 a).

243) Chlidonias n. niger (L.)

Så länge myrmarkerna ännu låg orörda, och utdikningarna icke fått någon större omfattning, erbjöd landskapet en gynnsam häckningsbiotop för svarttärnan. I mitten av förra århundradet räknades hon som allmän i åtskilliga myrar (Andrée 1842, Wallengren 1853, Nilsson 1858). Detsamma konstaterade Kolmodin (1871). År 1866 anger Holtz endast, att svarttärnan träffas här och där. Enligt ett senare arbete (1868 a) gjorde han hennes bekantskap i Tingstäde träsk. Enligt Stenström (hos Kinberg

1885) skulle hon förekomma talrikt å sistnämnda lokal samt i Roma myr, varifrån den också noterats den 20 maj 1907 enligt Hasselgren (1909). Men under årens lopp blev stammen allt mindre i takt med en stegrad torrlägningsverksamhet. På sin färd runt ön 1907 lyckades t.ex. Nicolin (1910) icke få se en enda svarttärna. Helt försvunnen torde väl arten knappast ha varit, men att läget redan då var allvarligt nog, framträder med önskvärd tydlighet. 1916 skriver Wöhler, att han i maj 1907 noterat en mindre flock i Klinteviken, och tre år senare uppehöll sig ett par veckor fem fåglar i sträck på samma plats. Även under 1915 och 1916 hade man besök av svarttärnor i viken, vid ett tillfälle i slutet av maj 1916 fanns inte mindre än tretton exemplar. Dessa observationer tycks dock icke ha åsyftat någon häckning. År 1930 är svarttärnan åter konstaterad som häckfågel i Tingstäde träsk (E. Engqvist hos Rosenius 1942).

En lång tid var Lina myr en livligt gouterad häckplats, där miljön föga ändrats och intill senaste tid gett arten en passande biotop, en av de sista på ön. Enligt ortsbefolkningen fanns arten i myren på 1890-talet och har sedan hållit sig kvar åtminstone till vattenregleringen 1947 (Arvid Ohlsson muntl. meddel.). Sjölander & Swärd (1931) beräknar antalet häckande par till ett tjugotal åren 1929 och 1930. Även om en minskning några år senare skulle ha ägt rum - Larsson & Svärdsson (1936) uppger endast sju par för sommaren 1936^u - så syntes svarttärnan ännu kunna hävda sig någerlunda. Wahlin (1942 a) menar, att området mellan Råby träsk och Lina myr i början av 1940-talet skulle hysa tjugofem par. Under ett besök där i juni 1942 observerade Elis Wide (in litt.) minst ett 20-tal svarttärnor. Enligt mina iakttagelser i Lina myr förekom vid

^u I tvenne brev, daterade 1936 och återgivna av Sernander (1939, p. 401), beräknas arten enl. Arvid Ohlsson uppgå till 20-25 par, vilket troligen åsyftar de närmast föregående åren.

midssommartid 1946 och 1947 en koloni på mellan 15-20 par. Sedan den tiden har dock situationen i myren blivit åtskilligt försämrad till följd av inträffad vattenreglering vintern 1947/1948. Den 18 juni 1950, d.v.s. mitt under pågående häckningstid, sågs endast två svarttärnor patrullera av och an längs vassen intill Råby träsk. I vad mån arten fortfarande hade bo i trakten, fick jag ingen klarhet i.

Kanske kommer svarttärnan att i framtiden slå sig ner i det nyligen fridlysta träsket Storsund i Gothen, i närheten av Lina myr, och vissa tecken synes tyda därpå. Under pingsthelgen den 24-25 maj 1953, vistades en flock där på omkring femton tärnor, som dock senare var försvunna (Arvid Ohlsson muntl. meddel.). I juni följande år hade jag själv tillfälle att konstatera arten i träsket, som f.ö. också varit förhållandet 1952. I en damm vid sockerfabriken i Roma kloster hade två par svarttärnor 1953 tillfälligt slagit sig ner. Bobalarna var belägna intill kaveldunsvegetationen och på sedvanligt sätt vilande på diverse flytväxter. En unge, ännu icke flygfärdig den 23 juli, låg simmande bredvid ^(kaveldunsfältet) då upptäckten gjordes.

En starkt försenad höstflyttare, men i full vigör, iaktogs den 4 november 1945 i Klintehamn.

244). Chlidonias leucopterus (BEM.) ?

Andrée (1842) berättar i en kommentar till sin "Öfversigt af Gottlands Fåglar", att han genom en erfaren jägare hört om talas "en ovanlig tärna med svartaktig färg och röda fötter", iakttagen i sällskap med en svarttärna. Författaren menar, att

det rört sig om en vitvingad tärna, men han låter försiktigt nog en säker artbestämning anstå till ett kommande år.

Hos Hasselgren (1909) dyker arten upp på nytt. På sommaren 1906 skulle ett exemplar ha observerats, "flygande öfver hafvet mellan Klintehamn och Karlsöarna", av konservator Ekeroth. I båda fallen utgör naturligtvis iakttagelserna ingen ordentlig garanti för en pålitlig identifiering. Saken är emellertid inte helt utagerad med detta! Hasselgren framhåller, att Visby-läroverket fordom skulle ha varit ägare till en av Thunberg på 1860-talet stoppad vitvingad tärna. Det intressanta är nu, att ifrågavarande exemplar alltjämt finns i behåll, även om det befinner sig i rätt miserabelt skick.

Enligt min mening synes det knappast råda något tvivel om, att denna tärna tagits om hand i färskt tillstånd och sålunda verkligen skjutits på Gotland och där konserverats. Tyvärr saknas både årtal och lokalangivelse på etiketten, Något som emellertid ofta är fallet även på andra fåglar, där Thunbergs namn figurerar. På grund av sättet för monteringen m.m. torde man ha anledning att förmoda, att individen med all sannolikhet kan vara av gotländskt ursprung. Vi skulle sålunda med andra ord ha ett ~~tämligen säkert~~ belägg på, att den vitvingade tärnan har anträffats i Sverige vid ännu ett tillfälle. Det enda fall, som hittills är känt, härleder sig från Getinge-å (Kävlingån) en mil norr om Lund, där en fågel blev skjuten den 1 juni 1834 ¹⁾.

1) Fyndåret tidigare feltolkat efter Nilssons fauna (1835).
Rättelse hos Edelstam, Fauna o. Flora 1943, p. 174.

245. Hydroprogne tschegrava (LEP.)

Andrée (1842) och Kolmodin (1871) anger skräntärnan som häckfågel fast sällsynt, på holmar längs kusten. Under sin två månaders^(lång) vistelse på Gotland 1849 påträffade Wallengren (1853) dels ett par boende på en holme vid den östra kusten och dels ett par på St. Karlsö. Från denna^(senare) lokal föreligger en del äldre och nyare uppgifter, 1855 fanns två bofasta par, men sedan flera exemplar nedskjutits 1877 och något av de närmast följande åren, var skräntärnan en längre tid helt försvunnen. År 1912 hade arten åter bo på ön (Wöhler 1912). Mer eller mindre regelbundet har den sedan funnits där till åren strax före 1925 (Wöhler 1925). I juni 1929 hittade jag ett bo med ett ägg i Suderhamn (Noréhn 1930). Efter den tiden skall arten bara ha uppenbarat sig på tillfälligt besök.

Som exempel på andra häckplatser enligt litteraturen må anföras: Skensholmen i Rute och Marpisholm på Fårö (Holtz 1866, 1868^a). Å den förra lokalen även anträffad av G. Håkansson (in litt.) den 15 maj 1938 och å den senare, två eller tre par enligt Kihlén (hos Jägerskiöld & Kolthoff 1926). På holmarna utanför Slite är den påträffad 1907 av Nicolin (1910) och på 1930-talet av Borg (1933), vidare i fyra par på Sildungen i Gothem och Falholmen i Fleringe 1930 (Sjölander & Swärd 1931). År 1935 konstaterades arten också dels på Sildungen enligt Sjölander (hos Rosenius 1942) och dels på Rone ytterholme enligt sistnämnde författare och fem år senare enligt Johansson (1940 d).^u

På Fårö har Durango (1938 a, 1944 a) noterat flera boplatser såsom Långhammars, Avagrund och Aurgrund 1937 och 1938 samt under 1939 på de båda senare holmarna jämte Missloper.

✓ Enligt Erik Engqvist (in litt.) finns arten där alltså (1957).

De av mig under åren 1944-1950 fastställda häckplatserna har uppgått till ett dussintal, fördelade runt hela Gotland, med någon övervikt för norra delen: nämligen ^{Näsrevet,} Näsudden, Helligholmen, Västergarns utholme (omtalad därifrån av Flach /1952 b/: 3 par 1951 och 1 par 1952), Östergarns-holm (även hos Sjölander & Swärd op.cit.), Gräsholmen i Ljugarn, Asunden, Majgu, Enholmen samt Grundet, de fyra senare utanför Slite, Penden och Skenholmen i Rute, Falholmen och slutligen Aurgrund, Avagrund och Marpisholm på Fårö. I Göteborgs museum finns en skräntärna, skjuten på Fårö den 19 juni 1902 av W. Dickson. På ön Penden bodde 1948 minst sex och följande år sju par, Gotlands enda koloni av denna tärna. Någon enstaka gång kan häckning inträffa vid sötvatten. I maj 1944 hittades två ägg jämte ett vipägg i en och samma bale på ett grund i östra delen av Tingstäde träsk. Kullen blev dock senare övergiven.

Helst väljer skräntärnan till boplats en med klappersten belagd holme, eller en sådan del av densamma, som har gles eller ingen vegetation alls. I de flesta fall är det fråga om ett enda par på resp. lokal, men ibland förekommer både 2, 3 eller, som ovan sagts, t.o.m. 7 par ¹⁾. Möjligen kan arten ha haft bo i Fardume träsk 1945, där båda föräldrarna den 5 augusti syntas mata en just flygfärdig unge. Mycket ofta händer det, att en eller flera skräntärnor anträffas på näringsfång över många av öns invatten, såsom i Storsund i Gothem, Tingstäde * träsk, Fardume träsk samt träskan på Fårö. Det ringa vattendjupet på alla dessa platser ger naturligtvis fåglarna goda fiskemöjligheter.

1) Hos Holmström m.fl. (1947) skriver Curry-Lindahl: "Kring Gotland ha ännu aldrig så vitt jag vet två eller flera par skräntärnor iakttagits häckande tillsammans"!!!

246. Sterna s. sandvicensis LATH.

Nilsson (1835) hänvisar till det förhållandet, att den kentska tärnan "blifvit införd i Ornith. Svec. ('Habitat rarius in insulis maris Balthici', p. 160), därför att exemplar i Thunbergiska Samlingen uppgåfvos vara från Gottland".¹⁾ Själv ställer sig författaren skeptisk till möjligheten, att arten förekommer på ön. I Wallengrens (1853) och Kolmodins (1871) förteckningar är den exempelvis överhuvud inte omtalad, medan Rosenius (1942) refererar till Nilssons uppgifter.

I sen tid är denna tärna emellertid ertappad på Gotland. Sålunda gjorde arten ett tillfälligt häckningsförsök på holmen Avagrund vid nordöstra Fårö 1938, där Durango (1938 a) den 2 juli hittade fyra bobalar, av vilka två fortfarande innehöll ett resp. två ägg. Följande år var tärnorna dock borta från platsen. Den 2 juli 1953 observerades ett kringstrykande exemplar på tillfällig visit vid Aurgrund på Fårö (Nordin 1954).

1) I den av C.P. Thunberg författade skrift, som jag haft tillgång till ("Underrettelse om några Svenske Foglar", K.V. Acad. 19/1798) nämnes icke den kentska tärnan bland ~~där~~ beskrivna aderton fåglarna.

247. Sterna h. hirundo L.

Allmän häckfågel²⁾, i första hand boende på flertalet större och mindre holmar runt kusterna, inklusive Gotska Sandön (Eisen & Stuxberg 1868, Persson 1929) samt L. och St. Karlsö, där Flach (1953 a) på den senare beräknar hela populationen 1949-1952 till ett tiotal par. Wallengren (1853) framför den meningen, att fisktärnan endast skulle häcka vid sötvatten, en upp-

Se nästa sida!

gift, som dementeras av Kolmodin (1871). Läroverkets museum har en fisktärna, en hane, skjuten av L. Kolmodin den 2 juni 1861 i Lokrume myr. Enligt Aréen (hos Sundström 1890) skulle arten under 1880-talet förekomma i störst antal inne i träskan, vilket icke stämmer överens åtminstone med nu rådande förhållanden. Enligt Nicolin (1910) heter det, att arten är "tämligen allmän längs kusten". Fisktärnans kolonier är av växlande storlek från några par till tjugo eller trettio, stundom flera, beroende på terrängens beskaffenhet, holmens omfattning och ev. på konkurrens från närboende arter. I många fall uppträder ^{arten} ~~den~~ inom samma *biotop* som silvertärnan men föredrager i regel områden med gles gräsväxt eller annans ^evegetation.

Förutom vid kusten träffas fisktärnan också vid en rad invatten, dock vanligen i smärre samhällen. Jag har sålunda funnit henne bofast vid Mjölhatte träsk i Burgsvik, Hageby i Lojsta, torvgravarna i Martebo, Tingstäde, Fardume och Bäste träsk samt på Fårö i Alnäsa, Mølner, Eke, Låmor, Norrsunda och Farnevik. Durango (1938 a) betecknar henne som allmän bl.a. vid träskan på sistnämnda ö. I Lina myr uppges den häcka med några par enligt Wahlin (1942 a). Förändringar i myren efter vattenregleringen 1947 synes emellertid ha inneburit, att förekomsten i varje fall åren närmast efteråt har varit osäker. Från sina besök där 1929 och 1930 omnämnes överhuvud taget icke fisktärnan av Sjölander & Swärd (1931), medan silvertärnan säges vara vanlig i myren(!) Se närmare under denna art!

!) I sin reseberättelse (1745) talar Linné bl.a. om, att han sköt en tärna, så snart han stigit i land på Fårö (den 28 juni).

forts.

Not 4. föreg. sida.

I originalversionen heter det i fråga om tärnans utseende:

"Atrum erat caput superne, incanae vero dorsum & alae supra; dilutius adhuc incanum pectus; Alba demum abdomen, cauda & alae subtus. Cauda forcipata: Rectricibus 1. 1: 2. 2. exteri-ori margine superne fuscis, & longioribus acutioribus, sed extrema longissima. Remiges ab apice alae quo remotiores, eo etiam sensim breviores. Rostrum subulatum, versus apicem compressum, rectum, coccineum; Nares oblongae, lineares; Femora seminuda. Pedes coccinei, palmati. Affinitas summa cum Haematopo".

Följande dag, den 29 juni, lämnade Linné Fårö och strax före avfärden erhöll han ännu en tärna, om vilken han yttrar: "hon var alldeles lik, den vi igår skiöte vid Sundet (4 Fårö-sund), ^(N)men ~~af~~vet var vid spitsen ofvan uppå svart".

Att döma av beskrivngen i de bägge fallen har Linné otvivelaktigt haft att göra med dels en silvertärna och dels en fisktärna. Märkligt nog, synes detta förhållande icke ha vunnit beaktande av Linné, som t.ex. i Fauna Svecica (1761) endast talar om Sterna hirundo. Åt den närmare beskrivningen, där ordalydelsen delvis öfverensstämmer med hans anteckningar i Gotlandsresan (1745)x, får man det intrycket, att han avser silvertärnan. Enligt den förra arbetet läses följande: -"Rostrum subulatum, versus apicem compressum, rectum, coccineum uti & pedes. Nares oblongae, lineares: femora seminuda" etc. (jfr ovan!). I ett tidigare arbete, Elenchus Animalium per Sueciam observatorum, (Lugduni Batavorum, Apud Cornelium Haak, 1743), anför Linné två arter, Hirundo marina major tota cinerea, rostro nigro & pedibus rubris RUDB. samt Hirundo marina, Sterna Turneri WILL. ORN. 268.

Not fr. föreg. sida.

I Systema Naturae (1748) omtalas förutom Sterna nigra endast Hirundo marina ("Fn. 127 Tärna"). I Linnés föreläsningar öfver Djurriket, Utg. och försedda med förklarande anmärkningar" av Lönnberg (Uppsala 1913) förekommer dessa båda arter. Tar man hänsyn till beskrivningen under arten Hirundo marina ("Wistas allestädes wid Siöar och Kiärr"), avses uppenbarligen fisktärnan, och i Lönnbergs Anmärkningar till sp. 1, p. 413, anges ^{och så} "Fisk-tärna (Sterna hirundo)".

Erich Pontoppidan är den förste, som bringat ordning i denna fråga. I sitt stora arbete, Den Danske Atlas Eller Konge-Riget Dannemark, Kiøbenhavn 1763, Tomus I, p. 622 (II Bog. X Cap. - Om Land- og Vand-Fuglene i Dannemark) särskiljer han: Sterna Hirundo, ^{St.}/Nigra och ^{St.}/Paradisaea. Om den senare, d.v.s. silvertärnan, skriver han i en not: "Den har 2 lange Styre-Piere og er heel sort paa Hovedet". I M. Th. Brünnichii Ornithologia Borealis Sistens Collectionem Avium, Hafniae MDCCLXIV (1764) förekommer både Sterna Hirundo och St. paradisaea. Rörande silvertärnan heter det bl.a. "Bornholmis Haetting-Taerne. An varietas praecedentis, sexa v. actate diversa. E. Chritiansöe."

Det kan påpekas, att Retzius (1800) i Faunae Suecicae uppställer Sterna paradisaea enligt Brünn. Orn. Bor. såsom synonym under St. Hirundo. Sven Nilsson i Skand. Fauna (1835) anser det osäkert, huruvida Linnés St. hirundo är identisk med fisktärnan, då beskrivningen ~~av~~ den förra närmast skulle motsvara silvertärnan, enligt Nilsson Sterna arctica TEM.

248) Sterna paradisaea PONT.

(Jfr not 1 under föreg.)

Silvertärnan var känd^{/1823/} av B. Fries enligt Lovén (1918) ~~1923~~. Hos Andrée (1842) heter det: "på vissa holmar omkring Slitö mycket allmän". Kolmodin (1871) säger, att den överhuvud "häckar i betydligt antal" på Gotland.

I jämförelse med fisktärnan har silvertärnan en med den förra nära överensstämmande utbredning i så måtto, som båda allmänt finns på en mängd öar runt kusten. På en karta över den senares utbredning i Fennoskandia och i Danmark anges den enligt Ekman (1922) endast förekomma på östsidan, sannolikt beroende på otillräcklig detaljkänedom.

Bland de av mig kända häckplatserna på Gotlands västkust må nämnas Svältholmen, Fågelholmen samt Utholmen vid Västergarn, Vifvesholmen i Klintehamn, Gannarveviken i Fröjel samt Näsudden i Näs s:n. På St. Karlsö förefaller silvertärnan ha varit fåtalig enligt Wöhler (1915), och även om arten under senare år ökat något, torde stammen bara uppgå till högst ett halvt dussin par (Flach 1953 a).

Sedd i förhållande till fisktärnan, bildar silvertärnan avsevärt större kolonier, åtminstone att döma av mina rekognosceringar. Det gäller t.ex. på Heligholmen i Värmlingbo s:n och i Östergarn på östra sidan, där populationerna vissa år uppskattas till sjuttiofem och hundra par. Från Gotska Sandön, där arten tidigare lär ha funnits, torde den numera saknas enligt F. Persson (hos Holmström m.fl. 1947)³. Varken Eisen & Stuxberg (1868) eller Wöhler (1903) nämner något om silvertärnan. Holtz (1868 b) påpekar, att han i början av juni 1867 iakttog åtskilliga exemplar, inbe-

~~Go. B. se nästa sida!~~

gräpna i parningsceremonier mellan Kyrkudden och Tärnudden. De redan uppkratsade bogroparna i sanden innehöll ännu inga ägg.

Normalt reder silvertärnan sitt bo på holmar och stränder med klapperstensfält, glest bevuxna med blodnäva, vitmåra etc., på strängar av uppkastad blåstång eller grusfält med sparsam vegetation av gräs, tulkört m.m. Häri skiljer hon sig från fisktärnan, som vanligen slår sig ner, där marken mer eller mindre täckes av gräs eller annan växtlighet.

På grundval av sina fältstudier sommaren 1849 skriver Wallengren (1853), att silvertärnan aldrig skulle besöka öns sötvatten. Enligt vad jag själv känner till, ses hon emellertid ofta på fiske över en del olika träsk, på Fårö etc., kanske mest utanför häckningstiden. På holmar i Boge Viken, ett från havet avskilt men nu uppgrundat vattenområde, fanns hon i smärre kolonier på omkring ett dussintal par att döma av mina iakttagelser 1946 och 1947. Från Lina myr uppger Wahlin (1942 a) ett bofynd "bl.a. 1934" i Råby träsk, en för silvertärnan inom parentes sagt mycket otypisk biotop. Märkligt är, att arten betecknas som vanlig där och t.o.m. skulle vara bofast enligt Sjölander & Swärd (1931). I vederbörandes artföreteckning för Lina myr saknas fisktärnan. Från fågelsamhället i Tingstäde träsk omtalas denna liksom den föregående arten av Borg (op. cit.).³⁾ Sjölander & Swärd (op.cit.) har funnit silvertärnan och fisktärnan boende i nära grannskap av dvärgmåsen i samma träsk. I Alnäsa träsk på Fårö fann Durango (1938 a) en dununge den 5 juli 1938 (av silvertärna), vilket må anföras som ett ytterligare exempel på en inlandshäckning.

- 1) Enligt samme författare beräknas fisktärnan under åren 1949-1952 ha förekommit i ett tiotal par.
- 2) Hos Persson (1929), som närmare behandlat Sandöns fågelliv, står ingenting att läsa om silvertärnan.
- 3) "Även fisktärna och rödnäbbad tärna funnos i denna utomordentligt rika koloni". Några andra upplysningar, t.ex. ~~skillnader~~ i boplatsval, artfördelning, lämnas inte.

249). Sterna a. albifrons PALL.

I ~~första uppl.~~ av Skandinavisk Fauna omnämnes småtärnan av Nilsson (1835), som skriver: "Vid en myr på Gottland har H:r Wallengren sett henne". Huruvida det bara varit fråga om en tillfällig observation eller häckning, framgår icke. Att arten redan dessförinnan är känd från ön, visar en uppgift hos Thunberg (1798), som påpekar, att småtärnan kan ses på Gotland under flyttningen.

Åtskilliga rapporter från förra århundradet tyder på, att småtärnan då häckat sparsamt på enstaka platser vid kusten. Av Andrée (1842) omtalas den som en bofast invånare, ehuru sällsynt. Wallengren (1853) har noterat den i Lau s:n. Meves (1857) såg tre eller fyra par med ungar den 11 juni 1854 på "Klinteholmen", och Kolmodin (1871) har påträffat arten i Rone och Burgsvik. Holtz (1866), som besökte olika delar av Gotland under den 6 maj - 6 juli 1866, spanade förgäves efter småtärnor såväl i Lau som på andra lokaler av ön.

Enligt smgn. "y" (¹⁸⁷³ Willy Wöhler) heter det: "Jag har under senare åren årligen iakttagit ett par i Sanda socken och äfven 1870 funnit hennes bo där. Det har förvånat mig att icke förrän förlidet år der hafva sett mera än detta enda par; jag såg

1) C:a trettio år senare skriver samme författare (1902), att arten alltjämt förekommer i denna trakt av Gotland.

då 4 eller 5 gamla foglar". Kinberg(1885), som refererar till detta, anger dessutom Klinte och Rone¹⁾ som häckplatser 1883 för småtärnan. Vid Skälsö i Väskinde några km norr om Visby har hon förekommit flera år i följd enligt iakttagelser av G. Stenström (hos Kinberg op.cit.). Vid Ronehamn fanns 1893 ett mindre samhälle (Jägerskiöld & Kolthoff 1926). Nicolin (1910) gjorde bekantskap med småtärnan sommaren 1907 "här och hvar" på kusten och hittade en liten koloni på ett halvt dussin bon den 26 maj i Gannarve i Fröjel. På stranden i Ängsmansviken i Katthammarsvik konstaterades häckning i tre par av Sjölander & Svärd (1931). På ungefär samma lokal såg Rosenius (1942) fyra par 1935. Vid sitt besök på Lörjeholmen i Hellvi ~~fann~~ Borg (1933) den 28 juni flera bon jämte ungar.

I juni 1929 såg jag småtärnor flerstädes på Fårö och hittade bo i närheten av Broa.²⁾ Enligt Durango (1938 a) skall arten här ha företett en ökning under senare år, och han berättar, dock utan detaljuppgifter, att "1938 häckade den praktiskt taget på alla lämpliga lokaler runt ön". I en senare artikel (1944 a) anger han, att populationen då utgjordes av c:a femton par, fördelade på olika platser.

Mina inventeringar 1944-1950 har gett till resultat, att småtärnan befunnits häcka på nära ett tjugotal ställen utmed gotlandskusten, spridda på östra och västra sidan, såsom Näsudden i Näs s:n, Storården i Fide, Gannarreviken i Fröjel, Sågholmen vid Klintehamn, Fågelholmen och Svältholmen i Västergarn, Revud-den i Sundre, Hummelsboholm i Burs, vid Ronehamn, i Ljugarn, på Kyrkebingegrundet i Gothem, utanföör Slite, i Hellvi och i Bunge. I Botvaldevik i Gothem är den funnen enligt Nordström (1943).

Till detta kommer så boplatserna på Fårö, varför slutsiffran så-

och 2) se nästa sida!

lunda ligger betydligt över tjugo. I de flesta fall gäller det smärre samhällen, men på en lokal, ön Fjaugen utanför Kylle i Hellvi, fanns exempelvis den 16 juni 1949 tio par med ägg eller nykläckta ungar. En av de största kolonierna (30 par) på hela ön torde ha inregistrerats 1950 i Ronehamnstrakten³⁾.

Mycket ofta brukar småtärnan, liksom även skräntärnan, förlägga sitt fiske till träskan. Vid invattnen har den med full visshet konstaterats häcka i Fardume träsk (Borg op. cit., Johansson 1938) och i Tingstäde träsk (Sjölander & Sward op. cit., Borg op. cit., Rosenius op. cit.). Själv fann jag den 10 juni 1947 på den senare lokalen två äggkullar, placerade i små gropar på den nakna kalkhällen. Mycket synes tala för, att arten då och då kan tillhöra de bofasta fåglarna i något av träskan på Fårö⁴⁾.

-
- 1) Hos Holmström m.fl. (1947) anges "Roma" på mellersta Gotland som häckplats för småtärnan. Uppgiften är förvanskad och skall rätteligen gälla Rone på sydöstra kusten.
 - 2) Att arten bara häckat med ett enda par på Fårö 1929, såsom uppges hos Holmström m.fl. (1947, p. 1685) med mig som sagesman (jfr. Fauna o. Flora 1930, p. 142) kan åtminstone inte utläsas av notisen. Där står nämligen, att endast ett bofynd gjordes (vid Broa), vilket är någonting helt annat än den slutsats, som dragits av min iakttagelse.
 - 3) Sv. Naturskyddsföreningens tidskrift 1951, nr 1, p. 21 (E. Engqvist).
 - 4) En iakttagelse av ett par småtärnor, den 5 juni 1955, vid udden Bredsand på Gotska Sandön ger möjligen en antydning om, att arten kan vara bofast där, en biotop, som torde erbjuda de bästa betingelser.

250). Larus minutus PALL.

Som medlem av Sveriges fauna skall dvärgmåsen första gången ha noterats från Gotland, där den skjutits någon gång i slutet av 1700-talet enligt Thunberg (1798). Ehuru regelbunden i sina häckningsvanor finns den alltså kvar, där ^{han} ~~den~~ Stammen under årens lopp vuxit och arten spritt sig till flera lokaler.

Det är knappast något tvivel om, att den gotländska populationen är den största i landet.

Under rubriken Addenæae^d, p. 278, anmärker Retzius (1800), att dvärgmåsen finns sällsynt på Gotland: "Habitat in mari Balthico ad Gotlandiam rarius Com. H.G. Wachtmeister". Under 1820-talet är den skjuten på ön av prof. B. Fries under häckningstiden men skall några årtionden senare ha varit försvunnen (Andrée 1842, Sundevall 1850). ^("den flera har årligen kläckt.") Enligt Nilsson (1838) ^{uppges} arten ha förekommit i Muskemyr. Att döma av Kolmodin (1871) har denna lokal på hans tid legat övergiven. Under tvenne resor, den 3-22 juni och den 3-21 juli 1854 letade Meves (1857) förgäves efter dvärgmåsen.

"I år har jag erhållit det meddelandet", säger Kinberg (1885), "att han med säkerhet är funnen i Hörsne myr, omkring 2 mil från Visby. Unge erhållen". Enligt J.O. Sylvan (hos Sundström 1890) är den sedd på 1870-talet i Hörsne myr, och enligt Löwenhjelm (hos Jägerskiöld & Kolthoff 1926) sköts ett exemplar, en hona, i Hejde träsk år 1842. I läroverkets museum finns en ungfågel, skjuten den 28 juli 1879 i Hörsne av Hugo Kahl.

Hur situationen närmast därefter utvecklats sig, framgår av en uppgift hos Kolthoff (1900), som påpekar, att Alb. Tullgren "sistlidne juni månad (1899) fann en liten koloni av denna lilla vackra måse bosatt i ett träsk på mellersta Gotland, där den häckade tillsammans med skratmåsar". Platsens läge omtalas emellertid inte.

Den för arten typiska ojämnheten i uppträdandet kan, som synes, klart spåras i litteraturen. ^(här) I Tingstäde fanns dvärgmåsen 1910 i ett samhälle, som beräknas ha omfattat mellan

1) Om förekomsten yttrar Nilsson (1821): "in palidibus quotannis nidulatur". Jfr även samme författare (1835)!

20-30 bon (Rosenius 1942). I samma träsk hittades 1930 ett samhälle på minst fjorton häckande par (Sjölander & Swärd 1931). Sommaren 1933 hade antalet åter sprungit i höjden, varvid inte mindre än trettio par inräknades av Borg (1933). Rosenius (op. cit¹) besökte Tingstäde 1935 och kunde därvid konstatera ett dussintal bon. Under senare år torde dvärgmåsen regelrätt ha funnits där, men numerären synes ha starkt varierat delvis beroende på vattennivåns läge. Den 30 maj 1943 såg jag den hittills största, kända kolonien, bestående av trettiofem äggkullar. 1947 fanns sexton men följande år bara åtta bofasta par. Sådana år, då vattenståndet varit så högt, att dvärgmåsens sedvanliga boplatser, flata kalkstens^hällar med gles växtlighet i träskets östra del, legat översvämmade, har den slagit sig ner bland tuvorna i den bredvidliggande Killinge myr, varom Johansson (1938 h) berättar.

Under innevarande århundrade har dvärgmåsen visat en tydlig tendens att på allvar öka i antal, och flera nya boplatser har tillkommit. I Fardume träsk hittade Borg ^{op.cit} (1933) fem äggkullar, och på samma plats såg Johansson (1938 a) ett tiotal par, och lika många fanns i juni 1953 (Nordin 1954). Enligt mina inventeringar har den regelbundet varit synlig därstädes under häckningstiden i juni månad under åren 1944, 1947, 1948, 1950 och 1952 och sannolikt också haft bo.

1940 konstaterade G. Håkansson (enligt Wahlin 1942 a) ett tiotal häckande par i Lina myr bland massor av skrattnås¹⁾. Den 12 juni 1945 uppges, att området hyst minst tjugo bofasta par (E. Wide in litt.). Lokalens förändring efter 1947 förefaller emellertid för en tid framåt ha drivit dvärgmåsen på flykten, troligen väl delvis till följd av de forna, stora

skrattnåskoloniernas upplösning. Smärre skaror av gästande dvärgmåsar har dock emellanåt observerats. På förfrågan meddelar K. Jansson (in litt.), ett en flock på c:a tjugo fåglar vistades nedanför Lina gårdar den 9 maj 1954 och senare förekom tio exemplar på samma plats. Tack vare att skrattnåsen under de sista åren mer och mer börjat återvända till Lina myr, varifrån den icke helt hållit sig undan trots vattenregleringen 1947, har också dvärgmåsen på nytt lockats dit. Den 10 juni 1955 iaktogs sålunda en grupp på fem häckande par i myren (Erik Engqvist in litt.).

I juni 1937 påträffade Durango (1938 a) dvärgmåsen i flera exemplar i Eke träsk på Fårö och följande år dessutom i Alnäsa, Mölnar och Norrsunda. 1941 plundrades en hel koloni på 25 par i Marpis träsk enligt samme sagesman, och en motsvarande händelse rapporteras från Hammars följande år. Enligt vad jag själv noterat bodde under 1947 fem par i Alnäsa och året därpå ett tiotal. Under 1948 fanns tolv par i Limor träsk och 1949 ungefär tio par. Vid en mindre starrbevuxen vattensamling vid Långhammars på Fårö häckade under åren 1947-1949, i sällskap med skrattnås, ett tiotal par dvärgmåsar. Under 1950 var antalet uppe i 21 par, varefter kolonien decimerats under 1952 till sex par (G. Håkansson in litt.). I juni 1954 fann jag på samma lokal högst 4 eller 5 par bofasta och 1956 synes ^{antalet} ~~1-2~~ ha varit ~~7~~ 7 häckande par (Delje 1956).

Som regel bygger dvärgmåsen vid grunda vatten och placerar boet ibland på fast mark eller helst i en starrtuva kringfluten av vatten. Vanligen ligger bona intill en förefintlig koloni av skrattnås, en art, som dvärgmåsen mer eller mindre synes stå i beroende av för sin bosättning. Mer sällan slår den sig ner

vid havskusten, så som skett t.ex. med några par 1937 och 1938 vid Skälsö strax norr om Visby enligt G. Håkansson (Muntl. meddel.). På holmen Klasen i Hellvi hittade jag ett bo den 14 juni 1948, och den 16 juni 1949 konstaterades ett samhälle på minst åtta par på Fjaugen i samma socken.

Enligt fleråriga observationer har de första dvärgmåsarerna uppenbarat sig omkring den 23-24 april vid stranden i Visby, där de tidigast började visa sig "under sensvåren 1934" (Johansson 1946 b). Efter den 20 maj brukar sträcktiden i huvudsak vara förbi. När flyttningarna är som livligast, har antalet på en gång noterade uppgått till 117 exemplar ²⁾.

-
- 1) I sin rapport från Lina myr 1929 och 1930 har Sjölander & Swärd (1931) intet att förtälja om dvärgmåsen där. Redan 1938 iaktogs 8 dvärgmåsar i Lina myr av G. Håkansson enligt Nordström (1943), som vidare uppger, att arten (åtminstone i något enstaka par) haft bo 1937 i Rosendalsväten i Follingbo.
 - 2) Hasselgrens uppgift (1909) om en dvärgmå, som uppehållit sig vintern 1906-1907 utanför Fiskareporten i Visby torde vara en smula tvivelaktig. Förväxling med ett yngre exemplar av skrattmå???

25//. Larus r. ridibundus L.

I egenskap av en relativt sen invandrare har skrattmåsen snabbt spritt sig och bebor sedan länge alla för ändamålet lämpliga delar av Gotland. I fråga om individantal intar arten en inom sitt släkte klart dominerande ställning.

Första gången skrattmåsen omtalas från vårt land synes ha skett hos Thunberg (1798), som anför, att några exemplar skjuttits vid Gotlandskusten. I *Ornithologia Svecica* skriver Nilsson (1821), att skrattmåsen finns bl.a. på Gotland.

Före mitten av 1800-talet är den känd från flera lokaler enligt Andrée (1842) och Wallengren (1853). Den 10 juni 1854

var den allmänt bofast i Muske myr. Den 16 juli samma år anträffades dessutom en koloni i Hornjenna myr i Öja (Meves 1857). Ett påstående enligt Borggreve (hos Künberg 1885), att arten skulle häcka vid gotlandskusten, betraktas av författaren som osäkert. När Eisen & Stuxberg (1868) skriver, att skrattnåsen icke skulle vara sällsynt på Gotska Sandön, åsyftas väl därmed närmast en del kringstrykande individer. Kolmodin (1871) beskriver arten som häckfågel "i de flesta myrar och träsk". J.O. Sylvan (hos Sundström 1890) betecknar skrattnåsen så ~~gott~~ som allmän på Gotland.

Laus holmar synes tidigt ha annekterats av skrattnåsen. Sommaren 1907 fanns den där i några hundra par, och "Muske myr vimlar av dem", skriver Nicolin (1910). Från början inskränkt till öns sydöstra del, kom den snart efter sekelskiftet till trakten norr om Klintehamn, där ett samhälle, räknade ⁿ 500 par, hade sitt tillhåll på Västergarns utholme (Wöhler hos Ekman 1922). En mindre koloni uppges ha slagit sig ner 1922 i en myr på sydsidan av L. Karlsö enligt Durango (hos Rosenius 1942). Åtminstone under senare år har den ~~även~~ ^{alltjämt} funnits kvar där.

Utbredningen vidgades, som sagt, kolonierna växte i storlek, och så småningom tillkom häckplatser nära nog överallt, där passande betingelser var för handen, både vid kusten och i inlandet. På Gotlands östsida har jag noterat inalles ett tiotal häckplatser från Heligholmen i söder till Avagrund i norr. På västsidan har koloniernas antal varit ungefär lika många, räknat från Burgsvik till Skansudd norr om Visby. I en rapport (i manuskript) från en större inventering 1939 runt Gotlands kuster har Valton Johansson och Einar Åström anteck-

nat skrattnåsen på följande tio platser med kolonier av varierande storlek: Västergarn, Västergarns utholme, Koggen och Ytterholmen vid Ronehamn, Laus holmar (Gräsholmen), Östergarns-holm, Lörjeholm, Norsholmen vid Fårö, Falholmen samt Skansudd norr om Visby. Samhället på Gräsholmen uppskattades till i runt tal 750 par. Under 1947-1950 fanns ett samhälle med ett 50-tal par på Västergarns utholme. Enligt Johansson (1940 c) lyste arten i stort sett med sin frånvaro 1940, men sex år senare förekom en betydande koloni. 1952 skall hela gruppen enligt Flach (1952 b) bara ha utgjorts av c:a 30 par. I mitten av juni 1933 bodde en större koloni på holmen ~~Grundet~~ utanför Slite (Borg 1933), en lokal, där arten fortfarande torde före-^{komma}

I inlandet hade Lina myr under åtskilliga år ett mycket stort samhälle, enligt företagen beräkning av Wahlin (1942 a) tillsammans omkring 3.000 par. Senare har antalet undergått stora variationer, men det har heller inte varit större. En uppskattning 1937 visade, att beståndet räknade c:a 900 bon (Ohlsson 1944). Muddringsarbetena 1947 i samband med vattenavledningen medförde betydande rubbningar inom fågellivet. Skrattnåsen fann sig emellertid i nyordningen och slog sig i början ned på uppkastade slambankar. Sommaren 1956 torde populationen ha hållit sig omkring några hundra par inom hela myrkomplexet. En i Fardume träsk belägen koloni, som t.ex. i mitten av 1940-talet uppgick till flera hundra par, var sedan en tid helt försvunnen men hade åtminstone 1953 återuppstått, även om detta skett i blygsam skala. Under senare år torde skrattnåsen haft boplatser på minst ett fyrtiotal lokaler på Gotland, varav hälften stammar från inlandet. På en utbredningskarta

över skrattnåsens häckningsområde i Sverige av Ekman (1942/1945) upptas för Gotlands del bara något över ett tjugotal platser.

De olika samhällenas numerär är naturligtvis varierande, samtidigt som parens antal under årens lopp varit underkastad förändringar. Kolonierna i några av träsken på Fårö tycks enligt mina anteckningar ha uppvisat ganska obetydliga siffror, från några enstaka par till ett sjuttiotal under en och samma sommar. Som ett undantag må framhållas den lilla holmen Aurgrund, varifrån Wigsten (1946 d) rapporterar, att därvarande koloni 1940 ökat till c:a 2000 par. Efter 1944 inträffade en minskning, och 1946 räknade författaren endast 150 par. I Tingstäde, Martebo och på holmarna i Katthammarsvik har skrattnåsen vissa år varit uppe i kolonier på tusentalet par å resp. lokal. Samhället i Boge Viken synes för närvarande vara Gotlands största.

Under de egentliga vintermånaderna, november-februari, lever skrattnåsen sparsamt kring kusterna. I synnerhet kan den påträffas vid hamnarna, såsom i Visby, Slite och Fårösund, någon gång upp till fem eller tio exemplar, sällan mera. Samtidigt som skrattnåsen i sen tid ökat i talrikhet, har ~~dess~~ tendenser till övervintring blivit något allmänna. I början av 1900-talet lär den "högst undantagsvis" kunna förekomma under den kalla årstiden (Hasselgren 1909).

252). Larus c. canus L.

Bor utmed samtliga kuster och häckar i större eller mindre antal såväl på öar och holmar, såsom L. och St. Karlsö (jfr. Flach 1953 a.¹²⁾), Västergarnsutholme, Heligholmen, Rone holmar,

Laus holmar, Östergarnsholm, Skenholmen, Aurgrund och Avagrund vid Fårö samt enligt Persson (1926) vid Stora Bäckrevet och västsidan av Gotska Sandön. Kolmodin (1871) betacknar arten som "högst allmän", och detsamma är förhållandet hos Andrée (1842). Förutom i kusttrakterna är fiskmåsen bofast på ett antal lokaler i inlandet, såsom även påpekas av Holtz (1866) och Kolmodin (1871), stundom i betesmarker intill vattensamlingar av tillfällig art eller av obetydlig utsträckning. I vissa fall slår han sig ner i enstaka par eller några få tillsammans. Åtminstone inte alltid tycks fiskmåsen vara bunden till ett rikare differensierat fågelsamhälle. På följande platser inne på ön, inalles ett tiotal, har häckning iakttagits: Fardume, Bäste träsk, Tingstäde, Martebo, Sväjddeväten i Follingbo, Verkmyr i Kappelshamn, Muskemyr, Mjölhatte, Ramträsk i Lojsta, Lina myr och Mästermyr. Härtill kommer flera större och några mindre träsk på Fårö, i likhet med vad Durango (1938 a) bl.a. berättar.

På Skansudd nära Skälsö i Väskinde bodde tre par fiskmåsar i toppen på smärre tallar den 21 maj 1945 och vid Sväjddeväten i Follingbo såg jag ett bo placerat på samma sätt i juni 1950¹⁾. Kring Lina myr har åtskilliga fiskmåsar, troligen till följd av störningar genom muddringsarbetena 1947 under senare år valt att häcka i torra enbuskmarker, såsom vid Nybro i myrens norra del. Wahlin (1942 a) fann åtskilliga fiskmåsar boende i de omkring 1940-talet befintliga skrattnåskolonier^(na) i myren.

Hur arten troget håller fast vid sådana trakter, där utdikning för länge sedan ägt rum och där biotopen numera verkar föga tilldragande, såsom vid Gallauser invid Elinghems myr i